Ranko Marinković

Ruke

Bulaja naklada

Ruke

Ranko Marinković

Sadržaj

Samotni život tvoj

Karneval

Suknja

Prah

Anđeo

Koštane zvijezde

Benito Floda von Reltih

Ruke

Zagrljaj

Rječnik

Bilješka o autoru

Impressum

Samotni život tvoj

I.

Samotni život tvoj u sjeni vrućeg ljeta... Tihog ljeta s cvrčcima na grani, s oblacima i pticama u zraku, s nehajnim zapljuscima mora među grebenima, s kliktanjima galebova i blejanjima koza u daljini. Samotni život u ljepoti neba i pučine. Oblaci i jedra plove u daljinu...

Biskup je stigao na naš mali otok. Lepršа na suncu dalmatika, razvijorio maestral baldahine i crkvene zastave, trešte glazbe i fanfare, bubnjevi mahnitaju, zvona zvone od ranog jutra. Umjesto kadulja tamjani mirišu. I nema ni cvrčka ni oblaka ni ptice, ni neba ni pučine. I ostao si strašno, bespomoćno sam s tom glavom punom tamne boli, s uhom razdešenim, s okom umornim od nesna.

I uzeo si sebe zadirkivati:

»Oho, oho! Dajte mu oblak. Budite ljubazni i ne imajte drugih briga nego mu pokažite u bengalskom svjetlu kako para suklja iz kotla na vatri osvijetljena crveno, zeleno i žuto... Samo da se kadi, da ima dima, da je mutno... On za sebe izjavljuje javno: ja sam fantast! I ne govorite mi, do đavola, tako patetično STVARNOST! Ja ne volim žene! Ja bez stida izjavljujem svima — oblake volim.«

Pa objesite mu u zraku o nevidljivo tanke niti paučine poveći komad fine bijele vate i on će cijeli dan proležati na zemlji i mučiti se da

napiše pjesmu: *Gle, bijeli oblak plovi s juga u pustinje neba...* i dalje neće znati od ovoga stiha. A zna da ni taj ne vrijedi, da je tako nešto bilo napisano u nekog pjesnika, pa se ljuti na sve druge pjesnike, sve su već opjevali, sve eksploatirali i prodali za sitne honorare, popili nove rakije pa pijani (cinični gadovi!) zavirili kroz pukotine, kroz rupice i ključanice u kupatila i sobe gdje se kupaju i svlače debele žene četrdesetogodišnje koje bi umrle od stida kad bi to znale. Dršću za vratima kao majmuni i šapćući lažu u požudi: »Gle, ja sam uzbuđen od toga! Ja sam inspiriran!«

Mala, draga ženo, mene nema,
Ja sam...

pa precrtaju *ja sam* i napišu *ja nisam*, zatim i to precrtaju i napišu *tvoje male grudi*, a za sebe misle — sise. Tvoje bijele sise, noge, pa naviše, u središtu njene milosti, kako Hamlet kaže... Ah, ja sam strašno glup!

I namjeste se na stolicu pored ključanice i rade majmunske gluposti. A ono njihovo pozorno oko na ključanici zalilo se krvlju od želje za onim debelim mokrim mesom što je izašlo iz vode. Žena gotovo žalosno briše svoje meso kao nešto tuđe što je izraslo iz njenog vitkog tijela i tim sporim tužnim kretnjama govori: kako sam *onda* bila zgodna, kako sam bila zgodna... I briše ruke, leđa, zatim grudi (velike i teške), onda noge i mukli klanac (jadikovac) između nogu i dvije planine s druge strane, uživajući pomalo (nesretna žena!) u efektima trenja. A to njih (prokletnike) iza vrata i uzbuđuje — trenje, trenja, efekti trenja, središte njene milosti, tužna dolina bivših radosti, bijela vrata — zid ludosti... i još kojekakve litanije erotomanske.

Tibulo! (riječi daješ ovdje uvredljiv smisao: pjesnik — lažljivac, mistifikator). »Ja ljubim Izidoru platonski!«

I kad je malo zatim gad došao k sebi i u žalosnom razočaranju ustanovio podlo nasilje nad svojim tijelom, tješio se lukavom rezignacijom: »Ruke. Svemu su krive ruke. To je kod nas i kod

majmuna koji jedini među životinjama imamo ruke!«

I gledao je ruke. Ruke pametne i vrijedne, svemoćne i lukave, strašne, zločinačke ruke. Mogu se stisnuti u šaku, raširiti u lepezu i sklopiti u najropskiju molitvu. Njima se može dohvatiti nož i pištolj i protivnički grkljan...

Rukama se može zadaviti!

Ta ga je činjenica zaprepastila. Ovim istim rukama kojima se miluje draga po kosi i pas niz dlaku, kojima se odmahuju pozdravi i šalju poljupci onima koji odlaze ili onima koji ostaju... Ruke rade, grade, stvaraju, onda opet uništavaju i ruše što su stvorile. Lude ruke. Ruke hvataju ruke, uvjeravaju se stiskom o međusobnom prijateljstvu, bratstvu, solidarnosti i vjernosti do smrti, zatim ruke ustaju protiv ruku, bore se protiv ruku, sakate ruke. Ruke ubijaju ruke. Ruke ubojice.

Svemu su krive ruke, to je jasno. A da nema ruku? — nosovi bi nam se izdužili u surle ubilačke, bili bismo mali dvonožni opaki slonovi.

No što ruke? Počeo si sebe zadirkivati pa si preskočio sebe i uzeo ogovarati pjesnike zbog »zgode u kupaonici« koju ti je povjerio znanac, pisac stihova? A što je s tobom? Gdje si ti? Eto, počinješ ponovno sa svojim zanovijetanjem. »Ah, onaj oblak, onaj oblak!« Dobro, nastavi. »Ne, motrio sam ga po podne, vjeruj mi, gore na terasi, ležeći ovako nauznak, kako polako i bezbrižno plovi prema jugu kao kakva skitnica koja nikad ne zna kamo ide... Ne, ne, krivo i neuspjelo poređenje, nipošto kao skitnica nego kao galeb što leti u daljinu utopio se oblak u plavetnilu dubljem od svakog mora. Odlutalo janje bijelo u modre nebeske pustinje. Noćas će ga napasti ljuti kurjaci (mislim vjetrovi) i sutra ću gledati njegovo bijelo runo rasuto po nebu... Ah, oblaci, janjadi nedužna!«

Kako bi želio (pa čak i s ironijom, kao Aristofan staroga Sokrata) ljuljati lijepo svoj smrknuti pogled na bijelom oblaku pod ljetnim nebom u hladovini terase na lakom maestralu! Lagano prozračno nebo, daleko, visoko. Nitko ga još nije noktom ostrugnuo, nitko još nije pljunuo na nebo.

— Pljujem ja na tvoje nebo! — a što ti vrijedi kad to ne možeš i

učiniti?

Nebo u visini!

Ali ja ti ga mogu unakaziti teleskopom! Otkrit će ti taj protunebeski top strahovitih perturbacija, neočekivanih lomatanja, divljih šibanja prostora vatrenim repovima, tumaranja i sudara kugala, rušenja zvijezda, gmizanja maglenih spirala, unakrsnih očijukanja svemirskih reflektora, nemira svjetla... Kao što će ti se lijepo lice Izidore ukazati pod mikroskopom u strašnom reljefu kože s brdima i dolinama i tvoju uzvišenu ljubavnu strast progutat će prljavi i masni ponori iz kojih rastu debele dlake kao trstike i šiblje iz močvarnog blata.

Sasvim nisko kruže i cvrkuću lastavice. Kao da ti netko sitno bode iglicama tijelo pa ne znaš je li to od hladnog maestrala ili od igličastog cvrkutanja u zraku. Lastavice gusto posipaju iglicama tvoje golo tijelo, pipaju te šiljastim kljunovima produženima u cvrkut. (A da se nisu ušuljale iglice borova kroz tihi podsvjesni šum u tvoje tajne misli?)

Zatim su opet sve zamračile fanfare i bubnjevi.

Rastjerale su i miris karanfila što su se crveno rascvjetali u teglama na terasi. Plemeniti život karanfila! Iz najogavnijeg blata u tegli izrasli su u takav neizreciv miris! Bojom i mirisom karanfil je divno izrazio sebe. A čime si se ti izrazio? Karanfil ima korijen u gnoju a iz njega je izvukao miris i crveni cvijet. A što si ti izvukao iz gada što ga nosiš u sebi? Kakav cvijet? Kakav obojeni miris? Kakav cvrkut ili daleki tajanstveni šum? Izvukao si zle slutnje i poganu misao: gle onaj čovjek onamo ima nos; to se može odrezati nožem! A sve ljepote već davno su izrazili more, oblak, ptice, list, prije nego si ti počeo mucati nekakve glasove i mazati platno bojama; prije nego si počeo strugati konjskim repom po ovčjem crijevu razvučenom na šupljoj drvenoj kutiji i to nazvao muzikom! Ptice se plaše nepristojnih zvukova tvojih mjedenih instrumenata u koje dušeš da bi raspalio svoga sumišljenika i učvrstio njegovo rasklimano uvjerenje. Poslušaj cvrčke na čvorugama prastarih rogača. Osjećaš li žeđ za kristalno bistrom vodom u staklenom vrču na bijelom stolnjaku po kome pada trak teškog podnevnog sunca? Ne spopada

li te glad za grožđem i smokvom i crvenom svježom lubenicom? Slušaj to ljeto na nategnutim svilenim strunama između sunca i zemlje kako dršće, kako treperi na trbuhu tog malog sivog kukca koji će umuknuti čim osjeti tvoju blizinu. Tko bi bolje izrazio ovo ljeto od cvrčka?

Zatim si motrio mrave kako vuku muhu što si je maloprije ubio. Neprestano ti je dolijetala na lice i šetala oko nosa diveći se vjerojatno impozantnoj građevini; dvadeset puta si je valjda otjerao. O, prokleta bila! Pa kad si je ulovio, uzviknuo si ushićeno: nikada više od tebe zdrave muhe, ne zvao se ja Tobija — i tresnuo si je bijesno o terasu pa joj i šibicom odrubio glavu. Koliko bijesa zbog jedne tvrdoglave muhe koja je naprosto dolazila da se hrani na tvom nosu i ne sluteći da ti smeta; bio bi bolje učinio da si obrisao nos.

Sad je vuku dva glupava mrava, žustro, pomnjivo: Ej, čekaj, brate, umorio sam se. Prihvati je ti ovdje za ovu nogu, a ja ću za krilo. Što je ugojena, marva jedna! A za njima treći mrav nosi hitro muhinu glavu i možda misli: dobro je ovo za zimu...

— Prokleti filistri! Oni vode i ratove. Dao bih im i svoju glavu da mi je znati imaju li Boga. (Ovako okrutno tekao je sprovod Stendhalova Juliena Sorela: naprijed tijelo a za njim posebno glava u krilu Mathilde de la Mole, koja ju je ljubila u čelo.)[1]

I učili su te: budi mrav! Mali tihi neprimjetljivi pametni marljivi strpljivi realist. Sitni štediša. Ljeti skrbi za zimu. A u školi su ti tumačili kako je to isto htio da kaže i veliki francuski pjesnik svojom basnom o cvrčku i mravu. Kako je, naime, bezbrižni flaneur i sezonski pjesnik Cvrčak pokucao jedne ljute zime gospodinu kućevlasniku Mravu na njegova bogata vrata, na kojima je eventualno stajala i pločica »Član dobrotvornog društva — prosjačenje redarstveno zabranjeno«. Kad je vidio gospodin Mrav kroz mali okrugli otvor na vratima da vani stoji odrpana i izgladnjela protuha, izderao se na način kako se već deru kućevlasnici na boheme i prosjake; marš, mrcino lijena! Što si radio cijelog ljeta? Krao, a?

— Pjevao sam. Ja sam, naime, poznati pjesnik Cvrčak, ako se izvolite sjećati, pa sam kao takav...

— Pjesnik? Pjevao? A dakle — pjevao! Pa pjevaj, brate, i dalje, pjevaj! Sada, to jest, možeš i plesati!

Que faisiez vous au temps chaud?
Dit elle à cette emprunteuse.
— Nuit et jour, à tout venant,
Je chantais, ne vous déplaise.
— Vous chantiez? J' en suis fort aise:
Eh bien! dansez maintenant![2]

I cvrčak pjeva. Pjeva, usprkos vama i zimama, postojano i žarko kao što sunce sja, pa budite mirni, gospodine Mrave, on će i plesati. A ovdje ovi vaši filistri vuku svoju krepanu muhu i misle da je to vrlo važno što oni rade, da im se svatko mora ukloniti s puta, jer oni *rade*, oni, kamen do kamena i zrno do zrna, ne zijaju u nebo kao ti.

U uglu terase od zida do zida razapeo crni dlakavi razbojnik pauk jedva vidljive mreže i sunča se na ulazu svoje rupe vrebajući na mušice što se lakomisleno i ludo igraju oko njegovih tankih niti. Tko zna koliko već dana stari bandit nije imao plijena? Strpljivo čeka slučaj kao ribar koji je bacio mrežu, zapalio lulu i čeka.

Motreći ova prčkala, ove antipatične grobare i lešinare, osjećaš nesvjesno simpatiju prema crnom strašnom tipu tamo u uglu. Pa gotovo jednako nesvjesno kao što je nastala i ta naklonost, štoviše prezirno i s nekom naročitom mržnjom, kojoj si kasnije od stida dao i neko »simboličko značenje«, zgnječio si one mravlje »radikalne socijaliste«, a njihovu muhu dao gangsteru pauku.

— Tako! Radije razbojniku i gangsteru nego filistru! Jedan je razbojnik, kako znamo, bio i pjesnik! Filistar se nikad neće pomiriti s obješenjačkim crnim humorom jednoga kandidata za vješala:

La pluye nous a buez et lavez,
Et le soleil dessechiez et noircis;
Pies corbeaulx nous ont les yeux cavez,

Et arrachié la barbe et les sourcis.
Jamais nul temps nous ne sommes assis;
Puis ça, puis la, comme le vent varie,
A son plaisir sans cesser nous charie,
Plus becquetez d'oyseaulx que dez a couldre.
Ne soiez donc de nostre confrairie...[3]

II.

Zvonjava, limene glazbe, fanfare i bubnjevi. Prašte mužari. Velike crkvene svečanosti. Sedam parobroda dovezlo pastvu iz tri susjedne dijeceze. Prepun je gradić vjernika, usidjelica, starica u crnini s brojanicama od rogačevih sjemenaka. Mnogo svećenika, opatica, fratara bijelih, crnih, smeđih, mršavih, debelih, jako debelih, pa i jako, jako debelih...

— Bog vam blagoslovio salo, padre Crescencije! Uostalom, ima i neznabožaca teških, Bogu hvala i slava, al' njima se prašta.

Ljudi vrve kao mravi: trčkaraju uokolo, susreću se, pitaju, odgovaraju, žure se s torbama i vrećicama s hranom, najednom zastanu nasred ulice, zamisle se u svoje cipele pa naglo potrče i nestaju iza ugla.

Tamo se netko potukao. Kletve, psovke. Privezao magarca za njegovu smokvu, pa ju je magarac obrstio, i vlasnik smokve prebio magarca. Javio se vlasnik magarca i prebio vlasnika smokve, a ovaj njega nogom u koljeno, pa šepaju sva trojica, to jest on i on i magarac i smiju im se sa strane, a netko cinički primjećuje: »to im ide tako svima po koljenu...«

Ozdol, s obale, čuju se povici »dolje Darwin! Živio gospodin Bog!« Govori, psovke, glazbe: svečanosti se odvijaju...

Ali iznad svega čuje se bubanj. Bubanj lupeta, pada kao bomba usred misli. Nema misli uz bubanj. Bubanj je magareća koža nategnuta na šuplji cilindar, a ima svrhu da čovjeka lupa po glavi.

— Ipak nisi iscrpio svoju tešku glavobolju tom šupljikavom definicijom. Sjećaš li se riječi Maksima Gorkoga: »Zlobno udaranje bubnja izazvalo je u meni živu želju da nešto razorim, da polomim plot ili istučem dječake?«

Tambour! Osuđenika prati na stratište bubanj. Kanibali peku misionara uz bubanj. Vojsku prati u borbu bubanj. Kako bi se moglo biti junak bez bubnja? Borbeno oduševljenje je čisti, idealni, platonski bubanj. (Ono jutarnje lupanje sagova na dvorištu, kad sanjaš da te lupaju lopatom po glavi, stoji vrlo blizu bubnjarskoj umjetnosti.) I majmuni se hvataju na bubanj.

Nastojiš da ga ne čuješ, da se predaš klarinetu, flauti, fagotu, pa makar i trombonu. No on se izdvaja, prepotentno se nameće sluhu, lupeta, buba, kao i svaka budala koja svakako nastoji da se istakne, i konačno čuješ samo njega: bum... bum... bum-bum-bum... Dzinbarata... dzin... dzin... dzin... bum-bum-bum...

Zaklanjaš glavu iza kakve god slučajne misli:

— Dudov prelac... otmjen kukac... Onda ga opare vrućom vodom da ne pregrize nit i pčeli ukradu med i uz to je tjeraju iz njezine vlastite kuće dimom gorućih prnja. Od niti naprave kravatu za Sachu Guitryja i fine, prozirne čarape za neku tamo lady Ipsweache, a med sipaju u zlatno grlo Beniamina Giglija. —

Bum... Bum... bum-bum... buba budala i ne da misliti.

— O, gospode, zar je moguće da ti godi ovo nemilo lupanje po koži magarećeg roda? Ova ista strpljiva životinja grijala je dahom svojim sina tvog jedinorođenog i spasila ga zatim od tetrarha Heroda Antipe kad je ono bio dao klati djecu po Galileji: nosila ga je strpljivo na njegovim agitacijskim putovanjima po Samariji i Judeji i donijela ga trijumfalno u Jeruzalem uz burno klicanje naroda odabranog. O, Gospode, zar nije u tvome premilostivom srcu stekla malo zasluge, da je barem mrtvu ne lupaju, kad je već batina mora pratiti za života? Gospode, molim te za čitav magareći rod, koji je toliko ponižavan i vrijeđan u nadimcima glupih i indolentnih ništarija, koji je stalan predmet ismjehivanja i povod mnogim otrcanim dosjetkama, koje su isto tako dosadne kao i ova posthumna

magareća pjesma. — Gospode, oslobodi, otkupi, zaštiti ovu dobroćudnu životinju dugih ušiju barem od ovog prekogrobnog knuta. Amen!

I prasnuo si u smijeh nad svojom molitvom kojoj bi bio naslov »Molitva za magareći rod«...

III.

Preko ulice, u velikoj školskoj sobi svećenstvo sjedi za banketom. Svećenstvo je umorno. Jutros je biskup služio veliku pontifikalnu misu pod vedrim nebom na improviziranom oltaru koji je počivao na osam praznih vinskih bačava. Bakhus, koji je jutros još spavao u bačvama dok su na njegovim leđima slavili Jehovu, sada se razbudio i antički raspojasao na gozbi što ju je priredio domaćin župnik don Toma u čast svog pretpostavljenog presvijetlog biskupa. Marta i Marija, Sara i Rebeka prenose preko ulice iz susjedne konobe butelje i demižone vugave, grka, plavca i prošeka. Jučer su dokotrljali četiri barila piva. No treba odmah istaknuti da se u blagovaonicu odnosi i relativna količina vode u kojoj plivaju veliki komadi leda.

Slušaš sa zavišću zavodljive zvukove stakla, kucanja čaša i fragmente zdravica: ... »Kako je lijepo rekao sveti... (aplauz) I neka dragi Bog poživi našeg presvijetlog biskupa sa svima nama skupa!« Kucanje čašama, aplauz, »bravo, don Toma! Don Tomica, još jednu, dajte još jednu...« Dobronamjeran duhovnički smijeh bez ikakve zlobe.

— Živio presvijetli biskup!

Zatim (po svoj prilici) biskup, odgovarajući na zdravicu don Tome, lijenim, sanjivim glasom, u kome se osjeća sretno započeta probava, razočarava te svojim vrlo lošim govorničkim darom: »Ab Jove principium,[4] kako je mudro rekao Virgilije, obratimo se našem pobožnom zahvalnom Onomu koji nam je udijelio ove krasne

zemaljske darove... da bi tako ovaj naš dragi narod... (povišenim glasom sa izvjesnom srditom drhtavicom, upućenom vjerojatno neprijateljima Crkve): ... jer nije istina da antemurale christianitatis znači... A naš narod...« — tu je stao. Mir. Biskup se smeo u govoru i nervozno skuplja jezikom slinu po suhim ustima. Ne zna biskup što bi s »narodom«, pa je ponovio »a naš narod« i dodao »između svih naroda«... i opet pauza. Zatim: »moglo bi se reći na svijetu«... i opet zbrka, uzaludno gibanje suhog ždrijela, panično prebiranje jezikom po riječima, kojih su puna usta, ali su sve nekako čudne i nikako ne pristaju, a ima čak i takvih koje bi najradije tresnuo don Floriju u lice, dakako, u četiri oka.

— Ah, kakva je to muka, gospodine biskupe! Poznajem ja to čuvstvo. Pa kad vas ironično gleda i uživa u vašoj nevolji vaš suparnik, kanonik don Florio, umjesto koga ste vi postavljeni za biskupa! Ne gleda vam ravno u oči, nego najprije gleda u vaš zlatni biskupski križ na prsima, a onda vas svega nekako obuhvati svojim zlobnim pogledom i igra se s vama kao s kakvom stvarčicom, naprosto žvače vas očima. Zatim, kao da vas je ispljunuo iz svoje pozornosti, uzeo namatati krunicu oko kažiprsta, tobože: no, biskupe, ja ću izmoliti jedan ruzarij da ti se Bog smiluje dok se sjetiš to... o narodu...

O, dobro ja poznajem, presvijetli, takve zavidne zlikovce koji će vas kasnije cijelog života moriti što ste zapeli u jednoj rečenici!

»O, don Florio, smiluj se, don Florio!« — tako vi sada jaučete u sebi, presvijetli. A don Florio je okrutan, ne da vam da se približite vašoj započetoj rečenici: »Gle, kakvog su glupana postavili za biskupa!« misli on, a da to misli vidi se po svemu, po licu mu je razlivena ta misao, a on to i ne krije. I čašu vina je ispio da bi vas što bolje otjerao od vaše rečenice. I smiješi se, zlobnik!

Don Florio se zaista smiješi i uživa. Fućka on na subordinaciju! Pogledao u svoj zlatni sat (tobože: »koliko to biskup stoji na ovoj postaji?«) i zatim pritisnuo poklopac s osobitim uživanjem — pik!

A biskup se još nije snašao. Razapeo »narod« već i na Kalvariju i sad se čvrsto drži Kalvarije, pa ponovo tjera narod preko »njegove teške Kalvarije«...

Ali tada, što se često događa u takvim strašnim situacijama, pao mu ravno s neba na jezik jedan latinski citat bogzna iz kakvih starih seminarskih dana: »Jer kako lijepo veli Horacije 'Nihil est ab omni beatum'[5]... i zato, mila moja braćo, gore srca, sursum corda!«

— Bravo! Živio presvijetli biskup! A jedan odvojeni krupni glas dobaci sentenciozno i dvosmisleno, dakle otrovno (dakako, glas don Florija): »Chi va piano, va lontano«.[6]

— Latet anguis in herba[7] — odgovori biskup gorko.

IV.

S dna uske, stepenaste, krive ulice, koja podsjeća na stare marokanske kazbe, žuri se mali crni fratrić. Konventualac. Jedan od onih skrušenih prolaznika koji smjerno obaraju pogled šapćući ponizno »vermis sum«,[8] pa kad tako smjerno oborenih očiju ugledaju crva na zemlji protisnu kroza zube »no, ipak ja nisam ti!« i zgaze ga s najvećim prezirom. Široko se razmahao fratrić, pa onako malen i smiješan sam sebi daje važnosti tim užurbanim zaposlenim hodom, »eto me, sad sam ja tamo«. Zastaje kod svake stepenice da pridigne sutanu, koja mu je preduga, preširoka i uopće pregolema za to malo mršavo tijelo na kome visi kao da je (što bi rekao Tolstoj) vilama na njega nabacana.

Mete, nesretan, mantijom ulicu, vuče za sobom vitice blanjevine, palice, krpice, konce, riblje kosti i pramove prljave vune, a u rukavima kao da su mu dvije viljuške umjesto ruku, tako su mu dugi, široki, nespretni.

Vjerojatno je zakasnio na banket (možda su ga i namjerno krivo uputili da bi ga se riješili) pa je onako izgubljen u svojoj ogromnoj crnoj mantiji po ovoj pasjoj žegi tražio gdje su to ti popovi odvukli Presvijetloga na ručak a da o njemu nitko nije vodio računa.

— Nikoga, baš nikoga! Ah, Bože sveti! — uzdahnuo fratrić iz dubine svoje ojađene i zapostavljene duše.

Gledaš fratrića s osobitim zanimanjem, i palo ti odnekud na pamet da bi svakako trebalo da mu vidiš lice. I tada odjednom brzi, tako brzi zaključak da ti se učinilo kao da ti je netko podmuklo prišapnuo: »ako ne pogleda gore kad bacim ovaj kamenčić, bacit ću ovaj veliki kamen — i pogledat će, o, i te kako!«

Na ogradi terase bila su dva oveća bijela čista kamena, a svaki je pritiskao po jednu nogavicu hlača što su se sušile niz terasu kao ogromno slovo V. Odabrao si onaj veći, pravilniji, koji si već godinama poznavao i koji je uvijek tako pritiskao po neki komad rublja, a sjećao te svaki put kad bi ga pogledao na jedno isto ovako ljetno sunčano popodne kad si na ovoj terasi pisao ono svoje žarko ljubavno pismo ljubljenoj Izidori, koja je sada debela i ima vrlo ružno dijete. Tada si tim kamenom bio pritisnuo koncept pisma da ti ga vjetar ne odnese. Čak ti je onda bio sugerirao i jednu rečenicu u pismu: »težak kamen leži mi na srcu«... Taj kamen ušao je tako u krug tvojih familijarnih, intimnih stvari u kojima patetično počivaju uspomene kao u grobnicama pod nadgrobnim kamenom na kome stoji urezano: Tu počiva, ah, moja milena, koju skriva crna zemljica. I ovaj kamen ima svoj groteskni natpis (jer svi su nadgrobni natpisi uglavnom groteskni) — »Kamen moga srca«. Odnio je vjetar i koncepte i žarku ljubav. Ostao je kamen, onaj isti bijeli čisti kamen koji pritiska hlače da ih vjetar ne odnese.

Cik! — kamenčić je pao ravno fratriću na šešir i odatle se odbio i dvaput odskočio na pločama ulice.

On je pogledao gore kao što bi možda upravo bio zavapio prema nebu: Isuse, gdje se to ovdje jede, a on je tako gladan, o Bože! Njegovo mlado djetinjasto lice nasmiješilo se ponizno laskavim osmijehom kojim kao da je htio reći: Ah, ostavite sada to što sam ja smiješan... Ja sam siromah... moj otac... Ovako su me oni obukli... Nego, nemojte se ljutiti na mene...

— Molim vas lijepo... Hvaljen Isus! — Možda vi znate je li ovdje presvijetli biskup na ručku?

— Nije — izvalio si kratko bez priprave, gotovo sasvim automatski, te si i sam pomislio kako se lako laže, pa si dodao srdito: — Ne, tu nije. To je škola.

— A rekli su mi, u školi...

— E, onda može biti u građanskoj. Ovo je pučka muška i ženska, to jest mješovita, a građanska, to vam je tamo, obalom, pa desno...

Fratrić je osluhnuo. Čuo je glasove u školi, pa je pogledao s nepovjerenjem.

— A što je ovo? Baš kao da čujem glas don Tome?

— Ah, to unutra? Glas don Tome? Domaćina? Kakav glas! To je čitava pripovijest, a ne glas! Ima ovdje neko staro englesko vojničko groblje... No, možda vam je to i poznato: borbe s Napoleonovom mornaricom i tako dalje? Ukratko, kad god engleska flota posjeti naše luke, dođe ovamo jedan brod da položi vijenac na to njihovo groblje. I još se kaže za Engleze »bešćutni« i koješta još nepovoljna! A zamislite, oni ovdje drže i neku vrst konzulata i troše funte samo radi toga groblja! Niste vidjeli dolje na obali konja s lančićem oko vrata i okrunjenog lava sa zavinutim repićem i »Mon Dieu et mon Droit«?[9] Niste? Ah, honni soit qui mal y pense,[10] prekrstite se, čovječe: Grb! Usuđujem se tvrditi da su Englezi sentimentalna čeljad!

— Ali što, upustio se ja tu u razmatranja... a vi umirete od radoznalosti! Dakle, došao prošlog ljeta, dakle prije godinu dana »Coventry«, razarač, s vijencem. A vi znate kakve šešire nose ljeti engleski pomorski oficiri? No, smiješno što vas i pitam, naravno da znate. One tropske, bijele, kolonijalne. E, pa gledajte, te se engleske vrčine (oprostite mi za ovaj higijenski izraz) neobično svidjele jednom tu mladom društvancu (sin trgovčića, sin tvorničara riba, učiteljčići, studentići, obijesna mladež). Odlučili oni, dakle, da se dokopaju tih engleskih plutača... Jer ti šeširi su od pluta, i to nekako naročito impregniranog i što ja znam. I, bogami, ukrali ih! To jest, šešire! Po brodu dozvoljeno razgledavanje, šetanje, »pliz« i »hajudujudu«, simo-tamo, napipali, udesili vješto, ne znam ni ja kako, jednom riječi — ukrali šešire engleskim oficirima. Bruka, skandal, visoki gosti, možete zamisliti! A što, da je onako »Coventry« raspalio iz topova po otoku? A ratujte vi, gospodine moj, protiv tih sirovina i petroleja, a što je najvažnije, protiv Intelligence Servicea! Taj vam zna gdje tko pljune, čak i da će

pljunuti zna godinu dana unaprijed. I sad ovi tu nesretnici, koji su mogli mnoge majke u crno zaviti, osnovali društvo »Tropikon«, to jest udruženje tropskih šešira, pa sve jedan drugome: »Pliz Mister Kjuzm, aj dont nou, aj em veri, veri sori for ju, jes«... i sve tako, engleski. Ali uglavnom samo piju. To i sada unutra »Tropikoni« piju. Kažu — tropska klima, pa piju.

Jezik ti se uigrao kao glumac kad osjeti da je proizveo dojam i bio bi ti dodao bogzna kakvih izmišljotina da nije fratrić, koji je dotle s razumijevanjem slušao, bio odviše gladan i po svoj prilici mislio na onu sjajnu trpezu s mnogo tanjura, čaša, čašica, »uzmite, padre, malo sira i pršuta za introibo... hoćete li kokošji batak u sosu od laudamusa ili možda zeca, dobar vam je kao ite missa est...«, pa je sasvim rastreseno rekao:

— Gle, kakvih sve ljudi ima!... Onda, velite...?

— Da, obalom, pa lijevo. Velika kuća, zeleni prozori, balkon s cvijećem. Odmah pada u oči.

— Mnogo vam hvala.

— Bogu hvala, padre Makako.

— Kako?

— Nikako, to jest ništa. Rekoh »Bogu hvala«...

Mali se konventualac opet sav uskomešao, uzmahao i odlepršao niz uličicu.

Jadan! Zašto si se s njim ovako nemilo našalio? Valjda je cijelo dopodne, nesretan, trčkarao uokolo s onim golemim crnim suknom na sebi, pa je ožednio, pregladnio, iznojio se očekujući nestrpljivo onaj uzvišeni trenutak kad će — on, mali neznatni fratrić iz novicijata — sjesti za isti stol sa samim presvijetlim biskupom. Možda nije ni mislio na jelo, a da o piću i ne govorimo (on bi, dakako, pio samo vodu za ručkom), nego je maštao još od prošle nedjelje kako će on jesti s biskupom za istim stolom. To jest, taj epikurejski glagol »jesti« za njega tada nije imao nikakva osobitog, pa čak ni određenog značenja. Njegova fantazija više se igrala dirljivim sličicama na motiv »sjediti«, »sjediti« i »biti« biskup i on

zajedno, u istoj sobi; biskup tu, na čelu stola, a on svega dva metra i dvadeset centimetara daleko od njega, pa je biskup zaželio onaj mali komadićak šećerne glazure što se odvalio od torte (poznati hir apetita poslije ručka), pročitao je on to u biskupovim očima te je skočio odmah mali fratrić (on prvi i jedini!) i pružio biskupu taj komadić glazure, a presvijetli mu se dobrohotno osmjehnuo: »Hvala vam, dragi padre Felice!«

A sada, eto, zakasnio je nepopravljivo, nenadoknadivo! Nikad više, razumijete li vi dobro tu riječ — nikad više! I sva ta fratrićeva sublimna i — kako da kažem? — poetična ambicija pretvorila se u najobičniju glad, u banalnu, surovu, nisku, proždrljivu želju za hranjenjem, mljaskanjem, gutanjem... »o, bataci, bataci, pečeni!«

Tko zna gdje on, jadan, sada traži tu nepostojeću građansku školu s balkonom i zelenim prozorima te se panično pita: »Pada li ova odmah u oči? No nema tu nikakvih balkona! A ona opet tamo s balkonom nema zelenih prozora!... A rekao je: obalom, pa... pa lijevo ili desno? Jedanput je rekao, čini se, lijevo, a drugi put desno? Zabunio se. No što je zabuna, lijevo ili desno, to je pitanje? Ako je lijevo, zabuna je to, jer evo — lijevo nema te kuće. A možda je govorio samo lijevo? No da vidimo ipak 'obalom pa desno...'«

Na kraju već sasvim iznemogao od gladi i utučen od žalosti namjerio se na Toninku, suludu žensku, glave čupave kao metla i čvrstih, elefantskih nogu s ogromnim stopalima koje je obula u teške muške cipele te je u njima marširala kao soldat. Svakog je ljeta bila zaljubljena u drugog studentića, a neki su joj od njih i pisma pisali ljubavna, zbog zabave. I sama lunjajući uokolo gladna i umorna, bijeda naišla na nevolju, i sada ona vodi natrag fratrića u ovu istu ulicu. Čudi se mali konventualac i uvjerava kako mu je rečeno da to nije tu...

— A reka vam je bit će oni ludi, gore na teraci?

— Da, neobrijan... I sve je nešto govorio o Englezima i sve nešto... A što to znači »tropikon«?

— I moj Tonko je sad u Engleskoj... Poznajete ga? On je isto študijent, za inžinjera...

I dok ti ovako smišljaš, eno zaista fratrić hrli natrag s Toninkom, koja mu sve nešto pokazuje rukom gore prema tebi. Uhvatila ga za rukav pa ga vuče rastreseno uz ulicu kao da je i zaboravila da ga vuče, a on, nesretan, ne dospijeva ni da pridigne mantiju kod stepenice, pa se spotiče i pada kao da su mu oči zavezane.

No napokon mu uspije da izjednači svoj sitni bojažljivi koračić s njezinim orijaškim stupanjem u muškim okovanim cokulama, pa kad su stigli blizu, on pogleda gore, no ti si se brzo povukao, ali čuo si ipak kako je tiho rekao Toninki:

— Eno ga! Kad sam pogledao, odmah je pobjegao. Možda ipak razumije da me prevario...

Oho! A kakav je to svijet najedanput dolje na ulici? Čuješ mnogo glasova, dječjih osobito, i trumbetice i mali bubnjić, a sve neuredno, zbrkano kao da se udešavaju za svirku. Ali iznad svega čuje se krupni, muškarački glas Toninkin kako nekoga psuje: djeca je valjda zadirkuju.

— To ti materi! Na, na! Ovo odnesi doma ocu i materi, na, na!

I pljus, pljus! A dječurlija ne znaš da li plače ili se smije...

Pritrčao si ogradi i gledaš dolje.

— Bogami, nije. — Mislio si da Toninka najmanje dijeli ćuške i desno i lijevo, a tamo, ona sebe lupa po goloj zadnjici. Zadigla otraga svoju jadnu poderanu suknju i strahovito nečistu košulju i naprčivši se prema djeci plješće bijesno sebe po žilavom stražnjem mesu.

A nesretni fratrić, užasnut, zblenut, stoji pokraj nje, okrenuo lice zidu i samo što ne zaplače. Čuje kako »unutra« odmiču stolice od stola, kako se kreću, hodaju... ustali su!

— Samo ne sad, ne u ovaj čas! O, Bože, osjećam li se ja to grešnim? Ako pobjegnem, znači da sam grešan... da razumijem... Isuse, ja ništa ne razumijem! Ništa nisam vidio! Ja ovo nisam htio vidjeti. Ah, slatki Isuse!

I upravo u onaj čas od koga je fratrić najviše i strepio rastvorila se oba krila velikih školskih vrata i na njima se svečano pojavio biskup

u pratnji don Tome i jednog starog mršavog kanonika, koji je o fini crni štap oslanjao svoju naherenu starost. Iza njih je slijedila velika masa klera, a na kraju povorke maestozni don Florio, koji je pričao dekameronske anegdote mladim klericima, crven od sitosti i zadovoljstva.

Taj svečani biskupov izlazak desio se upravo u momentu kad je suluda Toninka baš najžešće sebe lupala po... onom kako je već rečeno, da ne ponavljamo i u biskupovoj prisutnosti tu nepristojnu riječ.

Sam biskup s pratnjom zastao na pragu i s gađenjem razmotrio odvratni prizor. Zatim, jednim isto tako gadljivim i uzbuđenim pogledom, punim nezadovoljstva, prijekora i čak nerazumijevanja obdario i maloga konventualca, koji se skamenio i pritisnuo uza zid te ne znajući kamo bi sklonio svoj pokajnički pogled, a osjećajući na sebi, na svomu licu, na svom desnom uhu (koje se bilo zacrvenjelo jače i od samog lica) strogi biskupov pogled, panično je sklonio svoje oči baš u smjeru najveće sramote, grijeha i užasa. Kao čovjek koji bježi pred progoniteljima i odjednom se desi da im padne ravno u naručaj, tako i on, tražeći u suludoj panici neko sigurno sklonište gdje bi sakrio svoj »okaljani pogled«, natrči upravo na ono mjesto od koga je toliko bježao... i tu se pritaji. Ali »tamo« on nije ništa vidio, on uopće nije ni znao što da gleda. Činilo mu se kad bi sada odvratio pogled na koju drugu stranu, da bi svi pomislili kako je dotle halapljivo i požudno gledao žensku golotinju, a sada najedanput izigrava suštu krepost pred biskupom.

— Bože, kakva sramota! — uzdahne biskup prijekorno i krene dalje.

U taj čas, sasvim neočekivano, istrgne don Toma štap iz ruke staroga kanonika te stane njime mahnito mlatiti ono nečisto i suludo stvorenje po zna se već kojoj strani tijela.

— Na! — uzvikuje don Tomica — na, evo ti, evo ti!

Toninka urliče od boli, trubi, reve, njače, stenje, krešti i sipa na don Tomu pljusak takvih rječetina kakvih on do sada nikada nije ni čuo, pa ih po svoj prilici nije sasvim ni razumio. Ali u toj bujici gadosti što je potekla iz Toninkinih usta jedno mjesto čini mi se da je ipak

zbunilo don Tomu, a to je ono mjesto kad je ona spomenula — doduše nevezano i zbrkano — »udovicu Jakubinu« i »dolare, dolare« i da je »ona nosila pisma«, da »ona zna sve...«

To »sve« potpuno je smotalo don Tomu. Jer to »sve« čuo je čitav kler, koji je na Toninkinu viku začas izletio na ulicu, a nije isključeno da je to čuo i sam biskup, koji se na tu riječ također bio okrenuo i na jedan čas zastao. A što je najgore, čuo je to zlobnik don Florio, koji je mrzio čitav svijet zato što nije postao biskupom, i dakako, eno, već pravi dosjetke tamo među klericima.

Don Toma, javno obliven sramotom, opazivši podmuklo namigivanje i šušketanje kolega, da bi nekako sakrio zabunu, odjednom se okrene grubo i surovo jadnom fratriću koji je još uvijek stajao prikovan uza zid, blijed i prestrašen, čekajući samo kad će i na njega doći red.

— A što ste vi tu radili kod onoga gada, a? Vi ste gledali, razumije se?

Fratrić samo prestrašeno zatrepće očima kao da mu upravo kane prilijepiti ćušku i ne reče ništa.

— Šutite?

— Šutim, šutim, don Toma moj! Šutim, jer priznajem, jer se kajem... jer vi imate pravo što me ovako... pred svima... i tako da čuje i sam Presvijetli... I udarite, udarite me tim istim štapom! Nije to od prkosa što ja šutim, nego... Oh, kad biste vi znali!

I fratrić zajeca. Suze mu potekle niz mršave djetinje obraze koje je oblilo sasvim slabo seminarsko rumenilo.

— Don Toma, zaboga! Don Tomica! Ma je li ovo mjesto? A što je on, jadan, kriv?

Javljaju se glasovi iz klera, pa don Toma ostavi fratrića, ali ipak ne zaboravi da mu dobaci odlazeći »no, o tome ćemo mi još razgovarati«. Potrči da bi stigao biskupa. Usput vrati štap starom kanoniku, koji je s velikim interesom pratio čitav prizor, pa primivši štap, pomno ga obriše o sutanu i potapše don Tomu po plećima: »Bravo, don Tomica! Ben fata! Bravo! O, to je dobro! Sporketa,

sporka! Ter sporkulja smrdeća!«

Za njim krene i sav ostali kler. Dječja fanfara udari tuš i raspršiti cijelu tu nemilu zgodu. Ako je nešto i ostalo, po tome je i prašio bubanj, pa se sve izdimilo u časovitom zaboravu.

Fratrić je ostao na mjestu kao išćuškan. Osramoćen i osumnjičen javno, pred samim presvijetlim biskupom doveden u nečasnu vezu s onim ženskim stvorenjem! Nije mogao dovoljno da isplače svoj gorki stid i poniženje. Izvadi crno obrubljen rupčić iz rukava i obriše blijedo patničko lice, koje su neprestano natapale tihe pritajene suze pokajnika koji je odlučio da danas ne prigrize ni zalogaja hrane, za pokoru.

Toninka, međutim, nešto zbog svoje bolesne rastresenosti, nešto zbog naviknutosti na batine, zaboravila već i fratrića i don Tomu i udarce i cijelu tu zbrku. Popela se ona na prozor u prizemlju baš ispod tvoje terase i zatulila starinsku pjesmu o ljubavi:

Jubavi, jubavi, vrag ti odnil kosti,
jerbo si skončala cvit moje mladosti...

Glava joj je izvirivala iz prozorskog okvira u vertikalu točno ispod tvoje glave ili možda malo udesno.

»Uostalom, da ispitamo.« Pustio si kap sline s usta i činilo ti se da pada koso, ulijevo, najmanje pola metra od Toninkine glave.

»Tu ne vrijedi fizika, brate moj. Nije kap zanio vjetar, vjetra i nema. O, Newtone, kako to danas padaju tvoja tijela?«

A desna ti je ruka već dugo ležala na onom kamenu što je pritiskao hlače i tek si sada primijetio da si ga sasvim nesvjesno dogurao do samoga ruba. Kamen je stajao ravno nad Toninkinom glavom. Još si ga malo gurnuo. Sada je već cijelom polovicom izlazio preko ruba. Tada si ga kvrcnuo srednjim prstom: kamen se pokolebao! Što je još potrebno da ovaj kamen padne? Kako je jednostavno postati ubojica! Dovoljno bi bilo da ga samo dotaknem prstom, da puhnem u njega...

»A kad bi sada neki sasvim iznenadni, zalutali lahor samo malo zalepršao ovim hlačama... da li bih i onda ja bio ubojica?«

»Zogagu, zogagu, dala buba zogagu«... uzeo si govoriti besmislene riječi da bi rastjerao ubilačke misli. Uh, udahnuo si požudno kao da si izronio u posljednji čas prije samoga gušenja. To je ludost, zogagu, ludost.

Sasvim izmučen svojim tamnim mislima silazio si s terase ponavljajući mehanički »zogagu, zogagu, dala buba zogagu«... Ah, mir nekog svetog mjesta budističkog na Tibetu!

Ne, nije istina! Ja više volim i najbanalniju buku... sanduk praporaca na neravnoj cesti. Vožnja. Lomatanje strojeva, okretanje turbina. Vodopadi. Vitki mostovi nad vodama. Ruke u pokretu, nokti crni od rada.

Pogledavši svoje blijede neradine ruke, nasmiješio si se tužno.

V.

U sobi je polumrak. Čvrsto zatvoreni kapci propuštaju kroz pukotine tek nekoliko kosih sunčanih pruga u kojima se komeša gusta prašina.

— To je tek toliko da vidim u kakvom nečistom zraku živim. Koliki svjetovi prašine! Ulaze u moja pluća, u moja usta, u nos, u oči... Jest, sve knjige na komodi prekrila je prašina. Od kada nisam čitao! Poznato je da knjige prenose nečistoću; u njih se uvlače stjenice... Koliko sam puta našao suhu stjenicu, zgnječenu muhu, pritisnutog komarca s raširenim nogama preko suptilnih riječi *vedrina, srce, cvijet...*

Pa ona žuta mjesta u knjigama nad kojima su ljudi kihali, kašljali, kopali nos, vrtali uho šibicom. Žuti otisci vlažnih znojnih prstiju u koje su čitači pljuvali, lizali ih, ili su im se znojili od uzbuđenja, od muke, od žalosti, od bolesti. Pepeo od cigareta, ispljuvci duhana,

iščupane vlasi. Bilješke sa strane, nerazumljivi, nervozni, patološki znakovi, crteži i opaske »ovo je sjajno«, »fantastično«, »neuvjerljivo«, »to isto kaže Diderot, samo mnogo ljepše«, »eh, kad bi tako bilo!«, »stara pjesma«, »gospodin autor ne zna što je entelehija«, — »ateističke laži i svinjarije!...«

Koliko uzrujavanja! Koliko odobravanja, oduševljavanja, polemiziranja, zanovijetanja, uvreda, prijetnja! I onda, na kraju, neka se zna da se to uzrujavao, ljutio, oduševio i prokomentirao knjigu Mirko Pogačić, koji ju je »pročitao« još 22. II 1913. godine.

Toliko neposrednih znakova iskrenog ljudskog raspoloženja naći će se još na mjestima gdje je čovjek boravio sam, zatvoren sa svojim mislima, sa svojim željama; po zidovima tamnica ili u intimnom dnevniku kakvog samostanca koji je po noći ustajao iz kreveta i vadio iz slamarice svoju bilježnicu da bi pri mjesečini, na prozoru, zapisao patnje svoga tijela. Ali sve je to romantična erotika prema onoj dekadentnoj, perverznoj, pornografskoj borbi po zidovima javnih zahoda gdje čovjek također želi da bude što više sam i nesmetan, ali zna da će iza njega to mjesto posjetiti njegov protivnik, da mu ostavlja svoj izazov, svoju parolu, svoj credo, svoj emblem, svoje »živio« i svoje »dolje«...

Misliš. Misliš o svemu, to jest o bilo čemu i čudiš se koliko ima toga o čemu čovjek može misliti. Mnogo, mnogo je misli. Čovjek je postao i po zanimanju »mislilac«. Onda njegova gospođa viče na djecu: »Pst, Oto, Berci: tiho, tata radi!« — to jest misli... A mislilac se razvalio na divan u svom kabinetu i misli: »Kako je moja žena glupa! I za kog sam se vraga uopće oženio! Berci, Oto, pst, tata radi! Tataradi, tataradi, tataradi... Kao motor... tataradi... Ah, k vragu, tataradi!« — Pa je Mislilac zapjevao promuklim baritonom: »Ta-ta-raaa-diii«... okrenuo se na bok i zahrkao.

I to je bolje, okrenuti se na bok i zahrkati, nego ove prazne i suvišne misli dok vani bubnjevi bubnjaju i gospodin biskup blagoslivlja kopno i more.

Kako smo se zatvorili! Kako smo se ogradili od tih sedam parobroda vjernika iz tri susjedne dijeceze! I tako milo šušketamo mislima u našem intimnom polumraku: »Ja nisam identičan s tih sedam

parobroda gluposti. Ja sam, pojedinačno, također, jedan od onih izuzetaka koji sve to razumiju i koji su zbog toga nesretni. Ah, zatvorimo se čvrsto u sebe, mi mudri, i držimo glavu u hladnoj vodi dok nam se ne ukažu velike smrznute sjeverne zvijezde razuma! I onda malo poezije: kroz sasvim usnule pejzaže, kroz drvorede nijeme crnogorice i neprozirnu tamu s bijelim zvijezdama u daljini stupa smirena koraka pokojni Rimbaud, u crnini... i recitira stupajući mračnom alejom:

A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu, voyelles...[11]

... a jeka mu odgovara iz neizmjerne noći: »voyelles... voyelles«...

Najedanput na ulici, pod samim prozorom, paklena galama.

— To su, bogami, Toninkini vokali! Njezino I je munja, njezino U je lavina, prolom oblaka, tuča! Katarakti pogrda pljušte iz njezinih usta teško, pljosnato kao dažd napuklih činela, kao kotrljanje starih lonaca; oštro, originalno, inventivno, bez ponavljanja padaju njezine uvrede i koga pogode, kao da ga lupe defom po glavi: — taf!... Uvrijeđeni ostaje smućen, zblenut, nemoćan, bez ijedne riječi. Jer Toninka pogađa uvijek najosjetljivije, najbolnije mjesto, na kome se obično krije neka tajna koja je toliko poznata da zbilja treba biti neodgovorno lud kao Toninka da se čovjek tako ljuto ugrize za srce. Koje zavidno bogatstvo izraza! Sipa Toninka neočekivane usporedbe, razvija bogatstvo retoričkih figura, lupa i uništava neprijatelja metaforama, metonimijama, sinonimima, augmentativima, onomatopejama. Onomatopejski istjeruje zrak kroz stisnute usne, lansira dalekometne ispljuvke i — pljus! — pljus! — ćuške.

Na ćuške si otvorio prozor i ugledao neočekivan prizor. Oniži, crni, smežurani žandarm-podnarednik, s dvije bijele zvjezdice od volovske kosti na svakom ramenu, ćuška Toninku svojom koštunjavom, suhom, poput vila skeletnom desnicom s koje je prethodno bio skinuo sivu končanu rukavicu.

— Ću da ti istjeram tu ludu ideju, majku ti krvavu! — dašće podnarednik i vuče Toninku. — Ajd sa mnom na stanicu! — No prihvatila se ona obim rukama velike kvake na školskim vratima i žandarm uzalud pokušava da je otrgne. Vuče on i psuje Toninki majke i strine krvave, no otrgnuti je od kvake ne može, pa već ne zna šta će, čega da se prihvati; viče, topće na mjestu, bjesni... Vidi: autoritet mu pada pred publikom, a on je u neku ruku tu u mjestu — komandant, to jest najviši po činu, pa ako i nije formalno baš »komandant«, on je komandir žandarmerijske stanice, dakle, stvarno odgovoran za red i poredak. On se već dugo ogledava po svojim pretpostavljenim nebesima ne bi li mu odande pala i treća zvjezdica k one dvije i uspostavila već jednom tu Božju naredničku konstelaciju na njegovu ramenu, to koštano trozviježđe koje u žandarmerijskom zodijaku znači povišicu plaće, pravo na ženidbu i što je najvažnije — sablju o boku, jer već vidi i sam da je smiješan kad komandantski položi ruku na držak bajoneta, smiješan kao koza kad maše svojim kratkim repićem. Bog kozi, kaže se, nije dao duga repa, ali, majku mu, on nije koza! Doći će on do sablje, pa makar... Satjerat će on sve te »antidržavne« u mišju rupu, sabit će im on glavu među ramena da neće ni kihnuti, majku im prevratničku!

I sad tu mu, gle, prkosi ova neka šašava pompadurka (on je sve žene iz nekog razloga nazivao »pompadurkama«), a onaj tamo rimski biskup i ovi popovi latinski mogu da ga prikažu gospodinu komandantu puka kao komandira koji ne drži »situaciju u svojim rukama«, pa pitaj boga šokačkog što se sve iz ovoga još može izleći.

Dolazilo čovjeku da pobjesni.

— Miči se, marvo pompadurska, na stanicu da ideš! — viče on i pljuska Toninku, a ona se i ne miče nego samo rže od boli, ali kvake ne ispušta.

Iz susjedne kuće u kojoj je u prizemlju bila smještena kuhinja za današnji banket istrčale na ulicu one Sare i Rebeke, Marte i Marije koje su danas dobrovoljno skuhale cijeli taj banket. Opasane bijelim pregačama, s tanjurima i ubrusima u rukama, one su sada s usidjeličkim zadovoljstvom promatrale kako podnarednik »ureduje« po Toninki. I njih je ona maloprije opalila svojim usijanim

jezikom jer joj nisu dale jesti zbog uvreda kojima je javno obasula don Tomu. Iza usidjelica bojažljivo proviruje na vrata i fratrićeva glava, nasmiješena, zadovoljno obasjana srećom gladna čovjeka s punim ustima, u kojima fratrić žvače birane ostatke koje su mu probrale one milosrdne duše.

U toj kuhinji bilo je još i nekoliko starih prosjaka koje si viđao još od jutros kako njuškaju ovuda oko kuhinje i pobožno prevrću očima pred ovim usidjelicama spominjući u svakoj svojoj prosjačkoj rečenici ime Gospodnje. No uzalud su oni tu moljakali i naklapali o Gospodu dok se gospodin biskup nije nahranio i ustao od stola.

Neki su od njih sada čučali na pragu, drugi se razvalili u hladovini i gutali hladno goveđe meso, mljackali bijeli gnjecav loj izbacujući kosti na ulicu, brisali rukavima usta i pili vino iz zajedničkog lonca koji je stajao pred njima na zemlji. I poveli tako prosjaci između sebe razgovor, posve nezavisno od onoga što se događalo na ulici.

— A okle si ti, prijatelju?

— Joa? Joa sam iz Smričevice... pokojnoga Moaloga Stipana.

— A di ostaje Smričevica? Bit će tamo povarh Splita put Imoskoga?

— A ne, Smričevica voam je od broačkih škojih, poak gore... A ča tebe, prijatelju, zovu Ližnjoak? Smišno nadime — Ližnjoak. Mene zovu u Smričevici Papagalo...

Prosjaci se sve onako žvačući nasmijaše tom nadimku, pa mu se nasmije i sam »Papagalo iz Smričevica« kao da nije on taj Papagalo i nastavi zatim živahno:

— E, perke mi je šjora Rozina, još je fala Bogu živa u Supetru, bila doala jedan čarnjeni kapot, poak me bilo vidit u njemu kako papagalota... Ma ča će reć, prijatelju, da tebe zovu Ližnjoak, a?

— Perke liže svakomu guzicu za pjat fažola. I pokojni mu je otac bil isto taki... Ma ča proverbij govori: karv po žili, a kila po baštini!

— Ostavi ti moje pokojne u miru! Ča vi mislite, ča vi mislite da smo mi mona? Da ne kapimo vrazi pinku vaše divje beside?

— A ča ćeš, moj Ližnjoak? Svega se čini za ovo smardeće tilo. A kad

čovik umre — prk! — pardac u ruke.

— Bogat i siromah, smart ne pita ča si i koji si?

— Govoril je pokojni Skakalako: da mi je bit kralj, ja bi sve loja jil i na vuni spal! A ča će mu sad i loj i vuna? A bil je radišan čovik, pokojan.

Na tom mjestu miran tok prosjačkog razgovora prekine iznenadan ženski vrisak. Prosjaci tek tada obratiše pažnju na ulicu.

A na ulici podnaredniku nikako nije polazilo za rukom da otrgne Toninku od kvake, pa da se ne bi posumnjalo u autoritet njegove vlasti, on trgne revolver. Na taj su revolver usidjelice vrisnule i strčale se u kuhinju. Fratrić je samo povukao glavu unutra i prestao žvakati, očekujući da će svakog časa prasnuti i hitac. Jedini se stari »Papagalo«, videći da žandar ozbiljno prijeti Toninki tim svojim pištoljem, usudio izaći na ulicu i intervenirati.

— Ma ča si lud, čoviče Božji? Pusti je s mirom kad nikomu ništa ne čini...

— Ah, jest... da mi gosn' župnik napravi prijavu!

No kao da je žandaru najedanput sinulo: »A što, bogamu? Što mi se tu ovaj neki žgoljo dolazi da miješa u moju službu?« pa zaboravivši potpuno na Toninku, kao da mu je ona tu privezana za vrata, obrati se »Papagalu« na poznati žandarski način:

— A čuješ ti... (ovdje jedna egzekutivna fraza), a što mi se ti tu miješaš u moju službu, a, zvekane? Jesi li ti komandir mjesta ili ja? Ćeš mi ti da naređuješ što imam da radim, je li, bitango? Što se smiješ? Marš, da te više ne vidim!

Smješka se »Papagalo« dok ga žandar psuje. Gleda on kako Toninka tamo iza žandarovih leđa tiho na prstima odmiče, pa je očito da tim smiješkom nastoji još jače izazvati žandara i privezati njegovu pažnju dok Toninka ne stigne do prvoga ugla. No luda Toninka javila se nesmotreno već sa dvadesetak koračaja kao ptica kad pobjegne iz kaveza pa veselo zacvrkutala u slobodi.

Komandir se jedan čas kolebao da li da se izdovolji na »Papagalu« za svoj osobni račun ili da propisno goni odbjeglu uhapšenicu, pa ga

ipak strah od don Tomine prijave i respekt prema propisima krenuše u potjeru za Toninkom.

Može se slobodno reći da je Toninku sam Bog spasio. Osjetivši žandara za petama, ona se dade u divlji bijeg prema obali i tamo natrči na procesiju koja je upravo onuda prolazila. Podnarednik bi joj bio, kako je po svemu izgledalo, sve kosti polomio da mu je na koji način pala u šake. No upravo kad je stigao na kraj ulice, pojavi se iza ugla baldahin s biskupom. On se ukoči po pravilima službe u stav »mirno« odsalutiravši počast svetom otajstvu koje je u velikoj zlatnoj monstranci s nakostrušenim zlatnim perajama sjalo pod baldahinom u rukama presvijetlog biskupa.

Usidjelice i prosjaci dolje u kuhinji pali na koljena i oborili glave mrmljajući poluglasno molitve i udarali se u prsa tko zna zbog kakvih svojih grijeha, koji sigurno nisu poznati ni njihovim ispovjednicima. A fratrić pokleknuo na oba koljena i sklopivši ruke na prsima, pedantno i doslovno, kako rade djeca i kako je valjda negdje u nekom ritualnom kodeksu i propisano, to jest tako da je prstima jedva malo dodirivao bradu, podigao oči iz te konobe u kojoj se danas kuhalo i peklo za crkvene dostojanstvenike s namjerom da ih uzvisi prema nebu. No na tom putu od konobe do neba naišao njegov pogled na tvoj prozor i tu se zaustavio.

U taj si čas upravo promatrao Ližnjaka u kuhinji s većim interesom nego ne znam kakvu napetu kazališnu scenu. Tamo dolje u konobi svi kleče, biju se u prsa i klanjaju svetootajstvu, a Ližnjak otraga, svima iza leđa, ustao, skinuo svoj poderani kaput i hitro sakrio u njega jednu flašu. Zatim uzeo redom podizati poklopce na kominu i turati prste u lonce ispitujući im sadržinu. Namjerio se tako na velike zalihe pečenoga mesa u jednoj tavi i uzeo grabiti to otkriveno blago i trpati u džepove. U prosjaka tih džepova ima posvuda u njihovim prnjama i na najčudnijim mjestima, to jest, svuda gdje ima neka rupa i zakrpa, a rupa ima na siromaštvu... no, što da se i priča. Tako se Ližnjak snabdio mesom i za nekoliko dana. Samo se još mučio oko jednog debelog i rumenog hljeba kako bi ga strpao u kaput, ali to mu nikako nije uspijevalo pa ga se morao u neizmjernoj žalosti ipak odreći.

Eto, taj hljeb bi sve kompletirao, kao »amen« u molitvi, a mora ga, gle, ostaviti!

Taj kruh naš svagdašnji, o kome tu oko njega mrmljaju usidjelice u molitvama, mora u dan današnji ostaviti samo zato što mu kaput ima na leđima ogromnu rupu i ne može da sakrije i kruh i vino. Ili — ili?

Gledaš kako se Ližnjak dramatski koleba između kruha i vina, između tijela i krvi Gospodinove, pa kad se napokon ipak odlučio za krv, nisi se više mogao svladavati i prasnuo si u silan smijeh.

Sve se pokajničke glave podigle i upravile svoje poglede u tvoj prozor. One su, naravno, tvoj smijeh shvatile kao blasfemičan izazov u ovom svečanom i svetom trenutku. Sam Gospodin Bog prolazi onuda dolje obalom ispod baldahina! Ispred njega šesnaest u bijelo odjevenih djevojčica sipa cvijeće iz košarica, glazba svira, crkveni zbor pjeva, a djeca, vodeći se za ručice, skandiraju »o Isuse, blaga i ponizna srca«, i sve ti se čini da slušaš anđeoske soprane kako na nebu slave Gospoda, a Ližnjak tu u zadimljenoj i crnoj konobi kao duh paklenski njuška po loncima, krade meso i vino i samo što ne plače za hljebom rumenim koji je morao ostaviti... Kakav strašan nesklad, Gospode, na ovoj kugli koju si, kažu, ti lansirao u svemir! Dopusti, ali tko se tu ne bi nasmijao?

Na tvoj smijeh fratrić je uzbuđeno ustao kao da će on sad smjesta nešto poduzeti. A što je mogao poduzeti? Uzeo te fiksirati nekakvim strašnim pogledom kao da te želi u najmanju ruku pozvati na dvoboj. Osjećaš stroge fratrićeve oči na sebi, no ne osvrćeš se mnogo na njih, nego si se sav posvetio Ližnjakovim manipulacijama tamo oko lonaca. Opazio Ližnjak da ga motriš i da se onaj smijeh odnosi na njegov pothvat, pa sve stavlja kažiprst pred usta i daje ti znak da šutiš, a ti mu klimanjem odgovaraš da bude bez brige.

To je fratrića najviše i razljutilo što ga toliko bagateliziraš te nećeš ni da ga pogledaš nego sve gledaš nekamo preko njega kao da on tu i ne postoji. On odlučno stupi na prag! Upravo je otvorio usta da te upita za objašnjenje, kad ga visoka i daščata usidjelica povuče za rukav i nešto mu ispriča šapatom praveći rukom kretnje ispred čela, a tim se kretnjama obično pokazuje za nekoga da mu u glavi nije sve

u redu. Fratrić se, izgleda, zainteresirao živo za »tvoj slučaj« jer nije prestajao tiho brbljati sa starom djevojkom.

Taj fratrićev »obrat« u konobi otkine Ližnjaka definitivno od onoga nesuđenog hljeba, ali on, majstor situacije — briše hljeb iz programa i ide u nove svoje male kombinacije.

— Ma, recite mi po duši: vi ste sigurno lajko od kuventa?[12] — počinje Ližnjak obuhvaćati fratrića ovako izdaleka.

— Lajko? — čudi se fratrić. — A što je to »lajko«?

— A to će reć oni... oni ča zvoni, ča kuha, čisti i redi... Ćemo reć... lajko od konventa.

— A-ha, vi to mislite laik, sluga? Ne, ne, ja sam u novicijatu kod franjevaca-konventualaca.

— A, to će bit od reda svetoga Franciska? Kako ča je padre Bone? A eto, jedan je od jednoga, drugi je od drugoga reda, može se i pogrišiti, a govori se »čovik griši«, je li tako? Tako je. A ovo sigurno vi nećete više jist? Ovo vam je već sve ostinulo... — i pružio Ližnjak prste u fratrićev tanjur. No okrenula se ona ista visoka i mršava djevica i udarila svom snagom Ližnjaka po prstima velikom drvenom žlicom koja joj se našla u ruci. Kako je Ližnjak naglo trgnuo ruku zarzavši od bola i stisnuo udarene prste drugom rukom kojom je držao kaput, isklizla mu flaša iz kaputa i tresnula o zemlju. Gledao je užasnuto kako suha crna zemlja požudno pije dragu krv Isusovu.

— Auh, kurbo prokleta! — zajaukao Ližnjak od desperacije. Bio je toliko očajan te nije ni opazio što je rekao staroj djevici, zagledao se kukavno u zemlju i nije se ni sjetio da bi mu sada bilo najpametnije pobjeći.

Razjarena djevojka zamahnula na njega drvenom žlicom koja bi mu bila nos spljoštila da nije udarila po ogromnom crnom loncu koji je odjeknuo kao gong. Tek se tada Ližnjak snašao i potrčao prema vratima te ga je sljedeći udarac pogodio pljosnato i sasvim neopasno po leđima.

— Nesritni lupežu! Čekaj, čekaj, sad ću ja poslat po žandara! Jeste ih

vidili, koji su ovo lupeži? Sve su ovo »tko će im dati mukta žderat«!

Razbjesnila se stara djevica, spopala je histerična srdžba i stala je mahnito lupati onom drvenom žlicom po prosjacima:

— Marš! Marš vanka! Svi! Svi do jednoga! Lupeži! Linčine proklete! Svi ste jednaki, nesriće Božje! Vaja vas pustiti da svi krepate od glada! Bit će manje gada na svitu. Nikad vas ni vidila kuća Božja, nesritni neznabošci! Dojdite mi samo drugi put! — zaprijetila je još s vrata drvenom žlicom uzrujana usidjelica, a prosjaci se brzo izmuvali na ulicu i mrmljali više za sebe: »Ti si luda, bogati... Valjalo bi tebe, moja, odvest pod jarca, neka te ispravi«...

Jedini je »Papagalo« imao razumijevanje za jadnu staru djevojku. On je rekao mirno, bez uzbuđenja i cinizma, štoviše, nekako samilosno:

— Eto, ljudi moji, ča će reć ženska gloava bez muža: najedoanput joj udre žešćina u gloavu... A može bit da je i dobra ženska... i sarčena za dat siromahu...

Ulicom se uspinju dvije crne opatice s bijelim ovalnim okvirima oko lica. No to i nisu lica nego kao da su se na dva ovalna prozorčića pojavile dvije bijele voštane maske sa spuštenim vjeđama. Za njima se žuri odozdo i treći bijeli prozorčić na koji gleda živo nasmiješeno, rumeno lice mlade lijepe ženice i začu se njezin zvonki i sasvim svjetovni glasić:

— Časna sestra Čelesta, jesu li časne sestre gore?

Dvije bijele ništice samo se nijemo pogledaše kao što se ribe pogledaju u vodi i pođoše dalje ignorirajući taj kliktavo vedri ženski glas koji nikako ne pristaje sestri od strogog reda karmelitskoga.

Jadna mala opatica smjesta shvati zašto su se sestre oglušile na njezin glas; okrene se i sasvim žalosno pođe niz ulicu.

Tu si i ti zaklopio kapke na prozoru i predao se svome polumraku u kome ništa ne vidiš osim sebe... A i sebe tek naslućuješ u polutmini kao sjenu koja je nestala u ogledalu...

VI.

Pleteš sitno, pomnjivo san kao bijelu čipku na crnoj pozadini spuštenih vjeđa. Redaš očicu do očice i gradiš kao pauk nevidljivu finu mrežu u koju bi htio uloviti svoju misao kao dosadnu crnu muhu što brunda i zuji u mraku i prelijeće hirovito s jednoga na drugi kraj mozga i ne da ti usnuti.

Vrti se tajanstveno vreteno sna u tmini zatvorenih očiju polako, lijeno i namata beskonačnu tanku nit vremena, godina, uspomena. Prede i plete čudnovati pauk i obavija lukavo, neosjetno tvoju misao laganom predom sna. Prelijeću posljednji meteori, u očima rasprsnula se posljednja raketa, svečanost je završena i sada padaju prosute iskre, gase se i tonu u duboko i mirno more sna. Još se samo lelujaju u mraku zeleni i žuti kolobari kao zaboravljeni lampioni koje tihi noćni vjetar ljulja i gasi jedan za drugim.

Slatko te opija dugo žuđeni san... I gle: već su ti noge i ruke usnule i čitavo tijelo već mudro sanja o svojim tihim krvotocima, o svojim pretvaranjima tvari, o zmijuljastim peristaltičnim gibanjima: srce mirno kuca, poigravaju se nestašno crvena i bijela zrnca krvi, počivaju umorne živčane niti i cijelo je tijelo kao umorni parobrod u noćnoj luci iz kojeg lijeno kulja lagani pramen dima — samo glava neće da usne! Glava traži još jednu sliku kao uvjet, sliku sna: umornu pticu na grani koja je savila glavu pod krilo...

No ptica se probudila od tvog pogleda. Uplašeno se trgnula i otprhnula.

I opet si ostao budan.

— Eto, budan sam! Jesam li sanjao o ptici kako spava ili sam o tome mislio? Zar ne bih mogao mišlju zaustaviti pticu? Ja ću je opet vratiti...

I pokušavaš da vratiš zaspalu ptičicu na granu i da je pokriješ tamom. Puštaš da padne noć na sliku, pepeljasti sumrak najprije da pokrije pejzaž, zatim sve dublja, sve mračnija noć.

No tama neće da priđe tvojoj glavi. U očima ti se ponovno pale žuti

lampioni i opet rakete, vatrometi, bengalske vatre i ostali karneval. Čitavi cirkusi zvukova, boja, pokreta. Nastupaju akrobati; limene glazbe i bubnjevi. Slonovi kotrljaju lopte, majmuni u frakovima voze se u fijakeru ispod suncobrana. Izlazi mlada jahačica i juri arenom, stojeći uspravno na dva konja u galopu. Ali najmučnija je slika: akrobat visi o nožnim palcima na trapezu u vrtoglavoj visini (tu grčevito zaklapaš oči i okrećeš glavu zidu da ga ne vidiš); trzaji čovjeka na trapezu, hvata dobačeno uže i vuče gore sebi jahačicu koja drži kraj užeta u zubima. Nožni palci na trapezu i zubi na kraju užeta — dvije točke tvoje stravične napetosti, tvoje neizrecive strepnje, da ne bi u jednom času tvoja pažnja popustila, da ne bi popustili tvoji zubi, da se ne bi opružili tvoji palci. A dotle te đavo neprestano muči: »Gledaj kako joj dršće donja vilica, iznemogla je, vidiš li, sad bi mogla ispustiti«... i ti jače stiskaš zube, jače savijaš prste na nogama, luđački stežeš mišiće na cijelom tijelu i držiš akrobata na trapezu i njegovu partnericu, držiš i strepiš i ne dopuštaš im više nikakav pokret.

Vise nesretni cirkusanti u tvojim mislima, visiš i ti s njima. Kako bi ih polako, polako spustio na zemlju, postavio ih na nešto čvrsto, sigurno, da stanu na tvrdo tlo, da odahnu, da odahneš, da se okreneš na drugu stranu? Već ti je ruka utrnula i grč ti je stegnuo oba stopala, više ne možeš, ne možeš... »Dokle ću ja spašavati život ovim ljudima?«...

Javio se sat na tornju staroga kastela: din... din... din... i bio si spašen! Slika se rasplinula; akrobati su poletjeli prema zemlji i — ništa. Okrenuo si se na drugi bok i otvorio oči.

To je sat odbio tri četvrti. Jedanaest i tri četvrti. Ona žarulja na ulici, čije svjetlo pada u tvoju sobu, još gori. Svjetlo će se ugasiti točno u pola noći i u sobu će ti se ušuljati noć.

— Još, dakle, četvrt sata, pomislio si. Kad bih mogao barem za to vrijeme zaspati!

Ne znaš ni sam zašto, ali panično se bojiš one tmine u sobi poslije gašenja žarulje. I svake noći hvata te taj isti strah da nećeš usnuti prije ponoći. Mučiš se, prevrćeš, pokrivaš se plahtom preko glave i kupaš se u znoju od vrućine i od straha. Neprestano ti se čini da

netko hoda po kući. Neki tihi, pritajeni koraci, šum teške svilene haljine za vratima, tihi uzdah, opet prigušeni koraci u papučama, onda zvecnu čaše u kuhinji, pomaknu se tanjuri i — bum! — nešto bubne u pod!

— Ah, to se kokoši premještaju na štapu, dolje, u konobi, to kokoši sanjaju — misliš razumno, no svejedno prisluškuješ i čuješ kako ti srce panično bije u jastuku ispod uha, i to udaranje srca u tišini ulijeva ti još veću stravu.

— Mjesec će noćas kasno izaći; još imam samo četvrt sata svjetla... Treba, dakle, usnuti, treba usnuti...

Misleći tako, gledaš svoje odijelo na stolici: vise rukavi, prazni, napušteni. Hlače su prebačene neuredno preko naslona s raskrečenim nogavicama u trku: na podu cipele, jedna uz drugu, stisnute sirotinjski, a nad njima visi rukav od košulje te se čini da je za cipelama segnula neka ruka da ih ugrabi. I tako gledajući to svoje odijelo koje si pred koji sat skinuo, čini ti se da tu više nema tebe, da si umro ili otputovao vrlo daleko, a ovo tu netko drugi, motreći tvoje stvari, misli o tebi sentimentalno: Kako je to čudno! Bio je živ, navlačio je na sebe ovu odjeću, imao je običaj da uvlači najprije lijevu nogu u hlače, a u kaput desnu ruku, zakopčavao je ova dugmeta, uvlačio ruke u džepove, nije podizao hlače kad bi sjedao, eto, tu je na nogavicama ostavio oblik svojih koljena, tu po kaputu ima još njegovih vlasi i prhuta, i još je tu miris njegova tijela, još tu ima nešto od njega, ali njega samoga, njega više nema...

I odjednom ti bî neugodno sa samim sobom kao s mrtvacem koji se vratio da još jednom vidi svoju sobu, da ogleda svoje odijelo i da se sjeti sama sebe.

Kako je strašno biti sam sa sobom u ovim noćnim tišinama!

U ovoj kući poludio je stric. Bio je zatvoren u ovoj istoj sobi: još se poznaju tragovi njegovih udaraca po vratima, koja je napokon i provalio, i dok su se ukućani razbježali u strahu, on je mirno sjeo na stubište i zaplakao gorko nad nekim svojim mrtvim uspomenama. A uspomena je bogme bilo, i to vrlo čudnih, prema pričanju stare tetke. Njemu je davno, u prvoj mladosti, kad se htio ženiti, umrla

zaručnica. Dugo je tugovao za njom, ne jeo, ne spavao, šutio, samovao, ludovao, jadan, neutješan. Ali vrijeme je učinilo svoje i on, ne da ju je zaboravio, no smijao se i zabavljao gotovo kao i ranije, ali se više nije zaljubio. No jedne godine o pokladama na velikom plesu pod maskama pojavila se neka ženska maska, tanka, vitka, lepršava i sva nekako prozračna i sjajna te je izazvala senzaciju i sveopće divljenje. Kad je došao na red takozvani »ženski bal«, kako se nekada govorilo, ona odabrala tvoga strica i zavrtjela ga dvoranom kao u nekom vijornom zanosu, i od toga trenutka jedno drugo više nisu napuštali. Tvoj se otac ponadao, a i svi mi od rodbine koji smo to sa zadovoljstvom promatrali da će od toga »nešto biti«, da je to njegova nova ljubav i da će to sretno svršiti. Neke gospođice ne zna se da li više od radoznalosti ili od zavisti, uznastojale da joj skinu masku, no ona je letjela dvoranom u naručaju tvoga strica kao da je vijavicom zahvaćena, jedva dodirujući vršcima prstiju nalašteni parket pod nogama. Tada je njega počelo zanimati tko se krije pod tom maskom i stao je moliti i preklinjati da mu se otkrije. Ali ona je neprestano odgovarala: kasnije, kasnije... Tražio je u sjećanju gdje je već jednom čuo taj glas, taj veseli zvonki smijeh? no čim bi se on jače zamislio, trgnula bi ga naglo i silovito i zavrtjela tako vrtoglavo da bi mu sva sjećanja iz glave izletjela.

Pred zoru je oboje nestalo iz dvorane. Nitko ih nije primijetio kad su izašli. Ona ga je vodila daleko, daleko izvan grada, a on ju je slijedio opijen njom, i tek kad je stala, primijetio je da ga je dovela na naše groblje gore na brežuljku obraslo čempresima. Tada je skinula rukavicu i pokazala mu ruku. To je bilo o prvim pijetlovima. On je odmah na njenom prstu prepoznao svoj zaručnički prsten. On joj je htio tada skinuti i masku, ali ona to nije dopustila. Rekla mu je da je mrtva i da mu ne može pokazati lice. Obećala mu je zatim da će odsada dolaziti tako svake godine o pokladama na bal pod maskama ako i on njoj obeća da se neće zaljubiti u drugu ženu. Ona će uvijek biti tako mlada, vitka i lepršava, pa i onda kad on već bude star i nemoćan. Dolazit će sve do njegove smrti. Tu su jedno drugom tako vjeru dali i ona se vratila u grob, a on... a on više nikada nije došao k sebi. Od te se noći njemu i pamet pomutila. Otada više nije progovorio ni jedne riječi. Samo je jednom nekoj osobi povjerio da je

»ono onda na plesu bila njegova pokojna zaručnica i da mu se otkrila na groblju«, ali tu »osobu« nitko nije poznavao, pa ni stara tetka. — A ti se smij koliko hoćeš — tako je završila svoju čudnu priču o tvom stricu. Umro je on prije nego si se ti rodio, poznaješ ga samo po fotografijama. No one oči pokojnoga strica vezale su se uz tvoj pogled nekom neobičnom simpatijom, i sada neprekidno strepiš u ovom strašnom mraku da se ne bi sreo s tim dubokim, ludim očima.

Možda to on obilazi noću svoje tragove? — iskrslo ti nenadano sasvim apsurdno pitanje koje si smjesta i odbacio onim istim »pozitivnim razumom« kojim si večeras za večerom ismijavao tetkine okultne anegdote. No bilo je među tim njezinim praznovjernim brbljarijama i nekih mjesta od kojih ti se koža ježila i tvoj ironički smiješak bio je toliko izvještačen da je to i stara primijetila.

Priče o smrti, o mrtvacima; mrtvi svećenici koje je smrt zatekla u grijehu pa im se duša muči u purgatoriju dolaze noću u crkvu da služe sami za sebe mise... »To je istina; pripovijedao je to sada već pokojni Tajitaj, on je jednome od njih i ministrirao.«

Sjećaš se sada u krevetu tih priča i hladna te jeza obuzima. Jedno nikako ne razumiješ: kako ovi ljudi, koji u to i vjeruju, ne izlude od straha? Jer eto, kod tebe je to tek reakcija živaca, možda i učinak nekog dalekog straha iz djetinjstva (koje si pročamio u ovom istom mraku koji se turistički zove »sunčana Dalmacija«) i bojiš se, panično se bojiš tmine, a stara čvrsto vjeruje da noću hodaju mrtvaci — i usuđuje se usred noći, bez svijeće, odlaziti na tavan da zatvara prozore kad iznenada udari kiša!

— To mora da su konjski nervi, konjski zdravi nervi...

Din... diin... diin... diin... Zatim, u kratkoj pauzi, kao da se sat na staroj tvrđavi premjestio s noge na nogu pa drugom nogom brže i odlučnije: dan, dan, dan, dan... i tako do dvanaest.

Ponoć.

— Sad će se ugasiti — misliš na onu električnu svjetiljku na ulici i žmiriš. »Kad otvorim oči, bit će mrak«...

Brojiš sate grčenjem desnog stopala i usput se sjećaš kako si motrio mršavog zgurenog čelista s kratkim rukavima i dugim, vrlo dugim prstima na koncertu filharmonije koji je udarao takt isto tako desnim stopalom, i misliš još o mnogim sporednim stvarima — od straha. Strah te je pa se prenavljaš pred samim sobom: ah, što? Ja mogu misliti sada i o svom desnom stopalu ako hoću! A u stvari sav strepiš... i malo, samo malo razmičeš trepavice: »Još gori«... I opet žmiriš. »Još gori... još gori... tim gore gorimo... Ja gorim, ti goriš, on gori... Jedan, dva, tri, četiri, pet«... i tvrdoglavo odlučuješ da ne otvaraš oči dok ne nabrojiš pedeset, no nisi još nabrojao ni petnaest kad ti se učinilo da je sada u sobi ipak mrak. Otvorio si oči — gori!

— Kako je tek bilo onom jadnom dječaku u grobu?

To se desilo neki dan: djeca su se igrala pred večer na groblju pošto su zidari ostavili posao. Zidali su novu grobnicu i dječaci su se spustili ljestvama unutra da razgledaju taj tajanstveni mrtvački stan. No uto je zazvonila Zdravomarija i oni se u strahu brzo popeše iz grobnice. Ostao posljednji mali dječak Mohuna a oni ugursuzi gore, da bi se s njim našalili, digli mu ljestve, ostavili Mohunu i pobjegli. Pa su kasnije i zaboravili da su ostavili dječaka u grobnici.

Kasno uvečer prošetao se onuda pored groblja jedan ljubavni par (jer to je jedino mjesto za nesmetanu ljubav) i čuju ljubavnici stravičnu viku dječaka iz groba: »Ja sam mali Mohuna! Živ sam, u grobu sam! Ne bojte se!« Ljubavnik je bio neustrašiv momak i izvukao maloga Mohunu iz grobnice, gdje bi sigurno preko noći i umro od straha. Već je bio sav pomodrio, nesretnik.

— Kako je, velim, moralo biti tek nesretnom Mohuni u grobnici, među mrtvacima! — Nastavljaš svoju nemirnu, paničnu misao i usput proživljavaš sve strahote jedne takve noći u grobnici.

Odbija četvrt. Svjetlo gori.

Pa se upuštaš sve dalje, sve budnije u misli, kojima nigdje ne vidiš kraja i dolazi ti da vikneš, da zoveš, da se prodereš u mrak: »Vidim vas! Vidim vas!«

— A što vidiš? Mrak je. Svjetlo se ugasilo, ništa ne vidiš! Ni sebe ne vidiš! Ni svoju ruku ne vidiš pred očima!

Izgubio si orijentaciju u mraku. Gdje je prozor? Gdje su vrata? Uz koji zid leži krevet?

Koji zid? Kakav zid? Mrak nema zida. I panično tražiš neku osvijetljenu točku u tmini, neki sigurni predmet da nasloniš svoj stravični pogled. Niču ti pred očima lica, mnoga lica: evo Toninke sa strašnim zubima-deračima, pantera spremna za skok. Don Toma se smiješi lukavo, cinično, i taj njegov smiješak polako se razvlači u grotesknu grimasu usta, u položeni broj osam, koji se preobražava u naočale, a malo niže crna točka raste u brčić i oko brčića smiješak... tipični smiješak doktora Kaulija, općinskog liječnika-politikanta, u crnom redengotu, i crnom polucilindru. I mali mršavi magistar-apotekar s umjetnim žutim zubima koji mu neprestano ispadaju iz usta. Mučiš se da mu to zubalo držiš u ustima, no čim magistar zine (jer on ima nešto da kaže), zubi mu se prosipaju kao zrnje kukuruza.

Zatvaraš oči pred tim fizionomijama. No eto, na vrata (koja si zatvorio) ulazi strogi, inkvizitorski pogled maloga fratrića. A malo kasnije, u bunilu prvoga sna, stojiš pred njim kao pred sucem koji te osuđuje na smrt: da budeš živ zakopan!

Od straha nastojiš da sve izvrneš u šalu, pa gurkaš intimno fratrića u rame: »Ah, padre Felice, tko bi to rekao...? Gotovo ste me uplašili! A lijepo su znali svirati na orguljama. Pa na mojoj krizmi, meni biskup 'pax tecum',[13] a ja što? — dijete, kratke hlačice, pobožnost u srcu — njemu poljubio palac. Sjedimo u koru s djedom po majci, koji je čitao evanđelje i na velikoj pjevanoj misi. Onda pokojni župnik Zudenigo: 'Dominus vobiscum',[14] a mi svi gromko iz kora: 'Et cum grano salis'[15]... i tako je sve bilo religiozno! Pa miris tamjana... Ah ne, gdje su oni naši stari dobri svećenici! A ono, padre Felice, jeste li vi ono ozbiljno...?«

Fratrić nijemo sklopi oči u znak potvrde.

Dakle, osuđen! Odvode te doktor Kauli i apotekar i usput ti šapću: »Ne bojte se. U grobu ste živ. Mi imamo veza...« No ne vjeruješ magistru, njemu ispadaju zubi, čini ti se da laže.

Zatim igraš karata s liječnikom i apotekarom u grobnici. Ali to i nije grobnica nego neka kajita na trabakulu: mirišu suhe smokve i

katran. No, u stvari, i nemaš karata u rukama nego si raširio prste lijeve ruke pa bacaš prste umjesto karata i prepireš se: »Eh, eh, doktore, to je moj palac bastoni! Nemojte krasti moje karte!« No liječnik ne uvažava tvoje prigovore: uzima sa stola tvoj palac, a magistar kažiprst i glođu tvoje prste, a kosti pljucaju pod stol, gdje se Ližnjak i Toninka kolju kao pas i mačka: čuješ kako reže jedno na drugo i kako im hrskaju kosti među zubima.

Odjednom — pras! — nešto tresne po palubi a Ližnjak muklo zalaje...

Slika se raspršila. Kad si otvorio oči, ugledao si svoju sobu prelivenu blijedom mjesečinom. No ono hrskanje kostiju i ono pasje režanje slušaš i dalje uz tihi šum vjetra, i čini ti se da ti osjetilo sluha i dalje sanja...

— Ah — da, to je vjetar oborio onaj kamen s ruba terase na ulicu, kamen moga srca... i pas je zalajao... Mjesec sja...

I dugo još slušaš kako se na ulici psi kolju oko kostiju što su ostale nakon jučerašnje gozbe i kako zloslutno tule u noć i laju na mjesec.

Karneval

U Kukumarovoj brijačnici, ondje odmah do općine, brijali su se isključivo prvaci stranke doktora Delonga, liječnika »opće prakse« i općinskog načelnika. Ta se brijačnica isticala svojom otmjenošću ne samo zbog toga što se u njoj brijao sam doktor Delongo već i zato što je nosila francuski natpis »Friseur«, i to s jednim sasvim malim »u«, koje je očito bilo umetnuto u prvašnji natpis bez toga »u«. Doduše, neki je đačić, sasvim dobronamjerno uostalom, bio upozorio Kukumara, samosvjesnog *friseura*, da se ta vrsta zanatlije na francuskom zove *perruquier,* ili još bolje *coiffeur,* ili naprosto *barbier,* kako se uostalom kaže i u domaćem, otočanskom dijalektu, no Kukumaru se činilo da se đačić pokušava njemu rugati, pa mu je odrezao čuperak kose navrh glave i osvetnički mu ga bacio u lice, a sebi ostavio natpis *friseur,* koji mu je kasnije postao i nadimkom, u etimološkom izgovoru, kao kazna za tvrdoglavost.

Dvadesetak koraka dalje, s druge strane općinske zgrade, u brijačnici Parhotićevoj, koja je na prozorskom staklu, osim riječi *brijač,* imala ispisanu riječ *holič* (radi čeških sezonskih gostiju), brijali su se isključivo pristalice magistra Budikovca, apotekara i bivšeg načelnika, brijala se dakle opozicija, kojoj je na nedavnim izborima izmakla uprava općine iz ruku, pa je rana od toga poraza bila još sasvim svježa i, razumije se, pekla je ljuto. Doktor i magistar mrzili su se onom temeljitošću koja je svojstvena najradikalnijoj dosljednosti, te su odskočili na čelo protivničkih stranaka kao dvije čvoruge mržnje, dva bojna roga, koja su dakako imala i svoj programatski, stranački karakter. Međusobno su se nazivali

lopovima, prevarantima, i huljama što varaju narod i ne samo da žive nego se i tove i bogate od te prijevare, ali pomoću te opće terminologije i tih, u neku ruku, literarnih definicija, oni kao da su, koliko god su bili neobuzdani, ipak oprezno obilazili onu stvarnu i duboku rupu u koju se survalo njihovo nekadašnje prisno prijateljstvo i preko koje su sada lajali jedan na drugoga onim zaglušnim lavežom s kojega je i nastala narodna poslovica: ne laje kuja radi sela...

Mi ne kanimo sada ovdje ispričati historiju mržnje između ta dva odličnika našega maloga grada, jer ta bi historija mogla biti i sasvim obična, čak i posve nezanimljiva, kakve već i jesu pripovijesti o tome kako su se ljuto zavadila dva prisna prijatelja... Dovoljno je možda napomenuti samo to da je prijateljstvo doktora i magistra bilo vrlo nalik na ono legendarno i gotovo nevjerojatno prijateljstvo Oresta i Pilada i da su oni bili kadri, štono se kaže, i život dati jedan za drugoga dok je općina bila u rukama onoga trećega, koji je bio počeo s nekakvom gradnjom poljskih putova, s nekim kulucima i prirezima, pa doveo i drugoga liječnika, »općinskoga«, a počeo se prijetiti čak i općinskom apotekom. Njega su tada dva prijatelja zajedničkim snagama oborila, no taj pad kao da je povukao za sobom (kako to često biva) i njihovo prijateljstvo: dva se prijatelja odjedanput ljuto zavadila. Magistar napustio doktorovu stranku, prešao protivnicima, s njima osvojio općinu, doktora satjerao u kozji rog, ili opoziciju, što je svejedno, i vladao suvereno i slavno preko četiri, čak gotovo i punih pet godina. Osnovao »Društvo za poljepšavanje grada« i izabrao mu za predsjednicu svoju ženu, a šjora Barbara je bila tako debela i ružna da joj je i samoj bilo potrebno jedno »Društvo za poljepšavanje«. Uglove škole i crkve te još neka javna mjesta dao je polijevati karbolom (koji je općina kupovala u njegovoj apoteci), propisao je obavezno cijepljenje protiv boginja, tifusa, dizenterije, tuberkuloze i ostalih infekcioznih bolesti vakcinama iz svoje apoteke, sadio palme i oleandere po obalama i trgovima (palme je nabavljao iz rasadnika svoga tasta), naredio nažigaču općinskih ferala strogo pridržavanje propisa o paljenju fenjera u noćima bez mjesečine, osnovao općinsku glazbu, diletantsku grupu, nogometni klub, uredio kupalište — jednom

riječi, učinio mnogo dobra građanima našega maloga grada, a u tom dobru i sam uživao, kad.... a što da se i govori — došli izbori, i doktor ga izbacio iz sedla!

Magistar otišao ogorčen u opoziciju, a doktor zasjeo u općinu i odmah započeo s reformama. Prije svega, pokušao je smijeniti odbor u »Društvu za poljepšavanje grada«, a u prvom redu, dakako, njegovu predsjednicu. Kad mu to nije uspjelo, pokušao je raspustiti društvo, pa kad mu ni to nije uspjelo, osnovala je njegova žena drugo društvo, u kome je postala predsjednica. Zatim je doktor Delongo zabranio prolijevanje karbola na javnim mjestima, a umjesto toga dao je na tim mjestima objesiti ispisane pločice higijenskog sadržaja. Počupao je palme i oleandere i dao ih presaditi na druga mjesta; otpustio kapelnika glazbe, Čeha, i uzeo novog kapelnika, orguljaša; organizirao drugu diletantsku grupu, drugi nogometni klub, zatvorio kupalište (rasadište nemorala), a općinskom nažigaču ferala dao povjerljiva uputstva da ne pali ferale u ulicama gdje stanuju »apotekarovci«. Jednom riječi, uzeo doktor Delongo provoditi oštar kurs, strogo po programu vladajuće stranke.

Koliko je taj kurs bio oštar i bezobziran, moglo se vidjeti i po tome kako je doktor Delongo postupio s Viskom, dugogodišnjim nažigačem uličnih ferala, koji je još k tome uživao i opću popularnost u mjestu kao stalan i, u neku ruku, »općinski« Princ Karneval svake godine na pokladni utorak.

Na pitanje načelnikovo je li razumio direktivu o paljenju uličnih ferala, Visko je odgovorio da je razumio; no kako je bio nekako rastresen i apolitičan (ta on je čistio i palio petrolejske ferale pod mnogim režimima!), Visko se baš nimalo nije razumio u te stranačke razlike, pa nije ni ispitivao stanuje li *vlada* ili *opozicija* u blizini nekog ferala, nego je uzeo »preskakati« neke ferale tek onako, od oka. Tako se desilo da je napustio neke ferale (štoviše i svjetiljke iz njih povadio!), čak i na kućama nekih općinskih odbornika i prvaka vladajuće stranke, dok je — ne zna se da li iz prkosa, oportuniteta ili naprosto iz navike ili čak možda iz poštovanja prema bivšem načelniku — uzeo osobito njegovati i uporno maziti feral na kući magistra Budikovca.

Stvar je bila jasna; čim je ušao u dnevni red prve sjednice općinskog vijeća, Visko je bio otpušten iz općinske službe »zbog neposluha«, a njegovo je mjesto zauzeo Mate Magram, pijanac, koji je svaku večer, paleći ferale, podvikivao gore na ljestvama: »Upali se, dušo kršćanska«, a kad bi se feral upalio: »Hopla, živila općina!« Tako je Mate, sve potcikujući i pjevajući s vinom u glavi, porazbijao sve ferale, dok se nije jedne večeri, baš u vrijeme poklada, pijan, i sam stropoštao s ljestava, viknuvši »hopla!« i slomivši obadvije noge. Cijelo je mjesto utonulo u teški zimski mrak, u kome su kiše pljuštale i zavijali vjetrovi, a prsta se pred nosom nije vidjelo, pa su građani, vraćajući se noću s pokladnih plesova, osvjetljavali sebi put malim uljanim feralićima, te se činilo da to po mraku lutaju nemirne grešne duše željne otkupljenja.

Poklade su bile pri kraju i trebalo je već misliti na pokladnu povorku koja se priređivala u pokladni utorak po podne, a uvečer je bio posljednji ples na kome se izricala osuda Princu Karnevala. Mada ne oficijelno, a ono ipak je običaj da načelnik vodi brigu o toj velikoj gradskoj svečanosti. To su barem radili uglavnom svi načelnici, pa čak i oni ozbiljniji, koji nisu imali mnogo smisla za pokladne ludosti.

Doktor Delongo, koji je poštovao tradiciju, nije se nipošto htio iznevjeriti običajima. On se toga jutra upravo brijao kod već spomenutog »friseura«, kad je onuda ispred brijačnice prolunjao Visko, besposlen, s rukama u praznim i poderanim džepovima. Doktor ga je opazio u ogledalu, pa je otklonio Kukumarovu ruku i okrenuo se naglo na brijačkom naslonjaču doslovno za stotinu i osamdeset stupnjeva kao da ga je zavrtjela oko vlastite osi neka viša sila. Dao je pozvati Viska preda se, kako se kaže u pričama o kraljevima, zmajevima i čarobnjacima. Sjedi doktor Delongo na Kukumarovom prijestolju, a do njega stoji sam *friseur,* u bijeloj kuti, dostojanstveno, kao dvorski savjetnik. Doktor ima bijeli ubrus pod bradom, kao dijete za stolom (da ne bali po sebi), a jedna mu je strana lica već izbrijana, dok mu je druga još pod sapunicom, kao pod bijelom bradom, pa se čini debljom, dobroćudnom i blagom prema onoj izbrijanoj, koja je suha, stroga i reklo bi se pakosna, te ne obećava ništa dobra za Viska. A on upravo u tu stranu gleda, kao

čovjek naviknut na zlo, pa čeka samo odakle će ga udariti.

— Što je, Visko? — pita doktor kroz sapunicu.

— A, evo... — sliježe Visko ramenima, a misli: »Znaš sam najbolje i što je i kako je«.

— Kako živiš? — namjesti doktor samilosnu grimasu na obrijanoj strani.

— Kao rak na kamiku: naprid-nase, a vavik na istom mistu — reče Visko. Odigne kapu s očiju s izvjesnom gestom i okrene glavu kao da će pljunuti u stranu.

— Ne pljuj! — vikne Kukumar.

— Nisam, Prisvitli bane — reče Kukumaru, koga je iz nekog razloga zvao banom, i dlanom obriše usta.

— A što to znači »naprid-nase«?... — upita ga doktor dobroćudno, nasapunanom stranom.

— To će reći da kad ti fale dva za učinit tri, da si vavik na jednomu...

— Hm — učini doktor izbrijanom stranom, shvaćajući, a Visko se zabrine zbog te grimase, pa brzo doda:

— To je tako moja pokojna nona govorila.

— Hm, nona... A ti, što ti govoriš?

— Ja? Ja vavik govorim: fala Bogu, kad ni i gore. — Visko se lukavo obrati nasapunanoj strani: — Jerbo se govori da od zla ima gore, a od gorega i gore... pa kad je zlo, najbolje je reći *nije dobro,* a kad vam je dobro, vi, učeni, rečete *nije loše.* Svak ima svoj način... to je razlika.

Doktor je Delongo shvatio beskorisnost okolišanja, čak se i bojao da ga Visko ne odvede još dalje od stvari, pa se ponovo okrene za stoosamdeset prema ogledalu i reče Kukumaru:

— Brij!

I Visko se okrene za stoosamdeset, prema vratima, razočaran. Bila se u njemu oprezno začela mala nada kada ga je načelnik pozvao u brijačnicu, no sada... Odmahne rezignirano rukom, izlazeći.

— Čekaj, kud ćeš? — vikne mu načelnik u ogledalo.

— A idem vidit koji je vitar — reče ispruživši prst kroz vrata.

— Pusti vitar...

— Ne pristoji se, šjor doture...

— Tovare! — zaviče Kukumar, pocrvenjevši od bijesa.

— Fala, Prisvitli...

— Dat ću ti ja »prisvitlog«! — razjari se *friseur*. — Marš odavle!

— Čekaj, Visko, čekaj — reče blago načelnik. — Dođi ovamo, vrati se.

— Ajde, Visko, naprid-nase — reče sam sebi, vraćajući se leđima. — Evo me, šjor doture. Vratio sam se.

— Ovamo, da te vidim — dade mu načelnik znak rukom da se približi.

— A eto, vidimo se tamo u zrcalu — pokaže Visko bradom prema ogledalu. — Ovako je maška papu gledala...

— Hajde, hajde, ne govorimo gluposti — opomene ga načelnik; nije volio šale te vrsti. Zatim reče nehajno, kao da samo mijenja temu razgovora: — A što je s karnevalom?

— A-ha! — pomisli Visko. — A ubit će ga, ja mislim, kako i svake godine... — reče zatim naglas, pogladivši se po nosu s nekim značenjem.

— Ma, ubiti, ubiti je lako... Samo tko će?... — načelnik je opet okolišao.

— A, ja mislim, oni meštri što mu štiju osudu...

— Ma koga će suditi, kad ga nema?

Htio je natjerati Viska da se ponudi.

— Koga nema?

— Pa... Karnevala!

— Kako nema? — Visko je shvatio i dodao trijumfalno: — Ima ga,

ima!

I načelnik je shvatio. Shvatio i zanijemio kao da mu je brijač grlo prerezao. Kažu da se čulo kako je tiho opsovao prije nego je zanijemio i pao u misli, teške i uzaludne. O psovci je govorio Visko, no Kukumar je samo čuo kako je načelnik spomenuo vraga. A ni to nije malo.

Opozicija će, dakle, voditi pokladnu povorku! — tako se zvao klin što ga je apotekar zabio načelniku u srce.

Kukumar je jedva dočekao da može otjerati Viska, a i sam se sklonio u stranu, poštujući načelnikovo razmišljanje.

Razmišljanje? Ne, nego jad pobijeđenoga! Požurio se, lopov, i oteo mu Viska ispred nosa, kao slijepcu! A imati Viska na čelu pokladne povorke znači imati i cijeli grad za sobom. Znači imati zahvalnost puka, imati moć i slavu koja ne gasne tako brzo i lako kako neki misle. I kako se kaže, da »bez Marka Tesije nema procesije«, jer jedini Marko zna kojim ulicama prolazi koja procesija, te je i sam župnik bez njega bio bespomoćan, tako bez Viska nema karnevala, jer jedino Viska i puk i gospoda priznaju za svoga ludog karnevalskog princa, i to ne samo na pokladni utorak nego stalno, do smrti, ili do eventualne dobrovoljne abdikacije zbog bolesti, starosti ili bilo koje druge nemoći.

Što je bilo na Visku to osobito »karnevalsko«, nitko nije znao. Ali Viska su, još od njegove rane mladosti, već dugi niz godina vukli i nosili ljudi, koze, jarci i magarci u pokladnim povorkama i uvijek s jednakim i sigurnim uspjehom. A da ste koga upitali u čemu to uživaju u Visku-Karnevalu, pogledali bi vas s uvrijeđenim iznenađenjem, i ako ne bi odmah pogodili da ste stranac, smatrali bi vas neprijateljem puka, pa možda čak i odmah poučili pljuskom po ušima.

Doista, čudna stvar! Jer Visko je bio gotovo sasvim običan, štoviše neveseo i nekako tužan čovjek, čak i bez ikakvih fizičkih mana koje bi privukle pozornost na njega i učinile ga osobitim i zanimljivim. Jedina mu je, možda, mana bila što je izmislio nekakav *svoj* način izražavanja. Umatao je misli u riječi na tako čudan i zapleten način

kao da oprezno omata neku tjelesnu povredu na udubljenu mjestu, pod pazuhom, pa sve smota, splete i zamrsi kao pauk, da ne bi tko možda uhvatio nit, razmotao riječi i zavirio u njihov smisao. Čuvao se on toga. Čuvao se uopće pretjeranog saopćavanja misli. Vidio je da se gore, među gospodom, neprestano nešto kuha i miješa, da gospoda govore sad jedno, sad drugo, a rade treće (a tko zna tek što misle!), pa je rasudio da je tako valjda najbolje. Načelnici se mijenjaju, svaki od njih ima svoje mušice, a on se prema svemu odnosi s jednakim strpljivim nehajem, kao čovjek-stručnjak, uzvišen iznad svih stranačkih intriga i podvala.

Ta je njegova stručna neutralnost i pobudila sumnju kod nekih vječito srditih građana, koji su govorili: »Ne vjerujem ja ni svome ćaći«, pa su stoga bili stalno u opoziciji i neprestano nezadovoljni, naprosto zato što nisu ni u koga imali povjerenja. Takvo ih je stanje duše grizlo i mučilo, pa su trovali i grizli sve oko sebe i tražili krivce. Nitko ništa njima nije imponirao: oni su htjeli naprosto znati kamo ide općinski novac, i ništa više!

Takvih se Visko osobito čuvao. Krstareći ulicama s kantom petroleja, pogrbljen pod dugim drvenim ljestvama, prolazio je danomice svoju kalvariju, bičevan sumnjičavim pogledima i ujedan jetkim dobacivanjima razdraženih farizeja, koji su na taj način objavljivali svijetu svoje vječito budno poštenje. Kao javni psi njuškali su za Viskovom kantom kad bi uvečer odlazio kući, pošto bi napojio i upalio uличne ferale: ne mućka li se tamo unutra kakav utajeni ostatak, kakav zbroj svih onih malih krađa od nekoliko kapi po pojedinoj svijeći? Ali Visko je prolazio mirno i razborito kroz sve sumnje i opadanja, nepomućen i dalek, kao u oblaku neke nepovredivosti i svetosti s aureolom šutnje nad glavom.

Jedan je jedini čovjek u cijelom gradu osvojio Viskovo povjerenje. Utorkom je Nane Bardela, crkvenjak kod fratara, obilazio kuće i sakupljao elemozinu za samostan svetoga Jere, pa bi se njih dvojica srela i, štono se kaže, izmijenila misli. Visko bi položio ljestve uza zid i sam bi sjeo na prvu prečku, a Bardela bi stajao pred njim umiljato, kao pred starijim i pametnijim, mada je sam bio mnogo stariji, a što se pameti tiče, tim se svojstvom nije osobito isticao. Ali zato u njega nije bilo one vrsti smišljene zlobe koja je često proizvod

pameti. Visko bi mu napunio petrolejem malu, pljosnatu flašicu da ima, siromah, uvečer malo svjetla u kući, da može pri svijeći večerati i leći u krevet. Visko se ponašao pokroviteljski prema Bardeli, kao čovjek »iz svijeta« koji više zna i više zarađuje, pa prema tome i dužnost mu je da požali »jadnog siromaha« i da mu udijeli savjet, kako ga fratri ne bi prevarili.

— A reci ti njima, tvojim fratrima, neka ti od svakih deset dadu jedan, a ne od svakih pedeset. Ako neće, nemoj im sakupljati elemozinu. Reci im neka je sakupljaju sami, pa će ti dati, ne boj se.

— A kad su i oni siromasi.... Okle će mi dat? A ja ovo kupim za svetoga Jeru za duše od purgatorija... I za spasenje svoje duše...

— Enti dušu, Nane, kad nemaš ni kruha ni smoka! — srdi se Visko ozbiljno; ne podnosi toliku naivnost, pa bi ga htio poučiti u nekim vještinama, kojih se čovjek mora latiti kad je gladni crkveni miš kod fratara i nažigač općinskih ferala.

— Može se sa dvi tanke palice izvaditi iz te škrinjice... Možeš izvaditi koliko hoćeš. Ne gleda te sveti Jere...

— E, ne gleda on, nego padre gvardijan...

— Ajde, što on zna koliko ti bace u škrinjicu!

— Ej, zna, zna on! Bože mi oprosti, sve zna, kako gospodin Bog. Ima jedno zrcalo, u kome sve vidi. Sve gleda u njemu: i kako ja idem i kako govorim... I sve. On i sada gleda unutra nas dvojicu kako razgovaramo, samo nas ne čuje, a drugo sve vidi i ništa se ne može sakriti od njega.

— Eh, on te samo straši, jadni čoviče Božji, da mu ne bi izvadio koji dinar iz toga tabernakula. Kao da ja ne znam gospodu! Svi oni govore: Znamo mi sve, znaš, mi smo učeni. Ne možeš ti nas privariti, jer mi smo škole učili. A znadu oni vraga gologa! Ne znaju ništa. Evo, ove ferale ja užižem ima više od petnaest godina, poznajem svakoga u dušu. A u kojima su oni školama učili o feralima? To ne znaju ni inžinjeri što ja znam o feralima. Pak malo jednomu, malo drugomu, skupi mi se kojagod litra petrolja... A što oni misle da ću ja ovi život živit od trista dinara što mi plaćaju? E,

jesam, lud sam! Ma ovo sve tebi govorim u prijateljstvu...

Neki zaneseni pisac koji se voli služiti simbolima da bi iznio svoja vjerovanja, pa mu tako ljudi sami za sebe ne znače ništa, a od života pravi neku igru po pravilima, uzeo bi sada oduševljeno opisivati Viska kao oličenje nekog petrolejskog Prometeja koji krade svjetlo bogovima da bi ga poklonio puku... Da, ali Visko je puku svjetlo prodavao u sitnim količinama po dinar-dva, jer njegovi siromašni susjedi nisu mogli kupovati petrolej u dućanu na trgovačke mjere, pa su ga kupovali kod Viska, gdje se mjerilo na prste, čak i na pola prsta, ili makar toliko da se čestito natopi stijenj u svijeći...

Iz takvoga gledanja na stvari, a ne iz neke tamo prometejske pobune, kapale su one male uštede što ih je Visko ubirao od svakog ferala kao neku vrst svog privatnog nameta na gradsku rasvjetu, pa su kukavni ferali izdisali u nemoćnim trzajima predsmrtne agonije već u tri sata ujutro, umjesto u šest, kako je glasio općinski propis o javnoj rasvjeti u zimsko doba. Otuda su i potekla ona sumnjičenja o Viskovim poslovima, kao da je najmanje kanio skinuti s prijestolja perzijskog šaha i opljačkati Abadan.

No kad je Visko bio otpušten, a Mate Magram slomio noge, svi su upoznali važnost Viskovu u javnom životu grada. Poklade su bile u punom zamahu, lude i neobuzdane kao nikad dotle (možda i zato što je već vrlo razgovijetno smrdjelo na rat): zabave, plesovi, pirovi i ludovanja svake vrsti, a grad je tonuo u mrak kao da ga je stid, pa se krije od svijeta. Tapka grad po mraku kao slijepac, spotiče se i glavinja, psuje načelnika i vapi za Viskom. Sada bi čak i oni sumnjičavi, oni srditi iz vječite opozicije oprostili Visku petrolejski prirez, samo da svjetlo zasja na ulicama, da se ne gazi po mlakama i vrat ne lomi! Bilo je razboritih općinskih odbornika koji su predlagali da se Visko vrati u službu jer se dalje ovako ne može, no načelnik je tvrdoglavo ostajao kod svoje odluke. Tako je bio obuzet stranačkom mržnjom da nije ni primijetio mrak oko sebe. Štoviše, nije opazio ni kako se približava pokladni utorak, pa su ga na to morali upozoriti. Upozorio ga je nadzornik općinskih zahoda, koji se bio čak i rastužio zbog načelnikova nehaja i zanemarivanja priprema za veliku pokladnu povorku, koju je s druge strane, kako je svima bilo poznato, spremala opozicija.

Načelnik je ponovno pao u beskorisna razmišljanja. Nije ni najmanje bio zahvalan nadzorniku što ga je na to podsjetio... On je, nakon onog neuspjelog razgovora s Viskom u brijačnici, mislio da je učinio sve što je mogao za tu nesretnu pokladnu svečanost i sada je htio da ga puste na miru. Ali stale navaljivati stranačke deputacije, pa čak i sami odbornici stali mu šaptati u uho da mu politička mudrost nalaže da se prigne pred Viskom, kraljem svih karnevalskih prinčeva od Splita do Venecije, a možda još i dalje...

Nakon nekoliko snažnih principijelnih fraza, u kojima je istakao svoju osobnu žrtvu, doktor Delongo je popustio. Poslao je Visku općinskog redara s novom ponudom. (Redara je poslao Visku zbog uniforme, ne bi li i to sivo sukno što utjecalo.) Kad je Visko odgovorio po redaru da se već nalazi u ugovorenom odnosu s opozicijom, to jest s apotekarom, načelnik je sklopio ruke nad glavom od očaja, ali je ponovno poslao redara s ponudom dvostrukog honorara.

Viskov je opozicioni moral već bio raskliman kad je apotekar otkrio urotu, te mu i on pošalje novu ponudu. Nastane licitiranje u kome je Viskova sklonost višim ciframa držala obje strane u onoj nervoznoj neizvjesnosti, gdje se ljudi, obuzeti strašću pobjede, potpuno zaborave i srnu u pustolovine kao kockari i propalice. Ponude su padale sad s jedne, sad s druge strane kao karte na zeleno sukno kartaškog stola, sve jače, sve odlučnije, sve prkosnije, dok nije u posljednju subotu pred pokladni utorak tresnuo pred Viska sam svemoćni as od dinara, to jest hiljadarka, i to s apotekarove strane. Kako je Visko već bio sasvim iskvario svoj karakter u tom bijesnom nadmetanju, odavši se pijanstvu slave kao kakav star o koji se otimaju Hollywoodi, on je nastojao iznajmiti svoj karnevalski talent što je moguće skuplje, pa je nastavio koketirati i s drugom stranom. No to je već bilo nalik na poigravanje sa strpljenjem fingiranim obećanjima, zato doktor Delongo, koji se uvijek povodio za iznenadnim i sretnim inspiracijama u koje je i vjerovao, odmah sutradan, to jest u nedjelju, nađe rješenje koje je bilo dostojno njegove veličine.

Te se nedjelje doktor Delongo, kao i svake nedjelje oko deset sati, brijao kod *friseura* Kukumara okružen zabrinutim prvacima stranke

koji su pokunjeno šutjeli uokolo po stolicama čekajući da i sami budu obrijani, pa da svi zajedno odu u glavnu župsku crkvu na veliku pjevanu misu, gdje su neki od njih i pjevali u koru uz orgulje. No te nedjelje nitko nije mnogo mislio na misu i pjevanje. I dan je bio tužan, veljački: cmizdrio je od ranog jutra nad žalošću vladajuće stranke sitnim suzama neutješne kišice. A onamo, iza zamagljenih stakala protivničke brijačnice, kod holiča Parhotića, odvija se sretan život, kao u sretnoj obitelji. Tu se razigrala pokladna mašta s takvom dječačkom razuzdanošću da je i sam apotekar Budikovac, nasapunan do očiju, nestašno poskakivao u brijačkom naslonjaču i dodavao svoja duhovita iznašašća velebnoj zamisli pokladne povorke, koja je trebala poput neke nepobjedive legije da uništi načelnikovu tvrđavu.

Znao je doktor Delongo što se događa tamo u brijačnici neprijatelja (bilo je i u njega, Bože moj, nešto karnevalske fantazije!), ali što je mogao? Gledao je srdito svoje nasapunano lice u ogledalu i osjećao pri tom gađenje od vlastite nemoći.

Gledajući tako svoju nasapunanu osobu, koju je svakoga dana na ovome mjestu promatrao s onim udivljenjem kojim se znao zagledati u slike velikih ljudi na stranicama ilustriranih historija, doktor Delongo odjednom opazi u ogledalu iza svoje glave, tamo duboko na ulici, jednu drugu glavu s okruglom crnom kapom bez štitnika — i sine mu ideja! Otkloni Kukumarove ruke sa svoga lica i potrči k vratima. Svi ga pogledaše sa strahom, kao da su predosjećali neku nesreću.

— Nane! Nane! — vikao je načelnik na ulicu, pun pouzdanja. — Nane, dođi simo!

Malo zatim uđe u brijačnicu Nane Bardela s kapom pod pazuhom, mokar i promrzao, a ćosava mu se brada s nekoliko dugih, sijedih dlaka tresla od zime i straha.

— Evo me — reče Nane ponizno, tražeći očima neko mjesto po zidovima gdje nema ogledala da bi sklonio svoj smeteni pogled pred tim podrugljivim pronalaskom što pruža ljudskoj bijedi njezinu nepodnosivu sliku. Bio je uvjeren da su ga pozvali u brijačnicu za zabavu, da mu se rugaju kao i obično.

— Slušaj, Nane... Ma što gledaš tamo tu metlu? Govoriš li s metlom ili s nama? Ovamo gledaj?

— Evo, gledam... — promrmlja Nane niz bradu, gledajući i dalje metlicu na zidu kojom je Kukumar čistio odjeću mušterijama.

— Ma okreni se kad s nama govoriš! — rasrdi se načelnik u vladarskom pluralu. — Slušaj, bi li htio zaraditi nadnicu, objed i večeru?

— Bi'! — odapne Nane, i bilo mu je lakše. Čak se i okrenuo na tu ponudu, no vidjevši se u ogledalu, doda malodušno: — A kako?

— Lako! — reče načelnik spremno, kao da je odbio dobačenu loptu. — Da prekosutra budeš Karneval...

— E, a Visko? — Vezala ga je lojalnost i prijateljstvo, pa i osjećaj zahvalnosti; nije htio Visku kvariti posao.

— Visko, Visko! — zabrunda doktor Delongo nezadovoljno. — Što će ti Visko? Visko je njihov!

Njihov? Nane je shvatio da je sve to šala i gospodsko ruganje, pa je htio otići. Znao je da je Visko uvijek bio Karneval, to jest da je Viskova pokladna uloga kao neka stalna općinska služba s plaćom i penzijom, možda i spojena sa službom nažigača općinskih ferala... a sad odjednom — Visko je njihov! Nije ni pokušao shvatiti, nego se okrenuo i htio izići...

— Što je? — zavrišti načelnik u strahu. — Nećeš?

Nane se zaustavi na pragu, ali se ne okrene. Kapu je ponovno vratio pod pazuh.

— A... a kad je Visko njihov... hoću... Ma nadnica... to je kao težaku? Jerbo to nije lako... Da rečemo, kao općinski...

— Ma znamo, da, kao težaku — prekine ga načelnik s nestrpljenjem. — Pedeset dinara, ručak i večera, rekli smo — i dosta!

Nane je primio narudžbu s uzbuđenjem. Ništa nije razumio. To jest, nije razumio čiji je on Karneval?... Jer zar će ovo sada biti dva Karnevala? A onda, pedeset dinara, to je mnogo novaca, toliko nikada nije zaradio odjedanput: provizija od nakupljene elemozine

bila je u skladu s franjevačkim siromaštvom, ta je iznosila deset, dvanaest dinara sedmično.

Kad je Nane kod kuće ispričao svojoj sestri Ani, koja je bila nešto mlađa i razboritija od njega, što mu je doktor Delongo ponudio, ona mu nije vjerovala. Smatrala je brata naprosto nesposobnim za taj smiješni posao, spojen čak i sa stanovitim opasnostima.

— Samo da te, poklade, ne bace u more! — reče Ane s podrugljivom zabrinutošću i nasmije se poput neke razumne majke.

Veliko je uzbuđenje vladalo u gradu kad se saznalo da će biti dvije pokladne povorke. To se u povijesti našega grada još nikada nije dogodilo. Uvijek je Karneval bio samo jedan, koji je u povorci maškara i dječurlije trijumfalno prolazio gradom na magarcu, uz treštanje općinske limene glazbe, vriske i smijeha, a uvečer je na balu sjedio na prijestolju pod baldahinom, gdje je mogao i drijemati do ponoći (što je Visko i radio), jer za njega je malo tko i mario. Ali o ponoći bi šaljivi šjor Jakov, maskiran kao sudac »Velikoga Tribunala« s pet šešira na glavi i s noćnim loncem na vrhu, otvorio neku debelu staru knjižurinu (to je bila stara knjiga njegovih dužnika; on je prodavao svijeće, ulje, sumpor, petrolej, sapun i slične stvari, pa je knjiga i smrdjela po tim artiklima), iz koje bi najprije pročitao masnu i škakljivu Karnevalovu oporuku, a zatim bi u ime kreposne usidjelice babe Korizme izrekao osudu Karnevalu, dakako — na smrt. Visku bi rasporili trbuh, iz kojeg bi poispadala sva ona slama, krpe i kojekakvo smeće pod kojim je jedva disao, i on bi izišao iz te debele i prljave pokladne ličinke kao čisti i sveti korizmeni leptir, koji bi jedva dočekao da poleti kući spavati, mrtav od umora.

Spremale su se dakle dvije povorke... ali je magistar Budikovac ipak učinio znatnu psihološku pogrešku u pokladnoj kombinaciji s Viskom, što je imalo i stanovitih posljedica. Računajući s Viskovom karnevalskom reputacijom, štoviše strastveno pretjerujući u tom računu, apotekar je unaprijed trijumfirao kako će se načelnik naći na cjedilu. A kad je načelnik ipak našao izlaz, on je, zaslijepljen strastima, potpuno ispustio iz vida senzacionalnost toga izlaza. Malo je, naime, bilo onih, čak i među apotekarovim pristašama, koji

nisu izgarali od nestrpljenja da vide Bardelu kao Karnevala. Štoviše, načelnikova ideja s Bardelom zbunila je apotekarovce, raspalila im živce i pomela fantaziju; naprosto kao da im je presahnula pokladna inventivnost, tako su odjednom osiromašili u idejama i sasvim nesvjesno počeli organizirati povorku u ozbiljnom, čak ratničkom stilu. Sam pak apotekar, osjetivši se u stanovitom smislu pobijeđenim, izgubio je odjednom sav humor, koji je dotle predstavljao njegovu nadmoć nad načelnikom, postao zagrižljiv i netolerantan i konačno pao u vrlo opasno stanje čovjeka očajna, kome su ispred nosa odnijeli izvrsnu ideju, čak bolju od njegove vlastite.

Sve se to vidjelo na pokladni utorak poslije podne, odmah čim su povorke krenule gradskim ulicama. Već u početku apotekarovce je zahvatila neka luckasta vrtoglavica, te su samo gomilali pogreške. Prije svega, pustili su Viska dugo sjediti za stolom poslije obilnog i masnog ručka, te se prejeo i otromboljio, a i napojio se obilno, pa su imali muka i okapanja dok su ga obukli. Zato su i zakasnili s povorkom. No ne samo da su Viska pustili da neumjereno jede i pije, već su mu i sami nudili i natakali; kod toga nisu, dakako, ni sebe zanemarili, a sve to u nekom silnom borbenom oduševljenju i pobjedničkoj razmetljivosti, te, kad su krenuli na ulicu, prije su bili nalik na žestoke kavgadžije, spremne na tučnjavu, nego na luckaste maškare koje treba da nasmiju svijet.

Nisu se ni maskirali kako treba. Mnoge su im dobre zamisli ishlapjele iz glave, pa nije u povorku ušla ni polovica programa što je onako raskošno bio smišljen u brijačnici u nedjelju prije podne. Jednom riječi, apotekarova je povorka krenula ulicama teturajući, u gužvi i gunguli, kao pijana rulja bez ikakva reda i izgleda, derući se i zviždeći, sama sobom zadovoljna, štoviše — uvjerena u svoju nenadmašivu pokladnu originalnost.

Visko se njihao na nosilima kao pijani poglavica gigantskih ljudoždera na povratku s neke strašne gozbe, pa sada prstima čačka zube, a oči mu se sjaje od sitosti. Ratnički istetovirana lica, pun jela i vina, teško je disao u vreći nabijenoj slamom, vunom i kojekakvim prnjama, pa je krivio lice od muke i pravio divljačke grimase, da su ga se djeca plašila. Na glavu su mu nabili bakreni lonac, ukrašen

kokošjim krilima, kao Merkuru bogu lajavaca, trgovaca i lopova, a preko golemih pleća od slame prebacili mu osušenu volovsku kožu; u jednoj je ruci držao rešetkasti zid ispovjedaonice kao štit, a u drugoj ogroman termometar kao koplje. Nosile su ga četiri Pošasti: Influenca, Guba, Kuga i Kolera, s natpisima na prsima i leđima, da bi bila svakome jasna na prvi pogled apotekarova aluzija na... zna se koga. Pošasti su bile nešto nesigurne na nogama, a ni Viskova težina nije bila baš neznatna, pa se činilo iz daljine da Visko pluta na splavi po uzburkanom moru od šarenih i čudnih životinjskih glava, koje su se javljale svaka svojim glasom, kao u putujućoj cirkuskoj menažeriji.

Apotekar je na balkonu svoje kuće nestrpljivo očekivao povorku. Grizao je nokte od nervoze i umirivao debelu i strašljivu šjoru Barbaru, koja se neprestano bojala »neke nesreće«. Konačno se pojavila njegova žalosna rulja, što se u neredu valjala iza ugla i teturala izvan svake ravnoteže prema obali, te se činilo da će se cijelo to pijano stado mahnitih životinja naprosto survati u more. On se uhvati za glavu, a šjora Barbara, koja nije gledala što se na ulici zbiva, pomisli da se »nesreća već dogodila«, padne na otoman s iskrenom željom da se onesvijesti.

To je dakle ta njegova vojska kojom je htio danas demonstrirati svoju političku moć u gradu! Ta zbrkana i besmislena gomila, koja ga je stajala i novaca i besplatnih lijekova i napora, približavala se njegovoj kući galameći glupavo, sama, napuštena i nevažna, jer osim te konfuzne hrpe prnja sa životinjskim glavama, iznad koje se leluja Viskova ljudožderska pojava, u ovom dijelu grada gotovo nikoga nije ni bilo, osim nešto djece na ulici i poneke srdite starice na prozoru. Svi su doduše u početku očekivali Viska, no kako se njegova povorka nikako nije pomaljala, ljudima željnim zabave i smijeha dosadilo je čekati, pa su brže-bolje odjurili onamo na drugu stranu da vide makar Bardelu.

I nisu se pokajali. Na načelnikovoj strani vladao je red i dobra organizacija, a iznad svega umjerenost, koja zna biti snažno svojstvo ljudi koji mnogo posjećuju crkve, gdje ih neprestano nagovaraju na krotkost, odricanje i oskudicu. I doista, to su bili ljudi navikli na onaj pobožno stidljivi red koji vlada u procesijama, na onu promišljenu i

trijeznu praktičnost i dobrovoljnu moralnu disciplinu, koja je tako usko srasla s hipokrizijom da je čak i pokladna razularenost imala pristojan i svečan karakter velikih obreda. Sve je tu teklo po planu, pa i gorljive maske kao da su nastojale dati licu brižljiv karakter ljudi koji poznaju svoju dužnost.

Načelnik je osobno nadzirao čitav taj posao, izdavao naloge i upute, razašiljao glasnike na sve strane i neprestano požurivao i svakoga podsjećao na njegovu dužnost. Tako je i Bardelu digao u polovici ručka i potjerao ga od stola, jer je primijetio na njemu onu ogavnu odanost jelu koja čovjeka odvraća od posla. Pokušao je Nane nešto objašnjavati kako on tu još ima jesti, jer je »ručak u pogodbi«, no na njega su (na mig načelnikov!) već bili prebacivali dugačku crnu vreću, iz koje su mu izvukli glavu i ruke i zatim mu nasadili na glavu ogroman papirnati cilindar, koji je zajedno s glavom predstavljao čep na flaši otrova (na prsima i na leđima mu je i pisalo OTROV s mrtvačkom glavom i ukrštenim kostima), ali pored svega toga Nane je izgledao kao neki mršavi isposnik u pokajničkoj vreći koji izigrava ludu. Bardelino lice, natrljano šipkovom korom da bi dobilo bolesno žutu, otrovnu boju, bilo je mirno i indiferentno, kao da se on uzvisio iznad svih tih budalaština i kao da sve to što s njime rade nema nikakve veze s njegovom osobom. I dok su općinski funkcionari gorljivo i pedantno (natječući se u prisutnosti načelnikovoj) montirali po njemu različite stvarčice i ukrase, lijepeći, privezujući, vješajući na njega sve što im je došlo pod ruku (a sve jedan dosjetljiviji od drugoga!), Nane jedva da je na njih i obraćao pozornost. Je li on tada nešto smišljao ili molio neke molitvice protiv uroka i nesretnog slučaja koje je naučio od fratara, ili je naprosto, poput kakvog genija, bio bez misli, velik u svojoj osamljenosti, tko bi to znao?

Bilo kako bilo, Bardelin izlazak na ulicu očekivao se kao izlazak nekog veličanstva. Ljudi su se dizali na prste i istezali vratove da bi ga vidjeli; dizali su djecu na ramena, gurali se i borili za dobro mjesto na ulici. To je bio jedan od onih događaja u našem malom gradu o kome su bake kasnije pričale svojoj unučadi.

Nane je sjeo na nosila, koja su čekala na njega pred ulazom, s nekom jednostavnošću i rutinom, kao da se u svom životu nikada nije ni

kretao drugačije nego tako nošen na nosilima. Tek kad su ga podigli na ramena četiri molijerovska apotekara s klistirima o pasu (doktorova ideja, koja se rodila nezavisno od apotekarovih pošasti), on se nekako nehajno, pa čak i lijeno, pridržao da ne bi izgubio ravnotežu, poput kakvog veličanstvenog sultana... ukoliko ova muhamedanska usporedba ne kvari kršćanski izgled ove svečanosti.

Maškare su već stajale u savršenom redu po četiri, i upravo u onaj čas kad je trebala povorka krenuti, počela je sipiti sitna veljačka kišica. No kako je općinski blagajnik bio domišljat i duhovit čovjek, začas pronađe neki stari kišobran (zapravo samo kostur kišobrana: štap s golim žicama, bez platna), rastvori ga i turi Bardeli u ruke. Nane i to primi s onom uzvišenom apatijom kojom se odlikovao toga dana. Kišobran je izazvao smijeh kod publike, i blagajnik je očito bio zadovoljan svojim uspjehom, jer je oduševljeno protrljao ruke. Uto i načelnik dade znak glazbi, koja zasvira neki živahni marš po kome bi jedino kavalerija mogla kasati. No povorka ipak krene.

Čudna je to bila povorka. Ako se uzme u obzir njezin pokladni značaj, moglo bi se čak reći da ona takvog značaja gotovo nije ni imala, barem ne u onom našem, lokalnom i tradicionalnom smislu. Bila je to sasvim pristojna i tiha procesija krotkih i šutljivih ljudi, koji su disciplinirano i strpljivo nosili masku na licu, kao po nekoj dužnosti, te se činilo da su maskom prekrili lice više od stida da ih ne bi prepoznali u tom neozbiljnom poslu nego od želje da nekoga nasmiju. I same te maske bile su neka vrsta »uniformirana lica«, sve po jednom ozbiljnom kalupu, uz sasvim neznatne razlike u duljini nosova, pa čak i oči, za koje kažu da su prozori duše, gledale su iz tih strogih i krutih obrazina nepovjerljivo, oprezno i hladno, bez iskre smijeha i pokladne veselosti.

Načelnikov se oprez očitovao i u tome što se u njegovoj povorci nisu mogle vidjeti ni maske đavola ni bilo kakvih životinja; on je budno pazio da se ne bi na taj način uvukao u njegove redove bezbožni liberalizam, koji bi znao iskoristiti i karneval da bi ponizio lik čovjeka koga je Bog stvorio na svoju sliku i priliku.

Da nije svirala općinska limena glazba onaj svoj već spomenuti

kavalerijski marš, s kojim je čitava povorka išla u tužnom raskoraku, čovjek bi doista pomislio da to neka čudna mjesečarska sekta, sva utonula u misterij svoga osobenjaštva, nosi u procesiji svoga svetog ludaka.

Načelnik doktor Delongo ukrcao se sa svojom obitelji u lađicu koja je plovila uz obalu i tako je pratio povorku »morskim putem«, na distanci koju mu je nalagao oprez. A zatim, ni njegovo porijeklo ni njegov ugled nisu mu dopuštali da se umiješa u tu pučku maskeradu, ma kako ona izgledala pobožno i nedužno. Osim toga, on je tako u lađici predstavljao štab te svoje tihe i plašljive legije, koja nije više krila bojazan, čak je nekako počela i oklijevati da ide dalje čim je opazila kako joj s drugog kraja obale dolazi u susret apotekarova ratoborna rulja. I upravo u taj čas kad je načelnik gotovo s očajanjem ustanovio mogućnost sukoba (što on kao glava grada i čuvar reda i mira nikako nije želio), uđe u povorku iz neke sporedne uličice, nepredviđeno i nepozvano, jedna ispunjena debela vreća sa ženskom glavom. Ta je vreća, nošena na dugom štapu, visoko stršila iz povorke i, sudeći po golemoj debljini, a osobito po natpisu na trbuhu REOBARBARA, trebalo je da predstavlja šjoru Barbaru, apotekarovu ženu.

Ono, da, pojavio se trag zadovoljstva u načelnikovu srcu kad je shvatio značenje te vreće, no odmah ga je i raznio strah od sukoba koji je sada bio neminovan. Načelnik zavrišti od bijesa i uzme rukama objašnjavati onima tamo na obali da uklone to čudovište iz povorke, koje je osim toga smatrao i nedostojnim sredstvom borbe, no oni u povorci shvatiše njegovo mahanje kao neko bodrenje da se krene bez straha naprijed... I doista, glazba udari tuš, kao pred juriš, a povorka, iz koje su izazovno stršili Bardela i Reobarbara, krene u susret svojoj sudbini...

Svira općinska limena glazba tamo u slavu doktora Delonga, načelnika i neprijatelja, a magistar Budikovac gleda s balkona dolje one svoje jadnike što pište i pucaju usnama i pazusima umjesto glazbe, da bi pred šefom ispali zaslužni, i srce mu se steže od tuge. Da ga nije šjora Barbara plačući molila da se ne miješa u tu »hrpu smeća«, jer će se dogoditi »neka nesreća«, on bi sasvim sigurno sišao dolje i ispljuskao te ništarije što su mu »cijelu stvar« upropastile.

A ništarije, naprotiv, stale njemu klicati i praviti ovacije, kao nekom suverenu na balkonu kraljevske palače, pa i Visko, kao poglavica plemena, digao štit i koplje u znak podaničke vjernosti.

To je djelovalo na apotekara kao što djeluje na oca smiješno tepanje djeteta koje nije svjesno svoje krivnje. On uzme milostivo odmahivati rukom u znak zahvalnosti. Oni dalje to shvatiše kao izraz zadovoljstva, te četiri Pošasti oduševljeno podigoše Viska visoko na svoje ruke, pozdravljajući njime šefa, kao što se kapa baca u zrak u delirijumu oduševljenja.

Magister više nije mogao odoljeti napasti: đavo mu žestoko poškaklje samoljublje, te on zauzme govorničku pozu... To više što se u taj čas pojavila s drugog kraja obale uzorno disciplinirana i do podmuklosti trijezna povorka doktora Delonga s glazbom na čelu, a malo zatim i sam doktor Delongo u lađici sa ženom i jednom starom tetkom, usidjelicom bogomoljkom koju je neprijatelj, to jest magister Budikovac, podrugljivo nazvao »Vrata nebeska«. Vidio je da su ga opazili iz lađice, i to mu odmah dade snage za prve rečenice. Te su bile žestoke i teške kao šake i otrovne strijele, a spremao je i žešće i ubitačnije, no u taj čas šjora Barbara vrisne iza njegovih leđa i zarida kao što ridaju histerične žene kad dobiju napadaj.

Magister prekine govor i okrene se srdito svojoj ženi.

— Što ti je? Koji ti je đavo?

Ona mu bez riječi pruži dalekozor, spremajući se da padne u nesvijest.

Magister joj s gestom vojskovođe na bojištu istrgne dalekozor iz ruke i digne ga na oči... Ali odmah ga i spusti, blijed i užasnut. Bio je doista potresen. Baci na svoju ženu, koja se previjala na otomanu u grčevima plača, pogled pun samilosti. »Jadna Reobarbara«, izgovori u sebi nehotice, i ta ga vlastita netaktičnost još više raspali. Sjeti se svojih dužnosti.

— No? Što tu blejite, budale? Idite! Navalite![16]

Ipak, nakon tih riječi njegova je rulja krenula, puna bučnog samopouzdanja, kao da je odozgo, sa šefova balkona, dobila

blagoslov i oprost svih grijeha uoči bitke. Jednako zgrnuta u neurednu i pijanu hrpu, prosuta kao iz vreće po čitavoj širini obale, valjala se kao tusta i troma kornjača u susret načelnikovoj lukavoj i trijeznoj zmijici, što je krotko vijugala na uskom prostoru, tražeći rupicu u protivničkoj gomili kroz koju bi se mogla provući sa što manje opasnosti. S instinktom strašljive miroljubivosti, načelnikova se procesija sva nekako pobožna utanjila i uvukla u se, čak je i glazba prestala svirati, kao da je ostala bez daha. Usporavajući korak i pripijajući se uza zid, usrdno je nastojala da ostavi što više mjesta magisterovoj nemani, a sama da šmugne mimo, da se provuče makar između nogu, žmireći... pak što Bog da!

No apotekarova se lavina rušila gotovo u čitavoj širini da se ni miš kroz nju ne bi mogao provući. A što je bilo još gore i opasnije, nije pokazivala nimalo sklonosti da propusti načelnikovu tihu glistu, već je naprotiv pomamno jurnula na nju da je zgazi i satre.

Mnogobrojnim gledaocima na ulici i po prozorima, koji su se dotle bezbrižno, neki čak i neutralno (što im baš ne služi na čast) zabavljali pokladnim osobitostima jedne i druge povorke, zastane sada dah u očekivanju.

Doktor Delongo pošalje panične signale na kopno svojoj povorci da se okrene i vrati, no na njega se sada više nitko nije ni osvrtao. Našavši se pred neprijateljskim živim zidom koji je iz stotinu grla izazivački drečio i gestikulirao prijeteći ispred samih papirnatih nosova, doktorova preplašena povorka odjednom stane. Tako je Bardela, po nekom čudnom zakonu gibanja masa, bio izbačen naprijed i našao se neočekivano pred Viskom, licem u lice. Ugledavši Bardelu pred sobom u obliku flaše s natpisom *Otrov*, s čepom umjesto glave i s onim skeletom od kišobrana u ruci, Visko mu se nasmiješi kolegijalno i čak pokroviteljski kao stariji iskusniji brat mlađem bratu, početniku. No Bardelu je nešto uvrijedilo u tom osmijehu na Viskovu ljudožderskom licu... Mislio je valjda da mu se Visko ruga, što li? Ili je možda bio već otprije srdit zbog prekinutog ručka, pa gledajući tu masu iznakažena svijeta kako kreće na njega pod Viskovim vodstvom, njega obuzme bijes malog prevarenog čovjeka koji nema vremena da traži pravoga krivca, nego udara na prvoga koji mu naiđe... Je li to bio takav očajnički gest ili povrijeđen

ponos čovjeka koga »nose« i koji je odjednom u tome otkrio svoju vrijednost pa hoće da pokaže onom drugom kojega »nose« da je i veći i važniji, pa i jedini, te prema tome ne može on tu trpjeti nikakva rivala, ili je to naprosto bio strah bespomoćna čovjeka od te nemani pred sobom s bezbrojnim mnoštvom životinjskih glava, od kojih je svakako bila najstrašnija glava Viskova, jer je bila nalik na ljudsku glavu, te je po tome Bardela i zaključio da je Visko »glavni« pa mu zao duh ratnički prišapnuo da upravo po toj glavi treba da udari — tko bi to ikada mogao saznati? No on je po toj glavi i udario žicama od kišobrana neočekivano i snažno, te se Visko tek od drugog udarca uspio obraniti svojom ispovjedaonicom. Uvjerivši se zatim da Nane kani i dalje udarati, Visko učini vješt manevar svojim golemim termometrom i mune Bardelu kao vitez u turniru tako snažno u rebra da se ovaj naglavce prevrnuo s nosila. Čep mu je zaštitio glavu od nemilog dodira s rodnom zemljom...

Ali sada su i *Pošasti* intervenirale. Videći krvavo lice svoga Karnevala, gotovo bace nosila na zemlju (te se Visko kao debeli slamnati slon prevrnuo na leđa s nogama uvis) i prihvativši Bardelu za ruke i za noge, ponesu ga bez velikog napora k moru. Bez napora, jer se Nane nije opirao, bio je »mrtav«. Netko je čak i vikao »ubili su ga, ubili su ga!« No to *Četiri Epidemije* nije priječilo u naumu da Bardelu makar i mrtva bace u more. Ali priskoče *Apotekari* u njegovu obranu te oko njega nastane ono ogorčeno i bezumno natezanje u kome najviše strada predmet oko koga se protivnici natežu i tuku. Postupali su s njime doista kao s predmetom od kojega je svaka strana nastojala otrgnuti makar polovicu za sebe. Kao da se radi o kakvom jastuku, svatko je potezao na svoju stranu, gužvao, trgao, gurao, nastojeći uz to protivnika dohvatiti nogom ili mu bar čestito pljunuti u lice. Već je davno »čep« bio otpao i »flaša« bila razderana, pa su sada prešli na deranje njegove vlastite bijedne odjeće, koju mu je sestra Ane bila tako pomno zakrpala za ovu današnju svečanost. No osim časti što se o njega vodi borba, Nane je primao i mnoge od promašenih udaraca i prekratko ispaljenih ispljuvaka, no sve je podnosio s razboritim strahom koji poznaje samo jednu brigu: na ramenu živa glava, a od ostaloga — što ostane.

Nisu međutim ni drugi ostali skrštenih ruku. Onako povaljen na leđa, Visko je predstavljao neodoljiv mamac za načelnikove pobožnjake. Oni dakle jurnuše na Viska, koji brzo shvati stvar kako treba, te zakloni ispovjedaonicom glavu i prsa, a ostali dio tijela branio je nogama. Apotekarovci su se jedan čas zabavljali prizorom borbe povaljenog slona i maskiranih pobožnjaka, no javi se gnjevan magisterov glas s balkona: »Ošini po furtimašima!« I tada nastane opća tučnjava, kakva se ne pamti u našem malom gradu još tamo iz vremena znamenitih izbornih pljuskanja između narodnjaka i autonomaša potkraj prošloga stoljeća. U metežu nije se više razabiralo tko po kome lupa, samo se može reći da su dobro učinili oni što su se maskirali kao grbavci: njihova su leđa mudro uživala u sigurnosti. Gusto su padali na sve strane udarci i pljuske, te se iz opće vike moglo čuti kako je netko sad tu, sad tamo jeknuo muklo i bolno, nesretno pogođen u slabo i nezaštićeno mjesto, a zatim uz odrešitu psovku uzvratio udarac svesrdno, kao brat bratu.

Letjeli su po zraku cilindri i lonci, kape i vlasulje i staromodni ženski šeširi iz devetstote sa šarenim perjem, frcali nosovi, lepršale stare krpe, a po zemlji se vukla zamršena i beskrajna crijeva od nekih konopa i pasica u koje su se zapletale noge, pa se padalo u snopovima i nastavljalo borbu na zemlji jednako žestoko, do istrebljenja.

Onaj što je nosio *Reobarbaru* na štapu dobi takav udarac nogom u zadnjicu da mu je *Reobarbara* visoko poletjela iz ruku, a i on sam odskočio za čitav pedalj od zemlje i zatim, zbog potpunosti, doletio još i na nečiju šaku koja mu je potpuno sravnila nos s licem, razumije se, pokladni nos, od kartona.

A i jesu najljuće stradali nosovi. Protivnici su osobito navaljivali, s bijesom svojstvenim vrlo uvredljivim ljudima, na te izazovno duge, mastodontske, diluvijalne surle, gotovo erotički besramno obojene poput antičkih falosa, pa su ih izvijali, kidali, čupali iz korijena s perverznim uživanjem. A iz rupa, gdje su malo prije podrugljivo stršile markantne nosurine, sada su bojažljivo virkali mali, stidljivi nosići, kao preplašeni kljunići što iz gnijezda kriomice prate taj čudesni lom oko sebe.

Kao s ratne osmatračnice magister je s balkona dovikivao bojne zapovijedi, kojih, dakako, nitko nije slušao, a to ga je vrijeđalo i žalostilo. Ali kad je Visko oborio Bardelu, on je ispustio bojni krik pobjednika, a kad je zatim i *Reobarbara* odletjela u zrak, vrisnuo je »*hura!*« i zagrlio zaslužno svoju ženu. No šjora Barbara, koja se jednako bojala »neke nesreće«, sa suzama ga je preklinjala da se povuče u kuću. Ah ne, sada je morao biti tu, pobjedu je već držao u svojim rukama!

U načelnikovu je štabu, međutim, vladala panika. Vidjeli su kako je Bardela pao i ostao ležati kao mrtav, pa kad su ga dohvatile *Četiri Pošasti* i ponijele prema moru, tetka »Vrata nebeska« stala je vrištati od užasa: »Ubili su ga, ubili su ga! Ne dirajte mrtvoga, ubojice!« Ona je mislila na Bardelinu dušu koja već leti u pakao; umro je na sam dan Karnevala, u svakom grijehu, mrsu i bludu, bez ispovijedi i ostalih sakramenata... Za nju su apotekarovci bili đavoli koji su nasrnuli na Crkvu Kristovu, za koju je rečeno: ni vrata paklena neće je nadvladati. A sada, gle, »vrata paklena« tuku Crkvu, ruše je i mrtvu bacaju u more!... »Vrata nebeska« padne u nesvijest od očaja.

Škropi doktor Delongo staru tetku morskom vodom i priziva je k svijesti, a sve gleda onamo na obalu gdje se borba vodi...

A onamo *Četiri Epidemije* i *Apotekari* odjednom ostavili Bardelu, odbacili ga naprosto kao djeca kad se zasite igračke, i jurnuli u gužvu da bi svojim žarom zajamčili pobjedu.

Nane je ležao na samom rubu obale, zgužvan i razdešen kao lutka kojoj su rastegnuli lastiku pa joj ruke i noge vise mlohavo i mrtvo, kao prebijene. On je vjerovao da su ga napustili zato što su mislili da je mrtav; a nije ni sam bio baš sasvim siguran da li još živi ili mu to duša, oslobođena tjelesnih boli, nevidljivo lepršа u zraku. Za svaki slučaj on nije otvarao očiju. Prepustio se onoj udobnoj letargiji u kojoj se čovjeku čini da je prešao u neko stanje apsolutne sigurnosti, van dohvata svih zala i stradanja.

I upravo u taj čas najljepših nada s razočaranjem osjeti kako ga dvije snažne ruke grabe za ramena i nestrpljivo drmaju kao da bi htjele ponovno u njemu probuditi osjećaj boli. Sasvim malko razmakne trepavice i tek sad proživi u punoj bezazlenosti svoj posljednji čas:

nad njime se nadnijelo okrvavljeno i strašno Viskovo ljudoždersko lice. Možda posljednjim dahom što se još našao u njegovim prsima prošapće jedva čujno, kao da izdiše: »Visko, nemoj me...« i ponovno zaklopi oči.

Visko ga bez riječi jednim zamahom prebaci preko ramena, pa obilazeći najgušću gomilu maškara, gdje je još uvijek žestoko trajala borba, odnese ga u jednu pokrajnu uličicu. Nane se pustio nositi kao mrtvac, bez i najmanje misli o tome što se sve to zbiva, pa čak i bez straha: on je samo čekao, i to gotovo s nestrpljenjem, da Visko s njim već jednom svrši.

U uličici stajale su velike prazne bačve pred nekom vrstom konobe u kojoj se mogla založiti slana srdela i popiti bukara vina. Visko tu spusti Bardelu i prisloni ga uz bačvu kao vreću, zatim skine sa sebe onu volovsku kožu i pažljivo je sakrije iza bačve. Krv mu je iz ogrebotina curila i razlijevala se po licu i miješajući se s okerom pokladnog tena tvorila strašnu, krvavu masku. On rukavom obriše lice; sada je izgledao još strašnije. Dade Bardeli znak da pođe za njim.

Bardela protrne i ponovo šapne moleći: »Visko, nemoj me.« No Visko ga, umjesto odgovora, povuče sa sobom u konobu. Jednako šuteći, odvuče Bardelu u mračniji ugao konobe, gdje je umjesto stola stajala bačvica, a oko nje prazni sanduci umjesto klupa. Gurne Bardelu na jedan sanduk, a sam sjedne na drugi i pozove ženu koja je posluživala.

Konoba je bila posve prazna. Svi su izašli da motre tučnjavu. Njih su dvojica bili sami, no Visko je svejedno i dalje šutio. Tek kad pred njih postaviše zemljani tanjur sa slanim srdjelama u ulju, bijeli hljeb od jednog kilograma i bukaru s litrom vina, Visko izgovori prvu riječ: »Jedi!« Sam prepolovi hljeb preko koljena i dade Bardeli polovicu, zatim nagne iz bukare pa je pruži i njemu: »Na, pij!«

Vani se počeo hvatati tužni zimski sumrak; kiša je curila s krovova i zvonila po nekim podrtim limovima pred konobom, a kroz tužnu muziku kiše čula se još uvijek tučnjava s obale, vika i mlaćenje.

— Neka se oni biju — reče Visko namakajući kruh u ulje i nutkajući

Bardelu da jede. — Neka se ludi biju, a mudri blaguju — nastavi žvačući odmjereno, bez žurbe. — Jedi i pij, imam okle platiti. Vidiš kakav sam ja čovjek — reče napokon hvalisavo, kao da se već dugo spremao da to kaže. Bardela je pokorno žvakao i šutio, kao krivac. Visko je uživao u svome pokroviteljstvu. — A ti ćeš postati ubojica — reče i zatim, obrisavši pomno i bez žurbe ruku ispod pazuha, opali Bardeli jednu odgojnu i, štoviše, očinsku ćušku.

Nane se ni najmanje nije uvrijedio zbog toga, čak se nije ni začudio, samo je načas prestao žvakati. Gledajući u Viska s velikim poštovanjem i zahvalnošću, očekivao je i drugu ćušku, no, kad se uvjerio da je time poduka završena, požudno nastavi jesti kao da je tek sada stekao pravo da jede kao čovjek za Viskovim stolom.

Visko međutim ustane i reče važno:

— Ja sad idem na ples... Neću da tu zbog tebe izgubim hiljadu dinara. Ti ovdje jedi i pij koliko hoćeš, blaguj, ima se okle platiti. A za onu kožu tamo iza bačve ne govori nikome, znaš!

S tim riječima izađe iz konobe stavljajući na glavu svoj bakreni lonac s kokošjim krilima. Štit i koplje su mu propali u borbi, ali i praznih ruku znao je Visko ponovo uzeti svoje karnevalsko dostojanstvo, koje se sada uputilo da sjedne na prijestolje. S te visine, morate shvatiti, nije se više mogao osvrtati na bijednoga Bardelu: on je za njega iščezao u ništavilu svakidašnjice.

Suknja

... Dok se juha skuhaaa... dok se juha skuhaaa... Zuzu zuzu zu-zuuu... Mrmlja gospoja Oliva rastreseno komadić uspavanke koju je čula prošle godine prilikom posjeta gospođa od »Javne dobrotvornosti« dječjem zabavištu kod opatica (djeca su je u čast gospođa otpjevala), ali je od svega upamtila samo tih nekoliko kuhinjskih riječi, pa ih sada ponavlja kuhajući ručak i zuzucka po kuhinji kao muha kad uđe u stakleni cilindar petrolejke pa ne zna iz njega izaći.

Pljusnula je u lonac komad masne govedine s kostima, dvije glavice luka, četiri-pet rajčica, mrkvu, peršin, šaku soli, pa poklopila lonac. Napuhala se u vatru do suza. Vatra je nesigurno planula iz zelenih, dimljivih drva i oprezno liznula po dnu crnoga lonca, kao da ga kuša dugim, bojažljivim jezikom.

— Tako — reče suznih očiju. — Ti-ra tata ta-taaa... — i obriše prstima suze, a nos usekne u pregaču.

Juha se kuha, sad je bila slobodna. Mogla je raditi što je htjela. Mogla se baciti na kanape i čitati »Tajne ruskog carskog dvora« ili, još zamamnije, rastvoriti ormar u spavaonici i uživati u svom svilenom rublju. Kombinei, gaćice, grudnjaci, noćne košulje, sve je to bilo njeno, ne samo kao vlasništvo, već mnogo intimnije, milije, kao vlastito tijelo, grudi, bokovi, bedra, pa kad je dirala i gladila tu ružičastu, nježnu, pjenastu svilu, činilo joj se da je neke pažljive, fine ruke diraju po golom tijelu. I sad je svu prožme milina od same pomisli...

S nasladom je osjećala svoju slobodu. Sobe, kuhinja, hodnik — mogla je birati, mogla je biti u svakoj od tih prostorija, sama, negledana, nesmetana. I svuda prozori: četiri strane svijeta sa svim svojim zanimljivostima. Raskoš mogućnosti. Mamci.

Stajala je nasred kuhinje sa svojim omašnim bokovima, neodlučna. Odjednom joj se ogromne grudi nadmu i uzdahnu. Javi se oko nje uporna, zagrižljiva samoća sa svojim opasnim dražima. Sjedne na kuhinjski sanduk za drva i digne suknju. Pojaviše se bijela, okrugla koljena. Još su se na njima vidjeli sivkasti tragovi olovke, izblijedjela i nečitljiva slova, kao stari natpisi po zidovima, isprani od kiša i vjetrova. Ona umoči palac u usta i uzme brisati tragove. Zatim izvadi iz džepa komadić olovke i zamisli se nad svojim koljenima, kao nad otvorenom bijelom knjigom.

Misli joj kao laki, hitri oblačići prelaze preko lica i zadahnjuju ga gotovo nekom ljepotom. Ona sanjari kao djevojčica nad šarenim bombonima; ne može da se odluči kojeg bi najprije metnula u usta...

— Ne — zašapće kao da je podlegla napasti. — Ne, neću, neću! Nemoj, mišu, neću tebe danas. Ma, uzaludno ti je, rekla sam ti da neću!! Ti bi sve rekao mami... — doda s maznim spočitavanjem.

I doista, neće *miša*, nego mjesto njega piše iznad koljena na bijeloj glatkoj koži *Toni*.

— Toni! — usklikne uzbuđeno i nasmije se gotovo raskalašeno, zavodnički. — Toni, ni-ni-ni, moj mali! — Pokuša ga poljubiti, ali joj zasmeta trbuh, pa poljubac prenese vrhovima prstiju.

— Onda... — zastane naglo, užasnuta, kao da joj je odjednom netko pljunuo u sreću. Lice joj prekrije mračan oblak tuge.

— Ah, dušo moja mila! — uzdahne iskreno, do suza. »A zar ti ja nisam vjerna bila«, zapjeva u sebi, patnički, bez glasa, puna nesreće, a suze su joj tekle, »zar te nisam ja ljubila«... Ljubav se njena topila u pjesmi šutljivo, nijemo kao šećer u bezbojnoj, mlakoj vodi i ona je ispijala taj sladunjavi, bljutavi napitak uspomena sa samoprijegorom iskusne patnice, kao lijek. Čak i obriše usta s rezignacijom. Pregorjela je.

— Ženi se, ženi, ludi mali! Poslije ćeš se kajati...

To kajanje privija kao melem: manje je sada boli. I opet stoji nad svojom bijelom knjigom u nestašnoj, sretnoj neodlučnosti. Koljena joj opet zaigraju od uzbuđenja: dodirnuo ih je hladni grafitni šiljak olovke, kao da ju je kljucnuo mali, vragoljasti kljunić sreće.

— Mali, mali, bimbilin — govori ona pišući, a ruka joj podrhtava od slasti. — Mali, mali bimbilin...

Zaklopi oči od prevelikog sjaja. Sve blješti u njoj od njegove blizine.

— Vjeko... Vjeko... — dašće vjerno, bezumno. — To još nisam nikome... nikome... Ah...

Bila je njegova. Prepustila mu se kao stara, osamljena *madmoazel*, koja je prvi put osjetila ljubav.

Da, ljubav. Čemu to ironizirati? Nije ona nipošto bila stara; svega pred par godina prevalila je četrdesetu sa suzama u očima, a još manje bila *madmoazel*. Imala je gospoja Oliva svoga malog, ćelavog načelnika dolje ispod sebe, to jest u prvom katu, u prostorijama općinske uprave. Ali on gotovo i ne sudjeluje u ovoj pripovijesti te ćemo, više iz obzira prema gospoji Olivi, priklopiti u njegovu čast samo to da je bio veliki ljubitelj dobre juhe i masne kuhane govedine, koju mu je gospoja, eto, upravo i spremala za ručak.

Djece joj načelnik nije mogao dati, ili ih ona nije mogla primiti, što je, uostalom, svejedno kad se kaže da djece nisu imali. Stan su uzeli u općinskoj zgradi zbog ugleda. To jest, općinska je zgrada imala sva četiri zida slobodna, što joj je davalo u neku ruku izgled samostalnosti i neovisnosti, a načelnik je imao svoju vlastitu kuću u zabačenoj uličici »bez sunca i pogleda na svijet«, pa je gospoja Oliva dobivala napadaje i gušila se dok se nisu preselili ovamo: njoj je bio neophodno potreban za zdravlje upravo taj »pogled na svijet«. I sada je imala: sa četiri prozora pucao joj je pogled na sve četiri strane svijeta. Tako je bila okružena sa svih strana zanimljivostima života našeg malog mjesta, pa je mogla birati što je htjela, trebalo se samo prebaciti s prozora na prozor. A svaki je od njih imao svojih osobitih i, ako dopustite, neodoljivih draži. Ali ipak onaj što je gledao na mali i posve zanemareni prolaz s dvije stare i nimalo zanimljive

kućice, što su se stisle jedna uz drugu kao dvije starice, a sve od respekta pred nadmoćnim gospodstvom općine, taj je prozor predstavljao za gospoju Olivu onu strašnu napast, koja ju je, doduše, napajala blaženstvom, ali, naravno, i očajem. Tu u jednoj od onih kućica bila je odnedavno otvorena nova brijačnica vrlo privlačne unutrašnjosti, u kojoj su dva velika brijačka ogledala optimistički vedro gledala na mušterije i uslužno im nudila sliku njihove neizrecivo drage i zanimljive osobe. Pred tim su se ogledalima po cijeli dan vrzmali mladići, istiskivali prištiće, začešljavali kosu, kreveljili se i pravili majmunske grimase, a sve od obilja vremena i obijesne veselosti; čak bi se s odraslom važnošću dali sapunati i brijati onih dvadesetak žućkastih dlačica, što su im samosvjesno počele izbijati po licu.

Gospoja Oliva je, dakako, držala pritvorene kapke toga prozora, tako da se iza njih mogla nesmetano i bez opasnosti za svoj ugled zanimati posjetiocima brijačnice. Svi oni »njeni« mladići, i Toni i Vjeko i miš i bimbilin, i koke, mike, mikelin, svi ti deminutivi i hipokoristici donosili su svoju kliktavu, meketavu, jareću mladost pod taj naoko slijepi prozor i prosipali neštedimice svoje nedozrele muške glasove i svoje gipke, neukroćene pokrete i budili gore u gospoji Olivi, iza onih pritvorenih perzijana, čudnu žensku čežnju.

Ljubav? A zašto ne i ljubav ako ostanemo u granicama pristojnosti i u plavoj mjesečevoj fantaziji? Da, ali to je samo tanka, ljeskava površina fantazije, taj *au clair de lune*, sjetna aleja, posuta uzdasima i strogo omeđena odricanjima, kako je sama gospoja Oliva htjela sebi prikazati svoj nemir. A dolje, u dubini, u mraku, gdje ne dopire mjesečeva zraka ni nujni zov zrikavaca, u tamnom i nijemom izgaranju bića, bilo je to nešto vrlo burno i zamršeno kao groznica. Upalilo ju je nešto jednoga dana (a što i kojeg dana?) i pokrenulo je iz stanja mirne kućne marljivosti i razbudilo u njoj neku čudnu radoznalost. Prozori su joj postali neodoljivi mamci, kao rupe na zavjesi koja joj je prikrivala svijet, i svaki glas s ulice, svaki štropot, pa čak i zvonka magareća potkovica na pločniku počela ju je neodoljivo privlačiti k tim otvorima u svijet. Činilo joj se da se oko svakog tog zvuka odvijaju neka nova, neviđena zbivanja i da će se pred njom, čak i zbog nje, samo zbog nje, odigrati nešto neobično i

potresno, kao u kazalištu.

Eto, mladići. Nemirni, grlati, nasmijani, kao da su sami stvorili ovaj svijet, pa gaze po njemu slobodno, kao po svomu. Pronose svoje snažne vratove, pleća, razgaljene ruke, noge; muškost igra u njima, mlada, škakljiva, stidljiva. Mamini sinovi!

Gleda ih gospoja Oliva iza perzijana materinski nevino i bijelo, kroz velove prve pričesti, u dahu svibanjskog cvijeća, što miriše po crkvama u slavu bezgrešne i čiste Djevice. Djevičanski miluje očima te drage mlade glave, iz kojih prska smijeh kao voda iz vodoskoka, a u mlazovima njihova smijeha prelamaju se i pletu šarene i neobjašnjive duge njenih želja bez jasnih granica između pojedinih, posebnih čežnja. Naslućuje raznobojno i nemirno svjetlucanje u sebi, strašno plaženje i šuljanje čudnih osjećanja, nestalno, neodlučno, ali nametljivo bojenje slika i glasova u sasvim određen, zamaman i strašan smisao, i već je osjećala gvalju žarke čežnje u grlu i strah od slatkog, zagušljivog grijeha, ali onda se odjednom opet sve preokrenulo, kao u fantastičnom šarenilu kaleidoskopa, i zavilo u sigurnu i čistu bjelinu materinstva.

Ona je bila ljubomorna mama svim tim mladićima. Pratila je zadivljenim i brižnim okom njihove budalaštine, bdjela je iza svojih perzijana nad njihovom neiskusnom i nespretnom mladošću i smijala se razdragano kad bi se uskoprcali i crvenjeli pred suknjama djevojaka. Mali, zbunjeni, kao pilići kad naiđu na živa kukca, pa ga gledaju prestrašeno i piuču za mamom da im objasni to čudo.

Čudovišta u suknjama, što razbludno miču svojim oblinama pred očima mladića i šire oko sebe sladunjave i zamamne mirise, te se mladiću pamet smuti pa zaglavinja, jadan, kao pijani pjetlić, splete se i padne u mračno krilo mekane i ljigave životinje, što ga svega ispije svojim požudnim sisaljkama, kao hobotnica. To su za gospoju Olivu bile žene — monstrumi u suknjama. Nešto lukavo i otrovno, spretno umotano u zvjerska krzna i šarene odjeće, kao lukave životinje i otrovno cvijeće.

S uživanjem je gledala iz svoga zaklona na prozoru kako vjetar diže suknje ženama, kako bezobzirno i obijesno, muški smiono, vitla vjetar tim zavjesama tobožnjega stida, a one, kreposne,

zaprepaštene, skupljaju u panici svoje jedrilje kao lađe u oluji. Otkriva se to toliko skrivano, golo tajanstvo kao nešto podmuklo i sramno; podlo, kao zasjeda. Dovoljan je, eto, jedan zamah vjetra da se otkrije cijela ta koketna parada. A što je ispod? — žalostan i smiješan gad i stid ženskatine... Oh, Bože pomozi!

Gospoja je Oliva s pobožnim strahom potajno prezirala to djelo Božje u suknji, ali oprezno je ostavljala Stvoritelju mogućnost da popravi i dotjera taj posao. Sebe je, dakako, isključivala iz svoga prezira. Ona je sebi dala to pravo; ona je bila nešto drugo. Njena čistoća i uzvišene misli čvrsto su je štitile od izjednačenja. Ona se okružila visokim i sigurnim bedemom prezira, pa je unutra uredila svoje svetište i položila svoj mali raj na gola bijela koljena. Tu je krila svoj tajni ali čisti obred od očiju cijeloga svijeta. Bog vidi i sudi. Ona je bila nevina.

Iz sanjarenja je trgne kreketav, surov glas s ulice. Ona prestrašeno spusti haljinu, kao djevojčica od dvanaest godina zatečena kako sa zanimanjem gleda svoje duge, tanke noge.

— Ljudi, žene, čujte anđela mene! — vikao je glas na ulici.

Gospoja Oliva potrči k prozoru da joj ne bi, zaboga, što izmaklo od najavljenog događaja, pa namjesti perzijane kako bi nesmetano mogla motriti...

— Što je, Lintro? Što se prodaje? — upita živahnim glasom punačka mlada žena, jako utegnuta u struku, pa su joj oblici izazovno iskočili na sve četiri strane. Bila je u crnini. Udovica.

Lintro, i ne pogledavši udovicu, omota brk oko kažiprsta i stane smiješno iznenađen pa zakrekeće u stihu:

Ne prodaje se
nego daje!
Daju l' žene —
evo mene!

i hop! — vještim zamahom štapa digne suknju udovici visoko, do

trbuha. Ona vrisne užasnuto, kao da joj je zmija sunula pod suknju, i odskoči nazad, a suknja srdito padne i pokrije smjerno udovičine noge.

Gospoja Oliva osjeti žmarke sreće po bedrima od uživanja u sigurnosti. I nasmije se.

Mande Prkelina —
suknja do kolina,
digni zeru više,
da Lintro ne uzdiše.

Stajao je nasred ulice na svoje dvije jadne, iskrivljene noge, a koljena mu se bratski naslanjala jedno na drugo, oba hroma i nemoćna; štap je ispružio preda se kao konjanik sablju kad ide na juriš.

— Vražji Lintro! — smijala se udovica, osjećajući se počašćena. — Star si, a još si lud!

— Ko je lud, pljuni mu na ćud! E, je li tako, crna dlako? — obrati se publici uokolo po prozorima, namigujući brkom. Udovica je tek sada pocrvenjela, osjetivši se sama pred svim tim nasmijanim svijetom.

Ja sam taki,
a ti taka,
svakog resi
svoja dlaka.

Spusti štap i noge mu dva-tri puta lako klecnu, kao po nekom utvrđenom postupku za početak kretanja, a zatim se i pokrenu, sporo i teško, kao poluge lokomotive.

— Kuda stižem, suknje dižem... — vikne još na odlasku razmetljivo-bećarski, k'o lola i bekrija, visoko zamahnuvši štapom, svojim trijumfalnim i slavnim oružjem, kome ima zahvaliti sav svoj ugled.

Krene. Šala se završila i on pokuša uzeti poslovan izgled. Stane iz svega glasa izvikivati robu što je upravo stigla s bracerom, objavljivati kupcima njenu izvrsnu kakvoću i upravo smiješno nisku cijenu (on se i smijao pritom!), pozivati na hitnu kupnju, prijetiti nestankom robe, poskupljenjem, odlaskom broda, propašću, smrću... Njegovo je vikanje kružilo gradom kao alarm pred katastrofu, kao vatreni poziv osvjedočenog filantropa i zabrinutog proroka. Kao glas vapijućeg, prodiralo je u svaku uličicu, u svaki kutak, razlijegalo se nad gradom, jezivo i kobno, kao objava sudnjega dana: budilo, drmalo tromu volju kupca, šibalo lijenost i nehaj.

Korača Lintro odvažno i viče za pet dinara, deset krumpira i mjericu ulja, a noge mu usrdno služe: grabe u prostor zdesna i slijeva, kao da kose pred sobom brazdu kretanja, a on sam uspravio se gordo kao na konju i ispružio ruku na štapu kao da priteže uzde i usporava nepotrebnu hitnju.

— Ljudi, žene — zariče na uglu (ugao dijeli glas na dvije ulice) — čujte anđela mene! U Vele, na braceri, svakog blaga božjeg! Kupusa, sira, ulja i krumpira, lipih kako sam ja lip, bilih kako sam ja bil! Roba fina, mala cina. Idite i vidite. Robe je malo ostalo, kad je ne bude više, pritegni kaiše! Za užinu slanu skušu, za večeru krst za dušu! Kaplju ulja daj na blitvu, da ti ne zvone na molitvu! I ne slušaj ženu ludu, ne govorim ti zaludu! Sutra Vela putuje za Far. Žuri, juri, uzmi, kupi, ne budi tovar!

— A ovo ti viče Lintro, ravne noge, a kriva koljena, od Boga stvorena — doda na koncu kao neku vrstu garancije za vjerodostojnost onoga što je prije vikao.

Luta njegov glas krivim uličicama kao ukleti zov bijede i rastuži gospoju Olivu. »Jadni Lintro«, uzdahne sa simpatijom.

Ona nije voljela starce. U njima je gledala nešto sebično i proždrljivo, nešto životinjski bezobzirno u njegovanju svojih neshvatljivih i opakih navika.

Sama se o tome uvjerila kao predsjednica »Društva javne dobrotvornosti«, koje je upravljalo gradskom ubožnicom. Tamo su

bile svega dvije tihe starice. Jedna je još za života poklonila sav svoj imutak samostanu i sada je u neprekidnoj molitvi i potpunoj gluhoći čekala samo duhovnu nagradu za prinesenu žrtvu. Prava svetica. Druga, bivša prosjakinja, skupljala je krpice i šivala haljinice za kćerkicu, koju je očekivala da će joj se roditi svake godine poslije jematve, pa je svakoga plačući molila da joj pokloni napršnjak, jer kako će, jadna, šivati bez napršnjaka... Živjela je tiho u svom kutu, šivala krpice pjevušeći svojoj budućoj kćerkici *nina-nani* i smiješila se sretno.

Ali onih pet-šest goropadnih, zlih staraca!... Gospoja ih se Oliva naprosto plašila. Neprestano su nešto tražili, bunili se, protestirali! Jedan je, na primjer, zahtijevao da mu se svakog dana daje sedam suhih šljiva, zbog stolice! I to baš šljiva, za suhe smokve nije htio ni da čuje! Drugi je opet žvakao zelene borove iglice (jer da to čisti krv), a mokrio je po sobi »zbog zdravlja«, htio je da živi »prirodno« kao i životinje u štalama, koje su upravo zbog toga i zdrave. Jedan je opet skupljao sve na što je nailazio, kakve god prljave otpatke i zarđale stvari (tko zna zašto mu to može jednom služiti?), pa je kod sebe napravio skladište kojekakvog smeća. Prava pokora, Bože oslobodi! Sama nije znala šta da radi »Javna dobrotvornost« s tim starim čudovištima? Konačno, i milosrđe ima svojih granica!

Doista, starci su kao kazna Božja. Gdje god se nađu, smetaju. I odmah počnu razvijati svoju štetnu djelatnost, kao po nekoj dužnosti; oni neće da im se kaže da su se ulijenili u starosti, hoće da zarade svoj kruh. Zavuku se tvrdoglavo u svoje navike, kao u neke duboke rupe, i nitko ih više nije kadar izmamiti napolje, nego i umiru tamo unutra, nezadovoljni i posvađeni s cijelim svijetom.

Svaki put kad je posjećivala ubožnicu, gospoja je Oliva ulazila sa strepnjom u ono krilo bivše austrijske tvrđave »Gospina baterija«, gdje su živjeli starci. Tko zna što oni smišljaju u svojim opakim i sebičnim glavama? Onaj, na primjer, od sedam suhih šljiva mogao bi i ubiti, kad jednoga dana ne bi imao stolice...

Gospoja se Oliva zgrozi od gađenja...

Glas Lintrov ponovno se javi iz velike daljine. Ona osjeti slatku strepnju po bedrima: promazi joj se Lintrov glas oko nogu i obavije

ih dahom neke tople sigurnosti, ovdje visoko, u tvrđavi njena doma, muža, ugleda... Ona je izvan dohvata, ona je uzvišena, čista...

Glavno, ona ga se ne boji, kao što se boji onih staraca... Ima na njemu nešto čisto i svečano, nešto sveto. Doista, koji put joj se učini drevnim svecem što kažnjava žensku oholost, kao sveti Ivan Krstitelj. Vuče se živahno po svijetu, primivši smjerno na sebe pokoru svoje hromosti, i štapom šiba nemilosrdno žensku pokvarenost. Ne tuče, nego razotkriva, razgolićuje lažnu svetinju i pokazuje svijetu što je sram i stid. Kuda stiže, suknje diže! Kao vjetar, pravedan i čist!

On je nosio u sebi nešto od njezina prezira. Ona se već više puta pozabavila mišlju kako bi ukrotila u sebi svoje dostojanstvo, koje je tako oštro dijeli od njega, i privukla Lintra k sebi, u neku vrst svetog moralnog saveza. Osjetila je najprije neodoljivu želju da na njemu izvrši čin milosrđa: to bi bio prvi dodir koji bi ga vezao uz nju zahvalnošću...

I doista, počela je o njemu voditi brigu bez njegova znanja, kao o djetetu bez budućnosti. Taj veseli starčić razbuktao je u njoj žar dobročinstva, a kako je gospoja Oliva bila sasvim neumjerena u plemenitim strastima, kojima kasnije pokoljenja dižu spomenike, ako ne u kamenu i bronzi, a ono u sjećanju, što je koji put i trajnije od bronze i kamena, ona je, u svojstvu predsjednice, postavila odboru »Javne dobrotvornosti« zahtjev da se Lintro primi u ubožnicu bez uobičajenih formalnosti. Tu je, dakako, naišla na otpor gospođa iz odbora, koje su potegnule pitanje Lintrove zavičajne općine, krsnoga lista, pa čak i samoga identiteta.

On je bio došljak, *vlaj*, negdje tamo iz tužne sinjske krajine, a dolutao je ovamo prosjačeći, pa se od bogalja-prosjaka razvio, zahvaljujući svojoj veseloj prirodi, u instituciju usmene reklame za sumnjivu robu raznih sitnih preprodavača. Od osobnih dokumenata, toliko potrebnih građaninu našega stoljeća, on je posjedovao jedino svoj popularni i, u neku ruku, pjesnički nadimak Lintro. Tako su ga nazvali u djetinjstvu zbog hromosti, i osim toga jednog podatka ništa više o sebi nije upamtio; on je bio samo Lintro i mislio je da će mu to ime dostajati do smrti.

Međutim, nije dostajalo... Gospođe su se žestoko usprotivile zahtjevu predsjednice braneći ogorčeno stavak društvenih pravila, u kome izričito stoji...

No sada je i gospoju Olivu spopao sveti bijes milosrđa. Raspaljena sasvim osobitom, gotovo materinskom brigom o »onom jadniku«, ona visoko digne kažiprst i izgovori zlogukim glasom Sibile: »Bog će vas kazniti!«

Učinilo se prestrašenim gospođama da se u tom času dogodilo nešto u sobi, da je nešto prhnulo u zraku nad njihovim glavama, kao da se sam prst Božji maknuo iz svog veličanstvenog mira i spustio se među njih da kazni njihovu okrutnost. One su odjednom popustile. Štoviše, požurile su se da priznaju svoju tvrdoglavost i da se pokaju.

Tako je gospoja Oliva pobijedila i strpala Lintra u ubožnicu. Ne kažemo uzalud »strpala«, jer je u tom nastojanju bilo i nešto nalik policijskoj mudrosti, što su gospođe, kako su bile domišljate, donekle i nanjušile.

— Jeste li vidjele, moje gospođe, koja je to vještica? — govorile su gospođe poslije ove burne sjednice. — Govorite vi što hoćete, ali ona, Bože mi prosti, ima nešto od vještice. Jeste li čule kako je nešto proletjelo preko sobe kad je rekla da će nas Bog kazniti? Umalo što se nije i svijeća ugasila...

— Ma da je meni samo znati zašto se ona tako zauzima?...

— Gospođo moja, ja vam se čudim što pitate... Boji se da joj on ne digne suknju!

— Pak što da joj digne? I ona je žena »ispod«, kao i druge... Kad smo gole, sve smo jednake — doda gospođa, sebi za utjehu...

— Jest, gospođo. Ali, ako je vještica?...

Naklapanja. Praznovjerne bablje priče. Ništa one nisu shvatile. A gospoja je Oliva i htjela ostati neshvaćenom: tako je u dvostrukoj sigurnosti čuvala svoju tajnu.

Sad je bila mirna. Lintro u ubožnici, a djelo milosrđa pred licem Božjim! Noge joj zadrhtaše od silnog zadovoljstva i koljena joj se razdragano poljubiše od osjećanja sigurnosti, kao sretni ortaci u

tajanstvenom poslu. Osjetiše golu intimnost svoga stidnog zanimanja, kao artisti iza zavjese, i upustiše se u sasvim nesputane i čak lascivne dodire. Ona osjeti burne orgije riječi po svojim golim nogama, golicanje i kikot mladića. Morala je žestoko stiskati bedra, da bi obuzdala žmarke sreće što su joj u bijesnim valovima plavili tijelo.

Bila je sada slobodna. Mazila je svoju slobodu kao mačkicu, šaputala joj, kupala se u njoj kao u toplom mlijeku. I sve je bilo milo, toplo, meko, Mike, Koke, Mikelin! Bimbilin mali, ludi, smije se pod prozorom, a eto ga sad na koljenu, na bedru, mazi se, krije se, škaklje, oh!... Gdje si, gdje si, mali, mali, Bimbilin, curica mamina?

Glasovi mladića vrve na ulici, bruje, grgolje mutirajući, prosipaju se kao orasi. A posvuda tužno vise suknje i šušte neutješno, udovički osamljene, nezanimljive. Zastave su spuštene i jedra skupljena: ne jedre ohole galije. Miču se šutke na krakovima, kao smiješni dvonogi kukci. Nema vjetra... ha, ha, ha... Likuje gospoja Oliva.

Ne prolama se više po uglovima: »Ljudi, žene, čujte anđela mene! Kuda stižem, suknje dižem!« Vihor je prošao. Sad je mir. Sad može i sama bez strepnje izaći na ulicu sa svojom tajnom pod naborima zavjese... Lintro je spustio štap u ubožnicu, zabio ga u zemlju i drži se njega kao nepomične, čvrste osovine oko koje se svijet okreće; učvrstio se u sigurnosti, do smrti.

Lintro je zabio štap u zemlju, podupro njime bradu i sluša bez zanimanja buntovne razgovore staraca. Svejedno mu je što oni govore. Njega su tu ugurali protekcijom. Rekli su mu da nema pravo na ubožnicu, no ipak, pošto se gospoja Oliva tako zauzela, primaju ga, ali... Da, sad je tu, i ne bi se htio zamjeriti.

Slabo jest, to je istina: malo graha o podne, dva lista blitve uvečer, ujutro tri suhe smokve i zalogaj kruha... Da, tako je, zlo je i naopako. Kakvih je on riba pojeo kad je zarađivao, pa ovnujskih glava, krumpira, bakalara! Ali i zrno graha i list blitve sigurni su tu kao dan i sunce na nebu. Kad svane, on ima dan pred sobom, utvrđen kao program svečanosti, sa svim točkama, i sve se odvija redom, točno i sigurno, a svaku točku očekuje s interesom kao novost, čak i s radošću. A koji put ima i iznenađenja, kupusa i krumpira, leće s

kostima, a za Uskrs bila je i juha i noge od ovna.

Njegove noge sada miruju. Počivaju u hladovini, nemoćne, zaslužne, kao stari, vjerni konj nekog glasovitog vojvode. Nad njima vjetar sanjivo šumi u borovima, kao da im svakim dahom odaje priznanje za sve prevaljene prostore, kao da im cjeluje umorna koljena, što su se uzaludno nahodala po tom svijetu ludom i nesmiljenom, i sada su skromno i ponizno ušla pod okrilje sna i odmora, kao u tiho predvorje smrti. Tu im je krov i odmor i komad prosjačkog kruha, bez vike i komedije, bez lakrdijaštva i prebijanja od ugla do ugla »ljudi, žene, čujte anđela mene...«

Ali što je bilo potrebno gospoji Olivi da jednog dana bane u taj mir? Što joj je trebalo da izaziva to jadno zadovoljstvo, ponizno prostrto u prašini pred njenim moćnim nogama, previjajući se od zahvalnosti?

Starci su se grijali u zaklonu iza vanjskog bedema tvrđave na slabom zimskom suncu, ohlađenom od kiša i hladnih sjevernih vjetrova, i naklapali svoje tužne i uzaludne razgovore o svim zlima kojima su izloženi tu u ubožnici.

— Da je meni samo sedam 'iljada, išo bi' ja u Ameriku, pak zbogom lipa naša!

— Sedam 'iljada? Nemaš ni sedam šljiva za, recimo, ljudski poć od sebe...

— Ma, govorim, kad bi' imao...

— Eh, kad bi imao! Kad bi' ja imao samo adresu od ćere u Americi!...

— A zašto ti ona ne pošalje štogod? Govoriš da je bogata...

— Kad su joj bratova dica pisala da sam ja umro, pak šalje njima.

— A tebi krst za dušu! — reče Lintro, gotovo podrugljivo.

— Poslala je ona njima, moj Lintro, meni za sprovod; i to su mi ukrali. I krst za dušu su mi ukrali.

— Šalju i drugi Amerikanci za ovo naše ubožište, pak sve popapaju one šjore gospoje od Dobrotvornosti.

— E, da. Jerbo smo mi prostaci. Što će nama dolari i fina roba i

postole »ameriken šu« s potplatima od gume?

— Neka mi dadu što je moje, pak ću ja znati što će mi!

— Roge će ti dat! One s tim pokrivaju svoju šporkicu...

— Pa kad im se one suknje užežu...

— To zna Lintro, on im diže suknje... Kako ono, Lintro: »Kuda stignem, suknju dignem?«

Nastalo je malo, pakosno veselje: otkrili su točku svoje cinične, muške nadmoći, i uživali su u njoj. Tresli su se i kašljali od smijeha, kao da ih je odjednom zahvatilo neko obijesno ludilo, pa ih zakovitlalo, kao što vjetar kovitla mrtvo jesenje lišće i diže ga visoko u zrak, u bezbrižnost i mladost, da zatreperi još jednom prije smrti na suncu, prema plavom vedrom nebu, kao za šalu.

Lintro se nije smijao. On je jedini opazio gospoju Olivu kako im prilazi, puna neke svečane prijaznosti, kao da prilazi dječjoj igri, s darovima dobrote na licu. Starci su još kikotali kad ju je on pozdravio, gotovo bez glasa ponizno. Nastao odjednom muk i tišina, kao da je učiteljica ušla u razred.

To su bili dobri znakovi, koji su ohrabrili gospoju Olivu. Ona je s tremom dolazila ovamo, kao da se upušta u neku neizbježivu pustolovinu. Pratila ju je, doduše, upraviteljica ubožnice, mršava i stroga opatica, koje su se starci bojali, ali za njenu vrstu straha upraviteljica joj nije bila ni od kakve pomoći. Odlučila se napokon da dođe vidjeti mirnog, šutljivog, spašenog Lintra (kako ju je izvijestila upraviteljica), da vidi vlastitim očima to čudo svoga milosrđa i da primi sama njegovu zahvalnost kao nagradu za svoje djelo.

To su sve bili »javni« razlozi njena dolaska, to jest razlozi koje je smjela navesti a da se ne izloži težem ogovaranju, nego da je proglase oholom i samoljubivom, kakvom su je, uostalom, i smatrali. Ali kad je prilazila, žmarci su je podilazili od nogu pa naviše, gdje su se slijevali u jednu strašnu matičnu struju što je rušila u njoj svaki razuman otpor i gurala je, vukla ovamo, kao što neke ljude privlače mračne dubine i ponori. Ona je znala da dolazi

izazivati sudbinu, i to joj je pružalo onu suludu nasladu kojom se opijaju svi pustolovi kad polaze u nepoznato.

Približavala se Lintru kao što krotitelj prvi put prilazi ukroćenoj zvijeri. Smiješila mu se laskavim osmijehom, koji mu je još iz daljine pružala kao mito za očekivanu krotkost i poštovanje s njegove strane. Ona je željela sporazum i mir gotovo (eto, čak!) i na bazi ravnopravnosti; ona je pošteno uložila svoj udio: odrekla se pravde zbog milosrđa, ona se žrtvovala, te je sada s pravom očekivala Lintrovo priznanje. Priznanje svoje sigurnosti, svoga imuniteta u njegovom »kažnjivom prostoru«, na dohvatu njegova štapa; htjela je da se utvrdi ta njena prednost, da se zna da je ona jedina, jedina, nepovrediva i odabrana! Ona, između svih žena, uzvišena!

Lintro je sve to shvatio kao dobro raspoloženje zaštitnice, gospoje Olive; kao lijep dan i radost što još sunce grije, iako se godina primiče kraju, pa nije ni sam htio da bude natmuren i zagonetno miran. Htio je, naprotiv, da pokaže gospoji Olivi svoje zadovoljstvo što je u ubožnici, gdje je napokon našao sreću, da iskaže svoju radost što vidi nju, zaštitnicu, jednom riječi, htio je da se pokaže sa svim svojim nekadašnjim svojstvima veseljaka i starog vjetrogonje, i da ne bi gospoja možda pomislila kako je on tu nezadovoljan i neveseo, kako se izmijenio, oronuo i izjednačio s ovim zagrižljivim i svadljivim starcima. Zato đipne na noge pred gospojom Olivom, čak i preko svojih snaga, te se umalo nije i srušio zbog pretjerane žustrine. No svojim čarobnim štapom on začas pronađe onu sumnjivu točku svoje labave ravnoteže, kojom ga je obdario život, i svlada je s lakoćom kao da je otjerao komarca. Noge su mu, mada s vidljivim naporom, izdržale taj stari statički trik, kojim je ponekad izvodio fizikalna čudesa, kao muha što hoda po plafonu. On stane pred gospoju Olivu kao »najbistriji dječak« pred kraljicu-majku, da uzveliča njen milostivi posjet sirotištu, te uzme izvoditi nekakav improviziran smušeni program, ako se programom može nazvati suludo naklapanje Lintrovo, a sve u rimama, o srcu i duši (napregni uši), o krilu i okrilju (svi ga sveci blagosivlju) i kako se tu blago živi, hvala Bogu i gospoji Olivi...

Starci su se smijali u šaku: očekivali su na koncu Lintrovu bravuru. No gospoja je Oliva s blagonaklonom ozbiljnošću slušala Lintrovo

besmisleno naklapanje, i osjećala se počašćenom. Ona je, štoviše, trijumfirala u sebi gledajući ga kako se napreže da je odlikuje i uzveliča, pa je svaki put kad bi je spomenuo ili makar aludirao na nju, lako kimnula glavom u znak odobravanja i zadovoljstva.

To je Lintra toliko obezobrazilo te je postao sasvim neumjeren. Stao je mljeti koješta, potpuno nesuvislo, kao da je poludio. Nizao je neke čudne, izmišljene riječi bez ikakva smisla, jer sad je već htio i nasmijati gospoju Olivu; počelo ga je zabrinjavati njeno svečano lice (nije znao srdi li se ona), pa s vrlo izrazitom gestikulacijom završi svoj program nekom šaljivom pjesmicom o Mari i Jeli, koju je ončas improvizirao. To jest, kako su se Mare i Jele s momcima splele, pa kako se usrdno pletu, ne vide tetu... a teta sa štapom doleti, pa hop! — po Mari i Jeli ožeži, opleti... I kako se razmahao živo, kao da se ponovno uhodao u svoj stari, lakrdijaški stil, kao da se nehotice zaletio u omamu i pao u zanos bezbrižnog uličnog života »ljudi, žene, čujte anđela mene, kuda stižem suknje dižem!«, i doista poleti njegov štap gospoji Olivi pod suknju i diže je visoko, do grla!

Gospoja je Oliva bila još toliko prisebna da je pala na ispružene ruke upraviteljičine, i zatim se onesvijestila.

Starcima je zapeo smijeh u grlu! Lintrova je bravura bila vratolomna. Oni su istog časa vidjeli da prisustvuju njegovoj katastrofi. Gledali su ga kao čovjeka koji je pao s kruništa tvrđave i razmrskao se tu kod njihovih nogu...

A on sam spustio polako štap na zemlju, kao neki bojovni mač kojim je upravo probio aždaju, pa se, kao slučajni heroj, zagledao u nedoumici, u onesviještenu gospoju Olivu nikako ne shvaćajući strahotu svoga čina. Pak što? Kuda stižem, suknje dižem... Zar je u tome neka uvreda? Ne, nikako nije shvaćao...

Gospoja Oliva nije više izlazila iz kuće. Bila je osramoćena, izjednačena, uništena. Mrtva. I htjela je umrijeti. Ali prije smrti htjela se još naslađivati djelovanjem kazne...

Ponovno je slušala Lintrov glas po ulicama »ljudi, žene, čujte anđela mene«, ali glas smalaksao i izgubljen, kao potamnjeli glas glumca koji se zauvijek oprašta od publike. Ona je pratila sa zadovoljstvom

to tiho umiranje kako kruži po gradu, bez kruha i krova, kao da vapije i traži pod hladnim zimskim nebom malo, toplo mjesto, gdje bi se konačno smirilo i izdahnulo. To je bila jedina satisfakcija koju je mogla dobiti za svoje crno razočaranje i jadna naknada za izgubljeno slatko sanjarenje nad svojim golim koljenima.

Nitko nije znao što je ona izgubila. Tajnu je sačuvala, a izgubila je sve. Taj ju je glas samo sjećao nekadašnje sreće. A bilo je nešto slatko u toj pustoj, samotnoj, hladnoj tuzi kad bi se kroz zimski zrak i ledeni vjetar javio Lintrov glas iz daljine. Kao glas prošlosti i slatkih uspomena...

No i taj je glas utihnuo jednoga dana: Lintro se više nije javljao. Kad su zapuhale strašne zimske bure nekoliko dana redom te su se i vode smrzavale i padale mrtve ptice od studeni i žeđi, našli su jednog jutra Lintra u zaklonu iza tvrđavnog zida, nedaleko od onog mjesta gdje je gospoji Olivi digao suknju, ukočena i mrtva. Zakopao se u suhe borove iglice, da bi se zaštitio od ledenog vjetra što je urlao tih noći nad gradom, i tu se skvrčio i umro.

Našli su ga starci iz ubožnice, koji su ga i nosili sutradan u sprovodu. A sprovod, koji je išao na trošak »Javne dobrotvornosti«, bio je ogroman i svečan, s mnoštvom vijenaca od palminih grana i kržljavog zimskog cvijeća bez mirisa. To je bio znak zahvalnosti udovica i žena za pokojnikovu veselost. I načelnik se htio za nešto odužiti, pa je odredio, uz prigodnu šalu, da u sprovodu svira općinska limena glazba vesele koračnice, koje bi sigurno i pokojnik želio da su ga mogli pitati.

Gospoja je Oliva gledala sprovod iza pritvorenih perzijana i plakala. Na crnom poklopcu mrtvačkog sanduka ležao je stari Lintrov štap simbolično i tužno, sam i napušten, kao sirota; tako djeluje sirotinjski i osamljeno, simbolično i tužno osedlan konj u pogrebnoj povorci svoga gospodara. Gospoja se Oliva gušila u plaču. Za sandukom su išle suknje, kao udovice. To nepregledno mnoštvo ucviljenih nabora odmahivalo je tužno posljednje pozdrave... I gospoja Oliva posegne za svojom suknjom i odmahne za pokojnikom: »Zbogom, zbogom, jadni Lintro«...

Sve je bilo mrtvo. I pusto. Željela je Lintrov štap, i dali su joj ga. Ona

ga je pobožno okitila vrpcama i cvijećem i čuvala ga kao moći svečeve u ormaru, među svojim svilenim rubljem.

Noći su zimske beskrajne i mračne, u njima vjetrovi urliču i kiše pljušte, a sna nema dovoljno za cijelu dugu noć, pa se često činilo gospoji Olivi da kroz huku vjetra čuje glas »ljudi, žene, čujte anđela mene!« i pokrivala se preko glave od straha. Ali glas se jednako javljao i pod pokrivačem... »čujte anđela, anđela, anđela«... Otvarao se ormar sa škripom, a iz njega izlazio Lintrov štap i hodao bučno po kući, kao da traži vrata u mraku: odazivao se vjerno glasu svoga gospodara...

Gospoja je Oliva budila muža i silila ga da osluškuje; on je čuo samo vjetar i kišu i govorio joj da je luda, pa je spavao dalje bez brige i straha, i opet je ostavljao samu. Ona ga je mrzila.

Dala je odslužiti bezbrojne mise za upokoj Lintrove duše, a sama se bacila na još neviđenu pobožnost i milosrdna djela, te su je već u gradu smatrali sveticom.

Ali glas se jednako javljao:

... Čujte anđela, anđela, anđela, anđela... i tako svu noć.

»A možda je on doista sada anđeo?« — sine joj jedne noći misao i ukoči je od strave. Osjećala je već ognjene štapove kako je šibaju po golom tijelu u najdubljoj jami paklenoj i vidjela Lintrovu dušu kao bijelu golubicu kako lebdi nad ognjem, obasjana sjajem nebeskim.

Prah

Ah, poznaje ga, poznaje ga! To je ono oblo, pravilno *n* kao krila galeba. Na *n* ju je upozoravao neka ga ne piše u njegovoj adresi kao *u*. On nije *Touko*, nije *Jaukiu*, Japanac. On je Jankin, Tonko plemeniti Jankin, a ne neki tamo Touko Jau-Kiu, Kiu-Šiu, Šiu-Micu, zavojevač kineske pokrajine Vrag-si-ga-znao! Na ovom ovdje *n* ima neki akcent, neki mig, nešto rečeno, a neizgovoreno. Oh, *n*, *n*, kakve uspomene!

Poznajem vas, gospo, poznajem vas — po vašem *n*! A što sada hoćete od mene nespretnjaka, od mene čudaka, osobenjaka i sakupljača starih ključeva? S tim ste me riječima i ostavili prije deset, ne, prije jedanaest godina, zar se ne sjećate? Prije jedanaest godina dobili ste napadaj histerije i plača i lupali ste nožicama po šljunku (onda je ovdje bilo čistog, bijelog šljunka po ovim stazama, prije jedanaest godina) i vikali ste: što ćeš mi ti s tim starim ključevima, ti... (Ah, kako je tada bila lijepa, Bože moj!) Stara Lucija vas je čula gore u kući i pitala me poslije: »Šjor Tonko, a što je ono bilo sinjorini Ani?« »Sinjorini Ani?« rekao sam. »Ubola se na list od palme...« »Jerbo je spominjala ključeve«, promrmljala je Lucija, »zato pitam.«

Znala je stara Lucija što je, i znala je da nije zbog palme, ni zbog ključeva. Znao sam i ja da nije zbog ključeva. Da skupljam ključeve, to ste znali i prije, to je znao svatko, cijelo mjesto, a ipak ste se sa mnom zaručili. Cijelo je mjesto meni prodavalo interesantne starinske ključeve, pa i vi, i vi sami, gospođo, poklonili ste mi onaj krasni venecijansko-gotski ključ, koji je bio ures i kralj moje zbirke! (Ah, Ana!)

Nije, ne, bilo zbog ključeva, lijepa gospo, nego zbog geometra. Zbog geometra što nam je došao mjeriti zemlje. Zbog druga, druga geometra! Otuda histerija i plač i lupanje nožicama po šljunku! I peticu ste tada slomili, pa smo slali Luciju postolaru da je popravi da biste mogli otići kući. Morali ste čekati Luciju da se vrati s cipelicom (mala bosa nožica!), pa ste sjeli na klupu među oleandrima i šutjeli ste srdito, jednu riječ niste više htjeli progovoriti sa mnom. Osjećao sam se kriv; što sam ja onda, jadan, znao za geometra! Mirisali su oleandri iznad vaše glave, ali vi niste osjećali toga mirisa. I zbog toga sam se osjećao kriv, što vi ne osjećate taj opojni, ljubavni miris od koga se uzdiše. I ja sam uzdisao zbog vaše srdite šutnje, zbog mirisa, zbog svoje krivnje, koje nije bilo (kako si bila okrutna, Ana!) i pao sam na koljena pred vas, molio vas za oproštenje, odricao se ključeva, obećavao... i htio vam poljubiti nožicu u prste, a vi ste me tom istom, netaknutom, nepoljubljenom nožicom grunuli u prsa i oborili me u šljunak na stazi. Doslovno — odgurnut, odbačen, da bih napravio mjesta geometru.

Kako vas je zapazio kroz svoje teodolite i smotao u kožnatu pljosku svoga metra, ne znam ni danas. No poludjeli ste bili za njim. Nije vas bilo stid iščekivati ga, udešavati susrete (o svemu se tada na sve strane govorilo, a mene je bilo stid, Ana), a kad je završio posao i otputovao, odjurili ste za njim, bez stida... A kasnije, kad je došao rat, čak ste htjeli za njim i u šumu otići! Obući hlače i biti partizanka!

Kad je Lucija donijela cipelu, otišli ste, ostavili me bez jedne riječi, bez stiska ruke. Nikad vas otada nisam vidio. Kad je svršio rat, rekla mi je Lucija da ste se ipak udali za geometra. Ona mi je rekla da ste ga uhvatili ušljiva i izgladnjela (oprosti, Ana), i da ste ga oprali i nahranili, istucali mu uši i povukli ga k sebi u krevet (oh, Ana, Ana, ja sam tada plakao zbog tebe!), a onda vas je i *registrovao* kao svoju *drugaricu*.

A što sad, što sad hoćete s tim pismom? S ovim *en* poput krila u galeba? Da se možda rugati ne kanite... *geometrijo*?

Sjedio je na onoj istoj klupi u vrtu, kraj staze koja je nekad bila (prije jedanaest godina) posuta bijelim, čistim šljunkom, a sad se crni od gole, blatne zemlje. Oleandri su se rascvali i mirišu kao i onda kad je

ona tu sjedila. On uzdahne u sebi, u sjećanju.

Ne znate vi, gospođo, da sam se razbolio onda kad ste otišli i da sam buncao o vama u groznici, da sam vas zvao... Buncao sam da ću baciti sve ključeve, osim onoga što ste mi vi poklonili, ključ od raja... Lucija mi je kasnije pričala da sam spominjao ključ od raja... Ona je mislila da umirem, da mi je duša već na onom svijetu, pred rajskim vratima i da razgovara sa svetim Petrom. A ja sam tražio ključ od raja, vaš ključ (ti si bila raj, Ana, moj raj), kojim sam htio otključati i zaviriti u vašu okrutnu, vašu strašnu dušu.

Kad sam ozdravio, nazvao sam ga *ključem od pakla* i objesio sam ga ondje gore, o čavao ispod prozora, gdje je prije visio kavez s kanarincem, koji je uginuo za moje bolesti, zaboravljen ondje pod prozorom. Objesio sam tako ključ od vrata paklenskih izvan kuće, ne bi li po noći došao po njega onaj vrag što živi u vama... Gledao sam svako jutro, visi li još pod prozorom, i, eto, jedne noći vrag ga je odnio.

Htio sam ti pisati, Ana, da ti nisam ja vratio taj ključ, nego da je vrag, tvoj vrag... Oprosti, nisam znao što radim. Lucija mi je poslije rekla da sam ti ja sam poslao taj ključ, da ga je ona sama nosila na poštu, a ja se ne sjećam, ničega se ne sjećam, bio sam kao lud od žalosti.

Čekao sam vas, gospo, čekao, dvije godine sam vas čekao. Nabavio sam i ploču *J'attendrai toujours*... i svirao sam ploču dan i noć i plakao sam uz nju, čekajući vas. Niste došli. Jedanaest je godina prošlo i niste došli — i što sad želite ovim pismom?

Pismo je držao u ruci, neraspečaćeno. Mali, bijeli, nježni pritisak na dlanu, kao da Anu dodiruje, bijelu, nježnu, dobru Anu iz prvih dana ljubavi. Smiješila se Ana na dlanu, mirno, krotko, pokorno, kao da mu se sva poklanja, sa svom svojom bjelinom, svom svojom tugom i razočaranjem, s tim umornim, malaksalim rukopisom i s ovim *n*, koje kaže pokajnički »oprosti«. Ali još nije smogao pokreta da raspečati pismo, još su oleandri strašno mirisali sumnjom, starim bolom, histerijom, tu, na klupi... A ključa nema rajskoga da raspečati to nebo na dlanu, taj pakao u ruci, ta podmukla vrata neizvjesnosti... Ključ je odnio đavo one noći ispod prozora...

Sav je drhtao od uzbuđenja. A govorio je: »Komično! Ona mi piše! Komično! Ana mi piše! Smiješno!« Htio je zamisliti njezino razočaranje, neuspio brak, tugu, čežnju za njim i molbu, direktnu, poniznu molbu, neka joj dopusti da se vrati... Ali tek što bi se počeo gibati taj sretni hod mašte, taj živi žmarak naknadne sreće, koja je stoga bila dvostruka, velika, ovjenčana pobjedom, javljao se protuvjetar i razgonio opojni dim trijumfalne svečanosti. Ostajalo je samo pismo na dlanu, neizvjestan podatak, siromašan povod za svu tu galamu u njemu, tu uzbunu što ga je trgla iz mirnog sna jednog tihog života pod pokrivačem rezignacije, jedanaest godina debelim.

Ču Lucijine papuče gore po hodniku i turi pismo pod košulju. Trgne se odlučno i ustane. Tvrdi ugao kuverte bocne ga pod lijevu sisu i istjera mu uzdah. Ali je ipak pošao. Pošao je da se zatvori u svoju sobu, da tamo otkuka svoje novo stanje. Staro stanje, izvađeno iz ormara sjećanja, gdje su ga moljci zaborava zobali jedanaest godina kao neko skupocjeno svečano odijelo koje nikada nije obukao. Sada je odjednom izašlo na sunce, izrešetano rupicama, nagrizeno zaboravom, čudno, prazno i staro, a ipak djeluje ljuto u mirisnoj atmosferi tih oleandra; na mučnoj stazi jedne prošlosti s koje je vrijeme ispralo svu bjelinu.

Bila je bijela Ana. Bijela gospa od snijega, od šećera, od oblaka, bijela od tlapnja, od iluzija, od njegove bijele, pobožne ljubavi. A onda ste se odjednom istopili, gospo, pred mojim očima. Ostala su samo bijela mjesta, bijele praznine, bijele, lepršave uspomene što domahuju iz daljine bijelim rupčićima odlaska.

Mahao sam vam ručnikom s balkona, gospođo, onog ranog jutra kad ste odlazili. Imao sam dalekozor na očima, otkrio sam vas na palubi, naslonjenu na ogradu. Gledali ste moje mahanje kao i svakog jutra do tada, kad ste ustajali i izlazili na prozor da primite moje jutarnje pozdrave, na koje ste uzvraćali svojim pozdravima. No tada, na parobrodu, odlazeći zauvijek, niste mi uzvratili. Izvadili ste bijeli rupčić iz torbice i obrisali ste nos. To je bio vaš oproštaj sa mnom.

Onaj ručnik i dalekozor još su stajali na posebnoj polici, obloženoj bijelim papirom. I nisam vam prestao mahati, madame, za svih ovih

jedanaest godina. Pozdravljam vas svako jutro s balkona (ti si, Ana, još uvijek moja jutarnja molitva), a mjesto vas odzdravlja mi vaša stara, luda tetka Roza s onog istog vašeg prozora.

On zatvori prozore, na koje je udarilo teško ljetno sunce, povuče perzijane, i soba se uvije u blagu, korotnu polutminu. U tom polumraku, kao da otvara kasetu s fotografskom pločom, on oprezno otpara omotnicu i izvadi pismo. Pretamno je bilo da bi ga mogao čitati, zato pričeka da mu se oči priviknu.

Što hoće? Ključ sam joj vratio, ja nemam ništa njenoga. Možda drug geometar nešto želi? Možda preko nje drug geometar nudi mir i moli da mu oprostim za sreću koju mi je oteo i sam je uživa?

Sretno ti, druže geometru, samo *ti* uživaj! (Jer njima se govori *ti*, sami su tako zapovjedili.) Ja nisam nesretan. Naprotiv, učinio si mi... (Oprosti, Ana, to samo njemu tako govorim da mi se ne smije. Ti znaš što osjećam.) Učinio si mi, druže...

»Dragi Toni«, pisalo je u pismu, »čudno mi je i samoj što ti se javljam poslije svega... i nakon toliko godina. Imam jednu veliku molbu na tebe i nadam se da mi je nećeš...«

Njegovo lice obli sjaj velikodušnosti. (Tebi da odbijem, draga Ana! Reci samo, reci...)

»... Nakon pet godina uzaludnog čekanja, kad smo već bili izgubili svaku nadu, rodio mi se sin!«

Dvaput je pročitao rečenicu, a shvatio je tek treći put, kad ju je u sebi ponovio, rasvijetlio, pretvorio riječi u stvarnost. Pet godina čekanja! Lijepo! Na prozoru ste čekali s geometrom da doleti roda! Ah, to vi zovete *čekanjem*?

Bio je zloban, ciničan, i svidio se sebi. Osjetio je na licu adekvatnu grimasu i pođe da je pogleda u zrcalu. Bila je to tužna maska razočaranja, preko koje je silom navukao ironiju kao krivu rukavicu, pa mu se lice čudno izobličilo kao u krivom ogledalu. No njemu se dopalo. Mislio je da je to onaj osmijeh što satire protivnika. Oprezno prenese svoju grimasu preko sobe, uzdignute glave, kao žongler što nosi flašu na nosu.

Čekanje, čekanje... mrmljao je pun gorkih, uvredljivih slika. Ali da vidimo i »molbu«?

»Ti znaš, Toni, kakvi su oni (znam, drugovi), a ja ne bih htjela da mi dijete ostane bez krsta. Oni sve samo 'registriraju'... Hajde, za vjenčanje nisam marila (to znamo da nisi, nije ni potrebno za — *čekanje*), odrasli smo, razumni (to je pitanje?), znamo što radimo (i to je pitanje!), ali ovo nevino, malo stvorenje... da vidiš kakav smiješan nosić ima!... što ono jadno zna za našu politiku? Mogao bi mi kasnije predbacivati... pa sam mislila... Ovdje se nemam kome obratiti, sve sami... znaš (znam), a ti si mi ipak ostao blizak i drag, kao brat (hvala, sestro), pak sam odlučila da ti se povjerim i da te zamolim da budeš kum mom malom... Hoćeš li, Toni? (Hm...) Moj muž o tome ništa ne zna. Mi ćemo to obaviti ujutro dok on bude u uredu, već sam sve uredila s dum Vinkom. A mužu sam rekla da ćeš nam ti doći u posjete na dva-tri dana, da vidiš maloga, a on je rekao: 'Neka dođe.' Znaš, on tebe cijeni, kaže, 'iako je jedan od onih, nije surađivao s okupatorom. To je karakter!' On, znaš, sve na politiku, koji put mi dodije (ma nemojte?), ali je inače dobar i fin, ne bi ni muhu ubio. Samo, što ćeš (ja? ništa!), bio je četiri godine u šumi, treba vremena dok se opet privikne na mnogo toga, bez čega mi ne možemo. Molim te, Toni, da mi ne odbiješ ovu molbu! (Hm...) Ako pristaješ, samo mi brzojavi kada dolaziš. Srdačno te pozdravlja — Ana.

P. S. Sakupljaš li još ključeve? Imam za tebe jedno iznenađenje!«

I ja za tebe! reče naglas, zgužva i odbaci pismo. Ružan mu se osmijeh pojavi na licu. Obigravao je najprije, kao mali nestašni đavo, oko usana, oko nosa, skoknuo sad na jednu, sad na drugu stranu lica, škakljao, drmao, budio te mlohave crte, te uspavane, tužne nabore, te lijene, ovješene kesice, uzbunjivao, podizao na ustanak. Lice je oživljavalo, budilo se iz tupe, dugogodišnje ukočenosti, protezalo se, pokretalo, igralo, a smijeh je rastao sve više, sve neobuzdanije; razbio je i porušio sve ustave i brane namještenih, grčevitih grimasa i razlio se nezadrživo i pobjedonosno po licu kao poplava. Smijeh je tresao tu blijedu, glatko izbrijanu masku, pravi živi smijeh, sa svom silom ubitačne pakosti, koja je rušila u njemu sve obzire i pristojnosti, sve sentimentalnosti i male boli, iz kojih

cure potočići suzica. Smijao se psovački gromko i teško, primitivno, prožđrljivo, roktavo kao svinja. Bilo je u tom smijehu nešto gadno, neljudsko, neko strašno, osvetničko uživanje.

Ustane, digne zgužvano pismo s poda, poravna ga pomno i poklopi knjigom. Zatim zovne staru Luciju i pošalje je na poštu s brzojavom: »Dolazim sutra — Tonko.«

Parobrod je mirno klizio po glatkoj vodi, a starica je pričala, pričala... Pričala je o sinu koji je bio u borbi, pak se oženio i sada je u Splitu »na položaju«... Ide mu u posjetu. A ima sina od dvije godine, zlato moje, a dijete, prosti mi Bože, nekršteno! Ah, moj šjor Tonko, strah me je da se, ne daj Bože, djetetu što dogodi, pa kako će, nekršteno čeljade, Bože mi prosti, kako će, recite, nekršteno ugledati lice Božje? I kakvi su ovi, i kako je i njen sin, dobar kao kruh, ali je isti kao i oni, pak sve govori da je sve samo *priroda, priroda...* A tko je stvorio ovaj svijet, ovo sunce, i ljeto i zimu, i ovo more i ove dubine u moru, recite i sami, šjor Tonko, kako je mogla ta *priroda* sve ovo stvoriti, da je sve to tako uredno i sve na svojemu mjestu? Ajme meni, ja ništa ne razumijem, brižna, nego gledam ono djeteta, zlato moje, bez blagoslova, pak mi same suze dohode na oči, moj šjor Tonko...

On je šutio. Ozbiljnost s kojom je starica govorila o sudbinskoj važnosti krštenja bacila ga je u razmišljanje i zabrinutost. Odluka mu se praćakala u mreži vrlo zapletenih misli, koje je starica još više zamrsila. To su ipak svete stvari! A u njih se nije volio miješati.

Osjeti tremu i kajanje što se odazvao pozivu. No ipak, dijete će se krstiti, on neće dirati u krštenje. Čast krštenju i moje puno poštovanje! Štoviše, obavit će ga za geometrovim leđima, tiho, bez sukoba, bez galame, s podsmijehom u srcu i s radošću. A ono poslije... to više nema veze s krštenjem.

Riješio je pitanje savjesti i ponovno se veselio podvali. Bog će je shvatiti i nagraditi, on je na njegovoj strani. I Ana. Bog, on i Ana protiv geometra, lukavo, fino, tiho, iza leđa, diplomatski, bez vike i glasnih uvreda. Diplomatski će on i Ana krstiti geometrovo dijete... hi, hi, hi, smijuljio se u sebi, uživajući.

Laskalo mu je Anino povjerenje. Zove ga kao saučesnika protiv

muža. Usudio se iz toga razvijati neku nadu... Kaže, koji put mi dodije. Političar! Zalepršala je u njemu Ana, bijela, nekadašnja, njegova. Ana u potajnom dogovaranju, u šaputanju, u migovima i zajedničkoj tajni. Osjeti Anu u toj tajni kao u tamnoj sobi, svu drhtavu, ustreptalu, neotpornu, spremnu da mu se preda, pa šapće jedva čujno i zove ga u zagrljaj. Naježi se od milja i strese se, kao da mu je tijelo zajecalo.

— Preskočila vas je smrt — reče starica.

— Kako? Smrt? — upita strogo, zatečen u sanjarenju.

— Da, kaže se — reče starica ispričavajući se — kad se netko strese, da ga je preskočila smrt. A tko zna je li to istina?

— Smrt? — Nije volio da mu se sada miješa ta riječ u ovo raspoloženje. Pretijesan mu je bio i ovaj jedan život za svu silu užitka što ga je čekao tamo, sutra ujutro, kad ostanu sami, on i ona, udruženi zavjerom.

— Past će vam dar, šjor Tonko — upozori ga starica, pruživši ruku da zadrži paketić što mu je kliznuo s koljena. — Što vam je to, dar?

— Da — reče srdito i odgurne joj ruku, da ne bi dotakla zamotuljak; sam ga uhvati u padu.

— I ja nosim sinu ovo malo grožđa — i pokaže pokraj sebe omašnu košaru. — A više će ga ona pojesti, nevjesta, nego on, jadan. Nema kad ni jesti. Samo trči uokolo.

Da, dar, reče u sebi, a lice mu se ponovno počelo grčiti od unutrašnjih lomova, kao ono jučer kad je donio strašnu odluku. Dar — darmar, bomba, od koje ćemo se sve troje razletjeti, svatko na svoju stranu. Kad bi ti znala, govorio je starici u mislima, kakav je dinamit tu unutra!

Nevelik paketić, pomno umotan u bijeli svileni papir i dvaput svezan ukriž širokom svilenom vrpcom crvene boje (boja će se svidjeti geometru, pomisli podrugljivo), ležao je nedužno između njegovih koljena, kao milo djetešce u kolijevci, uronjeno u pjenu od svile i čipaka, ukrašeno žarkim crvenilom vrpce... eto, upravo opremljeno za krštenje. I on stane ljuljuškati to svoje opasno čedo na

koljenima i tepati mu u mislima: čekaj, čekaj, mali moj, najprije ćemo radost učiniti tati, krstit ćemo bracu. Onda ćeš ti leći u kolijevku k braci, da bismo i mamu razveselili... Jer mami će biti drago da te opet vidi, a tata će skakati od veselja kad te upozna, i na koncu ćemo svi zaplesati i biti veseli, veseli...

— A što lijepa nosite na dar, šjor Tonko? — Starica je bila radoznala.

— Ah, sitnice, što se već stavlja djetetu u kolijevku, a raduje i roditelje i dijete. Zvečke, zvečkice... I zvončiće.

— Zvončiće, to je lijepo. A moja su se djeca igrala s kutijama od šibica, pak bi žigice prosuli... — glas joj presiječe oštar vrisak sirene. Parobrod je ulazio u luku.

Na obali se opažala vreva. Svaki dolazak parobroda značio je neku malu svečanost u našim lukama; osobito u ovim poslijeratnim godinama kao da se odjednom osjetila potreba za nekim jačim gibanjem nakon četiri godine svakakvih stega i ograničenja pod okupacijom. Ljudi su dočekivali brodove s bezrazložnim nestrpljenjem i radoznalošću, čak i ove male vicinalne parobrodiće s obližnjih otoka čekali su s uzbuđenjem, kao da im donose neki neočekivani susret, neku iznenadnu radost, koja je bila negdje zaostala da bi ih, eto, upravo sada iznenadila.

Bio je nemiran. U toj vrevi na obali među onim glavama što se nemirno vrpolje, ziblju, okreću, kao da se neki šašavi vjetar s njima poigrava, nalazi se i njena prpošna i kapriciozna glava s nekim mislima... S kakvim mislima? Ipak, zašto ga je pozvala (baš njega!) u tu zavjeru protiv geometra? Zašto ga je povukla u tu zajedničku tajnu i probudila u njemu osjećanje... osjećanje... kao da ga zove na neko tajanstveno, usamljeno mjesto, gdje će biti posve sami i... šaptati kao urotnici? A on i sam sprema svoju urotu (svoju vlastitu, grdnu, osvetničku, da će se pamtiti!) s tim paklenim strojem u nedužno-bijelom, svilenom papiru i s vrpcom, s tom atentatorskom, ubojnom bombom, tempiranom za sutra ujutro, poslije krštenja... Bit će radoznala, gorjet će od nestrpljenja... Razmotat će paket, pogledati dar od kuma (kuma!) i — pras! Prasnut će bomba i zemlja će se potresti od zadovoljstva.

Tresao se od straha. Ne od bombe, nego od Ane. Govorio je neke misli u sebi, ali to su bile samo riječi, ne misli, misli su se skupile, zavlačile se jedna u drugu, krile se pred Anom.

Ana stoji tamo na obali i čeka. Čeka njega, atentatora, podmuklog ubojicu raširenih ruku (Ana! Ana! Ana! jecao je u sebi) s vedrim povjerenjem i s osjećanjem olakšanja: odazvao se, odazvao se Toni! (Toni, *ni, ni,* ne *ui*! — no, ona to sada govori, ne piše...) i s kajanjem što vara muža miješa blagu simpatiju prema njemu, ubojici, možda čak i tihu, uplašenu ljubav, što se nesvjesno probudila u njoj nakon jedanaest godina tvrdog, mrtvačkog sna. Jer zašto bi ga inače zvala, zašto? Možda je i cijeli taj komplot s krštenjem samo izlika...? On se sav u sebi oblizivao nad tom mogućnošću i gotovo zaplakao od sreće. A nosi bombu na dar toj svojoj ludoj, nenadanoj sreći! Koja nezahvalnost! I ludost!

Htio se osloboditi, odbaciti taj glupi, pakosni teret, što mu je sada odjednom tako teško legao na savjest: podlac i cinik, što grohoće iz paketa glupo i zločinački. No kako da to uradi neupadno i diskretno, da izbjegne radoznala pitanja i komentare? Hoće li potonuti? Položi dar na sam rub ograde i pusti ga. Sam će pasti kod prvog trzaja broda. Okrene se prema starici da bi joj odvratio pažnju od svoje tobožnje rastresenosti, no ona je već govorila negdje iza njegovih leđa:

— Ajme meni, šjor Tonko, zaboravili ste na dar! — uzviknula je starica. — Jedva sam ga uhvatila. Ništa, ja ću vam ga nositi, jer vi biste ga još i zaboravili na brodu, kakvi ste! Oh, kakvi ste vi učenjaci, sve zaboravljate! Ništa, ja ću vam ga... A vi meni, šjor Tonko, učinite ljubav, ovo malo grožđa... Samo da mi na obalu iznesete. Puno je svijeta, a nisam više sigurna na nogama, jadna... Samo na obalu... — brbljala je starica zabrinuto, zakrilivši suknjom svoje grožđe od nestrpljivih putnika, što su navalili na onu stranu kojom će se brod poljubiti s obalom. A paket s crvenom vrpcom držala je u ruci.

Nije joj oteo paket, ostavio ga je u rukama starice, a sam, s nekim pokornim bijesom, digne košaru s grožđem, visoko, do brade, kao da je kani baciti preko ograde.

— Ajme, šjor Tonko! — poboja se starica za svoje grožđe. — Čekajte,

još nisu ni most položili. Umorit ćete se...

No on ne spusti košaru. Kružio je pogledom po obali, ne slušajući staricu. Još ako me dočekuje *s njim*! mislio je gnjevno... I s njihovim *plodom uzaludnog čekanja*! doda ponovo atentatorski podmuklo, spreman na osvetu.

Jedan bijeli rupčić zalepršа na suncu. Da, ona, Ana. Sama. Oko nje lučki nosači, milicioneri i svijet, šaren, nemiran, glasan, neinteresantan. Bila je u bijeloj ljetnoj haljini bez rukava i s nekim izrezom na grudima, čudnim, kvadratnim, — svakako vidio je mnogo otkrivenog, bijelog mesa. (»Mesa«? Nije odobravao riječ.) A na glavi veliki panama-sombrero s razvijorenom vrpcom boje neba i mora... Bila je kao ljeto, kao nebo i more, bijela kao galeb, lebdjela je nad šarenom masom sa svojim šeširom...

— Sad — javi se starica. — Hajmo polako, šjor Tonko.

Osjeti košaru u rukama, glupu, tešku, punu jedrog žutog grožđa s nabreklim bobicama kao dječji obrazi, kao dojke... Misao mu se prene i poleti na obalu; ušulja se ispod dekoltea, ušeta u bijeli drhtavi klanac... Ističu se ispod haljine, nabrekle, pune mlijeka...

Ona, kao da je osjetila pogled i misao u njemu, povuče haljinu na grudi i nasmiješi se zbunjeno. On je čak vidio i crvenilo na licu, osim toga misli da joj nosim i grožđe na dar. I nije se stidio te pomisli. Naprotiv, prenosio je košaru s jadnom pažnjom, kao da je sve blago u njoj, htio je pred njom i pred svima ovima odigrati čovjeka koji se prilagodio vremenu, koji se spustio, izjednačio.

Prelazeći preko mosta, starica je išla za njim i brižno opominjala ljude: — Mjesta, mjesta, ma pustite proći, Bože moj! Šjor Tonko, samo da se ne zgnječi, to mi je za njega, jadnoga. — A onda je brundala dalje, više za sebe: — Za njega, da! Sve će ona pojesti. Nema on, jadan, vremena ni okusiti. Samo trči, trči, dok mi se ne razboli, dušo moja. Ma mjesta dajte, vidite da se nosi grožđe — ljutnu se starica na neke nestrpljivce; bila je spremna na svađu.

— Ovamo, šjor Tonko, ovamo. — Odvlačila ga je nekamo u stranu, gdje je gužva bila manja. Izgubio je Anu iz vida, potonula mu je u masi dok je sebi krčio put na obali.

Znoj ga je oblio, iskočile mu žile na čelu i vratu, zaboljela ga leđa i ruke, razmažene, nenavikle na teret, a nigdje mjesta da spusti košaru. Tada osjeti lagan dodir na laktu:

— Toni!

Stane, zbunjen, držeći jednako košaru preda se, a srce mu je lupalo u ušima teškim, paradnim korakom, kao da mu vojske marširaju u glavi.

Usta su joj bila žarkocrvena i zubi bijeli, prozirni i oči vedre kao nebo, podsmješljive. Rugala se.

Gledao ju je dugo tako, s košarom u rukama, i ništa nije shvaćao. Ništa. Očajno, beznadno stanje neke okrutne uzetosti sputalo mu je svaki pokret, činilo se da će tako i ostati, vječito zagledan u Anu. No starica ga sjeti da spusti košaru, i on je spusti, automatski, idiotski, ne prestajući gledati u nju. Zatim prihvati pruženu malu, punačku ruku, jednako mehanički, kao u hipnozi, i sagne se da je poljubi, no ruka se naglo spusti duboko dolje, kao da stidljivo bježi pred poljupcem. On se sagne jače, pođe za rukom i zaglavinja smiješno, kao da ga je netko munuo u leđa. Ona se nasmije. Ruga se, pomisli on i uspravi se, crven i zbunjen. Ne smije se više ljubiti ruku, zabranjuju... zna on...

— Ostario si, Toni — a pritom mu je gledala i sjedine na sljepoočicama.

A ona? — jedva sam je prepoznao, toliko se izmijenila! Osvećivao se u mislima. Zar mislite da ste mladi? A tu mi se ponašaš kao djevojčica! Nestašna curica!

Nije znao bi li joj govorio *ti* ili *vi*, pa je izmucao bez zamjenice nešto nalik na ironični kompliment, koji je zauvijek propao u općem žamoru luke, kao biser u mulju.

Gledao je lice na kome se počela tiho gasiti nekadašnja Anina ljepota. Pojavile se pjegice po nosu i sitni nabori oko očiju, plavičasti podočnjaci... Razmekšala se koža na vrhu, a niže, dolje pod vratom, u dekolteu (gdje su se nekada odlučno odbijale dvije čvrste kugle, u lijepoj, glatkoj cezuri, kao dolina između dva vala, kao *ah* između

dva poljupca!) slilo se gusto tijesto i pritisnulo s obje strane stidljivu, tanku crtu, što je izdisala pod pritiskom i razlila se naglo u tugaljivoj delti namreškane kože pod vratom. Tu se počela gnijezditi starost, pomisli i tužno odvrati pogled.

Ona to osjeti i povuče dekolte naviše, lako pocrvenjevši.

— Onda, hoćemo li? — reče zatim živahno i prihvati ga oko lakta.

No starica ga je otraga već držala za drugu ruku i povjerljivo je trzala.

— A dar, šjor Tonko? — govorila je starica misleći da šapće. — Dar ste opet zaboravili? — pa mu tutne u ruku njegov paketić i uz to dva ogromna, pomno odabrana grozda s jedrim, nabubrelim bobama, tvrdim kao grudi...

Nekadašnje... Čudna ga je tuga davila u grlu (ah, Ana, Ana), pomiješana sa zluradošću što je dolazila iz paketića, kao isijavanje nakupljenog, zgusnutog bijesa: u njemu je plamtio neki veseli, pakosni gnjev i sipala tužna, sjetna kiša u isto vrijeme. Kiša je gasila gnjev. Bio je tužan.

Starica odlučno odbije grozdove.

— Ma, bili ste mi pri ruci, molim vas, šjor Tonko. Što bih bila ja jadna bez vas?

Bila je gotova da zaplače.

— A što će mi to? Kako ću nositi...? Hvala vam!

Proklinjao je svoju uslužnost. Ona se udaljila, da je ne bi tko pomiješao u ovo natezanje oko dva grozda... Stidi se.

— Izabrala sam vam dva najljepša, gledajte. Uzmite, šjor Tonko, učinili ste mi ljubav. Tko bi mi bio, da nije bilo vas? Uzmite. — Starica nije odustajala.

— Ma kako ću s tim grožđem ići po gradu, ženo božja? Hvala vam.

— Ajme meni, kao da je sramota nositi grožđe? Pa nosi se grožđe evo ovako, u rukama, zašto ne? I gospoja će vam reći da to nije nikakova sramota, eto, neka kaže gospoja.

Ona se pravila da ne čuje; okrenula im je leđa i nestrpljivo se premještala s noge na nogu.

Morao je popustiti. Uzeo je dva grozda od starice i objesio ih o dva prsta, kao što se riba nosi, za škrge. I ode, ne pozdravivši starice.

Na Aninu je licu zatekao podrugljiv osmijeh, pomiješan s konvencionalnom ljubaznošću koja se iskazuje gostima. Opazio je dobro i jedno i drugo, pa iza prvog ugla bijesno tresne grožđe o zemlju; bobe su se razletjele na sve strane kao prozirne staklene dječje kuglice.

Ona prasne u smijeh:

— Što to radiš?

— Koga vraga mi je to dala! — bjesnio je. — Samo da mi se rugaš?

— Ne, Toni, ne rugam ti se — a smijala se i dalje, podrugljivo.

Čekaj samo, vidjet ćemo hoćeš li se smijati i sutra ujutro, pomisli on osvetnički. Sutra, nakon krštenja! Osjećao je paket u prstima kao strašno oružje, vrati mu se snaga odluke.

— Samo mi je smiješno — nastavi ona — kako si se izmijenio. Popuštaš, nisi više tiranin.

— Tiranin? To nikada nisam bio.

Ona je šutjela. Naravno, a što da kaže? Ja tiranin? Bezobrazno je to, Ana...

Išli su uz more u tihom predgrađu s vilama, okruženim vrtovima, u kojima su šumjeli borovi i palme od lakog predvečernjeg maestrala, što se poigravao jednim sitnim uvojkom kose na njenoj sljepoočici. Pogledavajući od vremena do vremena taj tanki pramen kose koji je vijorio oko njena uha osjećao je kako iz njega polako ishlapljuje sva hrabrost, kao da je izložen nekom strašnom sentimentalnom suncu, koje ga rastapa, mlitavi i uspavljuje te on zijevne tromo i sanjivo, kao čovjek neispavan i umoran.

— Umoran si, naravno? — upita ga brižljivo dugim, gotovo tužnim pogledom. — Ali već smo tu. Onaj crveni krov. (On u sebi: naravno — crveni! To je vaša boja!) Vidiš? To je naša vila.

Vaša vila? pomisli i reče: — Ona s terasom?

— Da — odgovori ona koketno.

Na terasi pod tendom, ispruganom crveno-žuto, sjedio je čovjek s naočalima i čitao novine.

Geometar, pomisli on podrugljivo. No, ta ga je riječ, izgovorena potajno, u mislima, ipak preplašila, pa se pokuša prikazati Ani zabrinutim.

— Čita u sumrak — reče joj s predbacivanjem. — To nije... zdravo...

— Da. A koliko mu govorim!... — prihvati Ana gorljivo. Bila joj je očito simpatična ta briga. — No zaludu ja govorim. Takvi ste vi muškarci! Već je sasvim iskvario oči...

Ona mu fućne signal iz *Fra Diavola*, onaj isti kojim je nekoć i njega, Tonka, dozivala. (Ana, Ana! Srce mu se kidalo!) Geometar se zatečeno trgne, digne glavu, veselo im mahne novinama i uđe u kuću da ih dočeka.

— Zlatan je on — reče Ana na brzinu — vidjet ćeš. Tako mi je žao što mu to iza leđa... radim... — ne dovrši i uzdahnu zbunjeno.

Žao joj je! Želja za osvetom ponovno se stala nestrpljivo gnijezditi u njemu, nemirna i žedna, pasji.

Vrlo oštar pas, kako je izvještavala predratna, zarđala limena pločica na vrtnim vratima, drijemao je nehajno pred svojom kućicom te nije ni opazio da im je stigao gost.

Geometar ih je čekao na kućnim vratima u mrežastoj košulji s kratkim rukavima, visok, mršav, opaljen od sunca, s rukama u džepovima, kao kauboj. Njegovo dugoljasto lice (sada bez naočala) s razumno raspoređenim crtama, kao da ih je sam tako ucrtao po modelu neke srdačne dobroćudnosti, smiješilo se prijazno i gostoljubivo.

Rukovali su se. Poznavali su se još »odonda«, od prije rata. To se nije spominjalo — bilo je u tome nešto stidno za obojicu.

Ona je sada stajala između njih kao živahni, nasmiješeni veznik, kao krasna, raskošna kopča; htjela ih je spojiti, sprijateljiti, povezati

razgovorom, ljubaznostima, sitnim obzirima, iz kojih s vremenom nastaju simpatije.

Uostalom, geometar nije trebao njene pomoći. Njegova se ljubaznost nije istrčavala ispred njegove prirodnosti, njegove ponešto grube neposrednosti kad je Tonka, već nakon prvih nekoliko konvencionalnih riječi, stao čvrsto tapšati po plećima kao najintimnijeg prijatelja. Čak mu se nekoliko puta obratio sa *ti* u razgovoru.

Šumske manire! — vrijeđao se Tonko plemeniti Jankin. Vrijeđala ga je silovita ljubaznost, sirova neuvijenost ovog čovjeka što se vratio iz »šume« s ogrubjelim pojmovima o društvenom ophođenju. On čak nije sasvim vjerovao ni u iskrenost tog ponašanja: neprestano je tražio zamke i podsmijehe. U glomaznim geometrovim gestama gledao je naglašeno, pokroviteljsko sažaljenje i velikodušnost pobjednika. Dvostrukog pobjednika.

Ne trebate vi mene žaliti, htio mu je reći, nisam ja nesretan, i pritom je pakosno uživao misleći na svoj paketić, koji će sutra nakon krštenja, kad se s Anom vrati kući, svečano spustiti u zipku na djetetova prsa. Onda će se izmijeniti uloge, mislio je. Onda ću ja tebe pokroviteljski tapšati, druže... he, he...

Natjecali su se, on i ona, (Ana, Ana!) tko će mu više ljubaznosti učiniti. Mazili su ga naprosto. »Vi ste naš, domaći... nemojte se ni najmanje ženirati...« Tako on, a ona: »Toni, smatraj se kao kod svoje kuće...«

Volio bi on rezerviraniji odnos, manje familijarnosti, jer ovo ovako sve obvezuje, suviše otvoreno očekuje protuuslugu, a on je spremio izdaju. Dvostruku izdaju. Dvostruki pobjednik i — dvostruki izdajnik, eto rezultata! A svemu je ona kriva! Ah, Ana, zašto si me zvala!

Čeznuo je za svojim domom, za svojim zapuštenim vrtom, za svojom polutminom iza spuštenih perzijana, u kojoj se čuje samo pobožno *šu... šu...* Lucijinih papuča po hodnicima i zveckanje ključeva o njenu pasu.

Ključevi! Mali i veliki, i oni sitni, sitni ključevi od škrinjica za nakit i

od medaljona, u kome se čuva jedna Anina vlas i konfetić od posljednjeg karnevala, prije jedanaest godina. Koliko ti stari ključevi znaju pričati u njegovim samoćama! O drhtavim, znojnim, brižnim rukama, o škrtim, budnim, ludim, ljubomornim srcima, o strastima, o stravama i stravičnim bdijenjima, o noćima i sumnjama i neizvjesnostima zatvorenih, o mukama otjeranih, odbačenih pred zatvorenim vratima, o patnjama i čežnjama pred svim što je zaključano, sakrito, tajno, nepoznato... A ključ svih muka naprosto je *ključ*, sasvim obična sprava s jezikom, razumljivim svim ljudima. O da mu se sada zatvoriti sa svojim starim poliglotima, daleko odavde i od svega ovoga!

Odveli su ga u »njegovu« sobu, svukli mu kaput i cipele i obukli domaćinov kućni kaput i papuče koje su mu bile prevelike, pa ih je vukao za sobom i strugao njima po kući kao stara Lucija. Molili su ga, Ana ga je molila, ako može malo tiše, mali bi se mogao probuditi...

Očito je da on mene žali, tako je počeo njegov dugi noćni monolog, kad je ostao sam u sobi. On se ponaša kao da me moli za oproštenje što je sretan. Lijepa sreća, doista! Kao da mu imam na čemu pozavidjeti! I smijao se večeras na terasi, smijao se... Htio je sakriti smijeh u mraku, ali glas... po glasu sam znao da se smije. Ključevi, veli, zašto sakupljam ključeve? Instinkt vlasništva propale klase... I smijao se.

Šetao je po sobi, bos, u domaćinovoj noćnoj košulji, koja mu je sasvim dobro pristajala, no on se u njoj vrlo loše osjećao. Kao da su me u luđačku košulju obukli, nemam mira. On bi svakako htio meni pokazati kako žali moj položaj, kako je nesretan zbog moje nesreće. Ključeve sakupljam! On kaže »osamljenosti«, izbjegava pravu riječ iz sažaljenja, onu riječ koju misli. Nesretan. Ja. A on — pobjednik! Trijumfator! Geometar!

Ponizuje me, ako se dobro promisli, košulju je dao, bagatelizira me i smije se u sebi. Ni četkice za zube nisam ponio, sve sam zaboravio. Ujutro će mi ponuditi svoju, vidjet ćete, i to je on kadar... »Kao kod svoje kuće, nemojte se ženirati«... Ja sam tu domaći? Kako? »Nije surađivao s okupatorom«... Ja sam karakter. Jedan od onih. Pa njen

stil: »Nakon pet godina uzaludnog čekanja, kad smo već bili izgubili svaku nadu«... Nada u *čekanju, čekanje* u nadi... Št!...

Odjednom ušuti: sav se ukoči u slušanju. Učinilo mu se... Da, škripa u bijesnom ritmu, kao od vesala što se žure u regati, upravljana nekom strašnom, nezadrživom snagom. Bolno, bolno je stenjao taj namještaj u njemu, u njegovoj uvredi, u poniženju, u sramu, u košulji te gole, ogoljene snage...

Skine sa sebe košulju i odbaci je s gađenjem. Sad je i sam gol, ali bez snage, bez vesala, bez ritma hitnje, bez cilja. Kao nasukan, napušten brod što trune s rebrima prema suncu. Plovidba je završena. Sve je gotovo.

A onaj ritam nije prestajao. Pucketa, griska naviknuto, domaći, kao miš što glođe noć, i širi se topli, besramni zvuk pun šaputava, dahtava, mirisna uživanja. Od tavana do podruma ispunja čitav mračni bračni kubus ove mučne noći, i svira, trešti, orgija u mraku, pijan od bezumnog zadovoljstva. Činilo mu se da će poludjeti od te upornosti! Misli su mu se zaplitale u amplitude *on-ona, on-ona, oni-i-ona* i opazi kako mu srce burno prati to gibanje, to zibanje noći na požudnom dahu golog, nesputanog uživanja.

Baci se na krevet i uroni glavu u jastuke da bi se zaklonio od te pomame, od te burne plovidbe, od morske bolesti. A nigdje tišine, nigdje čvrste podloge u toj noći što se sva propinje i ljulja na valovima tuđe ljubavi! Trpio je strašno. Grčio se i previjao na krevetu kao zgažen crv, kao žaba udarena strujom iz onog tamo strašnog stroja, što se giba, bjesni, tutnji u mraku i pokreće cijeli jedan život nada, snova, muka i grča.

Pod jastukom napipa nešto šuštavo i tvrdo. Duguljasti zamotuljak u crvenom celofanu (crvenom!) sa zlatnom vrpcom. U celofanu je bio ključ, onaj *ključ od raja*, što ga je ispod prozora pred jedanaest godina đavo odnio. I evo ga, tu je, u paklu! Ključ je sada bio pozlaćen (pokvaren pozlatom, Ana!) s ugraviranim brojkama i slovima. Na zupcu godina 1937, a na gotsko-čipkastom gornjem dijelu 1948. U sredini je bilo ugravirano s jedne strane TONIJU, a s druge ANA. Tako. To je bilo ono Anino *iznenađenje* iz pisma. »Imam za tebe jedno iznenađenje«. Pozlaćeno...

Ali bio je dirnut tom pozlatom, tom posvetom, brojkama i slovima, imenima, svojim i njenim, spojenim odnosom padeža, ljupkošću pažnje u neki nježni, intimni dodir, kao u poljupcu.

Naježio se od tog sjećanja po cijelom golom tijelu. Ana! Znoj mu je curio niz leđa, teško je disao; noć je bila gusta i sparna, bez najmanjeg lahora.

Priđe prozoru.

Mahanje... prije jedanaest godina. Jutarnji pozdrav s prozora bijelim ručnikom, a kroz dalekozor vidi nju na drugom prozoru kako se smiješi, lijepa i svježa od sna, i odmahuje... A zatim je slijedilo pismo, svakog dana: »Jedini, jedini moj Toni... Što ti je ruka bila lijena jučer kad si mi mahao? Jedva se micala, kao da u njoj više nema ljubavi? Piši mi, piši mi odmah, i pošalji po Luciji, ne mogu čekati do sutrašnje pošte. Hoću sada odmah da pročitam kako me voliš, kako samo mene, samo mene voliš do ludila! Napiši baš 'do ludila'!«

Onda oni tužni dani kad nije smjela odmahivati. »Jedini, jedini moj... Teta Roza nešto sumnja. Vidjela je Luciju kad je donijela pismo, ali pismo nije vidjela. Sad svako jutro, baš u vrijeme naših pozdrava, stavlja papagaja na prozor i dugo s njim razgovara. O znam ja, nije to zbog papagaja, nego zbog mene. Sve gleda prema mom prozoru, vreba me, i govori papagaju: *Buon giorno, amor mio, buon giorno, tesoro mio*,[17] a to ide meni, znam ja. Stara je i ljubomorna... Jedini moj, strpi se, neću ti odmahivati nekoliko dana, ali ti meni maši, maši, dragi, ludi moj...«

I maše do današnjeg dana, ludi, ludi čovjek s ručnikom na prozoru, svako jutro. A senilna stara djevojka teta Roza igra se tamo, na onom Aninom prozoru, sa starim papagajem i tepa mu *tesoro, amor mio...* Tobože papagaju; ona je stidljiva djevojka, ne smije odati svoju ljubav, nego čeka da je mladić zaprosi, sva gori od ljubavi. A on pozdravlja uspomenu s prozora, on...

Pun i svijetao mjesec spustio se na crtu horizonta i šaljivo isplazio dugi žuti jezik po staklenoj vodi sve do njega, dovde, do prozora, kao da se ruga.

Ona mi se ruga s tim pozlaćenim ključem, sine mu odjedanput. I s tim godinama i imenima... sve je to... dogovorena podvala njih dvoje.

Sjeti se njih tamo... U kući je sada vladao umoran, sanjiv mir. Čuo je samo šum tišine u ušima, šum svoje jadne uznemirene krvi, što se sada rezignirano i tužno šuljala po žilama i tuckala, tuckala u njemu nekim plašljivim i tihim nezadovoljstvom.

A možda i nema svega ovoga? pomisli. Možda je sve to opet neka groznica i buncanje, kao pred jedanaest godina kada je Ana otišla? I nema ni ritma ni gibanja, nego to u meni uvrijeđena krv bije i njiše svoje lijepe uspomene, pjeva uspavanku prošlosti — nina, nana...

Stajao je u okviru prozora, zagledan u mjesec, kao goli luđak i njihao prazne ruke na prsima, kao da dijete uspavljuje, nina... nana...

Duboko u kući, tamo daleko u *njihovoj* sobi, zaplakalo je dijete.

Plači, plači, mali moj, nina, nana... Ljuljao je dijete na rukama. Tvoja draga... draga tvoja mama... Htio je reći nešto drugo, nešto što se otkidalo od njegove gorčine, gadno, cinično, no dijete se u taj čas umirilo... i on pomisli na onu oblu, bijelu dojku što ju je pružila djetetu. Kroz prorez na noćnoj košulji... Zavidao je djetetu, ljubomorno, s gađenjem, pi!

Smiješno. Taj sisavac će biti kršten sutra, potajno, bez očeva znanja. Hi, hi, smijuljio se na tu pomisao, pun otrovnog, zmijskog zadovoljstva od namjeravanog ujeda. I kum će položiti dar malome u kolijevku. Dar... Ah!

Sjedne na krevet i uzdahne teško. Teško je ta odluka ležala u njemu i još uvijek neodlučno kolebala: da — ne? da — ne? Dane sam živio mirne, tužne dane... i godine... Nije ni sam više znao što govori. Da su me bar pustili da živim tako, da me nije uznemiravala! Ah, Ana, Ana!

Pusti da mu glava u velikom stilu klone na prsa, kao glumcu u potresnim tragedijama, a svoj utučeni, besciljni pogled upravi u pod. No nije gledao pod nego svoje mršave, tanke noge, opletene vijugavim zmijama nabujalih, plavih vena, u koje se izlila neka

gusta i tamna, mrtva krv.

Mrtvo je bilo sve u njemu, mrtvo i bezvoljno, i neko tamno osjećanje umora i nehaja nanese mu misao: A možda je sve to dobro, dobro od Ane... i od geometra? Možda i on zna za krštenje, samo...? Ah, što zna čovjek!

Osjećao je kako ga, živac po živac, svladava nešto kao bolest, kao gripa, neka slabost u svim zglobovima i tetivama, i mučnina od svog dugog i mršavog, golog tijela i od misli, strašnih, opakih... Gle, tu je taj eksploziv. Uzme paket s noćnog ormarića. Ja... ja bih onaj tamo brak mogao baciti u lagum!

Ganuo ga je teatralni patos te mogućnosti, i odjednom, možda upravo zbog ganuća, otkrije u sebi neku neočekivanu, osamljenu, gotovo smiješnu dobrotu, kao cvijet što je preko noći izrastao na smeću, pa stoji samodopadno sam sa svojim mirisom usred smrada. On je praštao. Iz svoga malog, cvjetnog vjenčića osipao je prašak pomirenja i kadio mirisom (one, neočekivane) dobrote to stanje stvari oko sebe, čak je i blagoslovio onu tamo bračnu činjenicu posvećenom vodicom svojih vlastitih suza. Plakao je tiho i nesretno, kao jadan čovjek koji je odjednom osjetio u sebi čast viteške žrtve.

Razvezao je crvenu vrpcu, razmotao svileni papir i uzeo jedno pismo iz hrpe pisama u paketu. Na plavkastom omotu (boje neba, Ana!) bila je marnim rukopisom ispisana njegova adresa, u kojoj se dirljivo isticalo slovo *n* s nježno naglašenim linijama i oblinama, kao da je ruku vodila neka još nigdje nenapisana ljubav.

Spuštajući se na pod ljubio je ta obla, meka slova i onu ruku koja ih je pisala i onu dušu koja je osjećala tu oblu, dobru, pažljivu ljubav, što se tu marljivo, nježno, pomno pretopila u ta slova njegova imena... Drago, drago *n*! mucao je zanesen. Kao da te svojim lijepim, oblim grudima otisnula: dojka — dolina — i dojka. Slatka!

Ludovao je. Čitajući zatim Anina pisma, redom, po datumima, osjećao je kako ga sve više prožima taj slatki otrov, ta strasna jeza jednog nedovršenog, naglo i grubo prekinutog sna, i sad se ponovno uspavljivao, vraćao se u omamu, u pijanstvo one nekadašnje, jedva omirisane, tek naslućene, nikad dodirnute sreće. Kupao se u pjeni

Aninih riječi, umivao se njenim uzdasima.

Satovi su izbijali u gradu, ali on ih nije čuo: sve su kazaljke stale u njegovu vremenu. Mjesec je već davno zašao. Napolju mrak i tišina. Tek od vremena na vrijeme bojažljiva i tužna svirka zrikavaca — zri... zri... Od nje je noć bila tamna i duboka, mirisna i zvjezdana, od nje je i njegov san živio i snivao — — — —

Ovdje bi i ova posprdna priča trebalo da utihne, da se pokloni pred ovim bolnim bdijenjem i da se nečujno, na prstima povuče pred ovom otvorenom ranom, što sama sebe liže za onim osvijetljenim prozorom. Neka priča ode u noć... i zaviri u druge, ugašene prozore, gdje se snivaju drukčiji sni...

Ali jedan je pijetao u susjedstvu prodorno objavio vrijeme i razrušio san. Od njega se i pas pod prozorom probudio i srdito promrmljao neku kletvu. A gore u sobi goli Tristan na podu, u hrpi pisama, u oblaku snova, zgrozi se od hladnog dodira jave.

I opet se nudi prilika priči da se bez štete povuče i ostavi tog jadnog, probuđenog, zblenutog čovjeka na podu... Ali on, on sam nije želio da bude tako povučen iz oblaka, oboren na zemlju i... jednostavno napušten tu na podu, zauvijek. Zar se može tako završiti jedan život: gol, na podu, u hrpi starih ljubavnih pisama? On sam traži završetak, i priče i života. Zato osjeti svoj goli tur na parketu, snuždi se očajnički od toga dodira i ustane kao čovjek koji ne zna što bi...

Nečujno, na prstima izađe u hodnik...

Zar ne vidite da on to sam hoće, ne vuče ga nikakva priča. Ona bi radije ostala tu u sobi i s njim se pogodila za neki svršetak, da mu uštedi sve one sramne i suvišne gluposti, koje bi još mogao učiniti. Ali s njim se ne može zaključiti nikakav posao: on još hoće da osjeti blizinu Ane, da čuje njeno disanje prije svršetka.

Tapkajući po mraku napipa jedna vrata iza kojih se čulo snažno i široko, muško spavanje, koje se obilno hranilo zrakom, punim plućima. Uz taj zdravi i prostodušni dah prirode čulo se i jedno melodiozno, fino, treperavo disanje, kao da neki nečujni povjetarac njiše lake muslinske zavjese i šumi kroz prozirno, pjenasto tkivo. Zadržavajući dah slušao je na hodniku u mraku ta dva tako

raznolika, tako nespojiva sna, a ipak spletena i zagrljena u jednoj zajedničkoj noći... i zajedničkom krevetu. On ih je rasplitao, odvajao i milovao onaj drugi, treperavi... kao povjetarac što šumi u svilenoj zavjesi... Namjestio je usta na poljubac i ljubio u zraku Anin dah. A onda se oprezno primaknuo vratima i prislonio na njih usne u jedan beskrajan, strahovit poljubac, kao da je njime htio prilijepiti na ta vrata prokletstvo svoje ljubavi za sva vremena. I šapne:

— Zbogom, Ana...

Vraćajući se hodnikom govorio je riječi oproštenja, a lažna želja za umiranjem dražila je u njemu onu vrst samodopadne, važne tuge nad samim sobom, u kojoj se čovjek gotovo ugodno osjeća, kao na nekom pijedestalu uzornog paćeništva. Kome je kao njemu... i zar bi to itko, itko mogao podnijeti? Vapio je za revolverom, za otrovom, za neboderom, s kojeg bi se mogao sunovratiti s velikom gestom...

A zapravo, ogledavao se po sobi za nekim »blagim sredstvom«, kao da se radi o čišćenju, a ne o umiranju. Njegov je pogled izbjegavao sve što je podsjećalo na nož, uže i visine... sve je to bilo prosto, nedostojno... Odjednom opazi da drži u ruci svilenu vrpcu što ju je skinuo s Aninih pisama. Da, neće puknuti... Lagao je. Svidjela mu se bizarna simboličnost tog, u neku ruku, poetičnog sredstva, pa kad mu je rukama iskušao čvrstoću, i to je učinio simbolično i neiskreno, i vrpca je lako izdržala probu. Napravio je zatim omču, uvukao u nju glavu (vidite li što radi ovaj čovjek?), a drugi kraj vrpce privezao za kvaku na prozoru.

Tako, rekao je tada. A sad — zbogom!... i neka je svima sve oprošteno... Okrenuvši leđa prozoru, reče: jedan, dva, tri... kao djeca kad neodlučno skaču u vodu, i čučne naglo pustivši noge da mu se odskliznu po nalaštenom, glatkom parketu...

Bum! odjekne po cijeloj kući. On se odjednom nađe sjedeći na podu, raširenih nogu među Aninim pismima. Osjetio je najprije strahovit šum u ušima i neki udarac u glavi, pa je tako i ostao, iznenađen, zablenut, s crvenom vrpcom oko vrata kao prestrašeni psić što je s prozora pao na ulicu.

Prije nego je uspio da se snađe (a što mu je sve to trebalo?), otvore se

vrata i u sobu uleti geometar trljajući oči, budeći se teško pred tim prizorom na podu. Malo zatim dotrči i ona, Ana, bosonoga, u kućnoj haljini, koju je na brzinu navukla, pa joj je raskopčana na prsima i otkriva joj dojke gotovo do vrha.

— Toni, zaboga! — klikne ona, a od straha i ne vidi da je on sasvim gol. Geometar je ostao kod vrata i polako shvaćao: vidi komad vrpce na prozoru, a ostatak o vratu... Spoji ta dva kraja u mislima. Jasno. Pojavi mu se na licu grimasa gadljiva sažaljenja.

— Toni, što ti je? — dršće Ana nad njim i ništa ne shvaća; još nikako ne primjećuje da je gol. A on osjeća svoju sramnu golotinju na podu, pa uzme navlačiti pisma na sebe, kao lišće, da bi pokrio stid svoj, kao Adam u raju zemaljskome, kad mu se oči otvoriše, što veli Mojsije, i vidje da je gol. Ona tek tada opazi, u tom sakrivanju, njegovu golotinju i u isti čas osjeti svoja gola prsa, pa tiho vrisne od stida, pokrije prsa i zaklopi oči. A on, on se zagleda u njene bose nožice, koje su gazile po pismima što su ih pisale one gore ručice... i smiješio se prazno i beznadno, kao čovjek-očajnik što sjedi na dnu vlastitog života i ništa više ne očekuje.

Shvatio je geometar i taj pogled na Anine nožice (pročitao je odozgo početak jednog pisma »Jedini, jedini moj Toni«) i taj jadni smiješak ovog golog nesretnika, pa mu priđe bez riječi, skine mu smiješnu omču s vrata, podigne ga na ruke kao dijete i ponese u krevet.

On se prepuštao tom samaritanstvu, kao mrtvo tijelo, skinuto s vješala, i šaptao je povjerljivo geometru: »Vi ste mislili da sam ja nesretan... i da ću se najmanje... objesiti zbog toga? Dobro sam se s vama našalio? He?«

Anđeo

— Dobro jutro, majstore. Je li vam bolje? — reče snažan momak rumena, bubuljičava lica, a kose kovrčave kao u ovna, ulazeći u bolesnikovu sobu.

Majstor napravi nestrpljiv trzaj glavom i stisne oči kao da ispija nešto gorko.

— Bolje mi je, bolje... — promrmlja s gađenjem već poznati odgovor na to glupo svakodnevno pitanje ovog zdravog klipana, koji je dugom praksom dobro izvježbao svoje saučešće.

— Nego, doš'o sam po ključe od radionice — govorio je vrteći kapu u rukama od neprilike. — Pa bih ja, ovaj, na posao... — nadoveže nakon trenutka šutnje, koju je iskoristio u ogledavanju kreveta, kao da, tobože, s tim krevetom nešto nije u redu. Na koncu digne pogled na samog bolesnika.

Pogled je drzak, gleda ga ravno u lice, u oči, ugasle, mutne, ispijene od bolesti.

»Kakva odvratna sličnost!«

Majstor je s užasom motrio mladog pomoćnika, koji je pod njegovim pogledom lako spustio glavu i ponovno se uzeo baviti krevetom. Gleda sve uokolo, zaokružuje, pa onda uzduž i poprijeko, u križ. Mjeri, prenosi tamo u svojoj glavi dužinu i širinu, kroji i kombinira, pili i sastavlja daske, zabija čavle očima.

Majstor protrne. Zateče svoje bijele ruke prekrižene na prsima iznad

pokrivača i brzo ih rastavi u strahu, popravi jastuk pod glavom i ostavi ih tako, zabačene. Ali i tu su kod glave ležale mrtve, nemoćne. Sve je slika smrti pod ovim podmuklim pogledom što kroji sanduk i kopa grob. Iz očiju mu curi nestrpljivost kao otrov, vidi se, htio bi sve ubrzati, dosadilo mu je čekanje. On je već davno u ovoj kući skrojio svoje nade i sad samo čeka i gubi strpljenje. Kad će to već jednom? Dolazi svako jutro po ključeve, što vise tamo vani, na hodniku, iza kućnih vrata, ali prije se ušulja u sobu, ponizno, nečujno, kao dim, i pita zabrinuto: »Je li vam bolje?«

Majstor je već više puta bio spreman sebe prekoriti, pljusnuti i zgaziti svoju sumnjičavu, potištenu misao, razoriti tužnu poeziju svoje napuštenosti, suvišnosti... Htio je biti stvaran, objektivan, izvući barem načas tu svoju nesretnu »jednu nogu« iz groba. Znao je da je jednom nogom u grobu, da mu se iz horizontale ležanja svijet izmijenio, da je sve oko njega izraslo, visoko i nadmoćno, i strši nad njegovom nemoći. Ali htio bi se usprotiviti u svojim mislima, zaviriti stvarima u oči iz svoje normalne perspektive, iz svoje visine metar i osamdeset u papučama, vratiti svoju optiku, svoj smisao za prostor i volumen tvari pod prstima.

Htio je pogledati normalno, iz perspektive zdravlja i ravnopravnosti s ljudima.

Klipan još uvijek stoji tu pred njim, nasred sobe, zbunjeno vrti kapu u rukama i čeka. Što čeka? Ključ je za vratima. A možda u njega ima i iskrene sućuti, one jednostavne, privržene, pasje sućuti, koja se ne zna izraziti pa svojom nespretnom nametljivošću postaje sumnjivom?

Kako se sve to izmiješalo od ovog prokletog gledanja odozdo!

— Pa znaš gdje su ključevi, Lojz!

Osjeti oštrinu u svom glasu, pa dolije blaže:

— Zar ne vise tamo iza vrata?

— A vise, vidio sam i sam. Nego, kao kažem, da prigledam majstora kako mu je. A eto, hvala budi Bogu i srcu Isusovu, kažete bolje, pa ako Bog da i njegova sveta Mati, vi ćete još i onog anđela što piše u

knjigu završiti. Ja ga neću dirati dok vi ne ozdravite...

— Ne, i ne smiješ ga dirati!

Što se to dogodilo? Nije znao.

Ne zna ni kakvo mu je bilo lice, ni taj glas ne zna odakle je smogao, iz kakvog je rezervoara snage provalio taj urlik. Sav se ispriječio u obranu, kao da mu je zasjao nož nad glavom, obje ruke je ispružio molećivo, zdvojno preklinjući. Lojz je od svega toga najprije shvatio da treba da ustukne u strahu, a onda, videći majstorove ispružene, mršave, jadne ruke, poletio k njima, zagrlio ih toplo i stao ih ljubiti vjerno, slineći ih i zalijevajući suzama beskrajne odanosti.

Majstor povuče ruke. Gadila mu se Lojzova vlaga na njima. Kao da ih je pas polizao, osjeti slinu na rukama i javi mu se želja za toplom vodom i mirisnim sapunom. Želja za čistoćom. Kao da bi svoju zamisao htio oprati od banalnosti, od balavosti rasplakanog anđelčića na grobu.

Takve je anđelčiće klesao majstor prije desetak-petnaest godina po modelu ljupke i kudrave glave malog šegrta Lojzeka, kad su takvi anđelčići bili u modi, pa su ih imućni građani naručivali da im plaču ili makar zalijevaju cvijeće po grobovima.

No sebi, za svoj vlastiti nadgrobni spomenik, majstor je isklesao odraslog Lojza, velikog, bijelog anđela od mramora. Strašnog anđela, koji je na koljenima rastvorio knjigu i upisuje... Kao da je ovaj čas sletio iz nekih nepojmljivih visina na majstorov grob, ogromna su mu krila još sva u zamahu, naduta vjetrom kao jedra, te se čini kao da je još sav u zraku, da se jedva dodiruje glatkog ogledala ploče crnoga granita. Ogromnim guščjim perom upisuje anđeo u svoju kamenu knjigu urednim, tajničkim rukopisom *Albert Knez — klesarski majstor*.

U pedantnom pokretu ruke, u pažljivo svinutim leđima, u lakom nagibu glave na lijevo rame i u tome kako je savio palce na bosim nogama vidi se duboka i napeta koncentracija nad poslom. No lice na kome je htio majstor, u zamišljenoj grimasi, uklesati tvrdu, mušku tugu, ostalo je zagonetno, nečitljivo, Lojzovo lice s grubim i surovim crtama, s tvrdim naborima oko usta, koja su se ukrutila u

glup i besmislen osmijeh, a opet nekako podmuklo tajanstven i nedokučiv. Taj nehotični, nečitljivi osmijeh na ovnujski kudravoj Lojzekovoj glavi s lukavim mačjim očima što hitro obigravaju i dodiruju stvari, kao da ih strelovitim pogledima upisuju u pamćenje, i dobro izvježbane grimase njegove odanosti spojile su se na anđelovu licu u neku čudnu mješavinu gluposti i trijumfa.

Eto, to je ovo lice! Što više gleda svoj zagonetni model (koji je šmrcao usred sobe i brisao nos i oči masnom suknenom kapom), sve više nalazi tu podmuklu sličnost između ovog neobjašnjivog klipana i svoga anđela.

Lojz u anđelovu licu! Odatle je sve i počelo. Već mjesecima leži s njim u krevetu ta sumnja i pakosno mu šapće u uho: »He, anđeo Lojz, ha, ha, anđeo Lojzek!« Lojzek upisuje u knjigu smrt, Lojzek, a ne anđeo! Lojzekovo se lice smiješi od zadovoljstva!

Nepodnosiva misao, misao-sotona, mučitelj, nemilosrdni, okrutni, bolesni monstrum što se ugnijezdio s njim u postelji i truje mu noći...

Majstor se preznojio od muke i potražio mogućnost nade u Lojzovim suzama. Ipak, on je plakao! Po rukama su mu kapale njegove tople, iskrene suze... Gle, sav se razmazao tom kapom...

— No ipak, Lojz, ako ja prije umrem, postavi *ga na moj grob onako, nedovršena*...

— Ali ne, majstore, ne! — vikne Lojz nekim glasom kao da ponovno kani plakati.

— Samo ćeš uklesati u knjigu moje ime i prezime, razumiješ — nastavi majstor svečanim, hladnim mirom kao da diktira oporuku, — Da, ispod imena još samo *klesarski majstor, i ništa više*. Nikakvih datuma, razumiješ?

— Pa zar da ja vama?... Eh, majstore moj!... — i čudno odmahne rukom da bi pokazao kako se ljuto uvrijedio.

— Pa što? Ne ljuti se, Lojz, to je prirodno — reče majstor s veselom rezignacijom, čak kao i da zadirkuje mladićevu stidljivost. Zatim doda s mračnom ozbiljnošću, zajedljivo: — Prirodno je da ljudi umiru. Stari, nepotrebni, samo smetaju...

Mladić grune u plač. Zarije lice u kapu i rida, tuli grubim, magarećim glasom.

Majstoru krv živne u žilama, prokola, zastruji, bije u svim bilima, kuca na sva vrata, igra, živi. Mislio je da će se onesvijestiti.

— Ne, Lojz, ne plači. Htio sam samo reći da ćeš ti to bolje učiniti nego tko drugi...

Raspiruje mladićev plač, rasplamsava ga kao požar na kome se grije.

— Ti ćeš to učiniti s više zanata, hoću reći, i ljubavi...

Lojz zaglavinja kao da će se onesvijestiti, no spusti se na koljena kod podnožja majstorova kreveta i zarije glavu u pokrivač. Sav se tresao u grčevitom, gorkom plaču, te se činilo kao da se nikada više on ne može umiriti. Da će tako ostati plačući i plakati do smrti.

Curi taj plač i žubori veselo kao kiša u žljebovima. Goni smeće svih ovih dana i noći, svih nemira i sumnja, čisti, ispire. Čist plač iz izvora djetinje nevinosti razlijeva se, natapa ovu krutu, okorjelu samoću, golu, očajnu pustoš, po kojoj plaze debele i hladne zmije što truju ovaj jadni ostatak života na bolesničkom krevetu.

Majstor je ponovno stekao svoju važnu nadmoćnost, svoj majstorski ugled, kao da je opet uzeo čekić i dlijeto u ruke i kleše iz neke tupe i nijeme tvari ovaj anđeoski čisti, bijeli plač nad svojim grobom. Jeca ovo kameno, tvrdo biće kao da se pod majstorovom rukom razbudila topla ljudska duša u kamenu, i sad se duša skrušeno klanja pred svojim stvaraocem i lije suze zahvalnosti.

Nikada majstor Albert Knez nije doživio takvo priznanje. Bio je doista *knez* među klesarskim obrtnicima; čak su ga i neki kipari priznavali (što nije mala stvar) i smatrali ga svojim kolegom, a više puta je s njima i izlagao svoje granitne i mramorne figure i bio cijenjen i hvaljen od poznavalaca umjetnosti. No ovo oslobođenje jednog srca, što je tu od djetinjstva stajalo vezano na lancu pasje pokornosti, zapušteno i nepoznato pod tupom maskom jednog blesana koji je lukavstvom nadomještao sve ostale ljudske osobine, to je majstor smatrao svojim najvećim i konačnim djelom.

— Idi, dragi Lojz, idi. Možda ću ja još i ozdraviti, a ti me već

oplakuješ...

On ga je očinski otpuštao sa zahvalnošću i dobrodušnom ironijom.

— A kad vi, majstore, neprestano mene... kao da sam ja neki... Ah — duboko uzdahne Lojz iz prepuna srca. — Teško je to, majstore!

— Znam, Lojz, znam da ti je teško. Sve je palo na tebe. Hoću reći, radionica, poslovi...

— Ah, ne mislim ja to — odmahne Lojz gotovo uvrijeđeno. — Nego vi, tako, u... u bolesti... Teško je to.

— A ti nemoj misliti na mene. Misli na ljepše stvari. Mlad si... Imaš li curu?

Lojz pocrveni i obori oči kao djevica. Nije očekivao takvu šalu; on je pokorno trpio.

— Ozbiljno, ne šalim se. — Majstor je pronašao igru i stao je vući za uzicu. — Cura goni sve brige, mani; gdje god je ubodeš, prsne smijeh...

— Eh, majstore, grijeh je to što govorite — mrmlja Lojz u pod, ne podižući glave. — Nije to za mene...

— Ne? A što si ti? Svetac?

— Nisam svetac. Nego...

— Nego, što? Mučenik? Kažem ja tebi, Lojz, nađi curu. Postat ćeš smiješan, momci će te zadirkivati. A ostavi se ti misli; ja ću već sam ozdraviti... ako budem mogao.

Lojz se nasmiješi, kao da ga je majstorovo pouzdanje okrijepilo.

— Dat će Bog, dat će Bog, majstore!

— Eto, i Bog će dati, što ti kažeš, pa ćemo on i ja zajednički već nešto učiniti...

— Hoće Bog, hoće! — klikne Lojz oduševljeno kao da ga već vidi na djelu pa navija za uspjeh. — Molim ga ja jutrom i večerom, činim devetnice, smilovat će se, veliko je njegovo milosrđe!

»I moje strpljenje«, pomisli majstor. Nekako nije volio Lojzovu

pobožnjačku frazeologiju; podsjećala ga je na opijela i druge tužne obrede.

— Eto, sve će još biti dobro...

Htio je rastjerati crnomisničku, obrednu atmosferu, koju je razvio ovaj klipan svojim uzdasima.

— Sve će opet biti kao onda kad smo klesali pastira s frulom... Sjećaš li se kako si zaspao kad si mi pozirao za pastira... Eto, na to misli.

— Pa mislim ja, majstore. Onda je još i pokojna stara gazdarica bila živa, Bog joj dao duši lako — prevrne Lojz očima za staru gazdaricu. — Ih, što sam volio onoga pastira! Tako prošle noći sanjam ja: vi, zdrav i jak, klešete pastira, no on se ne da. Udarite vi po dlijetu (sanjam ja), a on se izmakne. Opet udarite, opet izmiče. »Čekaj, nesretniče, velite mu vi, vidiš kako si ružan, a ja te hoću učiniti lijepim!« »Pusti me, viče on, dosta si me već izmučio! Ne trebam ja ljepote, nego pravde. Hoćeš na meni pare zaraditi (slušam ja tako sve u snu), daj mi moj dio i ja idem!« »Gle, bezobraznika«, veli pokojna gazdarica koja se nekako tu našla. »Čekaj, Alberte«, veli, »ja ću ti ga držati, a ti udri.« I doista, udarite vi, no on se trzne, a dlijeto odleti u stranu i — tup! — gazdarici u čelo. Zabije joj se do polovice... Ali neću, majstore, neću dalje, vama je zlo. A kako i ne bi, strašan san, kad se samo sjetim...

— Ne, nije mi ništa, samo pričaj. Što je bilo dalje?

Bilo mu je doista slabo, problijedio je, ruke su mu drhtale pod pokrivačem.

— Pa veli pastir: »Ne trebam ja ljepote...«

— To si već rekao.

— E, a dalje i nema ništa, probudio sam se...

Lojz ispusti silnu količinu zraka iz pluća, kao da je izronio iz vode.

— Ne, nije istina! Još si sanjao, ne laži!

— Ne... Nije da lažem... — uzme Lojz okolišati — nego je neprilično da se kaže...

— A zašto? Pa to je san, nisi ti kriv.

— Znam da nisam, san je. Ali kaže se: što trijezan misli, to pijan govori. A san je kao neko pijanstvo, čovjek ne zna što radi, pa se može pomisliti... svašta. Tu ulazi mlada gazdarica, a ja ne bih htio... eh, je li tako? Ja želim sve pošteno i po pravu, kako Bog zapovijeda i kako sram ljudski nalaže. A vi ste tada bili zdravi kao dren. Ono jest, iver vam je bio uletio u oko, ali inače potpuno zdrav. A što ima tomu? Ni sedam godina. Eto, što je čovjek.

»Eto, što je čovjek, doista, šaka ništavila.« Majstor protrne. Ugleda svoj raskošno sagrađen grob od crnoga granita, a na njemu mramornog Lojza s krilima arhanđela kako upisuje njegovo ime u svoj strašni folijant. Piše Lojz, i đavolski mu osmijeh poigrava na licu. Jest, u ono je vrijeme bio upoznao Fridu, mladu, lijepu, plavu udovicu, a pokojna je Magda već bila bolesna, poružnjela, sva nabubrila od srca, ljubomorna i pakosna, te mu se znalo desiti da pomisli (ah, što je čovjek!), da pomisli na njenu smrt s nekim objektivnim mirom, koga se u isti čas i stidio. Savjest ga je mučila zbog tih misli, ali mučila ga je i misao na Fridu, lijepu, plavu...

Došla je Frida da naruči spomenik za pokojnog muža, koji je svirao obou u filharmoniji pa je tako i umro, svirajući obou. Naglo mu je pozlilo na koncertu te je umro ondje pred publikom: nisu ga uspjeli ni iznijeti s podijuma, a već je bio mrtav. Frida je tražila spomenik koji bi bio nekako u vezi s muzikom (jer pokojnik je bio umjetnik na oboi), nešto originalno, dirljivo... Cijelo vrijeme je plakala dok je naručivala.

On joj je odmah predložio pastira s frulom. Bio je i sam potresen njenom tugom. Dan je bio krasan, sunčan, a njen plač je cvilio kao daleka pastirska svirka, izgubljena i tužna pod suncem. Bio je inspiriran. Tješio ju je, milovao očima, potresenim glasom govorio joj je dobre, prave riječi... ni sam nije znao odakle mu one.

Bio je svjedokom bezbrojnih ljudskih žalosti, smrt je bila njegova inspiracija, njegov medij, jedina stvarnost njegove mašte. Tražio joj je neprestano nove oblike, nove pomodne simbole za ukus svojih mušterija, kao što se izmišljaju novi modeli ženskih šešira. Isklesao je čitave legije kamenih likova: simboličnih mementa, tužnih vila,

ucviljenih žena, majki slomljenih tugom, zgrbljenih staraca što kroče svome grobu a sijeda im se brada vuče po zemlji, mnoštvo genija, anđela, anđelčića, brkatih bista trgovaca, kućevlasnika, vatrogasaca i pjesnika-rodoljuba što stoje tamo prijeko po parcelama groblja kao da su se postavili u pozu za neku igru i čekaju samo da zasvira glazba, da udare budnice, da odjeknu koračnice pa da povorka krene na svoj groteskni marš kroz vječnost. Ali glazbe nema, tišina, svi su zaboravili na njih. Šušti oko njih uvelo, suho cvijeće, i to je sve.

I to je sve radio prazna, indiferentna srca, tuđu žalost smatrao je privatnom stvari mušterije i nije osjećao potrebu da ga se ona tiče. Ali Fridinu žalost osjetio je duboko, kao svoju vlastitu. Njeno ga je uplakano lice nadahnulo, njene su suze otopile obrtničku ravnodušnost klesara nadgrobnih spomenika. On je bio umjetnik.

Tako je počelo oko pastira s frulom. Lojz je pozirao, a pokojna je Magda psovala (uglavnom Lojza) što se posao oteže, što se tu prave neki kerefeki, a zašto? Posao je posao, spomenik kao i drugi, pa neka je i pastir! A što joj je, uostalom, trebalo nekog pastira izmišljati, onoj muzikantskoj milostivi? Mužu joj neće ni nos uvenuti u grobu, a već će poći s drugim. Kao da se ne zna kakve su te muzikantske milostive? Daj ti njima samo novaca... Tu cmizdri kao gladna godina, ali nije zaboravila njušku namazati! Koliko samo toga ruža požderu, prasice bezobrazne!

Magda je bila sumnjičava i ljubomorna. Instinktom nevoljene žene točno je naslućivala opasnost i odmah je znala gdje treba udariti. K tome se pridružila i škrtost, strah da se tu možda ne gubi nešto na poslu, pa je udarala nemilo, ali udarce nije upravljala izravno mužu (njega je obožavala), nego nekako u stranu, Lojzeku, lijenčini Božjoj, pospanoj.

Nije ga nikako trpjela. Doveo ga k njima učitelj sa sela kao sasvim malog kudravog dječaka da kod majstora izuči zanat. Učitelj je više puta naglasio da je on prvi otkrio kod maloga talent, još u školi... Htio je da se upamti činjenica i da sebi osigura tu prednost za budućnost. Jer mali je, po njegovu mišljenju, a i gospodin župnik se s tim slaže, mali je »jedan pravi budući Meštrović«. A sirota, sam na

svijetu...

Majstor je zavolio dječaka, a budući da nisu imali djece, htio ga čak i posiniti. Ali Magda, oprezna, odgodi to dok Lojzek ne odraste, da se vidi kakav je.

»Eto ti ga, sad vidiš«, govorila je pokojna Magda u »vrijeme pastira«, kad je Lojzu već bilo osamnaest godina. »Sad vidiš lopova podmuklog. Meni može svaki čas srce stati, i gotovo. Ali, pazi, Alberte, što ti kažem: taj će te lopov spremiti u grob.«

Grob od granita, veličanstven, a na njemu, eto, sjedi Lojz od mramora. »Ne trebam ja ljepote, nego pravde.«

Magdi je jedne noći stalo srce i bila je gotova. Ali pazi, Alberte, taj će te lopov...

Tu ulazi mlada gazdarica, Frida. Postavili su Lojza s frulom oboistu na grob, a zatim se vjenčali. Sve pošteno i po pravu, kako Bog zapovijeda i sram ljudski nalaže. Eto, što je čovjek. A bio je tada zdrav kao dren. Ono jest, poletjela ispod dlijeta oštra ljuska kamena i povrijedila mu oko, ali inače sasvim zdrav. A što ima tomu? — ni sedam godina. Eto, što je čovjek. Daj mi moj dio i ja idem!

— Idi sada, Lojz, idi — a glas je majstorov bio gorak od sjećanja.

Lojz je cijelo vrijeme odgonetao šutnju, vrebao je pasjom pozornošću na majstorove misli, htio se orijentirati.

— Ma rasrdio sam ja vas, majstore. Eto, čovjek brblja i ne misleći... A vjerujte mi da sam sanjao... Bože, ako nisam... — metnuo je čak i ruku na prsa.

Majstor ga ne prekine, ostavi mu priliku da se zakune.

Lojz pričeka. — Ništa, šutnja. Spusti ruku u očajanju i uzdahne kao izgubljen čovjek.

— »Bože, ako nisi...?« — Ali reče naglas s nestrpljenjem: — Vjerujem ti, vjerujem. Idi i pošalji mi gazdaricu.

Lojz izađe snuždeno, kao da su mu uskratili zasluženo priznanje. Čak prošapće »oprostite« zatvarajući za sobom vrata, a to je trebalo razumjeti kao »oprostite, neću vam više smetati«.

»Hvala Bogu!«

Majstor zaklopi oči i stane prebirati po Lojzovoj pređi (sve je isprepleo i zamutio), a Frida uđe spremno, na znak, kao glumica što iza kulisa čeka svoj ulaz na pozornicu.

Slaba glumica s udešenom zabrinutošću na licu. Čovjek u kome su bile pokolebane iluzije mogao je, bez osobite pronicljivosti, umjesto zabrinutosti pročitati vrlo nehajno skriveno nestrpljenje.

Majstor je znao čitati Fridino lice, zato odmah ponovno zaklopi oči.

— Boli te, Alberte?

Glas joj je bio svjež i ravnodušan. Ona se informirala kao da je pogledala u termometar na prozoru.

On joj ne odgovori; učini samo nervozan trzaj očima.

Gledao ju je. Bila je lijepa. Kosa joj se prelijevala u zlatnožutim, dugim valovima od čela prema zatiljku, gdje se odjednom propela uvis, kao da je udarila u baraže češljeva i naglo se rušila nizbrdo u zlatnim slapovima, pršteći uokolo finu, iskričavu sumaglicu. Siva, uska haljina pripila joj se tijesno uz obline tijela i nudila zamamne oblike ljepote kao u nekom raskošnom izlogu. On osjeti strašnu, bijesnu želju za tim samosvjesnim, gordim tijelom, što se zadovoljno gibalo u prostoru, tu, na dohvatu ruke...

Ispruži ruku i lako, drhtavo prijeđe dlanom preko obline Fridina boka. Probude se miline nekadašnjih dodira, burni nemiri od ljepote ovog tijela što se mačkasto mazi u prostoru kao da se izlaže neprestanom milovanju. No Frida se odmakne, ukloni se milovanju, i njegova ruka ostane besmisleno ispružena u prazno kao prazna ruka prosjaka. To je, dakle, kraj.

— Frida — reče gotovo bez glasa; stid mu je zagušio glas.

— Molim, Alberte? — odazove se ona gledajući kroz prozor.

— Reci mi nešto...

— Molim? — okrenula se, ali je ostala kod prozora. Bojala se njegove blizine.

On je šutio gledajući nepomično u plafon.

Uplaši je ta šutnja i korakne prema njemu, ali zastane nasred sobe.

— Što da ti kažem, Alberte?

— Ništa — šapne on, potpuno odsutan mislima. — Molim te, donesi mi tople vode. I sapuna...

— Tople vode? — Pobojala se da bunca. Nikad nije bio tako šutljiv, tajanstven i čudan. — Što će ti topla voda? — Ona je gubila strpljenje, glas joj je ogrubio.

— Htio bih oprati ruke...

— Što tebi ne pada na pamet! Sad hoće ruke prati! Ne znam zbog čega?

— Zbog čistoće! — Postao je zajedljiv, čak se i nasmiješio ironično, kao čovjek koji zna što govori. — No, ako ti je teško, ne treba. Doista, Frida, ne treba. Samo sam, tako, želio...

Ona uzdahne kao žrtva besmislenoga bolesničkog hira i izađe pokorivši se samozatajno i krotko. Tko bi na njenu mjestu toliko mogao trpjeti? Ona podnosi svoju sudbinu s mirom dostojnim divljenja.

On je požali. Sa srdžbom pokuša ublažiti u sebi teško osjećanje napuštenosti, vratiti Fridi dobrotu i požrtvovnost, vratiti sebi povjerenje... No u toj srdžbi, kojom se htio osloboditi težine, nađe opet nju, mladu, lijepu — i pokornu... Osjećao je tu njenu pokornost kao način predbacivanja, u nju se ona sklonila da sačeka kraj... Bilo mu je sada teže.

Frida se vrati s umivaonikom iz kojega se pušila vruća voda; po sobi se raširi ugodan miris pare. Preko ruke je prebacila svježi, bijeli ručnik. Donijela je i sapun. Sve kako je želio.

Umivaonik je položila na stolicu do kreveta, ručnik prebacila preko naslona, i sapun je postavila spretno, s desne strane, nadohvat ruke... sve s pomnom točnošću savjesne bolničarke, koja poštuje propise ophođenja s bolesnicima. Zatim se udaljila i ponovno se zagledala kroz prozor.

S tog se prozora vidjela radionica tamo u dnu dvorišta. Čulo se klesanje, grubo, silovito kidanje kamena, te se činilo da kamen ječi pod bezobzirnim, teškim udarcima. Tupo, zidarski jednolično, kao da teše kamen za gradnju, bez osjećanja, divljački.

»Blesan utiskuje svoju glupost u kamen... Razdrljio prsa, otkrio mišice, izlaže snagu. Udara da se čuje njegov trud! Neka se zna tko tu radi, tko izdržava ovu kuću, na koga je pala ova bolest tu gore i ona jadna, nemoćna udovica...«

— A zašto, Alberte, sad ne pereš ruke? — javi se ona s blagom opomenom, jednako gledajući kroz prozor.

— Kasnije ću, kasnije... — Postao je razdražljiv. Oni su ga blesavi udarci lupali po ušima, a morao ih je slušati.

— Kasnije će se voda ohladiti. — U njenu je glasu jedva osjetno podrhtavala srdžba. No nije se maknula od prozora.

— Neće se ohladiti, vruća je... No, što onaj blesan dolje tako lupa? — uzvikne odjednom ne mogavši više izdržati Lojzovih udaraca.

Ona se okrene i pogleda ga dugo, ironično: gle i što još?

— Što bi lupao! Radi! — reče zatim naglas i ponovno se okrene prozoru. — Kad radi, mora lupati. Znaš i sam da ne čeha perje, nego kleše. Zar ti nisi lupao kad si klesao?

Ovo je bio nov ton, do sada nepoznat u njenu govoru. Znači, tu je granica njena svladavanja, tik do Lojza. Do te granice ona sve podnosi, ona sve razumije; ona shvaća i taj hir pranja ruku, pa čak i to da sada, kad ju je prisilio da mu donese vodu, ne pere ruke, nego zanovijeta što se lupa... A što, zar ne treba više ni raditi kad je on bolestan? Ostaviti sav posao i baviti se samo njime?

Ne, nije shvatila što je htio reći...

— Htio sam reći, Frida, da to nisu klesarski udarci. Vidim ja po zvuku: tako se ne obrađuje kamen... Nema on srca za materijal.

— Ima snage, klipan... — otme se Fridi. No »klipan« joj je ispao nekako dražesno mio, pa zato odmah doda: — Seljačina! Mogao si mu reći.

Majstor ne odgovori.

Lojzovi udarci odjekuju u dvorištu snažno i bezobzirno, kao da ruše svijet. A ona stoji na prozoru i divi se toj tupoj snazi što divlja među krhkim stvarima. »Ima snage, klipan...« Nije mogao više slušati te udarce. Navuče pokrivač preko glave da ih ne čuje...

Frida se odmakne od prozora. Opazivši da se pokrio preko glave, tužno se nasmiješi i uzdahne kao mučenica.

— Oh Bože! No dobro, reći ću mu da prestane — i uputi se žurno vratima.

— Ne, Frida, ostani! — poviče u panici, otkrivši glavu.

Ona je izašla. Snažno je zamahnula vratima, ali ih je u posljednji čas zaustavila da ne lupnu. Trenutak zatim prestane i lupa u dvorištu. Mir.

Mir nalik na noćnu tišinu, kad u nesanici leži u mraku, u kome svaki šum, svaki zagonetni noćni zvuk opisuje ogroman i neshvatljiv svijet prostora izvan njegova dohvata, iznad njegovih moći, strašan svijet, u kome se ona kreće, u kome ona živi sa svojim mekim tijelom, po kome se lijeno gibaju njeni oblici kao da mu se podaju mazno i razbludno.

U takvom lažnom, podmuklom miru teče njegov jadni, bolesni život. Po nekom tajanstvenom redu, koji je uspostavila njegova bolest: niz sitnih i podmuklih obzira i briga oko te njegove bolesti, kao da se zapravo ona, bolest, njeguje, kao da joj se pruža sva moguća udobnost kako bi živjela s njim tu u krevetu.

U početku on se opirao toj vrsti Fridine ljubavi, on je tražio nju, njenu ljepotu upornošću očajnika što traži pravo na spas. Onda je molio, i dobio je samilost. Odbio je samilost, tražio je ljubav. No što se više opirao i bunio, samilost je bivala sve jača: to je snaga zdravih, kojom pokoravaju nemoćne i podvrgavaju ih svom shvaćanju ljubavi.

I on se pokorio. Ušao je u tajanstveni, čudni krug zbivanja oko bolesničkog kreveta, bolesničke sobe, oko kuće u kojoj leži teški, neizlječivi bolesnik.

A krug se iz dana u dan stezao, bivao sve uži, sve bezobzirniji. Ono revno bdijenje nad njim, ona pobožna pažnja što se bila široko rasprostrla oko njega, kao granice nekog nepovredivog carstva, počela je popuštati po rubovima; u nju su prodirale snage života, koji se poput zdravlja ustremio na bolesno mjesto i stao stezati i zacjeljivati ranu.

U rani je ležao on kao krivac i uzročnik sve te pometnje, tog odricanja, te već gotovo glasne i razdražene požrtvovnosti. Htio se osloboditi osjećanja krivnje, osloboditi se sumnje da on možda vrijeđa i muči Fridinu požrtvovnost?... Htio je utvrditi mogućnost jedne laži i umrijeti sa sigurnošću u času najvećeg ogorčenja... Tada bi čak prihvatio i smrt kao dobitak i konačno oslobođenje.

Pokušao se probiti do izvora sumnje. No kao da je ona sve natopila i preplavila oko sebe, nigdje joj više nije mogao otkriti toka. Nigdje one prve, iznenadne pomisli koja bi ga potresla, koja bi stvorila prvu kariku jednog lanca misli.

A ipak, sve je to moralo imati početka! No gdje je, gdje je taj početak? Gdje je taj pogled, taj smiješak, to šaputanje i šuškanje u mraku, to skrovito noćno šuljanje oko njega?...

A ipak — jednom je počelo! Jednog jutra ili jedne večeri, kao slutnja, kao osjećanje samoće i napuštenosti... Nejasno, čudno, javilo se možda kao želja za Fridinom blizinom, za njenim glasom, njenim dahom, njenom toplinom u hladnoj pustoši samoće?... A Fride nije bilo... Tada je možda mislio na Lojza... Lojza — anđela, čisto, bijelo, bespolno, mramorno biće s golubinjim krilima? Želja da ga pretvori u mramor, u nestvarno, u simbol!

Gdje su se srele te dvije želje? Gdje su se zagrlile te dvije misli i zadavile njegovo povjerenje?

Još jedno zvonce s groblja; ovo je danas valjda posljednje, već pada sumrak. A onaj kome zvoni već je u kutiji kao lutka, kao da ga šalju na dar nekom luđaku što pravi kolekcije tih strašnih igračaka.

Noć je bolesnikova kao trula daska: gdje stane, propada sa svojim teškim mislima. Majstor se ne usuđuje mislima zakoračiti u noć. Kao da je pozatvarao sve misli u kaveze i pretince, on se obrati svojim

malim, tehničkim pitanjima ležanja. Krevet postane zanimljivim i strašnim svijetom, punim teškoća i problema.

Oznojio se. Sve je oko njega mokro, ljepljivo i odvratno. Znojne, zgužvane plahte omotale mu se oko nogu, lijepe se i sapinju, zarobljavaju kretanje. Pod nogama topla i vlažna gužva platna, isprepleteni rubovi, nabori, vijuge... Krpe. Nožnim palcima ulazi u labirint krpa, ide brazdama kao nekim prohladnim klancima; zavlači se u dubine, u rupe, u neke iznenadne slobodne prostore, gdje se može okrenuti i susresti tanku struju hladnoće. Nogama traži izlaz iz ovog kaotičnog i prljavog nereda.

On je navikao na glatke dodire, ravne prostrte plohe, koje je mazio svojim dlanovima kao svježe izbrijano lice.

Krevet je zdravih kao bijela jahta što plovi s punim jedrima sna. Kad uplovi u Jutro, bodro izlaze putnici ostavljajući za sobom blage tragove odmora. Nasisali su se sna, pa se protežu, »dobro jutro«, govore zijevajući. Bez boli, bez sumnja, izlaze iz noći kao izletnici, pjevajući; zatim marljivo žvaču svoj doručak kao da uče pjesmicu napamet. Probava ih goni kao povoljan vjetar u krmu i otplove ulicama olakšani, kao istovarene lađe. Maze svoj optimizam kao jabuku koju kane pojesti! Njeguju svoju bradu, svoj brk, svoj vrt, svoje ribice u akvariju i ptičice u kavezu. Oni osjećaju savršenu ravnotežu života i smrti: troše život dok ne prevagne teški uteg smrti... Onda im majstor Albert Knez iskleše dirljivu igračku: ljupkog anđelčića Lojzeka što plače na grobu... ili zalijeva cvijeće. Jedni više vole da im plače, drugi da im zalijeva cvijeće... Ali ljupki anđelčić je lukav, ne lije ni suze ni vodu, on simulira kao glumac, on čeka svoj čas...

Dolje u gradu odbijaju ure na katedrali. Teške, tamne ure, kao da se komadi bronce otkidaju i padaju teško, pljosnato na pločnik. Bolesniku ne govore o protjecanju vremena; njegovo se vrijeme grije na jastuku pod glavom, a zvuci s tornja samo su signali za pomicanje glave, samo racionalna podjela hladnoće jastuka na jednake obroke. Svakih četvrt sata uzima uski napitak svježine i pije ga licem žudno, pohlepno.

Istražio je cijeli krevet pomnom marljivošću doživotnog zatočenika

na otoku. No nigdje više hlada, nigdje kapi svježine — sve je potrošeno. Sve je zahvatio vrući dah groznice i smotao vrtlog besane noći.

Okrene jastuk kao posljednju nadu i uzme razumno i škrto trošiti njegovu svježinu kao vodu u pustinji.

A pustinja je velika, beskrajna kao noć. Miču se ruke po noći kao gubavci. Plaze, gmižu ruke, traže izlaz iz noći, iz boli, iz svega ovoga što se stislo i zgužvalo oko njega u gvalju neizrecive odvratnosti. Traže ruke svjetlo danje, u kome bi mogle barem odijeliti noć od boli, bol od misli i uzeti sve to zasebno, na uzastopno razmatranje.

Idu ruke do ruba kreveta, čeznu za svanućem, za zorom na prozoru, za jutarnjim pijetlom, za zvonom, za prvim tramvajem, za prvim prolaznikom i mišem što bježi u rupu...

»O, ljudi lopovi, ljudi miševi, ljudi prolaznici, pijetli, jutarnji tramvaji!«

Zapomaže majstor, a svuda uokolo gluhi ocean mraka i praznine. Ruke rone u mrak i osjećaju jezu od ništavila oko sebe.

»Eto, ništa, kažu ruke, nema dodira.« Osjećaju samo sebe u praznini. Ni vjetra, ni muhe, sve je uginulo u tmini; samo ruke žive u noći i tjeskobno osjećaju svoju nemoć.

Ruke žive u tmini. Bijele, mramorne ruke nad crnim vodama granita. Tamo preko zida, pod kupolama i arkadama, u čudnom gradu mrtvih oblika, bijele ruke rone u mrak sa svojim tužnim gestama, kao da mole malo sućuti, malo jeze, dvije čestite suze u indiferentnim očima...

Majstor se trgne. Kao da je zavirio preko plota rasklimanih nada u svoju maštu; ondje jednako sjedi anđeo Lojz s rasklopljenom knjigom. Rutinirano, kao krvnik, čeka samo mig da otpočne posao...

Ali knjiga je još neispisana, čista, s hrptom među anđelovim koljenima, a listovi joj nevino vise s jedne i s druge strane u najprirodnijim valovima lepršava papira...

Tu dolazi ime majstora, autora. Obilazi pogledom svoju zamisao,

ogledava stvar, i sviđa mu se. Radost ga obuzima, uživa u ostvarenju. To nije mali Lojzek što budalasto plače, to je veliki, strašni, fatalni Anđeo koji, kad zamahne krilima, čupa živote iz korijena. Misli majstor na pokoljenja što su zinula pred umjetničkim djelom i ne dolaze k sebi od udivljenja. Pa se i sam umiješa među gledaoce kao nepoznat posjetilac, stranac, i obilazi, prisluškuje, prima pohvale inkognito. Kao da je iz ogromnih daljina neke goleme vječnosti doprla do njega, u ovaj zabačeni, zgužvani kutić privremene i ružne stvarnosti, potvrda i priznanje. On osjeti na sebi dah besmrtnosti. Na prijazno raskriljena vrata nasmiješi mu se nešto lijepo i slavno, beskonačno.

Noge su same ušle u papuče i produljile s njima prema vratima. Kako tijelo ipak sluša, bez boli, bez opiranja! Tlo pod nogama, čvrsto, solidno i taj prostor uokolo, uslužan, podređen! Osjeti se strahovito vertikalnim, ljudskim, među patuljastim, četveronožnim stvarima, podmuklo sakritim u mraku. Tehnika kretanja u prostoru se, gle, ne zaboravlja, a njemu se žuri kao nasmrt žednu čovjeku koji je začuo žuborenje vode. Htio se napojiti na svom djelu žestoke, otrovne snage, kao na otrovanom izvoru...

U predsoblju je visjela njegova stara bunda i ključ od radionice. Na dvorištu je mlaka proljetna noć i neka nepojmljiva, blaga svjetlost zvijezda. A pod zvijezdama, u opalno plavo nebo urezala se čvrsta silueta bedema mrtvoga grada s kupolama, kao bagdadska kubeta u nebo Alahovo.

Dvorište je tiho počivalište nerođenih oblika; leže posvuda grubi, neistesani blokovi kamenja u svojoj podmukloj amorfnosti kao neukroćene zvijeri. Prolazi majstor između još nerođenih lica, neoslobođenih pokreta kao silni Stvaralac što prolazi kroz Kaos. Lijevo i desno leži mrak i tamne mase nerođenih svjetova, a on stupa vijugavom mliječnom stazom, posutom bijelom kamenom prašinom, kao da se silna masa sitnih zvijezda prostrla pod njegovim nogama.

U dnu Kaosa, u dnu mraka, gle, tamo u dnu dvorišta malo đavolsko svjetlo titra na prozorčiću šupe! Plašljivo, slabo svjetlo, kao da se nastoji sakriti u tmini.

»Gle, tu se živi!«... To govori svjetlo u šupi u dnu mraka, a majstora ponese noć prema žišku iza onog prozorčića gdje svršava njegova agonija. Smrt oživi u njemu i povede ga ledenom rukom prema »tako dugo žuđenoj izvjesnosti«... I sagne mu glavu do niskog prozorčića da zaviri unutra, da se najede »ogorčenja«...

Pred blijedim, pobožno uokvirenim Alojzijem Gonzagom, zaštitnikom mladosti, nemirno titra kandilo. Pri isposničkom svjetlu mladi se svetac bičuje, a mrtvačka mu se lubanja smije iz razvaljenih čeljusti, iz iskopanih očiju, iz odvaljena nosa; ona se za života nažderala grijeha, i ruga se svecu. A dolje, ispod te tužne slike usrdnog kajanja i podrugljive smrti, u nepouzdanom polusvjetlu titravog kandila vide se na bijelom uzglavlju ležaja dvije glave, čežnjivo sljubljene u snu.

Ni bijesa, ni mržnje, tek neki hladan dodir odvrne majstorov pogled. Čak neka jadna samilost ovlaži mu oči. Zbog te šupe, tog ležaja, tog malog nemirnog svjetla, zbog te tužne ljubavi na onom bijelom jastuku što je Frida brižljivo donijela iz svoga pustog kreveta u ovaj prljavi raj, gdje jedan bijedni anđeo kandilom osvjetljava svečevo bičevanje, a sam grli život i roni u slatki ljubavni san. U san siromašan: Bogu Božje, svecu svečevo, a sebi uzima... što mu se daje...

»Jadna Frida!«

Majstor krene u mrak. Ni staze posute zvijezdama, ni kaosa nerođenih svjetova! Svega je nestalo! Tek mračno dvorište s teškim blokovima kamenja i slijepih, neispisanih ploča. A tu je radionica, odmah desno, s malim vratašcima u velikim dvokrilnim vratima. Ključ je imao u ruci. Gladna, nepodmazana brava prepozna gazdu i zacvili vjerno, pasji. On pomiluje vrata, pomiluje stare, odane zidove tražeći električni prekidač.

Odjednom, u sjaju svjetla, raskrili se nad njim radosno ogromni bijeli Anđeo, kao da ga već odavno čeka tako razvijorenih krila da ga primi u zagrljaj...

Majstor ustukne nepovjerljivo pred velikodušno raširenim krilima i pokuša potražiti, razumno i trijezno, ono »drugo«, ono veliko i

nepojmljivo na isklesanom Lojzu, ono besmrtno i strašno, za pokoljenja...

A Lojz, bijedni anđeo u šupi, gle, već je napisao u knjigu

ALBERT KNEZ
klesarski majstor-umjetnik
ROĐEN (s datumom) — UMRO (bez datuma)

krasnim, klesanim slovima, pisanim s mnogo pažnje i ljubavi, kao da je u njima upisao strašnu bol posljednjeg oproštaja.

»Eto, to je sve: Lojz, i ništa više! Ni besmrtno, ni strašno. Banalno i jasno — Lojz!«

Majstor se čak i nasmiješi na dodatak *umjetnik*, kao na nadgrobni vijenac s dirljivom vrpcom.

»Jadan Lojz!«

Uzme dlijeto i čekić i potraži datum na zidnom kalendaru:

21. lipnja — sv. Alojzije Gonzaga

Majstor se pridruži Lojzovu imendanu i prinese mu veliki posljednji dar — ukleše taj datum u anđelovu knjigu kao dan svoje smrti. Nakon posljednjeg udarca čekića zavlada mir nad onima u šupi. Borba je svršila. Majstor odbaci oruđe i preda se svom anđelu.

Koštane zvijezde

U okviru strahovitih strategijskih zamisli Drugog svjetskog rata predlažemo da se uzme u obzir i podvig malog tenenta okupacione divizije *Bergamo* Torquata Coa. Već u prvim danima neprijateljstva protiv naše zemlje on je iskočio kao znatan detalj iz jednog motornog čamčića na obalu našeg malog otoka s dva pištolja, uperena u općinsku zgradu, i povikao strašnim glasom »pridaiti ze!«, te umalo nije općina od zaprepaštenja prostenjala »predajemo se, bez daljnjega«.

Ali nitko ništa nije odgovorio na Torquatov poziv na predaju, jer nigdje nije ni bilo nikoga. Pa ni onaj mršavi pas, cinik, koji je slučajno onuda rastrešeno lunjao obalom kao neki antički filozof, zabavljen svojim mislima, ne bi bio ni zalajao na tog okupatora, toliko ga je smatrao nevažnom pojavom u okviru svog pasjeg pogleda na svijet, da ga Torquato nije upozorio na sebe svojim čudnim držanjem, kakvo naš pas dotada nikada nije vidio na otoku. Ali ni tada cinik filozofski mudro nije dao glasa od sebe, nego je samo pogledao Torquata vrlo površno i do uvredljivosti nehajno, a zatim je podupro nogom ugao općine... »evo, predajem ti je«... i pošao dalje...

Bio je Torquato osjetljiv što se časti tiče, pa je lako zaključio da je ta pasja gesta nogom vrlo uvredljiv, pa ako hoćete i strahovito nesretan susret s neprijateljem. To ga je toliko razbjesnilo te mu se odjednom učinilo da taj pas i nije pas, nego neko razumno i podrugljivo biće, koje parodira njegov ratni podvig; osjeti kako ga šiba Duceova žestoka parola »chi non è con noi, avrà del piombo«[18] — i Torquato

svojim prvim mecima stupi u Drugi svjetski rat s osjećanjem važnosti toga učešća. Primivši olovo iz oba Torquatova pištolja, četveronožni satirik prekasno shvati da je vrag uzeo šalu i zaokruživši pijano dva-tri puta mjesto na koje će posljednji put leći, zajaukne muklo kao da proklinje svoga ubojicu te se Torquatu srce steglo od nekog sasvim neodređenog straha.

Okružen odredom svojih Bergamasca, Torquato se na kopnu osjećao vrlo nelagodno. Tu je oko njega bilo stotinjak četrdesetogodišnjaka, sve odreda rezervista klase 1901, koji se odmah, ne čekajući njegovih zapovijedi, prihvatiše zida, vrata, uglova i svih mogućih zaklona, kao što su, na primjer, bačve na obali i dvije-tri kržljave palme, što su tužno mahale svojim uvenulim lepezama, kao da samilosno nude neki jadni mir ovim preplašenim ljudima.

Torquato je imao mnogo muke s onim nesretnim i vrlo osobnim oprezom ljudi odjevenih u jednaka odijela, kojima su dali puške u ruke, pa ih kao *vojnike* poslali da se iskrcavaju po tuđim obalama, da se veru po tuđim krševima, da gaze po tuđem kamenju, pa ako ih tko tamo upita zašto to rade, treba da ga smatraju neprijateljem i po mogućnosti ubiju. Taj pretjerano osobni oprez ne zove se strahom kad su ljudi odjeveni u jednaka odijela i kad nose pušku u ruci; to jadno ljudsko osjećanje naziva strahom samo neprijateljska propaganda, sklona pretjerivanju, a kasnije beletristi, kao istinoljubivi kroničari ljudskih osjećanja, koji sva osjećanja nastoje razumjeti, od toga prave priče u kojima se ne rugaju ljudskom strahu, nego njegovom lažnom imenu.

Kad je Torquato ne baš jako glasno povikao »avanti«, četrdesetogodišnjaci su se tromo pomaknuli i uskočili u »nove položaje«, pa se front opet ustalio. Torquatova ofanziva nikako da prodre s obale u unutrašnje uličice, gdje se još uvijek nije moglo otkriti žive duše, što je izazvalo još veći oprez Bergamasca.

Torpiljarka *San Marco* stajala je zaštitnički mirno usred luke s uperenim topovima u grad. No to je mogla biti samo garancija za uspješan ishod operacije u cjelini. Ali ako pogledamo u detalju onog blijedog i neobrijanog prodavača starih odijela iz Bergama, što se stisnuo uz vrata lučke kapetanije i usrdno molio u duši stanovnike

ovog otoka da mu oproste što se i on tu nalazi, ni kriv ni dužan, kakvu zaštitu njemu pruža torpiljarka *San Marco* sa svojim uperenim topovima ako je sada s nekog prozora uperena puška u njega i svaki čas može zazviždati metak i probiti mu glavu?

— Oh, mamma mia, — uzdiše staretinar iz Bergama, a Torquato viče »avanti, evviva il Duce!«[19] — Viče Torquato za svoje unapređenje, za pohvalu i za sve one prednosti koje mu može donijeti ovaj podvig, no i sam čuva leđa uza zid kao da se prilijepio. A staretinar uzdiše, jer mu je teška i nesnosna pomisao da bi sada ovdje mogao umrijeti, i to onog časa kad se otisne od lučke kapetanije, unutra, u usku uličicu, gdje čovjeka mogu dotući i kamenjem. A Torquato viče »avanti«.

— Antonio — šapće staretinar svom susjedu i briše oči palcem i kažiprstom.

— Francesco — odgovara Antonio i problijedi kao da je smrt vidio.

— Avanti, ragazzi![20] — uzvikuje Torquato i zapovjednički žustro maše rukama da bi colonnello s torpiljarke vidio kako to nije šetnja po gradu, kako tu ima i poteškoća, »porco can'«.[21]

Sve je zapelo; sa vojničkog gledišta čak stvar postaje ozbiljnom.

— Ma, ragazzi... — Torquato više ne zapovijeda; to već nalikuje molbi: izvolite ovuda desno, zaboga... No četrdesetogodišnjaci imaju neka svoja civilna zanimanja kod kuće, znaju Torquatove brige i drukčije prevesti — a dirljiva riječ »ragazzi« samo ih podsjeća na majku, tužnu staricu u crnini, sa zavjetima i krunicama; svakog na prsima zaštitnički blago pritiska škapular, natopljen molitvama i majčinskim suzama. Torquato je studentić, koga su u GUF-u oduševili za tučnjavu i nasilno napajanje ricinusom. Njegovi su preci Scipio i Cezar; on je jedan od sinova vučice, koja mu na polasku u rat nije plačući vješala o vrat zavjetnu medalju iz Loreta, nego Duceove riječi: »Chi non è con noi, avrà del piombo.« Dali su mu olovne vojnike, i dječak ih s mukom pomiče s mjesta; strah je teži od olova. Ali Torquato vjeruje u snagu zida: otto milioni di baionette,[22] i njegova se vojska čvrsto držala te vjere: kamen je ipak neprobojniji od majčinih suza. U svakoj vjeri ima snage, a

četrdesetogodišnjaci su usrdno nudili Torquatu to što su imali kao čestiti ljudi, koji ne podvaljuju lošu robu svojoj vlastitoj državi kao ratni liferanti.

No dakako da se išlo na snagu kamena s ramena, što se, kažu, izlijeva iz srca pa teče i pali po žilama, ne bi se oni, majčini, Iliji tako šetali po otoku! Ali što, već je izum praćke oborio diva Golijata i žgolju čobanina učinio kraljem, a ovdje su u narednika Iliju bili upereni topovi neprijateljskog torpiljera koji je tražio od Ilije komandira žandarmerijske stanice i komandanta oružanih snaga na otoku — da kapitulira.

Šest žandara — šest pušaka, na čelu im Ilija s naredničkom sabljom o bedru, a onamo kukavni *San Marco* kalibre naciljao, pa kao veli, predaj se, rajo, nema ti spasa! »Ej, bato, da nemaš tog gvožđa«, srdito brunda Ilija gledajući ga s tavanskog prozorčića kako u luci miče onim prstima, kao da pipa po gradu i traži njega, Iliju, da ga zgnječi k'o stjenicu. »Ma čekaj, ti, svejedno još malo. Nismo mi ovo države džabe dobili«, i opipa Ilija svoju sablju, pa se isprsi na tavanu i pljucne preko krova na ulicu.

Bože, što se Ilija načekao te sablje! Gurali se podnarednici k'o ovnovi, pa znali i podvaliti, podmetnuti nogu, ti na nos, a oni naprijed, na tvoje mjesto. Jer treća ti zvjezdica tek pripasuje sablju, a sa sabljom, e-he, ti si, bato, netko i nešto! Ne vise ti više one ručetine žandarski neuposleno, nego ih palcima važno zakvačiš za službeni opasač, a sablja tobože nemarno tandrka po pločniku, pa je k'o uplakano dijete podigneš pod lijevi lakat, da ne zanovijeta, ili je prebaciš preko tura, pa razgovaraš i k'o sjediš na njoj, a opet stojiš na svojim nogama, k'o čovjek — narednik. Kao narednik, Ilija je razumijevao mnoge stvari iz velike politike, pa je znao u brijačnici dodijeliti svoje mišljenje i presuditi čak između Hitlera i Mussolinija kao vlast koja je upućena u sve one marifetluke drugih vlasti. Lupka sabljom o pod Ilija i misli zdravo i odlučno, nema šta da se boji, što rekne ne porekne. »Nema ti kod mene, moj bato, mile-lale, ljubim rukice, što vele oni u Zagrebu; gdje te dohvatim, tu trava ne niče. Jok!« A brijačnica mramorkom šuti, samo škare škljocaju po glavi i

šišaju redom ježure dlaka i misli, nema šta, reda mora biti u državi. Ilijina sablja revno tucka po podu države i škare škljocaju u redu.

»Gos'n narednič̆e« milo zvuči u službenim susretima Ilijina uha; inače, lijepo je čuti i »šjor Ilija« iz usta trgovca koji mu prodaje ulje za kosu; ta familijarnost unosi respekta u odnose. A kad već uđeš u dućan kao mušterija, moraš i izmijeniti riječ-dvije s trgovcem zbog pristojnosti koja vlada među boljim ljudima.

— Ma isto ja mislim, šjor Ilija, da je Hitler jači nego Mussolini?

— Ih, bitanga ćelava!

Opazi Ilija da ga je Mussolini otjerao na tavan, u mišju rupu, a San Marco vreba u luci k'o mačak. Pritajio se sivi mačor i sve se roguši onim topovima kao da je već nanjušio miša ovdje na tavanu žandarmerijske stanice, pa k'o veli, neka te, već ćeš ti meni izići!

Izići? K'o da nije Ilija i sam mislio na to; potrebna mu je valjda ona tamo pamet od makarona, što li? »Nego, nećeš ti, bato, k'o što ti hoćeš, nisam ni ja veslo sis'o! Eh, jest, da ti na obalu izađem, pa da me udesiš iz topova! Eh, jest, kolac, bato! Vidi ti, kukavice! Da mu se namjestim valjda s cijelim garnizonom na brisanom prostoru pa da on samo šiša gospodski po nama k'o brico? Jok, bato, tu sam! Dođi ti ovamo ako te majka rodila!«

— Gos'n narednič̆e! Gos'n narednič̆e! — Žandar je bio bljedunjavo žuta i neobrijana lica kao bolesnik.

— Ne brkaj mi misli! Što je? — Ilija nije volio takvih lica. (A koliko im govori da se briju, mamlazi! Sramota te stupiti i pred neprijatelja...) — Pripaši se čvršće, da ne spadneš u tur. Što je, dakle?

— Iskrcali su se, gos'n narednič̆e!

— Pa onda? Jesi li ih doček'o? Jesi li iznio kruh i so, ti, radosti moja?

Doduše, govorio je tako Ilija, ali ga je ipak nešto ždrecnulo u želucu: Uh, boga mu krvavoga, zar već? Iliji se to iskrcavanje učinilo preuranjenim i nekako protupropisnim. On je najprije očekivao bombardman brodske artiljerije pa tek onda nastup pješadije. No dobro, misli Ilija, iskrcao se jesi, ali se ukrcati nećeš! Naučit ću ja tebe ratovati, kukavico nijedna! Upoznat ćeš ti moju taktiku, pa neka

ti pomogne bog otac rimski!

— Što da radimo, gos'n narednič̆e?

Bio je zaboravio na žandara koji je gledao u njega prosjačkim očima.

— Što da radiš? Je l' ti to mene pitaš? Gle ti njega, što da radi! Da svojoj Jelici platiš sladoled! A ne znaš ti, je li, što je dužnost vojnika u ratu? Da se boriš i da gineš, moj bato! Eto što da radiš!

Žandar shvati stvar ozbiljno.

— Znači da pucamo, gos'n narednič̆e?

— U koga da pucaš? — Ilija je već gubio strpljenje. — No, u koga da pucaš, ti tope ubojiti?

— Pa... u neprijatelja... — Žandaru se stužilo od tolike svoje neproniclјivosti: nikako da pogodi narednikovu misao.

— A gdje ti je neprijatelj? Vidiš li ga?

»Uh, što je ovo?« misli žandar, strašno nesretan. »Nikako da se pogodiš s ovim ludovom, a neprijatelj dolje na obali!«

— Pa ne vidim ga još, gos'n narednič̆e — usudi se podići glas prema zvjezdanim ramenima narednikovim, — ali uskoro ćemo ga vidjeti...

Ilija začu svoju vlastitu odbačenu misao iz ovih neobrijanih usta i osjeti se okradenim u svojoj mudrosti. Kao da je žandar provalio u povjerljiv arhiv štaba i odanle ukrao ratne planove, on mu se unese u oči kao krotitelj lavova i upita ga strogo, kao pred vojnim sudom:
— A odakle ti to znaš?

— Što, gos'n narednič̆e? — Žandar je bio nevin kao djevica koju pitaju o ružnim stvarima.

— To da ćemo ga uskoro vidjeti?

— Pa... već je pripucao, gos'n narednič̆e! — Čuđenje žandarovo bilo je plod prirodne bojazni da je narednik možda izgubio glavu. Pobjegao ovdje na tavan, pa luduje...

— Gle, bogati, i to si čuo? E, bato, mnogo ti znaš...

Uvuče mu dva prsta u izrez bluze i lako ga privuče k sebi, kao da

mu kani nešto prišapnuti u povjerenju: žandar poslušno ispruži vrat i pripravi uho, a on mu zašapće ravno u bubnjić: — Izdajico!

Žandara najprije zasvrbi topli narednikov dah u uhu, a onda ga tresne sama riječ duboko u mozgu, kao munja. Pokuša se nasmiješiti kao čovjek koji razumije šalu, ali mu osmijeh ostane glupo urezan u uglovima usta kad ga narednik s gadljivom gestom odgurne od sebe i, razočarano uzdahnuvši, pogleda kroz tavanski prozor u nebo.

Uplašio se narednik svoje smiješne nemoći, pa je našao izdaju kao saveznika: lakše je udvoje podijeliti manjak odanosti. Žandar mu je učinio uslugu svojom borbenom gotovošću, i on bi ga zbog te usluge bio i zavolio, da nije sam počeo vjerovati kako je doista izdan. Osjeti čak tugu samoće u ustima i proguta je gorko s pljuvačkom, kao velik čovjek koji dostojno dočekuje svoju sudbinu...

Samo, neprikladno mjesto za sudbinu... Na tavanu je bilo nekih sanduka, a na jednome od njih odmarao se ugojeni mačak *Đoko*, ljubimac žandarmerijske stanice, koji je cijelo vrijeme radoznalo promatrao čas Iliju, čas žandara, a kad je nastala šutnja nakon »izdaje«, on nestrpljivo mijaukne: i vi ste mi neki...

Glas *Đoke* ohrabri žandara; »izdajicu« nije mogao progutati.

— Gospodine naredniče — počne svečanim, civilnim tonom, ali mu se riječ zaglavi u grlu kad začu taj neobični, tuđi glas, što se neočekivano javio iz njega, kao iz nekog gramofona.

Ilija se okrene na peti, a sablja mu huškački zvekne o bedro, kao da ga želi podsjetiti »tko smo mi«...

— Još si tu? Izdiri mi s očiju da te više ne vidim! — *Đoko* skoči sa sanduka i baci mu se pred noge, te se stane umiljavati kao da vidi nepravdu i moli milost. Ilija nije volio da mu se itko plete među noge kad se radi o službenim stvarima, pa zvizne *Đoku* svojom teškom cipelom od teleće kože broj četrdeset i šest, te je požrtvovni mačak odletio među sanduke, vrisnuvši zaprepašteno od iznenađenja. To mu se doista još nikada nije dogodilo u ovoj kući.

Ilija je ostao sam na tavanu. Sjeti se da je on tu zbog osmatranja, te stane motriti okolne krovove s čudnom rastresenošću, kao, tobože,

nije tu važan *San Marco* s topovima. Ipak, nije ga ispuštao iz vida. Miče tamo onim rogovima kao puž.

»Puž-muž, pusti roge van...«, govori mali Ilija na paši, dodirujući prstom ticala žutog puža što je mučno klizio po kamenu s kućicom na plećima. Puž uvlači rogove, a on mu tepa od dragosti: »Puž-muž, pusti roge van, da ti kuću ne prodam...« Ilija digne prst pred oko i dodirne u perspektivi topove *San Marca* — »puž-muž«... Igrao se. Ovce su pasle po kamenju Zagore, a Ilija gradi pužu između dva kamena most od lišća i uživa kako se puž miče po mostu...

Nešto šušne i pretrči preko tavana bosim nožicama. Ilija se trgne.

— *Đoko*! — no mačak se ne javi. Žao mu je sada bilo *Đoke*, pa mu stane tepati: — *Đokica*, gle, mišić! *Đokica*... — *Đoko* uvrijeđeno zaprede negdje iza sanduka i ne makne se.

»Ta to je strahota, *Đokica*, od tog malog skota...«

Iliji je, u onoj zagorskoj školi, uvijek bilo smiješno: »gdje nanjuši malo jela, hladna, vrela, odmah skoči, da s'osmoči«... pa je htio *Đoku* udobrovoljiti, no mačak ne odgovori. Ilija osjeti gorčinu samoće i uzdahne. I ona šestorica dolje, i sve ove kukavice na otoku i oni tamo preko mora, na kopnu, svi su ga napustili! Tko sada tamo u gradovima, po komandama, štabovima i garnizonima misli na njega, komandira Iliju, kako bespomoćno sjedi ovdje na otoku kao u mišolovci; »pođe lijevo — nema kuda, pođe desno — žica svuda«...

Pa kao miš osluhnu Ilija neke glasove, sasvim nove njegovu uhu.

Iz uličica čuli su se nerazumljivi povici kao da se neki ljudi dozivaju u mraku. Mrak padne Iliji na oči: »To su oni!«

— Gos'n naredniče! — promoli glavu na tavan dugi Mile, izjelica, a hlače su mu visjele na turu kao probušeni balon, pa su ga žandari zbog toga zadirkivali. »A napuhujem ga«, veli Mile, »ali propušta, što mu možeš.«

— Gos'n naredniče! — ponovi Mile, tražeći očima narednika po mračnim uglovima tavana, iza sanduka.

— Tu sam, kud gledaš? Nisam mačak! — tresne Ilija srdito. »To im je ona bitanga izdajnička dolje govorila...«

— No, što je, Mile? — upita hladnokrvno, kao vojskovođa u povlačenju. — Kakva je situacija?

— Prodrli su, gos'n naredniče! Drže ćoškove!

— Koje ćoškove? Govori jasno, ubila te strijela od groma!

— Pa... da kažemo... od zahoda na apoteku... I onamo drži ćošak kod notara i kod »Bate«...

»Pa se smije vraškoj spravi«... Zatim Ilija doda naglas: — Znači blokir'o nas je propisno?

— Jest, gos'n naredniče. — Mile je čekao zapovijedi s puškom u ruci u stavu »mirno«; on se nalazio u ratu. — Ima ih, po mom računu, dva voda s rezervama.

— Znači, bilo mu je poznato gdje se nalazi stanica. — nastavi narednik analizirati položaj. — A šta to znači? To znači... — zastane i svine nos kažiprstom kao da razmišlja... — da mu je netko odao naš položaj... te on pravo na nas. Da je pošao na općinu... Jasno, trebalo je da pođe na općinu, da nije bilo izdaje!... Pa sam zato imao plan: napad s leđa, zatim bih ga maznuo s lijevog boka, tamo od pošte... pravo u more! Ali šta... — odmahne Ilija rezignirano i zamisli se.

— Eh, da — uzdahne Mile i uzme »voljno«, spustivši pušku preda se.

Svršio je rat.

I siđe s tavana, poguren. Puška mu je služila mjesto štapa.

Sluša Ilija kako udara Milin kundak o drvene stepenice, kao bubanj u posmrtnom maršu vojne glazbe lani kad su u gradu pokapali komandanta žandarmerijskog puka. Onoga što ga nije htio unaprijediti za narednika: »Jok, dok sam ja živ!« Tada je taj bubanj odjekivao u Ilijinoj duši, Bože mi prosti, slatko k'o valcer. Sve onako maršírajući u sprovodu žalobnim korakom u odabranoj četi otresitih žandara, Iliji je dolazilo da zapleše na tu glazbu. Umro je stari. Sad će napokon zagrliti nju, dugo željkovanu!... I doista, malo zatim poljubi je on i pripaše o svom boku s tvrdom vjerom da se nikada više od nje ne rastaje.

»Oh, majku mu! Nema ni šest mjeseci...«

Kao mrtvo dijete, uzme je Ilija na ruke i poljubi dugo i nježno posljednjim, oproštajnim poljupcem kojim se živi rastaju od mrtvih. Onda je otpaše i položi na dno sanduka, kao na dno groba.

— Gotovo je — veli, a srce mu plače: — Ni šest mjeseci...

— Gos'n naredniče — čudnim glasom doziva Mile, ne promolivši glave; zove sa stepenica. — Gos'n naredniče, traže vas...

Iliji je sad već bilo svejedno...

Torquato je bio uzbuđen kao dječak koji je prvi stigao na cilj.

Ilija ga pozdravi vojnički. Torquato se osmjehne prezirno i nehajno digne ruku na oči. U žutim čizmicama i s onim alpinističkim percem bio je nalik ptičici što se vrpolji na grani. Onako malen pred Ilijom, nalazio je osobnu satisfakciju u pobjedi. Stavljao je sad jednu sad drugu ruku na bok, šetkao po Ilijinoj kancelariji kao po osvojenoj zemlji, udarao nogama pokorene stolice, zaustavljao se pred mapom Evrope na zidu i premjeravao je pedljima, kao da stupa po kontinentu ogromnim, bahatim koracima, pun pobjede do grla.

»Ta to je strahota — od tog malog skota«, sjeti se Ilija i bi mu lakše od te male osvete.

Torquato upre prstom u jednu točku na mapi (pod prstom je bio naš otok) i upitno pogleda Iliju.

— Ja — potvrdi Ilija mračno, kao da time predaje otok neprijatelju.

I doista, Torquato mu na to dade znak da izađe.

— Znači — sjaši!, — reče Ilija za sebe i izađe.

Čovjek u ovakvim časovima ne misli dalje od spavanja. Ilija osjeti želju da legne na leđa, raširi noge i turi ruke pod glavu, pa da se ispava k'o čovjek, a sve ovo nek ide do đavola! Bilo pa prošlo.

Na hodniku je stajalo uza zid šest pušaka kao šest sirota bez oca i majke; na klupi bajunete, pištolji, opasači, kao prćija pokojnice. Nigdje jednog žandara. »Kukavice«, veli Ilija i osjeća kako mu patos

vlastite sudbine nadima grudi. On visoko podiže glavu i stupa hodnikom ponosno, te mu se Bergamaski uklanjaju s poštovanjem, a iz njihova šaputanja se saznaje da je to »quel caporione«.[23] Iliji godi to šaputanje oko njegove osobe, pa i ne gleda taj jad neprijateljski.

Na njegovu je krevetu bila dobro nabijena slamarica, plahte od žutice i novi novcati pokrivači, namirisani naftalinom. Smota on to začas, stegne kaišem i naprti na pleća.

Staretinar Francesco, koji je znao što je roba, približi se radoznalo i opipa kvalitetu pokrivača i žutice. Ilija (zna se) krivo protumači tu kretnju.

— Odbij! i nalevo krug! Il' ti je možda ćaćino?

Francesco shvati po tonu tog susreta što treba da uradi, i odstupi gotovo postiđeno. — Si signore, scusi.[24]

Ilija ispadne na ulicu. Ali kuda sada s tim teretom? Kao da spašava posljednji komadić države, hitro zamakne iza ugla i udari prema obali. Kako je hodao pognute glave pod zavežljajem, na uglu općine naiđe na ubijeno pseto i zastane načas da bi izvršio letimičan uvid. »Oborio te, bato, a? Kukavica krvava!« »Vrag je tu uzeo šalu«, pomisli Ilija i osjeti svoj teret kao krađu koja bi mogla stajati glave. Sjeti se topova *San Marca* i žmirne onamo ispod slamarice: bili su upereni u njega! Obuzme ga nemilo čuvstvo, koje mi, u nedostatku povoljnijeg izraza, nazivamo strahom. Ako i nije baš to, ipak — ogleda se Ilija za zakloništem. U nesretnom redu zbivanja toga znamenitog dana, Ilija se nađe (oprostite nam tu trivijalnu činjenicu) pred općinskim zahodom i s oduševljenjem poljubi kažiprst Providnosti koja mu je samilosno pokazala to mjesto. Uletjevši u emajliranu prostoriju, osjeti atmosferu sigurnosti, kao pod krovom bolnice, koju štiti međunarodni znak Crvenog križa.

— Hu — učini netko iza pregrade, a Iliji srce zamre. — Hu, hu!

Ilija odgovori kašljanjem.

Kao na ugovoreni znak, izađe iza pregrade Manzo, stari čuvar ove ustanove, i zagleda se začuđeno u Iliju.

— Manzo, bogati... — zašapće Ilija u žurbi — ne bulji u mene k'o tele

nego... Stoj, jesmo li ovdje sami? Eh, onda poslušaj, spremi mi ovo stvari. Dobit ćeš ćebe.

Manza zasvrbje iza uha, zatim bolje namjesti kapu na glavi, kao da mu se vide okrajci misli.

— A-ha. — Onda reče kao da je shvatio: — Ćebe?

— Gledaj, novo, ako sam se dvaput pokrivao. Još sve miriše na magazin.

Ilija tura Manzu ćebe pod nos, ne bi li ga omamio mirisom naftalina. No Manzo je gadljiv, bolje mu miriši koža:

— Daj cokule...

— Cokule? A ja bos da hodam? Eh, što si bitanga! Evo, ćebe!

— Neću... Daj i bluzu pa metni to evo ovamo. — Manzo pokaže pregradak sa zahodskim alatom.

Bilo je vruće. Aprilsko sunce upeklo, pa se Iliji cijedi znoj ispod debelog sukna zimske uniforme. »A treba je i tako skinuti!«, pokuša se pomiriti Ilija, ali onda odjednom ispadne pred njega nekako službeno, do grla zakopčana propisana i stroga riječ »uniforma« i dođe mu da pljusne Manza onako lijevom, po njušci zahodskoj.

— Hoćeš da me svučeš do gola, ti lopove! Zube ću ti odbiti... — Ali taj je bijes bio pod poklopcem od slame i nekako se istutnjio jadno i neopasno.

— E, strah me, Ilija — reče Manzo potraživši ga ispod slamarice. — A gdje ti je sablja?

— Uh! — uzdahne Ilija mučenički, kao da je ipak odlučio progutati tu uvredu; to je ujedno bio i znak da pristaje na krvničke uvjete. Zna on ratne propise: neprijatelju je oteo komad plijena iz kljuna, a tko zna opet po kakvim zakonima to »ovi« sude?

— Hajde, bitango nijedna — reče pomirljivo. — Gdje ti je to ćumeza?

— A bluza? — Manzo nije vjerovao propalici bez vlasti i plaće.

— Dobit ćeš kad obučem civil — izdere se Ilija, ne bi li makar to

upalilo.

— A jok! kako ti ono znaš reći, jok, bato! — i Manzo raširi ruke, ne da ni koraka dalje, — Bluzu odmah, ili nosi sve, neću ja za tebe gubiti glavu.

Ilija ponovno reče »uh!« i sagne glavu pod zavežljajem svoje sudbine. Zavežljaj odloži u komorici među metle i kante, onda obriše znoj zgužvanom maramicom i stane pred Manza sa svim nekadašnjim autoritetom. Zbacivši teret s ramena, na kojima su se opet zabijelile koštane zvijezde, Ilija se uspravi i isprsi; osjeti u prsima, u nogama, u rukama svoje naredničko dostojanstvo. Na jedan čas pusti se omamiti prošlošću, te je gotovo uspio i Manzu pomutiti osjećanje za stvarnost. Iz tog trenutka lijepog sna grubo prodrmaju Iliju potkovani koraci na ulici i neki strani glasovi bace ga u stvarnost emajlirane općinske ustanove s Manzovom nestrpljivom fizionomijom pred sobom.

Uzme otkopčavati bluzu nekako rastreseno i čak svečano, kao da kod svakog dugmeta moli određenu molitvicu, zatim povadi iz džepova lisnicu, automatsku olovku, češalj i malo okruglo ogledalo sa slikom gole žene na glatkoj poleđini od kaučuka. Izvlačio je ruke iz rukava zatvorenih očiju, kao da kožu s njega gule i pridrža tako jedan čas bluzu u ruci kao da se s njom oprašta.

— Čekaj! — podvikne Ilija narušitelju potresnog časa, pa izvadi iz džepa nožić i otpara šest koštanih zvjezdica, koje još jednom prebroji na dlanu i zatim pomno spremi u poseban pregradak lisnice.

— Drži, gulikožo!

Manzo dvaput ogleda bluzu s jedne i s druge strane, a zatim i prema svjetlu: nema li rupa od moljaca...

— A kad ćeš doć po ovo? Jer mogu oni ovdje nekoga svoga postaviti... A ja, znaš, ako nađu, ja neću...

— Ne boj se, dok nađem stan. — Ilija pođe vratima utiskujući košulju u hlače.

— Ilija, skini kapu — opomene ga Manzo prijateljski. — Kako ćeš s

kapom, a u košulji?...

Doista! — Smuči mu se od pomisli da će sada kroz grad tako, k'o baraba, u košulji i čakširama, a na nogama mu još kožnate žandarske gamaše, te ne zna ni sam kako bi hodao, jer pitanje je sada: što je on? Padne mu na um cigareta, kao jedno od sitnih sredstava snalaženja. Pronađe u džepu izgužvan *Ibar*, koji mu se gotovo smili onako jadno umotan u svoj bijeli, zgužvani papirić kao siroče. Prinese ga samilosno ustima kao da ga kani poljubiti — i ne pripali.

Dugo je Ilija startao na vratima spomenute javne ustanove, čak i nogu spuštao na ulicu da zakorači, ali odmah je i povlačio, kao da gazi u hladnu vodu. Onda, kao da se ipak odlučio, skine kapu s obje ruke, kao krunu, otpuhne s nje paučinu što je pokupio na tavanu, i otkopča kokardu, koju spremi u isti pregradak sa zvjezdicama. Obriše rupcem oznojeno čelo i unutrašnju kožu na kapi (ovo posljednje učini naprosto po navici, bez ikakva dubljeg, simboličnog značenja), zatim i kapu preda Manzu na čuvanje...

Eto, ode sad država do đavola. Osjeti to Ilija na svojoj otkrivenoj glavi u hladnom dodiru zraka, i neka tužna neodgovornost stane ga uporno tješiti, upravo kao da je on sve ovo jedva i dočekao. Poče ga zlostavljati neko prokleto osjećanje oslobođenja, što li, te mu čak dođe i žao države, kao neke stare i poštovane ličnosti s brcima i s generalskim činom. Leglo mu na dušu mučno olakšanje, kao da se izbljuvao nakon teškog lumperaja. Stale se čak rađati i neke nade, ružičaste i punačke, s rumenim obrazima i nabreklim dojkama na punim i okruglim nogama. U Iliju se ušulja toplina neke bezbrižne idile mekog kreveta s bijelim ponjavama što mirišu na pranje, i u svemu tome neke meke, oble ruke, gole do pazuha... Nešto golo i mekano preleti preko njegovih želja, kao lahor što izaziva ježure na vodi.

Nije imao smjelosti da zakorači u to svoje novo stanje, pa se neodlučno ustremio ondje na vratima kao da trga latice tratinčice: da — ne, da — ne...

Ilija je postao dobar; osjetio je potrebu da nekoga zamoli za oproštenje ili da spasi neko dijete iz vode. Zaželio je da ga ljudi vole

ili makar i sažaljevaju, ako im je to lakše. Htio je, jednom riječi, ponijeti javno teret svoga mučeništva i proći kroz topli šapat publike, ali onda zamaknuti za ugao, u zaborav... A za njim da ostane samo čuđenje i priznanje... Tražio je neko krotko dostojanstvo, kojim bi zaogrnuo svoju neodređenu osobu prije no što stupi na put... tako, gotovo gol, u samoj košulji i žandarskim čakširama i s gamašama na nogama, a noge više ne znaju hodati žandarski... Ne znaju više te stroge škare (ali pravedne, govorio je Ilija: ja sam strog komandir, ali pravedan), ne znaju onako odlučno strići te državne ulice uzduž i poprijeko, pa ako mi dođeš pod nožice, bato, ostrići ću ti nokte zajedno s prstima, da me upamtiš! Ja sam strog, ali pravedan!

A sada... kao da se danas rodio, a svuda oko njega najedanput velik i nepoznat svijet, pun smicalica i zasjeda.

Bio tu svijet kod brice, domaći, naš čovo, a znaš mu naći kraja na sva četiri ćoška; izvali on opet u šali, a ti skupiš samo obrve, i sav ti je opet u šaci, sićušan i dobar, samo ga spremiš u džep. Htjedne li strugnuti za ćošak, pričepiš ga za nožni palac, e, ne niči mi, bato, gdje te ne sijem, pa za šijicu, natrag, tu mi se vrti, gdje te vidim. Brij se i šišaj k'o čovjek, pa reci ako što imaš, tu ti je mjesto, a ne da mi brstiš tamo po okrajcima, u mraku, kako bi ti ovo i ono... Pa eto ti, dočekao si i »ovo« i »ono«! Zar ti nijesam lijepo govorio, brajko?...

Ali da, »kundačenje«, »žandari«, to sam ti ja bio! De, okušaj sada ovoga pjetlića s percem... I, evo baš, evo ti ga, na!

I dođe Iliji želja da se i sam makne, da se skloni tu unutra pred Torquatom, koji onuda iza ugla stupi na pozornicu nekim, kako da kažemo? — historijskim korakom, što li, jer sve se ogledava po prozorima neće li cvijeće padati po njemu, no pero mu se zabrinuto trese iznad glave, kao da se odozdo nigdje nikakva dobra ne vidi. Ali, Torquato osvjedočeno korača po tlu, koje je netom osvojio, a tlo je mirno i pokorno prostrto pod njegovim nogama, Roma-doma.

Ilija osjeti svoj raskvašeni *Ibar* u ustima pa ga odgrize, no bilo je već prekasno da pljucne duhan; ovaj bi tu čovo mogao shvatiti k'o: pljucam ja na tebe, nikogoviću! I nije red; prolazi čovjek propisno, k'o da kažeš, znanac ti prolazi ulicom, pa ne možeš da pljucaš preda

nj... E, jesmo mi koji put marva!... A miran oficir, udešen... Nego Iliju šaljivo zaškaklje ono oficirovo kokošje perce za šeširom, no on obzirno žmirne i preskoči neumjesnu šalu k'o razuman čovjek, pa se uzme namještati u neku »kulturnu« pozu ne bi li upao u oči. Ilija se gorljivo izloži na vratima. Vojnik prema vojniku... ili (što mu možeš) podoficir prema oficiru vojske koja je pobijedila u ratu, što jest, jest! Pa k'o, javit će se čovjek, znanci smo, progovoriti riječ-dvije, pitati kakav je svijet ovdje. Nije šala, čovjek preuzima vlast, a tko mu može bolje reći što je tu miran građanin, a što je opet ona bitanga u mraku, što brsti... Pa reći će čovjek: »hvala, gos'n naredniče; ako što trebate, ja sam tu.« »Hvala, gos'n kapetane, ja za sebe ništa, nego ovo našeg svijeta, eto, da mi prigledate, a za čašicu primaprimisima vina i dobru ribu ne brinite; ja sam im sâm bio k'o otac...«

»Zato sam tu«, pričini se Iliji da je oficir rekao prolazeći mimo njega.

Ilija žustro lupi petama svojih cokula u znak zahvalnosti i podigne ruku iznad uha, ali tu dodirne golu glavu pa se zbunjeno iskesi te se moglo pomisliti da je jedan od onih šašavih beskućnika što se vrzmaju sa svojim loncem oko kazana vojnih kuhinja, a za sitne usluge bace im iz magazina po koji komad iznošene vojne odjeće, pa pozdravljaju vojnički svako uniformirano lice smatrajući se i sami vojnim licima. Čini se da je Torquato upravo tako ocijenio Iliju, jer ga omjeri najprije s osmijehom punim zaštitničke sklonosti, a zatim mu prstom dade znak da priđe.

— Ohè, tu lazzarone! Vien quà![25]

— Je's! — odazva se uslužno Ilija (»Vidi, čovjeka! Rek'o ja...«)

— Guarda — okrene mu Torquato glavu s dva prsta prema ubijenom psetu. — Quel cane, hè, butta via. Capito? Butta giù[26] — i pokaže mu kretnjom pseto i more.

— E, jest to nezdravo, ta crkotina na ulici — reče Ilija zbog konverzacije... — A opet, ovo sunce upeklo...

— Hè? — upita Torquato s umjerenom strogošću.

— A velim, vruće, ne možeš bluze na sebi izdržati — i stane sukati rukave od košulje da bi dokazao...

Činilo se da Ilija razgolićuje ruke zbog posla i svidi se Torquatu ta pokorna spremnost pa mu pruži neku debelu i mirisnu cigaretu koju izvadi iz staniola i celofana...

— E, baš hvala — zatakne Ilija cigaretu za uho i raskopča košulju na prsima kao da se naprosto guši od vrućine, pa reče »uf!« kao dokaz.

Torquato shvati da se Ilija tu pred njim producira za poklonjenu cigaretu, pa mu dade još jednu i brzo se pokupi zbog vlastitog ugleda.

— Fa presto, hè[27] — reče na odlasku pokazavši mu uginulo pseto.

— Sad ću ja to, šjor... — Ilija se začudi vlastitoj upotrebi ove posljednje riječi; došla mu je nekako iznenada i on je odmah prihvati kao staro poznanstvo. Kao snažan zagorski klipan s rudlavom kosom i rutavim grudima što je upravo odslužio vojsku, pa se u vojničkim čakširama i bijeloj seljačkoj košulji spustio u grad da traži posla, eto tako je Ilija ostao na ulici s dugim koščatim ručetinama besposleno obješenim uz tijelo pa govori »šjor« svakom građaninu. A na nozi kao da ima gumenu petu pa korača krotko i ponizno kao crkovnjak, da ne bi narušio gradsko svečano hodanje. Ilija priđe ubijenom psetu i sagne se nad njim kao nad mrtvacem koji je sam kriv svojoj smrti.

— E, bato, bato, jesi li lajao, jesi, pa eto ti! — govori Ilija mrtvom psu uzimajući ga na ruke gotovo nježno kao mršavo mrtvo siroče, a žao mu je životinje, pa joj predbacuje smrt. — Eh, nema te što ponijeti, same kosti... A što se upuštaš, jadno štene? Oficiru hoćeš da prkosiš? E, moj brajko, ne laj gdje ne treba — i gladi ga Ilija po ušima i po leđima niz dlaku i suze mu se skupljaju u očima.

— A nije lajao, ne, moj brajko, nego eto, pasja ćud u čovjeka — brunda Manzo u zahodu i lupa zaposleno kantama.

Ilija nije slušao Manza, nego sve tepa štenetu noseći ga prema obali: — Eh, bato, bato... — Odjednom začu *Đokino* mijaukanje u blizini i potraži ga očima. Ondje iza ugla stajao je dugi Mile Izjelica u nekom prekratkom civilnom odijelu, a na glavi mu kapa s tvrdim štitom od kartona, koji se prelomio po sredini pa to daje još više suhoće i strogosti njegovu pogledu; a *Đoko* se umiljava Mili oko nogu i

mijauče.

— Ostavite to, gos'n naredniče — govori mu Mile ozbiljno, čak, ako je pravo čuo, i nekako zapovijedajući.

— Ma što da ostavim, Mile, je li? — Ilija kao nekako kroz san gleda Milu, pa ne vjeruje svojim očima... »Gos'n naredniče« mu dolazi nekud izdaleka i zvuči kao sjećanje. Učini mu se kao da ga opet vuku natrag u neko mučno i neodređeno stanje, u nešto teško i strogo, s dužnostima i odgovornostima... Hoće da ga ponovno obuku u nešto što on više nije, što je u njemu završilo i umrlo te, eto, i suza nad tom smrću...

— Okanite se! — ponovi Mile, a glas mu poigrava od srditosti.

— Ama čega da se kanim, Mile? — pita Ilija podložno, kao podređeni.

— Toga šteneta — podvikne Mile, a glas mu ljutito raste. — Niste valjda postali šinter kod neprijatelja?

— Kakav šinter (ova ga je riječ razbudila), budalo! Ovo se mora, da kugu ne širi...

— Neka širi! Što vas se tiče? Neka se sami brinu!

— A, red ti smeta, je li, Izjelico? E, taj si mi! Sumnj'o sam ja i prije na tebe! Brstio si ti s onima u mraku...! Izdajico!

— Hu-hu-hu — smije se Manzo unutra među kantama kao neki zli, zahodski duh.

Mile jako poblijedi i ruka mu se zatrese u džepu, no odjednom okrene se naglo na peti i nestane iza ugla.

Mačak *Đoko* ostane na uglu u nedoumici i zamijauče bespomoćno kao sirota.

— Dođi, *Đokica*, dođi ti ovamo...

Đoko se trgne na taj glas kao na ružnu uspomenu, pa potrči za Milom dozivajući ga kroz puste uličice zdvojnim mijaukanjem.

Ilija spusti štene na zemlju i veže mu oveći kamen o vrat pa, bez suza i tepanja zavitla revno njim u zraku i baci ga daleko od obale.

Manzo gleda to iz zahoda pa se okrene s gađenjem i pljune na taj posao.

Voda proguta mrtvo pseto, a Ilija se zagleda u krugove na vodi:

— Eto, brajko, svršeno je s tobom.

I obriše dlan o dlan, kao da pere ruke, kao Pilat...

Benito Floda von Reltih

— No, dobro — progovori napokon i onaj nepoznati čovjek kojeg je te večeri naš zajednički prijatelj doveo u društvo kao svoga znanca. Prilikom upoznavanja promrmljao je neku sasvim nerazumljivu riječ, koju, dakako, nitko nije upamtio, tako te nismo još ni znali kako se zove. — No dobro — reče, dakle, znanac — kad je riječ o snovima, mogao bih vam ispričati nešto... Samo, bojim se da mi nećete oprostiti što uplićem u vaše pripovijedanje o snovima jedan zbiljski slučaj, koji je toliko nalik na san, te često i sam posumnjam nisam li ja to ipak sanjao?...

Ako mi dopustite, ja bih otpočeo time da često prolazim pored botaničkog vrta, to jest najmanje dvaput dnevno; ujutro kad idem u kancelariju i o podne kad se vraćam, a koji put i poslije podne, kad imam nekog izvanrednog posla ili kakvih sastanaka, a toga se, dakako, uvijek nađe u našem poslu. Ja, naime, radim kod državnih željeznica. Ali, uostalom, to nije važno.

Kad god idem pored botaničkog vrta, brojim šipke na željeznoj ogradi. To je neka moja glupa navika: te sam šipke tko zna koliko puta već prebrojio (ta velim, prolazim onuda dvaput dnevno i uvijek brojim), a da me ubijete ne bih vam znao reći koliko ih ima. To jest, znam otprilike, ali ne jamčim da se ne bih prevario i za par stotina. Prije, dok sam radio na željezničkim stanicama, brojio sam vagone teretnih vlakova, ali uvijek — kako da kažem — neslužbeno, tako »za svoj račun«, naprosto po toj prokletoj navici, kao da me neki đavo tjera da brojim. Brojio sam čak i željezničke pragove, sve dva po dva; naprezao sam vid i produživao brojenje sve dalje i dalje,

dokle mi se pogled ne bi skupio u točku gdje su se spajale tračnice u daljini. Onda bih nastavio brojiti u mašti, a pragovi su se nizali u mojoj glavi kao napast od koje se naprosto nisam mogao osloboditi.

Jednom sam tako išao u obilaženje pruge i, naravno, brojim. Brojim i brojim, pa se sjetim odjednom da bih se trebao vratiti, ali ne mogu da se otkinem. Kao da me vuku svi oni još nepobrojeni pragovi i traže da ih izbrojim, pa što ću? — idem dalje i brojim. Odlučujem da ću, evo, još samo do prvog kilometarskog stupa i onda se svakako vraćam. I eto, kilometarski stup je tu sa strane, a preda mnom pragovi, pragovi... unedogled. I brojim ja, a umor me hvata i noge mi otežale te mi se čini da ne gazim više po zemlji, nego kao da se penjem po beskrajnim ljestvama u nebo. I penjem se ja tako, a postaje mi sve strmije, sve napornije: ljestve kao da su se sasvim uspravile pa stoje vertikalno, prema nebu. Muti mi se već u glavi od onog neprestanog dodavanja još jednog broja, pa još jednog i još jednog, a nikako da se otresem, da se otrijeznim od tog pijanstva. Kao da je palo na me neko prokletstvo, pa nemam drugog izlaza nego to ludo brojenje, ništa ne vidim oko sebe, ništa ne čujem, već samo odmjereno brojevi udaraju u meni kao kotači o spojeve tračnica. Ne znam više je li dan ili noć, ne znam što je lijevo a što desno, samo osjećam kako se gomilaju brojevi u meni kao da ih gutam, pa postajem od toga teži i umorniji. Čini mi se da sam negdje u visini, da je zemlje nestalo ispod mene, pa se hvatam rukama za prečke ljestava da ne bih pao, jer mi se već počelo ozbiljno vrtjeti u glavi.

To je bilo strašno. Činilo mi se kad bih se zaustavio, kad bih prestao brojiti, da bih se onog časa strovalio u neku strašnu dubinu bez dna i da bih tako padao tko zna dokle. Jeza me hvatala od te pomisli.

Uostalom, lažem: nisam na to mislio, to jest, nisam pomišljao na to da se zaustavim; ja sam samo osjećao da moram dalje, dalje i više... u beskraj.

I tko zna dokle bih ja još bio tako hodao četveronoške po željezničkim pragovima da odjednom nisam naišao na neke noge što su mi stajale na putu. Kao da mi se sama Smrt ispriječila, obuvena u blatnjave cipele od teleće kože; učini mi se da je gotovo

sa mnom, da ću se sad prevrnuti i strmoglaviti u dubinu. Da bih se spasio, stanem uporno ponavljati broj do koga sam stigao, a sve gledam da zaobiđem one noge i da pođem dalje. No ja desno, noge desno, ja lijevo, noge lijevo! Vidim, ne ide tako, pa se pokušam provući između nogu. I doista, provučem glavu ali noge mi stisnu vrat i u isti mah začujem smijeh iznad sebe, grohotan i vrlo poznat smijeh. Tako se smijao susjed, nadzornik pruge, ogroman čovjek, koji je mogao, kažu, sam izbaciti vagon iz tračnica. Ali odakle on ovdje? to je jedino što je mene začudilo. Zatim mi je nešto govorio, ali sasvim nerazumljivo i bez ikakve veze s onim što je mene zanimalo. A mene je zanimalo samo jedno: kako da svladam, da odgurnem zapreku i da pođem dalje, jer od toga je sve zavisilo.

Kasnije mi je pričao da sam se koprcao onako ulovljen (on je u početku sve shvatio kao šalu) i da sam stalno ponavljao neki broj, a zatim, kad me pustio, da sam ga silno odgurnuo ramenom te umalo nije pao. On se, naravno, tada prestao smijati, uhvatio me za ramena i uspravio, no, veli da sam tako strašno izgledao te je pomislio da sam poludio. Drmao me i tresao, zvao me po imenu, čak veli da me i pljusnuo ne bi li me razbudio i dozvao k sebi, no ja sam samo s užasom buljio u njega, otimao se i strastveno ponavljao svoj broj. Na koncu to se natezanje pretvorilo u pravo rvanje. Veli da je bio očajan. Znao je da će svakog časa naići brzi vlak, a ja se nikako ne dam s pruge, nego stalno tapkam na mjestu sa svojim brojem. Da me ne bi morao ostaviti ondje na tračnicama, lupio me šakom po glavi i oborio, zatim me odvukao s pruge i tako sam ostao živ.

Došao sam k sebi u bolnici i prvo čega sam se sjetio bio je broj. To jest, nisam se ja sjetio broja, već ga je netko šapnuo u mraku i ja sam se odmah prihvatio. Iz početka sam ga u sebi ponavljao, ali ubijala me dosada, pa sam ga stao izgovarati naglas da mi vrijeme prođe. Liječnik me je s vrlo ljubaznim smiješkom upitao zašto to govorim, no ja se nisam ni osvrnuo na to pitanje i nastavio sam svoj posao ne obaziruć se uopće na liječnika, upravo kao da ga i nema. Prije svega, primijetio sam da je njegov smiješak za mene uvredljiv: postavio se nada mnom i smješka mi se u lice, kao da sam ja neko dijete što gradi kulu od karata, koja se neprestano ruši, a on neki mudri graditelj što odozgor dijeli korisne savjete. A drugo, što se

njega tiče što ja govorim? Valjda to nije nigdje zabranjeno izgovarati neki broj? Uostalom, neka i drugi malo pripaze kad neprestano ponavljaju riječi »onda«, »znate«, »je li«. Ne bi li i njih upitao taj liječnik zašto to govore? Konačno i on sam neprestano govori »ja«, »ja«, kao da i nema nikoga drugoga na svijetu osim njega.

Kasnije došao je još jedan liječnik, stariji, koji se nije ni osvrtao na mene (valjda zato što je bio još mudriji od prvoga), nego se odmah obratio svom mlađem kolegi s nekim pitanjem, u kome je bilo, osim riječi »pacijent« (a taj sam, naravno, bio ja) još nekoliko latinskih riječi, pa tako nisam razumio ni pitanja. Mladi je liječnik odgovorio opet s nekoliko latinskih riječi i završio sa saopćenjem da neprestano ponavljam broj 1909.

Gle, pa ja do sada nisam ni znao koji broj govorim! Meni je, naravno, bilo svejedno koji je to broj, a ovi, vidi, pridaju mu važnost! Smijao sam se od srca starijem liječniku kad je zabrinuto ponovio: »Hm, hiljadu devet stotina i devet?« kao da sam izabrao baš najopasniji broj od svih mogućih brojeva koji su do sada poznati medicini. Zatim je opet s mnogo latinskih riječi, nešto upitao mlađeg kolegu u vezi s tim sasvim nedužnim brojem. Mlađi se odmah požurio da upotrijebi nekoliko puta riječ »ja« i da objasni kako je pronašao da taj broj nosi ujedno i moja godina rođenja i da za sada on sve gradi na toj koincidenciji. Gle, bogati, rekoh u sebi, ni to nisam do sada opazio da je to broj moje godine rođenja, pa sam se već unaprijed smijao, očekujući što će ovaj mlađi »izgraditi na toj koincidenciji«.

Stariji je, međutim, kod tog podatka uskliknuo: »Interesantno!« i onda nanizao cijelu litaniju latinskih riječi, koje, dakako, nisam brojio. Nastavili su zatim razgovor preda mnom sasvim razumljivim jezikom o nekim mojim vrlo osobnim stvarima, kao da ja tu uopće nisam prisutan, kao da mene naprosto nema. Govorili su o mojoj krvi, o stolici, o urinu i pljuvački, istaknuli kako sam neoženjen i na to klimali glavama, zatim »pubertet«, »seksualitet«, »perverzitet«, ilis, alis, nalis... i opet nestali u latinštini. To me uvrijedilo i razljutilo, pa sam stao glasno govoriti svoj broj da bih im omeo razgovor. Nisu se osvrtali, nego nastavili razgovor, a ja broj uzeo izvikivati, i to ih je napokon ipak otjeralo. Na odlasku su me pogledali s mržnjom, a to sam upravo i htio, i bio sam zadovoljan.

No mislite da mi se nisu još istoga dana osvetili? Kako su to sitni i pakosni ljudi! Metnuli su k meni u sobu jednog vrlo dosadnog čovjeka, koji je neprestano govorio: »Urugvaj-Paragvaj, Urugvaj-Paragvaj.« Možete zamisliti kako je to ubitačno neprestano slušati te dvije riječi, pa još onako izgovarane, onim reskim i bijesnim glasom i nekako u žurbi, kao da se te riječi međusobno natječu i neprestano istrčavaju jedna ispred druge pa bi im i on, taj dosadni glupan, htio kod toga pomoći. Nisam nikako mogao podnositi tu utrku, pa sam se umiješao s mojim brojem. No »Urugvaj-Paragvaja« nije to ni najmanje smetalo, nego nastavio on gorljivo licitirati, kao da na tome ima dobru zaradu. Ali nisam se ni ja dao gnjaviti, pa sam smislio da mu između svakog Urugvaja i Paragvaja ubacim svoj broj, kao kad se baci štap među noge nekome tko trči. Zaplest će se, mislim, spotaknuti i pasti. Ali vraga! — Tako je lako preskakivao moju zapreku kao kakav olimpijski šampion u preskakivanju prepona, a mene zahvatio bijes, pa sam stao iz sve snage izvikivati svoj broj. Htio sam ga naprosto nadvikati, samo da ga ne čujem, jer mi je užasno išao na živce. No stao se i on derati, a kod toga se držao kao da je sam, kao da čuje moj glas izvana, pa viče prema prozoru »Urugvaj-Paragvaj«. Ja tu, na tri metra od njega, vičem mu u lice »Hiljadu devetsto devet«, a on u prozor — »Urugvaj-Paragvaj!«

Ja: Hiljadu devetsto devet!

On (u prozor): Urugvaj-Paragvaj!

Da nas je tko čuo, bio bi pomislio da lajemo jedan na drugoga kao psi, Bože mi prosti, jer su se psi javili u susjedstvu svojim lavežom...

No, kaže se, pametniji popušta, zato sam ja prvi spustio glas i govorio sam sasvim tiho, ali opet nisam htio sasvim ušutjeti, da ne bi on pomislio da sam potpuno odstupio. Taj se moj postupak odmah pokazao korisnim, jer je i on popustio, pa je uzeo tiho brundati, gotovo šapćući, »Urugvaj-Paragvaj«.

Sutradan, kad sam se probudio, našao sam u sobi umjesto njega nekog bivšeg austrijskog vojskovođu, strašnog hvalisavca, a uz to je tako odvratno lagao da je mene bilo stid umjesto njega. Imao je razdijeljenu, sijedu bradu kao Franjo Josip i kratko ošišanu kosu, ali bio je ravan kao svijeća. Čini se da je cijelo vrijeme pazio na mene

dok sam spavao, jer čim sam otvorio oči, on je skočio s kreveta (na kome je ležao odjeven) čekajući da se ja probudim, snažno udario petama, tako da se sav zatresao od tog udarca, otresito klimnuo glavom, udarivši kod toga bradom u prsa i progovorio službenim glasom, kao da raportira:

— Dopustite da se predstavim. Ja sam Benito Floda von Reltih feldmaršal Njegova Cesarskog i Kraljevskog Apoštolskog Veličanstva. A s kim ja imam čast, prosim?

Feldmaršal je, ukrućen, izbacivši prsa i uvukavši trbuh, čekao moj odgovor. No ja se nisam dao povući za jezik. Tko zna je li on doista feldmaršal ili je možda sasvim običan potpukovnik u službi japanske špijunaže? Za svaki slučaj, ja sam šutio, štoviše nisam ga htio ni pogledati.

— Možda strogi inkognito? — reče on, još jednako prsa van trbuh unutra. — No da, ja to znam cijeniti, kamerad. Tako sam i ja u Ženevi čuvao najstroži inkognito — nastavi on — kad sam 1898. bio u pratnji blagopokojne carice.[28] Bio sam na tri koraka od blagopokojne vladarice. Vidim ja, onaj fakin nešto vadi iz džepa. Odmah sam potrčao i rukom branio caricu, ali kobna turpija prošla mi je ovdje između prstiju. Izdahnula je na ovim mojim rukama. Vidio sam dušu kako joj je izletjela iz usta, mlada i čista, kao bijela ptičica. Od onda, kamerad, ja vjerujem da postoji duša.

— A kad sam pod nadvojvodom Hanibalom Lucićem kod Kane Galilejske hametice potukao rimske legije,[29] čuo sam kako se diže neki šum nad bojnim poljem (bilo je, morate znati, dva milijuna mrtvih). Pitam moga ađutanta što je to? — Veli, ne zna, pitat će jednog malteškog viteza, jer da se oni, tj. malteški vitezovi, u to razumiju. »Duše naših neprijatelja, gospodine, idu pred sud Božji«, odgovorio je vitez mom ađutantu. Ja sam se onda rugao, ali otkad sam vidio dušu blagopokojne vladarice, vjerujem da postoje duše, kao što vjerujem da postoje ptice. I vi ćete se, kamerad, jednom uvjeriti u to, ima vremena.

Nastojao sam da ga ne slušam, jer sam znao da je sve lagao što je govorio, pa sam prionuo uz svoj broj kao utopljenik uz kolut za spašavanje. Ovaj je uobraženi lažljivac već počeo preda mnom

izvoditi kojekakve parade, pozdrave caru i carskoj obitelji, zatim razne manevre s konjicom, pa je uzeo skakati i propinjati se po sobi kao konj, a na koncu je izveo i nekoliko velikih bitaka sa svim rodovima oružja, čak i s podmornicama, pa mi se zavlačio ispod kreveta i udarao me šakom u leđa kao u dno neprijateljskog broda.

Nisam više mogao podnositi tog zlostavljanja, pa kad mi se u jednom momentu približio, izderao sam mu se ravno u uho: — Hiljadu devetsto devet!

— A to je opet rumunjsko-japanski rat, hiljadu devet stotina i devete! Bio sam i u njemu. Tada sam prvi put govorio s mikadom. »Čun ku van, Be-ni-to«, meni će on, a ja njemu odmah natrag: »Gu-bi-cu ču-vaj!« (Jer oni, morate znati, rastavljaju svaku riječ na slogove, kao Kinezi). Mikado me samo potapšao po ramenu i promrmljao zbunjeno: »Takotuci«, a to je neka vrst vojničkog ohrabrenja, što doslovno znači: »Sviđa mi se tvoja odvažnost.« Kasnije mi je vlastoručno pričvrstio na grudi odličje Crnog Zmaja, nakon moje pobjede na rijeci Kikuko Takamacu, gdje je pao u ropstvo rumunjski general Paonadasku. Hop!

Tu podskoči feldmaršal Benito Floda kao da se spotaknuo o dasku na podu, čime je očito htio pokazati kako je već u samom imenu bila sadržana zla sudbina nesretnog rumunjskog generala. Vidio sam da se nisam prevario kad sam odmah u početku posumnjao da on ima nešto s Japancima.

Ja sam se nadao da je sad konačno uspostavljen mir nakon te velike feldmaršalove pobjede nad Rumunjima, ali se pokazalo da su takve (a i sve ostale) nade varave, kad se čovjek nađe u društvu s tim ljutim ratnicima. Otpočeo je on odmah drugi veliki rat s Turcima radi Dardanela. Najprije je tražio od mene, kao da sam ja turski sultan, da pustim njegovu flotu kroz Dardanele, jer da on mora još danas prijeći Alpe i stići u nedjelju u šesnaest sati nula minuta u Singapur, gdje se ima pridružiti trupama nadvojvode Salvadora, a u ponedjeljak u zoru (nije mi htio reći u koliko sati, jer je to bila stroga vojnička tajna) počinje pod njegovim zapovjedništvom velika ofenziva protiv Velike Patagonije. Postavio mi je ultimatum; rok za dogovor — jedanaest minuta!

Ja sam odlučio da šutim, jer — ponavljam — tko zna tko je on, a da ga pustim kroz te Dardanele, on bi, kako je bio ratoboran, možda opet pobio dva milijuna nedužnih ljudi.

Nervozno je šetao po sobi s rukama na turu čekajući nestrpljivo moj odgovor.

Što da radim? Barem da mi nije dao tako kratak rok, imao bih vremena da nešto smislim, ili makar da obavijestim ljude što im ovaj sprema, da ne budu pobijeni na pravdi Boga. »Tako i tako, ljudi Božji, čuvajte se, ide na vas strašni vojskovođa Benito Floda von Reltih sa silnim snagama; zatvorite vrata i prozore i ugasite svijeće...«

No on kao da je čitao moje misli: odjednom se okrene prema meni i stane me dugo i prodorno gledati, zatim se u njemu nešto otkine i zahriplje: i on prasne u silan smijeh te se od toga smijeha moj krevet zatresao zajedno sa mnom.

— Izdaja, a? Hja, ha, ha... Tajni savez s Velikom Patagonijom? Hja, ha, ha... Ne brinite se, vojvoda od Katafalka vam je uhvaćen na putu sa svim tajnim dokumentima zajedno s vašim vlastoručnim pismom u kome obavještavate Pingvince o mojim namjerama.[30] Što? Hoćete li pojedinosti da se uvjerite? Neka zatvore vrata i prozore i neka ugase svijeće, ha?

Ja sam se zaprepastio! Nisam, doduše, poslao vojvodu, ali sam upravo namjeravao zamoliti onog starijeg doktora da pošalje nekoga tamo u onu zemlju i neka ih obavijesti... Gle, a Benito Floda već sve zna, čak do samih svijeća!

Znao sam da će mi se osvetiti i umirao sam od straha. Stajao je nada mnom kod kreveta i gledao me strašnim pogledom, kao da će me ovog časa zubima zadaviti. Misli su mi se splele i zaustavile, srce mi je prestalo kucati, i u toj tišini što je nastala u meni začujem šapat, sasvim tih, gotovo nečujan šapat, kao da mi srce šapće: »Hiljadu devetsto devet, hiljadu devetsto devet...«

Tada se sjetim (ne znam da li sam se pritom i udario po čelu?), pa šapnem i ja onako kako mi je srce govorilo:

— Hiljadu devetsto devet.

— A, to je već druga stvar! — usklikne Benito Floda, a lice mu se razvedri i smiri, da, čak se i nasmiješi od zadovoljstva.

— Pa mi smo klika, dušo moja, vi i ja! — stane se on sve više oduševljavati, žestoko trljajući tur dlanovima. Odjednom, kao da je nešto zaboravio, lupi se po čelu i otrči vratima. Vrata su bila zaključana, no to ga ni najmanje ne zbuni, on se sagne i reče kroz ključanicu: »Pozor! Pozor! Šifra 'hiljadu devetsto devet'! Ponavljam: šifra 'hiljadu devetsto devet'« Zatim se vrati k meni i reče: »Vrlo dobro. Ovo vam historija nikad neće zaboraviti, kamerad! Mi smo osovina budućnosti!«

Priznajem da su me njegove riječi uplašile. Njegova mi je osoba postajala sve zagonetnijom, a riječ »klika« učinila je naprosto da zadršćem. Ne mogu vam opisati kakve su me sve misli tada spopadale. Bilo me strah, kažem vam, bilo me strah kao nikada u životu! Znao sam da me on kani uvući u nešto tajno i zakučasto, iz čega se nikada više neću iskopati. Jeza me spopadala kad sam mislio na one neke tajne koje će mi povjeriti i koje ću ja morati da nosim u svojoj glavi pod strašnom odgovornošću: ode li tajna, ode glava! Pa onda onaj ropski život s tajnom u glavi! Hodaš gradom, a ona bućka u glavi, pa strepiš da tko ne čuje to bućkanje, ili da ti ne iscuri jedna kap te tajne iz oka, ili da je u bijesu negdje naprosto ne ispljuneš. A kad te tko pogleda na ulici, čini ti se da mjesto glave nosiš na ramenu prozirnu staklenu kuglu u kojoj se bezbrižno praćaka tvoja zlatna ribica... Na koncu ne znaš više živjeti, a nije ti više ni potreban život, jer ti prestaješ biti čovjekom, postaješ kutijom, čeličnom blagajnom (s pepelom među stijenama, protiv požara), odanim spremištem tajne, koja te svega sapinje kao tumor u mozgu. A kad to postanem (jer i na to sam pomislio), sjetit će se jednog dana (možda baš i zbog samoga hira!) Benito Floda svoje tajne u mojoj glavi, pa će mi, kao čovjek od prakse kome se žuri, onako praktično u žurbi skinuti glavu, povaditi iz nje svoje stvari, a nju baciti na smeće kao praznu kutiju od konzerve.

Proklinjao sam čas kad sam počeo brojiti. Zar nisam mogao ostati običnim prolaznikom pored stvari i ne obazirati se na to što u njima

ima neki broj? Ne bih bio dospio ovamo u šake Benitu Flodi i ja bih danas kao i vi pričao samo svoje smiješne i zabavne sne...

No da, danas... Danas je brojenje kod mene samo amaterska pasija, kao kod drugih sakupljanje poštanskih maraka; ja sam danas, ako hoćete, neki filatelist brojenja. Ali onda, onda je to bio moj pjesnički zanos, moj poziv, moj doživotni zadatak. Ja sam htio brojenjem stići do kraja brojenja. Do kraja mogućnosti brojenja. Vi se, vidim, podsmjehujete i kažete da sam htio postići nemoguće. A zar i vi ne idete za nemogućim svako jutro čim se probudite? Već onda počnete igrati svoju dnevnu ulogu, jer svaki bi od vas htio biti nešto što nije. Ja sam htio prebrojiti sve brojeve i stići do kraja brojenja, do beskonačnosti, da bih upoznao veličinu svijeta, inače ne bih mogao živjeti, a vi biste htjeli uvjeriti sve ljude da ste taj koji niste, jer vam je nezanimljivo biti onim što jeste. Moj život živi, a ja brojim i time mu pomažem da živi, i vi koji jeste živite, a onim koji niste pomažete mu da živi. Ja pribrajam brojeve, vi pribrajate zadovoljstva, ali i vi i ja težimo za beskonačnim pribrajanjem, za beskrajnim zadovoljstvom, to jest za nemogućim.

A ipak, kako je zanimljivo to neprestano dodavanje — još jedan, još jedan i još jedan; čini vam se kao da neprestano dodajete nešto sebi, kao da se obogaćujete, kao da se širite i sami postajete jedna beskonačnost za sebe.

Eto, proklinjao sam taj mamac koji me je doveo u onaj svijet Benita Flode, gdje se neprestano snovalo nešto zagonetno, mračno i veliko, a ja sam bio čovjek usamljen i bez veličine, bez ikakva dara i sklonosti za avanture i zakučaste poslove, gotovo kukavički zaljubljen u svoje jednostavne i miroljubive brojke.

Dok sam ja tako malodušno razmišljao o svom nimalo zavidnom položaju, Benito Floda je sjeo k meni na krevet, čak je i prijateljski naslonio lakat na moje koljeno i neprestano nešto sam sa sobom potiho razgovarao. Iz toga sam razgovora mogao razabrati da on nekoga uvjerava kako sam ja »stopostotno njegov čovjek«, da zaslužujem svako povjerenje i da će on meni svakako otkriti »svoju tajnu« još ovoga časa. Sad sam se uvjerio da moja bojazan nije bila samo plod moje »bolesne mašte«, kako me kasnije uvjeravao onaj

stariji liječnik (s kojim se i vi, dakako, slažete), nego da je mene Benito Floda već uvrstio u neke svoje velike kombinacije i da me hoće zbog toga učiniti nosiocem svoje tajne. Tko zna što će on tražiti od mene? Možda da odem iznutra podrivati Veliku Patagoniju prije njegova napada na nju, ili će me možda poslati u neke druge krajeve svijeta da širim reltihizam?

No čini se da se netko žestoko protivio takvom mišljenju o meni, jer se Benito Floda počeo strašno srditi i nestrpljivo mahati rukama, kao da mu se gadi slušati to što mu govore. Već sam se ponadao da će ga te intrige protiv mene možda pokolebati u odluci, ali kad sam vidio njegovu čvrstoću kojom je odbijao optužbe protiv mene i kad sam čuo kako je na koncu prijeteći izjavio da on svojom glavom jamči za mene, ali neka i drugi čuvaju svoje glave, još jednom sam se uvjerio kako su sve nade varave kad čovjek ima nesreću da se dopadne Benitu Flodi. Podišla me jeza; već sam gledao kako se kotrljaju odrubljene glave...

Benito Floda odlučno zasiječe rukom, kao da je diskusiji odrezao glavu, zatim se obrati meni važnim, gotovo bih rekao sudbonosnim izrazom lica:

— Kamerad, ovim časom vi stupate u historiju! Ulazite u odabrani krug hrabrih muževa historije koji su posvećeni u moju tajnu. Ali prije no što uđete, pogledajte što je ostalo pred vratima? Pred vratima su *Benito* i *von*; to ne ulazi. *Benito* je počasna straža, kostim i strana maska za varku, a *von* je stari gramofon za valcer. Sad uđite sa mnom, bez *Benita* i *von*, pa me čitajte, naopako, to jest zdesna nalijevo, na semitski način... Što? Jeste li pročitali?

Jesam, pročitao sam i mozak mi se zavrtio od zaprepaštenja te sam pao na krevet kao mrtav. Oči sam izbuljio u njega, ali nisam ga više vidio.

Vidio sam samo kavez s debelim šipkama, a u kavezu sebe kao papagaja, kako skačem od šipke do šipke i brojim, i brojim kljunom sve uokolo kaveza, bez prestanka uvijek jedan te isti broj.

— Hiljadu devetsto devet, hiljadu devetsto devet, hiljadu devetsto devet...

— Bravo! — vikne on. — Vi ste posvećeni. Čestitam! — i pozdravi me podignutom rukom.

Otada se ničega više ne sjećam kao čovjek, jer tu počinje moj papagajski život. O tom životu pričat ću vam drugi put kao »uspomene bivšeg papagaja«; mislim da će vas priča zanimati, jer takvo što sigurno još nikada niste čuli, a za sada htio bih vam reći tek toliko da sam slobodno skakao po kavezu i ponavljao svoj »hiljadu devetsto devet« do mile volje, te sam vjerojatno bio dosadio ukućanima koji su me danomice slušali, ali bilo je i onih koji su hvalili moju vještinu govora, čak su sumnjali u moje papagajstvo i odlučno tvrdili da se tu sigurno krije neka smicalica, jer da ih odviše podsjećam na ljudsko biće.

Kako sam dugo bio papagaj ne bih vam ni danas znao točno reći, jer mi, to jest oni, papagaji, drukčije računaju vrijeme nego mi ljudi; budući da ponavljaju uvijek jednu te istu stvar, čini se da se kod njih ništa i ne mijenja, pa prema tome kao da ni vrijeme ne protječe; možda zato i žive tako dugo te brbljave i dosadne ptice.

Kad sam prestao biti papagaj — a to je bilo možda i nakon mnogo godina — to jest kad sam se ponovno vratio ljudima, nisam se ni najmanje začudio kad su mi rekli da je Benito Floda von Reltih, ili naprosto — pošto je odbacio »stranu masku za varku« i »stari gramofon za valcer« — Floda Reltih (jer to je bio on, ako ste me dobro pratili) zajedno s Japancima (zar nisam imao nosa?!) uvalio cijeli svijet u strahoviti rat, u kome je poubijano na desetke milijuna ljudi. Nisam se začudio, kako rekoh, što je Floda napravio takav pokolj po svijetu, jer sam imao dovoljno razloga, kako ste čuli, da pretpostavljam da je on jedino za tim i težio.

Mene je jedino spasila moja privremena metamorfoza, inače tko zna gdje bi danas svjetlucale moje kosti, u noći na kiši... I moje su se kosti doista obradovale kad sam čuo kako je Floda bio sa svih strana opkoljen od protivničke vojske i kako je u očaju pucao sebi u usta.

Floda je mrtav! Klicao sam hodajući ulicama, te su me prolaznici gledali u čudu; mislili su da sam valjda poludio, što li, jer je ta vijest bila stara već nekoliko godina. A i samome mi se čini da nisam bio sasvim normalan tih dana, jer sam neprestano ponavljao »Floda je

mrtav! Floda je mrtav!« kao da sam se ponovno vratio papagajima. Čak su me ljudi počeli sumnjičavo gledati, što ja to tu meljem pred sobom, a neki su mi znanci (i prijatelji) žestoko zamjeravali što se sada isprsavam u sigurnosti, a onda, kad se od čovjeka tražila ljudska riječ, mudro sam se preobrazio u papagaja. Drugi, koji su mi bili manje skloni, ne samo da su mi predbacivali papagaja nego su me, štoviše, optuživali da sam svjesno ušao u papagaje, i da sam upravo kao papagaj podupirao japansku terorističku organizaciju »Ašatsu«, jer da nisam ja tamo izvodio nikakav »svoj broj«, kojim bih sada htio sebi pribaviti čak i neki ugled pjesnika-patnika i filozofa, što li, nego da sam tamo u kavezu neprestano klicao Reltihu — »Ljah Reltih!«

Niti sam ja znao za tu neku japansku organizaciju, niti mi je bilo tada poznato kako se kliče Flodi, već ja samo znam da sam htio upozoriti ljude da se sprema krvoproliće, ali me Floda zaskočio i zatim, kako već rekoh, na moje veliko zaprepaštenje naprosto prisvojio, te sam od straha postao papagaj, ljudi moji, od straha i užasa!

Zar se onda treba čuditi što se ne mogu nikada dovoljno naizgovoriti slatkih riječi »Floda — je — mrtav«? Kad ih izgovaram, čini mi se kao da neka ustajala tama izlazi iz mene, kao da se čistim, umivam i osvježujem ujutro nakon neke guste i nečiste, dugotrajne noći sa strašnim i odvratnim snovima. Osjećam svoje dvije ljudske noge pod sobom kako hodaju i govore, noge govore: »Floda je mrtav. Floda je mrtav«... Jedna noga stane na zemlju i kaže »Floda«, zatim druga stane i dodaje »mrtav«, a kopula vezuje moje noge u korake, u smisao ljudskog hodanja po zemlji, jer ona tvrdi i potvrđuje slobodu moga kretanja. I one, moje noge, govore svakome o svojoj slobodi, govore drugim nogama što prolaze pored njih, govore dječjim kolicima i biciklima, cipelama i kaljačama, kotačima automobila i tramvaja, svakome dovikuju u prolazu: »Hej, Floda je mrtav!«

Tako neki dan, tramvaj stoji na stanici; ja hodam pored tramvaja, a moje noge melju svoje »Floda je mrtav«, kad mi neki poznati glas sasvim blizu šapne u uho: »Mislite?«

Podignem glavu, obazrem se, kad ono neki doslovno obrijani čovjek, bez obrva i trepavica, kao da je na vatri opaljen, odmiče se od moga uha i smiješeći mi se podrugljivo skače na tramvaj.

Potrčim za njim da ga upitam što je htio reći i uopće kako treba da protumačim njegovo ponašanje, no tramvaj mi odjuri ispred nosa i ostavi me zblenuta i ukočena, naprosto sapeta strahom i sumnjama.

I opet ne znam hodati. Kao da su me bacili u neku vreću, vezanu iznad glave, pa se mičem kao slijepac pipajući oko sebe, a noge mi se posvadile u vreći i pakosno smetaju jedna drugoj, podmeću, varaju, podvaljuju, spliću se i spotiču, gube svoju čovječnost, svoju ljudskost, postaju glupe i zlobne poluge, nespretna i besmislena hodala što ni hodati više ne umiju.

Glavinjao sam kao da su mi zabili čavao u glavu; doista, ona mi je riječ kroz uho prodrla u mozak i ondje legla teško i bolno kao jež, pa se neprestano miče i gnijezdi i muči me starim strahom i nemirom.

Čuo sam u sebi onaj poznati glas, čuo sam strah kako mi govori »Mislite?«, i ceri mi se podrugljivo izbrijana, opaljena, strašna fizionomija, bez trepavica i obrva.

Ako ste kada živjeli u nekoj mučnoj neizvjesnosti pa ste se stalno vrtjeli oko jedne nepomične i nesalomljive misli u vama kao da ste nataknuti na ražanj, onda ćete moći i mene shvatiti.

»Mislite?« A zar sam išta mislio? Ja sam se naprosto bio uhvatio za jednu pouzdanu nit-vodilju, da bih se izvukao iz onih zapletenih tmina u koje me bio zamrsio Floda, da bih ponovno prohodao kao čovjek po ovoj našoj ljudskoj zemlji, po kojoj ljudi hodaju i govore i cvijeće miriše, kad mi odjednom, jednom riječi, jednim šapatom u uho, prekinuše nit i evo, jadan, prihvatio sam se opet brojenja kao nekog prosjačenja smisla od stvari oko sebe. Idem, doista, kao prosjak od predmeta do predmeta i molim da mi dade ono što je njemu sasvim nepotrebno, da mi pokloni svoju mogućnost da bude broj — i ništa više. Ništa drugo ja ne trebam od stvari, samo njihovo mjesto u brojenju, i to mi je dovoljno da bih znao da se mičem s mjesta, da hodam, da živim, kao što bolesnik živi brojeći kapljice lijeka što padaju u čašu bezbojne vode i vjeruje da njegov život

zavisi upravo od broja kapljica, a ne od njihovih ljekovitih sastojaka.

Tako hodam i brojim. Brojevi me pokreću, stavljaju mi nogu ispred noge, vuku me naprijed, odmjeravaju ritam i daju neki vajni smisao mom hodanju. Kad prolazim pored botaničkog vrta, brojim, dakle, šipke na željeznoj ogradi. Ne brojim da bih izbrojio šipke, da bih saznao koliko ih ima, već prstom dodirujem svaku drugu, svaku treću, svaku petu da bih razbudio u sebi ono bezuvjetno osjećanje ritma koje je potrebno svakom ljudskom kretanju. Ljudi i ne znaju da se kreću po nekom ritmu, jer je on u njih prirodan, zdrav i nepomućen te se kreću lako i bezbrižno kao virtuozi hodanja, a ja taj ritam neprestano moram tražiti i loviti negdje izvan sebe, neprestano ga moram umjetno uspostavljati, kao početnik na violini što nogom lupa takt.

I jučer tako, bolje — sinoć, prolazeći iz ureda pored botaničkog vrta, sviram po ogradi svoje ritmove i prstom odrezujem šipke kao note na crtovlju, kad, i ne gledajući, odjednom osjetim da netko stoji preda mnom i u isti čas, a da još nisam ni digao pogled, upita me onaj isti glas, od neki dan, onaj od »Mislite?« onim istim šapatom:

— No, pa koliko ih ima?

Preda mnom je stajala opaljena fizionomija.

Ja nikako ne znam što se u taj mah dogodilo sa mnom; nije li se odjednom u mom sjećanju prenuo onaj slučaj kad mi se ispriječio nadzornik pruge dok sam četveronoške brojio pragove ili se ponovno oglasilo moje papagajstvo, samo ja sam sasvim neočekivano i za mene sama, kao pod utjecajem neke magije, poput najotrcanijeg medijuma što ih vode razni čarobnjaci po vašarima, spremno odgovorio:

— Hiljadu devetsto devet!

I znoj me obli. S »mojim brojem« pojavilo se u mom sjećanju gotovo u isti čas, kao da je za uho dovučeno, i jedno davno i dobro poznato lice. Zato sam se i oznojio...

— Da, pogodili ste, ja sam! — reče lice čitajući moje misli, lako kao plakat sa svojim imenom i prezimenom i fotografijom. — A vi ste

me već bili pokopali, kamerad? Ah, ne čudim se, bilo je burno. Jeste li vidjeli rusvaja? A pogledajte samo mene kakav sam: bez jedne jedine dlake na cijelom tijelu! — i skine šešir da bi mi pokazao glavu, koja je bila gola kao i lice. — Sve spaljeno. Vatra cijelog svijeta bila je upravljena na mene. Izgubio sam glas izdavajući zapovijedi usred eksplozija, zato šapćem. Vrijedno je, kamerad, izgubiti glas da se nadviču detonacije cijelog svijeta! Ali pogledajte malo i svijet kako izgleda: ni Cezar, ni Džingis-kan ni Tamerlan, ni Bonaparte nisu ga tako udesili. Ha, ha, ha...

Smijao se ružno, bez glasa, s nekim slinavim hripanjem u grlu i prsima te je to prije bilo nalik na kašalj nego na smijeh.

— I nagluh sam, morate znati. Neke svinje generali, upravo oni što su protiv vas galamili da ste pacifist, kad su vidjeli da su izgubili rat, podmetnuli su mi eksploziv pod stol, pa su mi pukli bubnjići u ušima. Na koncu sam ostao sam u podrumu svoje palače, sa svih strana opkoljen od neprijatelja. Ispalio sam sebi u usta dva metka, ali sam ih progutao — i izvadi iz prsluka dva neoštećena revolverska metka — evo ih, tu su. No pogledajte ih, čisti su, oprao sam ih... Vrijedno je pogledati, to su historijski meci. S njima svršava jedna pripovijest. Ali dva su metka kao dvotočje: pripovijest se nastavlja na drugim kontinentima. Zato, do viđenja, kamerad, žuri mi se. Ja sam samo na proputovanju. Ah, toliko posla da ne znam gdje mi je glava! Imam mali posalac u Trstu, a onda preko Egipta i Perzije u Aziju. Tamo treba zasukati rukave! Sve je već gusto zasijano, ja idem samo na žetvu.

On je trijumfirao. Oči su mu sjale kao u luđaka i kao da mu je curila neka naslada iz usta, u kojima sam, uostalom, primijetio mnogo crnih i pokvarenih zuba, kao da su mu i oni stradali od požara.

— Uostalom, znate što? — nastavi on šaptati, pun oduševljenja. — Dođite sa mnom! Vidjet ćete kako ću sada skresati mikadu. Kapitulantu! »Takotuci«? Bogme i udarit ću! Ovaj put neće ni njega mimoići, ne bojte se! Dođite sa mnom, neće nas nitko prepoznati.

— N-n-ne, ne mogu — zamucam, jer mi se jezik bio ukočio od straha. — Boli me zub — sjetim se odjednom tog naivnog đačkog izgovora, i metnem ruku na lice.

— Zub? — zahriplje on srdito i ošine me takvim pogledom, da su mi doista svi zubi protrnuli. — Zub! U ratu nema zubobolje, to valjda znate! Uostalom, ja mislim da vas ne trebam podsjećati na vašu obvezu! Vi ste posvećeni! Nosite moju tajnu u svojoj glavi i Historija vas nikada više ne može ostaviti po strani. Vaša glava mora stupati sa mnom ili vam je moram skinuti i uzeti iz nje svoje stvari. Birajte!

Ah, kako sam ja sve to bio predvidio!

Nastupio je, dakle, onaj strašni, takozvani »historijski čas« — Floda je došao po moju glavu!

Moja glava nije više bila moja: on ju je već držao u svojim rukama i nad njom isukan mač, pitajući je da se odluči. A što je mogla odlučiti ta jadna šaka zastrašenog mozga, što se sva stisla i drhturila kao progonjena ptica u potkrovlju očekujući u stravi svoj posljednji čas?

Pokušao sam okom svrnuti na prolaznike i zatražiti pomoć, no on to primijeti, povuče me blago za lakat i okrene me prema ogradi.

Na pruzi iza botaničkog vrta zviždale su lokomotive i prolazile kompozicije vlakova s rasvijetljenim prozorima. Tamo u onom svjetlu, mislio sam, sjede ljudi, jedu svoje kobasice, pijuckaju rakiju, kartaju i razgovaraju; putuju sa svojim glavama tamo gdje kiša pada ili gdje sunce sja, a u glavi im rakija i miris kobasica, riječi i razgovori, karte, lukavštine i smijeh. Iza mojih leđa prolaze ljudi sa svojim neodvojivim, neotuđivim glavama, čvrsto nataknutim na uvjerenje o prirodnom pravu nošenja svoje glave na ramenima. A ja stojim ovdje, naslonjen na željeznu ogradu, s tom svojom »posvećenom« i založenom glavom, praznom i jadnom, nad kojom licitira strašan vjerovnik s mačem u ruci, te je osjećam samo kao ortaka u nečistu poslu, kao ulovljenog kradljivca s tuđom stvari u džepu, kao nosioca ubistvene tajne, kao zavjeru, kao bombu, kao rat i smrt. I sve mislim kako bih je odbacio i odrekao se nje, »posvećene«, pa otišao hodati po gradu, olakšan i spašen, otišao gaziti po zemlji i osjećati svoja stopala i zemlju pod njima kao strastven dodir moga bića sa svemirom.

»Dodir bića sa svemirom? A bez glave?« Vidim kako se čudite, ako se čak i ne rugate? Doista, luda misao! Ah, u glavi mi se sve smutilo;

bila mi je tuđa i neprijateljska; bila je njegova, u nju je on pohranio svoje stvari i pripadala je njemu.

— No, što kažete? — upita on s nestrpljenjem. — Ja nemam vremena.

U meni je srce zadrhtalo. No ja sam prisluhnuo tom drhtanju kao malom, jadnom utočištu i učini mi se kao da mi ono uporno otkucava moju staru spasonosnu šifru.

— Hiljadu devetsto devet! — izvalim odjednom i ukočim se u očekivanju.

— A, to je druga stvar — reče on pomirljivim šapatom i potapša me prijateljski po ramenu. — Dobro, ostanite, dušo draga. Vodit ćete naše evropske stvari...

Odjednom se trgne i pogleda na sat.

— Vlak mi odlazi za koju minutu — reče užurbano. — Zbogom i ne plačite. Svijet mora izgorjeti! Do viđenja, dušo moja.

Tu sam osjetio dvije mekane i hladne guje na čelu: on me poljubio.

— Dakle, ostaje — hiljadu devetsto devet?

Ne znam jesam li na to odgovorio »ostaje«, jer me već hvatala nesvjestica.

— Dobro — šapne on, i to je posljednje što sam čuo. Svijest mi se sasvim ugasila i složio sam se na zemlju kao svijeća.

Vama je sve to skupa smiješno, to ja znam, primijetio sam i u toku svog pričanja kako se snebivate i podsmjehujete. Mislite, pamet mu se pomutila od tog pustog brojenja pa bulazni koješta.

Mnoge se ljudske stvari čine smiješnima dok ih čovjek gleda na drugima. A na mnoge se čak i privikne, ma kako čudne bile, i dopušta da se javljaju tu i tamo kao zanimljiv izuzetak zbog vlastite zabave. Štoviše, mnoge čovjek i zavoli upravo zato što se ljudi njima izuzetno zanimaju.

Vama se, dakako, čini smiješnim to moje brojenje, kao što biste se, očito, smijali čovjeku koji bi, recimo, uzeo sakupljati buhe. A ipak

ima čudaka koji sakupljaju buhe i ljudi ih, doduše s podsmijehom, ipak podnose, dok se sakupljačima kukaca, poštanskih maraka, raznih kubura i nagorjelih lula čak i ne smiju.

A zar i vi sami ne brojite (i to s kakvim uzbuđenjem!) koliko je puta šuplja lopta od teleće kože udarcem noge, ili čak mudre ljudske glave u kojoj leži misaoni mozak, bila ubačena u mrežu od špage? Ili, što je još čudnije (da ne kažem luđe, te nije više ni smiješno), zar ne brojite sa strepnjom udarce po licu što ih zadaju jedan drugome dva sljedbenika kulta snage šaka? Zar vi možda strepite za vilicu, za nos (ponos ljudskog lica), za oko (svjetlo razuma) onog nesretnika koji ni vama ni onom što ga tuče nije ništa skrivio? Naprotiv, vi žalite za promašenim udarcima i brojite ih kao svoj vlastiti gubitak, dok udarce što drobe vilice, što lome nosove, što gase oči brojite s oduševljenjem, te brojeve skupljate, čak ih i pamtite i pričinjaju vam zadovoljstvo. Pa zar vam se itko smije zbog toga?

Ne smijte se, dakle, ni meni što skupljam čiste, gole, miroljubive brojeve, koji ne drobe vilice, ne lome nosove, ne gase oči, koji nikome ništa ne oduzimaju, jer nisu ni lule, ni kubure, ni marke, ni kukci, nabodeni na iglu. Ne pričinjaju mi čak ni zadovoljstvo, jer kakva zadovoljstva može biti u brojenju golih, isprosjačenih brojeva?

Vi ćete me upitati: pa zašto onda brojite? Brojim zbog potrebe, zbog siromaštva, zbog strašne pustoši koju je Floda ostavio u meni. Uzeo mi je glavu i u nju potrpao svoje stvari pa otišao dalje uništavati svijet. »Svijet mora izgorjeti!« to mi je još dospio zabiti u glavu na odlasku. U mojoj je glavi svijet već uništen; ostali su samo brojevi kao sjene uništenih stvari, kao imena mrtvih, i meni se čini, kad brojim, kao da ih prozivam, kao da ih oživljavam, kao da ponovno uspostavljam svijet. I opet sve živi, sve se miče, sve hoda i radi, mirno i razumno. Tako u meni svijetle brojevi kao zvijezde i ja stupam njima kao po Mliječnom putu i sanjam o ljudskoj sreći. To je moj san.

— Lijep san — reče netko od prisutnih. — Samo, taj vaš Floda je luđak kao i vi. Zajedno ste bili u ludnici.

»Znanac« se zbuni od tih riječi i nešto čudno zatitra u njegovim

očima, nalik na neku bol ili nevidljive, idealne suze.

— Imate pravo — progovori zatim tihim, umornim glasom, gotovo kao da sebi govori, te smo ga jedva i razumjeli. — Ja izbjegavam tu riječ, jer je ne volim, zato sam vam zahvalan što ste je vi spomenuli. Tako je, Floda je luđak. A zar bi normalan čovjek mogao biti to što je bio Floda? A ja, da nisam lud, bio bi hrabar kao vi, pa se ne bih bojao luđaka.

— Osim toga, lijepo molim sve vas koji ste me slušali da mi oprostite što sam vam pokvario večer ovim svojim ludostima, koje, dakako, nikome ne mogu biti ni od kakve koristi. A kako sam nevješt i nimalo umjetnički nadaren, nisam vam pružio ni zabave, pa me to više i peče savjest. Oprostite!

Ruke

Gledao sam ih pred sobom prebačene na leđa, iznad zadnjice, kako se odmaraju jedna u drugoj. Lijeva se mazi u naručju desne, spretnije, snažnije, pametnije, ozbiljnije. Gotovo bih rekao i »starije« kad ne bih znao da su zajedno rođene od iste majke (dakako, i od istog oca), štoviše, da su skupa i začete, da su nastale iz zajedničke želje oca i majke, koji su ih ostavili mjesto sebe da mijese od kore zemlje koru kruha.

Nastale su iz želje, iz grča, iz čudnog trabunjanja u noći, u pomračenju svijesti, i sada hodaju po svijetu zagrljene, zaljubljene, nerazdvojive. Jedna u drugoj. Desna je prstima obgrlila lijevu i nosi je pažljivo i brižno, kao što kuja nosi štene u zubima. A lijeva se mazi u zagrljaju, igra se u dokolici: skakuće palcem po vrhovima ostalih prstiju, pjevuši do-re-mi-fa... fa-mi-re-do... zatim zabubnja po prstima marš, pjeva.

— Što to radiš? — pita je Desna.

— Što bih radila? Pjevam — veli Lijeva.

— Pjevaš? Što pjevaš?

— Pjevam »do-re-mi-fa« i »Marširala, marširala...«

— »Marširala, marširala«? Glupost! — veli joj Desna s poučnim podsmijehom. — Kao da si ti vojnik?

— A kao da samo vojnici pjevaju »Marširala, marširala...«, to pjevaju i djeca.

— Kao da si ti dijete?

— Nisam ni vojnik ni dijete, ali zašto bi bilo glupo pjevati? — veli Lijeva već srdito. — A baš ću pjevati!

Ja sam mala, ali znam
sitna slova da čitam,
znam i pisat slova sva,
koji uči, onaj zna.

— Pa ti ne znaš pisati? Smiješno je što se tako maziš — veli joj Desna ozbiljno.

— A što da radim? Da šutim i računam na prste kao lihvar?

— Hoćeš možda reći da sam ja lihvar?

— Ti ne računaš na prste.

— Nego što ja radim?

— Ti radiš, činiš i djeluješ, kako je već rekla jedna nepismena luda prije mene.

— Odakle ti znaš da je to rekla jedna luda? Pa ti ne znaš čitati?

— Ne znaš ni ti čitati.

— Ja znam pisati.

— Ali čitati ne znaš!

— Ja barem znam listati knjigu, a ti ni to ne znaš. Ti znaš samo držati knjigu dok ja listam. On čita, ja listam, a ti, kao stalak — držiš. To je sve što ti znaš. Nikad nisi zavirila u knjigu. Knjige poznaješ samo po težini, a nemaš pojma što je u njima.

— Znam i ja listati! A da je On ljevak, znala bih i pisati!

— Pisati? Da, samo kako?

— Kao i ti. A možda i bolje od tebe. Da je On ljevak, sve bih znala kao i ti, i bolje od tebe!

— Ti bi znala prstima pokretati marionete?

— Znala bih.

— I slikati bi znala?

— Znala bih i slikati.

— I naslikati tri zeca na noktu moga malog prsta?

— I tri zeca na noktu tvoga malog prsta. I još k tome dva pileta! Uostalom, zašto na tvom noktu? Naslikala bih na svom noktu.

— Na svom? Glupost! To ni ja ne mogu. To nitko ne može.

— A ja bih mogla!

— Znači da bi ti sebi i nokte rezala?

— Naravno. A zar ih tebi ne režem?

— Da, meni. Ali sebi to nitko ne može.

— Opet »nitko ne može«. Ja bih mogla!

— Samo se hvališ, a ne bi znala ni buhu uloviti.

— Ph, buhu? Kao da sam samo jednu ulovila!

— A bi li znala šivati?

— Znala bih i šivati.

— Jest, a udjenuti konac u iglu? To bih ti morala ja učiniti.

— Sama bih i konac udjenula. Sve bih sama radila.

— I vezivala kravatu?

— I kravatu vezivala.

— I stavljala kapljice u oko?

— I stavljala kapljice.

— I brijala mu bradu?

— I bradu brijala.

— Ali On se ne bi dao tebi brijati.

— Zašto ne? Ja bih ga obrijala bolje od tebe.

— Ti bi mu prerezala grkljan.

— Ja nisam ubojica! To bi ti učinila. Uostalom, jednom si već i pokušala to učiniti.

Nastao je muk. Desna nije odgovorila; zadrhtala je na te riječi, kao da joj je u žilama prostrujilo sjećanje.

— Ja sam mislila da On to ozbiljno hoće — reče zatim ponizno i s osjećanjem krivnje. — Htjela sam ga samo poslušati...

— Poslušati? On ti nije zapovjedio da ga ubiješ.

— Njegova je želja meni zapovijed. Ja sam mislila da on to iskreno želi.

— A-ha, htjela bi možda reći da je On neiskren? A, molim te, tko je tebi rekao da on to želi?

— Ja sam mislila da želi... Bilo mu je teško. Cijelu noć nije oka sklopio. Brisala sam mu oznojeno čelo, palila mu cigaretu za cigaretom i napisala oproštajno pismo. Stenjao je, uzdisao, grizao jastuk... Šaptao je: »Treba učiniti kraj! Ne mogu više!« Sam me odveo do britve.

— A ti si to odmah shvatila kao Njegovu želju da meni prerežeš žile?

— Nemoj me mučiti. Što sam ja mogla kad je on sâm govorio...

— Što je govorio? Da ne može više, da treba učiniti kraj... Ali to su riječi! Riječi ne dolaze iz želje, nego s jezika. Lako je jeziku mljeti koješta; od toga se umire samo u onim knjigama koje ti listaš. Jezik izbaci u svijet svoje riječi (uostalom, uvijek iste i davno poznate riječi) i rasplinu se kao dim. Ništa se nije dogodilo. Svijet i dalje hoda, jede, puši i spava, i opet govori riječi, i opet se ništa nije dogodilo. Svijet želi govoriti, ali svoje želje ne iskazuje riječima; štoviše, riječima ih sakriva i zaklanja. Riječi su maska. On ne želi ono što govori.

— A kako možemo znati što On želi ako ne po riječima?

— Najmanje po riječima. On je govorio da »treba učiniti kraj«, ali to nije želio. Ja sam to znala.

— Odakle tebi to znanje?

— Možda i otuda što sam nespretna, slaba i glupa. Da, i neozbiljna. Što mi je riječ tuđa kao svjetlo uhu i zvuk oku, što ne razlikujem riječi od riječi, kao ni slatko od slanog, sve su mi jednake, a nijednoj ne vjerujem.

Ja ne znam ići za riječima. Ne znam se lukavo dovijati, ne znam se elegantno gibati po kružnicama i elipsama, po parabolama i spiralama riječi, ne znam uvijati, zavijati, odvijati, »postavljati« i »razrješavati«, zibati se na ljuljalci i klizati po ledenim razgovorima, izvoditi zavodljive figure, parade, bravure, kao majmun u cirkusu, tapšati prijateljski po ramenu, diplomatski stiskati Desnicu neprijateljskoj diplomaciji, a drugu opet galantno prinositi ustima na poljubac. Ja nisam precioza, nisam cicisbea, nisam dama, nisam grand-monde, ni Akademija, ni Buffon. Ja sam Molière.

— Molière? I što još?

— I figa u džepu. Ili van džepa, kako hoćeš. Jer ja sam drska kao Figaro. Ja sam tvoj lakaj. Dok se gola prostituiraš u kojekakvim rukovanjima, ja držim tvoju rukavicu kao rimski rob. Ja treba da ti nosim skute, da klipsam za tobom, a ti vodiš konverzacije, ti nastupaš, ti širiš horizonte, ti gradiš svjetove; ti si neimar, genije. Demiurg. Ti si Njegov ponos, Njegova snaga, mudrost, umješnost. Njegov Smisao. Jednom riječi: ti si Ruka!

— A ti što si?

— Ja? Ja sam hvataljka. Ja sam uvijek neko hodalo, prednja noga, ticalo, pseudopodij i slično. Ja ga vezujem za zemlju, kao i noga; ja još umijem hodati. Noću sanjam o trčanju, o veranju po stablima, o skokovima preko ponora, i tada osjećam otpornost tvari i snagu u noktima. Za mene su stvari sirove kao ilovača, tvrde, vruće, mokre kao kamen, vatra i voda, a za tebe su pečena zemlja, korintske vaze, Venere, rakete i H_2O. Zato ja poznajem Njegovu želju za vodom kad je žedan, želju za veseljem kad je tužan. Njegovu čežnju za životom kad govori da treba učiniti kraj.

— Da. Ali kad je žedan, ja mu pružam vodu.

— Ti? Ne, ti samo otvaraš pipac i pokrećeš polugu na pumpi, a On iz moga dlana pije. Po meni se prolijeva voda, ja osjećam njenu svježinu, njenu mokrinu, njeno klokotanje u Njegovom grlu i zatim ono blaženstvo u Njemu od gašenja žeđi.

Veliš da mu pružaš vodu kad je žedan? Ne, ti mu pružaš čašu. Ti si i žeđi dala formu, i za pijenje si pronašla stil.

Ti si se postavila između Njega i Prirode kao samozvani arbitar i cenzor, kao Meštar ceremonijala, ili, jednostavno rečeno, kao filtar. Sve što k Njemu dolazi mora se između tvojih prstiju procijediti, sve ti moraš taknuti, ispitati, sve moraš obraditi i isfrizirati po svom ukusu, bez obzira na to da li se to Njemu sviđa ili ne. Na sve moraš utisnuti svoj pretenciozni palac i udariti zumbu svoje ograničenosti.

— Ne želiš valjda da On brsti lišće i grize koru stabala? Priroda Njega ne mazi...

— Da. Zato si je ti — »pobijedila«. »Izravnala si bregove« i »ukrotila vode«. »Zarobila si munje« i sada držiš u svojoj šaci strahovite snage kojima bi, kažu, mogla u jednom jedinom času uništiti svijet. Zemlja leži na tvom dlanu kao lopta, koju možeš baciti u svemir. No, pa što oklijevaš, ti — o, Svemoguća? Zašto ne baciš loptu među zvijezde da se raspline u prah? Zašto ne dovršiš svoje Veliko Djelo?

— Ja ne želim uništiti svijet.

— Ne želiš? A ima li i jednog stoljeća koje nisi rasparala noževima i izrešetala kuršumima. To nisu bile riječi, to je bilo tvojih pet prstiju na djelu.

— Bile su najprije riječi.

— Da, po Ivanu Evanđelistu. I što bi učinile riječi bez tebe? Riječi bi se svađale, riječi bi lupale po riječima, padale bi pobijeđene riječi, i tko bi od toga stradao?

— Čast.

— Čast? Čija čast? Protumači mi tu vitešku riječ. Zar tvoja čast? Ti nazivaš čašću kad te zasvrbi dlan, kad ti zakuca bilo, kad ti zaigraju

prsti i mahnito traže držak noža? Čast, kad na obaraču držiš spreman kažiprst? Čast kad znakom križa pozivaš milost Božju da sjedne na topovsku cijev? Čast kad s tri prsta držiš pero koje ubija?

— Pero? Kakvo pero?

— Naliv-pero suca prijekog suda. Zar si zaboravila?

On je sjedio pred nama zbog nekih riječi. Ne zbog čina svojih ruku, već zbog riječi. Tebe nije zanimalo kako su mu te riječi sletjele s jezika, nego si naprosto zapisala činjenicu. Rekao i priznao, to je tebi bilo dosta. A bio je nasmrt blijed i usne su mu drhtale kao da se smrzava. Brojio je svoje posljednje sekunde... Gledao je u tebe sa stravom, pratio je svaki trzaj tvojih prstiju, kao da bi ga već samo to tvoje micanje moglo ubiti!

Tebe su tada nazivali Željeznom i Krvavom. Iridij na vrhu tvoga zlatnog pera bio se već izlizao od ubijanja. Ta sitna točkica plemenitog metala šetala je blazirano po papiru, kao da se dosađuje na nekoj neinteresantnoj i zamornoj sjednici, pa prikraćuje sebi vrijeme ispisujući tobožnje kineske riječi *pu-kao, cing-tao, pan-mukai* i crtajući idiličnu kućicu s vrtićem i plotom, čak i s dimom što izlazi iz dimnjaka na krovu. Tvoja je točkica iridija međutim — sve tako šećući pu-kao, cing-tao — ubijala idiličnu kućicu s vrtićem i plotom — plotunom, i od sve te idile ostajao je samo dim iz puščanih cijevi...

Već si bila uzela parker s tri svoja famozna prsta i odlučno sjela na papir. Skočila sam na tebe, i ne znajući što bih, uzela sam ti čistiti mrlju od tinte na kažiprstu. Trljajući palcem tvoj kažiprst, govorila sam ti: »Ali što ti je učinio? Pogledaj kako je blijed, sav se trese, zar ti nije dosta? Sluša posljednje otkucaje srca i broji... Ne prekidaj ga!«

»Otkucaje srca? On gleda kako bi se izvukao, draga moja! Kakvo srce! Pokušava nas slomiti svojim bijednim izgledom. Ti si mu već nasjela, ali ja ne. Poznajem ja taj trik!«

Nazivala si trikom drhtanje čovjeka koji se kladio sam sa sobom da će još uspjeti nabrojiti do trista...

Ponovo si uzela pero i sjela na papir.

»Sad barem zadršći! Zar ne možeš zadrhtati? Trebalo bi zadrhtati, a

ti si tako mirna kao da upisuješ *nedovoljno* đaku na ispitu.«

»Nemam zašto drhtati. Ja vršim svoju dužnost.«

I počela si pisati, polako i pomnjivo, krasopisom, svoje poznato S, prvo slovo nasilne i zločinačke smrti.

»Čuj! Ne piši! Gledaj ga kako broji. Kako se žuri da nabroji svoje tri stotine. Ne prekidaj ga!«

»Moram ga prekinuti.«

»Zašto ga moraš prekinuti? Prekinut će se sam. Nitko ne može brojiti beskonačno. To je samo razlika broja, čak i vrlo neznatna razlika u beskonačnosti.«

»Za nas je znatna. Mi ne živimo u beskonačnosti. Mi živimo na zemlji.«

Riječ *beskonačnost* izgovarala si s navodnim znakovima, ironično, a *zemlju* si spomenula s bahatim samopouzdanjem noge koja stupa vojničkim korakom.

»Upravo zato što živiš na zemlji, što imaš samo pet prstiju, a koji put ni svih pet, ostavi mu ruke, one ti ništa nisu skrivile. Ruke nisu govorile; govorio je jezik.«

»Govorile su i ruke i jezik! Sav je on govorio!«

»I ruke su govorile? Ne, to lažeš! Nisu govorile! Gledaj kako su uplašene i nevine, kako se stiskaju i grče u posljednjem zagrljaju. Opraštaju se. Sjećaju se djetinjstva i plaču. Sjećaju se igara, razbijenih igračaka, ptica, praćke i ozljede na staklu, prolivene tinte, škara, zmaja i zemlje pod noktima. Još uvijek misle, jadne, na vjeroučiteljevu kaznu za one sitne grijehe po skrovitim mjestima. Ostavi te ruke. Izbodi mu jezik iglom kao djetetu koje govori ružne riječi, ali ruke ne diraj. One su nevine.«

»Nevine? Ti si luda! One su najviše krive!«

»Ruke najviše krive? Zar nije jezik govorio?«

»Govorio je, a one su potvrdile...«

»Potvrdile — kako?«

»Kako? Kako? Trebalo je da ustanu na njega, zatjeraju ga u usta i drže stražu. Jednom riječi, začepiti mu gubicu! Ali one su se lukavo zavukle u džepove. Znači, slagale su se!«

»Slagale, s čim?«

»S čim? S uvredama!«

»A koga je uvrijedio?«

»Koga? Našu čast!«

»Ah, čast! Ovu, na rukavu?«

»Na rukavu? Što na rukavu?«

»Čast na rukavu.«

»Kakvu čast na rukavu?«

»A zar je to na tvom rukavu sramota? Te vatrene strelice, ta bomba, taj snop sa sjekirom, taj kukasti križ, zar je to sramota?«

»Ne, to je čast!«

»No dakle, čast na rukavu! A on je uvrijedio tu čast. Rekao je da mu je dosta tih strelica i bombi, tih sjekira i križeva; da mu je svega dosta!«

»No, a zar je to malo?«

»Malo je.«

»Malo je popljuvati nečiju čast?«

»Malo. Jer tvoja čast ima i strijele i bombu i sjekiru, pa čak i križ, a njegova dvije fige u džepu.«

»Njegova? Zar on ima časti?«

»A zašto ne bi on imao časti? Zar ne može imati?«

»Ne može!«

»Da, tvoja je svakako vidljivija. Tvoja je izvezena zlatom i svilom na vidnom mjestu, tvoja bahato šeta po gradu, izaziva, a njegova šeta po sobi, zarobljena, juri po kući kao luda, penje se na tavan, izlazi na krov i htjela bi vrisnuti u svijet svoju uvredu...«

»Uvredu?«

»Uvredu, koju joj nanosi tvoja Svilena i Zlatna. Ali od svega toga, eto, par promrmljanih riječi i dvije fige u džepu.«

»Bogami, i ti si mi sumnjiva!«

»Sumnjiva? Ja doduše držim jednu figu, ali samo od zavisti. Uostalom, čini se da ti ona donosi sreću, kao uže obješenoga. Čuvaj, dakle, moju figu kao svoju čast.

A sada naprijed! U ime pruća sa sjekirom i kukastog križa, piši! Ubij mu ruke! Da je imao časti ne bi od njih pravio fige. Imaš pravo! Neću te zaustavljati!«

I dopisala si svome S istim krasopisom još tri slova, potrebna za *Smrt*. I nisi zadrhtala.

Te iste večeri (nisi se bila ni umila) mrsila si Njenu svilenu kosu i milovala joj lice, i prsti su ti drhtali od ljubavi. Ti isti prsti koji ujutro nisu mogli zadrhtati od smrti, uvečer su drhtali od ljubavi. Pa tko kaže da ljubav nije jača od smrti? Osobito naša ljubav od tuđe smrti!

— Što ti govoriš o ljubavi! Ti ne znaš što je ljubav. Ah, prvi dodir, kad se prsti traže u mraku, i odjednom se dotaknu i stresu kao da su se dotakla dva električna pola nabijena strujom...

— Da, i vrcne iskra. Kratki spoj i mrak. I gotova je ljubav! A što onda? Čast? Dužnost? Sjekira? Bomba? Zlatno pero iz kojeg curi smrt?

— Ti si kapriciozna i luda!

— A ti si razborita i mudra! U tome je sva razlika. Pusti me! — i Lijeva se srdito trgne, nastojeći se osloboditi zagrljaja Desne.

— Što ti je? Što luduješ odjedanput? Samo praviš skandale na ulici!

— Neka! Pusti me! Neću više da budem s tobom!

— Nego s kim ćeš? S nogama?

— Makar i s nogama! One su poštene. One su čestite kao konji, a ti si lukava i otrovna kao zmija.

— Da, i glupe su kao konji. Umiju samo hodati i vući teret. Ne

možeš s njima. Ti si ipak ruka!

— Nisam ruka, i neću da budem! Stidim se što sam ruka!

— A što bi htjela biti? »Prednja noga«?

— Bilo što, samo ne ruka!

— A ipak si ruka, kao i ja.

— Kao i ti? Nikada! Pusti me!

I istrgne se. Zavuče se u džep, tamo srdito pročeprka kao da nešto traži, pa ne našavši ništa (jer ništa nije ni tražila, bila je naprosto bijesna), izađe, ovjesi se prkosno uz bok i nervozno zaigra prstima.

Desna još jedan čas ostane na leđima, prazna i zamišljena. Onda se trgne, odmahne palcem, pa se i sama spusti uz bok i uzme pratiti ritam hoda.

Gledam ih zavađene i ne vjerujem u tu svađu. One su kao dvije simbiotičke životinje ili biljke: *jedna drugu mije*... Istinu je rekla Desna: jedna je što i druga; obje su ipak ruke.

Prema njima ide dvoje djece. Dječak i djevojčica. Drže se za ruku i cvrkuću. No pred njima umuknu, kao cvrčci kad im se približi čovjek, i puste ruke. Rastave se. Djevojčica prođe pored Desne, tiho kao da je nešto skrivila. Desna je odgojno pogladi po žutoj glavi. Djevojčica je pogleda zahvalno.

Dječak prođe pored Lijeve, smiono. Čak je i pogleda drsko, kao smetnju na putu. Lijeva ga nespretno kvrcne po nosu palcem i kažiprstom. Dječak je pljune. Lijeva se instinktivno digne i zamahne šaljivo iznad dječakove glave, kao da tjera muhe. No Desna se digne i pljusne dječaka po licu. Dječak vrisne.

— Zašto si udarila dječaka? — upita je Lijeva.

— Zato što te pljunuo!

— Pljunuo je mene, a ne tebe!

— Tebe ili mene, svejedno. Ja ne dam pljuvati po nama!

— Ali ja sam ga izazvala; kvrcnula sam ga po nosu.

— A on odmah mora pljuvati?

— Valjda ga je zaboljelo. Bila sam nespretna...

— Mogu zamisliti... Ali, svejedno, on ne treba zato pljuvati! To je nepristojno!

— A lupati po nosu je pristojno?

— Nisi ga lupila, nego kvrcnula; to nije isto. Uostalom, nije mu od toga nos otpao.

— A što je meni otpalo od toga što me pljunuo?

— Pljunuti nekoga je najveća uvreda!

— Časti?

— Da, časti! — odgovori Desna, već na rubu strpljivosti.

Dječak je, međutim, vrištao zbog zvučne uvrede po licu.

— Ta-ta, a-a-a... Ma-ma, a-a-a...

Začas mu iz nosa iscurila dva blistava mlaza i pala na bradu, gdje su se već izlila dva potočića suza i napravila poplavu.

— Gle derana, što se razdrečio! — reče Desna kao da se čudi tolikom pretjerivanju. Zatim se obrati Lijevoj: — Daj da te obrišem.

— Ne treba. Sama sam se obrisala.

— Da, o hlače.

— Ne, o kaput. — Uostalom, pazi, eto mu oca!

Otac je dojurio iz kuće, u košulji, zasukanih rukava. Vidjele su se slabe, blijede, činovničke ruke s plavim, strašljivim venama.

— Zašto ste udarili moje dijete? — upita Otac suzdržljivo, kao istražitelj koji već misli na kaznu.

— Zato što je neodgojeno i bezobrazno! — odgovori Desna izazovno.

— Što je učinilo? — ponovo pita Otac-istražitelj, već dvostruko uvrijeđen.

— Što? Pljunulo me! — reče Desna s ogorčenjem, kao da i sama vjeruje da je nju pljunuo.

— Nije tebe, nego mene — reče Lijeva i uživa u svojoj pravednosti.

— Svejedno, pljunulo je — poviče Desna autoritativno, kao starješina obitelji.

— Pljunulo, tako, iz čista mira?— još uvijek pita Otac, a već zna da će se morati tući.

— Nisam, tata! Ova me najprije udarila po nosu-u-u... — govori Dječak plačući.

— Malo ga kvrcnula za šalu — veli Desna — a on odmah pljuje!

— Imao je pravo! Neka pljuje! — drekne Otac jarosno, kao da je odjednom sav bijes provalio iz njega. — Pljujem i ja! —i —plju! — doista pljune. I reče: — Ubojice!

Desna se digne i zamahne iz sve snage. Ali Otac odbije udarac. Zamahne i sam i zahvati Desnu veoma neugodno, po palcu. Desna zajaukne.

Tada se makne i Lijeva. Strelovito se digne i zgrabi Oca za košulju na prsima. To je, drugim riječima, bio mig Desnoj: udri! Desna smjesta shvati mig, skupi svoju šaku i uzme udarati Oca po licu.

Njemu poteče krv iz nosa. Krv je kapala po Lijevoj na prsima. I Desna se, jednako udarajući po krvavoj Očevoj maski, sva umastila krvlju.

Videći kako Očeva krv kaplje na zemlju, djevojčica uplašeno vrisne i poleti da hvata kaplje krvi svojim rukama. A dječak se zatrči, iz zaskoka dohvati Lijevu i čvrsto je zagrize u meso na podlaktici.

Lijeva zaurla od boli i ispusti Očevu košulju. Otac se odmah snađe i potrči, pobijeđen. Noge su mu klecale od stida pred vlastitom djecom.

Dječak ispusti Lijevu iz svojih zuba, a ona ga, od zahvalnosti, mazne po glavi. Dječak s ponosom primi udarac.

Tada se Noge, kao poslušni konji, dadu u potjeru za Ocem. No

dječak se u isti mah baci pred Noge, ne da moli milost za Oca, već da bi se konji poplašili i spotakli o njega.

I doista, Lijeva i Desna nađoše se odjednom na zemlji u prašini.

— Jaoj! — zajauče Desna. Palac ju je bolio od Očeva udarca.

... Dvije okrvavljene ruke na asfaltu. Ležale su osramoćene na cesti, jedna do druge, nemoćne, kao odbačene rukavice.

— Prokleti deran! — procijedi Lijeva kroz prste, pridižući se.

— Naravno, kad ga nisi znala zviznuti, da ga krv oblije!

— Pa, zviznula sam ga!

— Jest, diletantski! — Pomogni mi da ustanem. Ja mislim da mi je palac prebio.

— Boli te?

— Užasno!

Lijeva je bila nježna, sestrinski...

Ustanu. Pod sobom ostave krvave otiske na pločniku. No one se nisu osvrtale; gladile su jedna drugu i drhtale od želje za osvetom.

A Obraz tada pljune u njih, da bi ih oprao od blata i krvi.

Zagrljaj

Goranovoj uspomeni

Gledam te kroz rupicu na vratima. Kroz ključanicu, u kojoj sam već ranije okrenuo ključ, da bih te mogao motriti. I sada te gledam i bojim se...

Zabavljam se tvojim pedantnim pripremama. Prostro si papir preda se, pet-šest listova odjednom, kao da ćeš ovoga časa sve to ispisati u jednom dahu, u nadahnuću što ti nadima košulju. (Pod košuljom curi znoj i počinje onaj sitni svrbež što poziva tvoju pozornost na odmor.) Napojio si svoj »parker« dobrom tintom, skinuo si dlačicu s vrha, otpuhnuo vlas s papira — i...

I ništa. Odlažeš pero. Opipavaš cigarete: tražiš jednu mekanu, kao da je u tome stvar... Pušiš i otpuhuješ sitne pahuljice pepela što padaju na papir. Vrijeme prolazi, a još ni slova! Puštaš kolutove dima ne bi li izazvao maštu. Penju se koluti, šire se u čudu, u smijehu, prave osmice, vitice, lisice za ruke, čaraju kao talog na dnu šalice, šale se tvojom mukom, šaraju tvoje nebo pod plafonom podrugljivim grimasama i nestaju kao i svaki dim pod nebom. A mašta čini »Puah!« i gleda te zabezeknuto, kao da si je prenuo budilicom. Ne shvaća što hoćeš...

»Hoću«... Pazi, to je riječ kojom se vlada, a ti ne znaš što hoćeš. Da, želiš pisati, to je istina, ali »o čemu«, »o čemu«?

O čemu god hoćeš! O sebi, o meni, o njemu — onom nepoznatom,

onom čovjeku što ponekad kaže: »Nisam budala! Ne dam se ja vući za nos!« On je možda za vratima (ne gleda kroz ključanicu, to sam ja), možda na ulici hoda izazovno uzdignuta nosa, deder neka netko samo pokuša! — on se nikoga ne boji! Svoj nos ti tura pod nos, htio bi biti zapažen i hrabar.

Ali ti se njega bojiš, strašan je kao Miles Gloriosus, pojeo bi tri takva pisca za doručak i još upitao tko je na redu? Ne, toga ti nećeš, neka samo diže nos, ima mjesta za sve nosove, čak i za lule i nosoroge.

STVARNOST se rastvara pred tobom kao lepeza; prošetaj pogledom uokolo, svi viču iz gledališta »mene, mene!« Misle da je to šala što ti kaniš učiniti. U tebe je pogled mesarski: biraš ovna za žrtvenik UMJETNOSTI.

Eto, kapnula je! *Šjor Keko je sjedio na vratima svog »Biroa« i gledao na ulicu, krotko kao ovan*. Rečenica! Aha, jedna je tu! A sad stoji pero nad papirom, zamišljeno, kao da čeka tintu da mu stigne iz rezervoara na vrh iridijuma. I eto, iridijum raste, deblja se, sprema kapljicu, suzicu crne muke, i — kap! — kapne jadno, kao krepana muha s plafona. Širi se mrlja, pušta korijenje, pruža žilice, krakove, miče se kao crna životinjica što strašno raste i proždire papir.

Crna mrljica. Eto, uginula je. Stoji nepomično, mrtva usred bjeline, raskrečenih krakova, pliva kao krepana kornjača na vodi. Odnekud došetao mrav preko planina od knjiga i papira, opipao *šjor Keka* ticalima i odvraća se razočarano, pa kreće prema mrtvoj, suhoj mrlji: zaplivao preko mora prema otoku. Vesla panično sa svojih šest nožica ravno na Crni otok kao brodolomac, sauve qui peut![31] Dotiče mrav-brodolomac surove, oštre, neprijazne rubove mrlje i ustukne prestrašeno. Juriša još jednom. Odbacuje ga isto osjećanje neugodnosti, možda čak i odvratne besmislenosti crne iluzije spasa iz te ogromne, puste bjeline. Vraća se mrav Rečenici, prestrašeno, panično, kao da osjeća Mrlju za petama. Stiže do *šjor-Keka*, pregazi ga gotovo s prezirom, prijeđe na *je*, na *sjedio*, na *na*, kao da traži pravu, sigurnu riječ kojoj bi mogao pokloniti povjerenje, na kojoj bi se mogao odmoriti od stravičnog progona Mrlje. Zaustavi se na *vratima* i odanle se, kao sa nekog sigurnog kopna, zagleda u strašni Crni otok u daljini.

Sjedi šjor Keko na vratima i zagledao se kao ovan. Je li uz to što i mislio, ne zna se. No da je gledao, zna se po tome što su mu oči otvorene. Je li što vidio, ni to se ne zna. On sjedi na vratima kao lice koje čeka svog autora[32]...

Mrav ostavlja *vrata*, obilazi »*Biro*« i spušta se u drugi redak, na *ulicu*. Opipava, njuši, lunja kao gladan pas po neravnoj, slijepoj *ulici*, jer iza nje je točka, i ništa više. Iza nje je bijelo polje papira, pustoš, u koju se mrav ne upušta. Očito nastoji otkinuti komad tvrde petlje od *l*, odnijeti jedno *u*, odnijeti *s*, ili makar dignuti točku sa *i* i pobjeći s njom u svoje skrovište, pa lijepo spremiti točku za zimu i glodati u gladne dane osušenu glavu tog bestidno razmaženog slova.

Uživam što mrav ne može ništa odnijeti od tvoje Rečenice. Ne zbog Rečenice (ona je upravo toliko vrijedna da je mravi pojedu), nego zbog mrava: ne trpim ga. Ni njega, ni njegovu braću i cijeli mravlji rod. Pipka mrav, cupka, ali ništa! šipak! Drži se tvoja Rečenica kao klisura. Gradio si je čvrstim, zbijenim rukopisom, solidno vezanom neprekinutom traverzom stvaralačkog zanosa, pa se iz svoje ogromne nadmoćnosti samilosno smješkaš bijednom mravu što hoće da ti ukrade točku... Misli on da je to muha ostavila za sobom svoju prljavu točkicu, a on se (prljavi proždrljivac!) sladi mušjim točkicama kad su svježe...

»Sve je to već suho i upropašteno«, misli mrav snuždeno. »Neka vas đavo nosi, prokleti rasipnici!« pa napušta *ulicu*, napušta tvoju Rečenicu i bijelo polje i stol i tebe, »vrag te odnio!« (kaže mrav) i odlazi uvrijeđeno, kao da je bio namjerno prevaren.

»Idi, idi«, kažeš ti. »Idi, glupane!« ali i sam ustaješ i odlaziš. Prepuštaš svoju jadnu Rečenicu nadzoru Crne Mrlje i silaziš na ulicu.

Ulica je strma. Spušta se stepenasto prema obali i izlazi kod lučke kapetanije. S druge strane, gore, pod samim krovom šjor Bepove starinske kuće, stoji sveti Nikola u niši i blagoslivlja te s dva prsta: »pax tecum, fili«,[33] a dolje ispod njega, sjedi šjor Bepo na vratima svog »Biroa« i gleda na ulicu.

Eto, tako sjedi i u Rečenici, pod krivim imenom. Pognuo glavu, lako

ispružio vrat i pokorno čeka šjor Bepo — šjor Keko. On nije Miles Gloriosus, ne bojiš ga se, ne može te pojesti. Jedva ako srkne dvije žlice juhe za ručak i sažvače komadić dobro iskuhane govedine sa sosom od rajčica ili dvije ribice na ulju s tri lista blitve, također na ulju. Bijele mu se obrazi i ruke od kontemplativnog života u sjeni. Ne miče se.

No ipak, kad si se pojavio iza ugla, potrudio se da pomakne glavu. Prebacio ju je na drugo uho kao na mekom jastuku dosade: izbacio te iz vida. Ali ponovno si mu se ušuljao u vidno polje i ponovno je prebacio glavu: očito je da te prezire. To je shvatljivo ako se uzme u obzir da je primijetio kako ga motriš. Svakog dana kad ti zapne »parker« za mučna pitanja stila, a malo dalje (na kraju ispisana listića) i za smisao pisanja uopće, spuštaš se strmom ulicom do lučke kapetanije, pod blagoslov svetog Nikole iz niše i neprestano tu nešto njuškaš i pipkaš uokolo po tijesnim, zbijenim ulicama, gledaš, kao mrav, ne bi li otkinuo komadić te male, sirove STVARNOSTI i s jadnim plijenom u zubima pobjegao u svoju književnu jazbinu. Poznaju ovdje tvoje radoznale poglede, tvoj bezobrazluk velikog izbirača, što važno prolazi kroz ovaj mali, ponuđeni svijet i afektirano traži samo neke osobite, vanredne stvari, samo rijetke primjerke i čudnovate pojave egzistencije za svoj književni cirkus.

Šjor Bepo zato krije lice od tebe, neće da ti pokaže svoje osobine; sav se umotao u debelu šutnju i uporno bulji preda se. Gradi se nezanimljivim, mrtvim, kao kukac. A šjor Bernardo, tu u susjedstvu, uzeo brusiti britvu kad te ugledao. Nema mušterija, brijačnica je prazna, samo se muhe lijepe po ogledalima. No brusi šjor Bernardo, radi običan, svakodnevni posao, neće da bude zanimljiv.

Nezanimljivo, svakidašnje! Pogled ti je pun prezira i gađenja. Kako ćeš na tome izgraditi priču? Ni pas da zalaje na ovu začaranu, tvrdoglavu nepomičnost! Da barem netko zavikne »vatra!«, da razbije staklo! Dogodilo bi se možda nešto dramatično, živo, vrijedno pažnje. Vrijedno da se odvine »parker«.

Financ stoji na vratima trafike kao budući zet. Unutra mama i slabokrvna kćerka s naočalima sortiraju cigarete, prebrojavaju marke, uzimaju svoja tri postotka od prodanog monopola, a financ

stoji na vratima kao kapelan na vratima crkve: taj je monopol unutra pod njegovom osobnom zaštitom, a što se njega i slabokrvne kćerke s naočalima tiče, to se... nikoga ne tiče! To je njihova stvar! On je i sam nataknuo naočale od prozorskog stakla zbog intelektualnog izravnanja sa zaručnicom i položio dva razreda gimnazije po metodi dopisne škole »Budi čovjek«.[34] Odlučio je da doista postane čovjekom, da se digne do ugleda trafikantskog zeta, čita debelu knjigu »Lurd« pa mu se mota fiksna misao po glavi — da će poludjeti, toliko je ta knjiga debela!

Eto financ je tu na vratima trafike s naočalima od običnog stakla, on je budući zet ove trafike, on je čovjek po metodi »Budi čovjek«, čita »Lurd«, do ludila debelu knjigu, i... stoji. Gleda kroz prozorsko staklo svojih naočala i šuti. Što ćeš s njim? Smisliti neku krijumčarsku priču: noćna gonjenja, zasjede, lov na krijumčare, reflektori, revolveri, puške, »stoj!« pucnjava pred zoru? Zaručnica raspletene kose, kratkovidna, slabokrvna, dršće za život ljubljenog financa, pada na koljena pred slikom Gospe lurdske, ali uzalud, nema happy enda! Krijumčari su na vatru odgovorili vatrom, teško ranili financa u glavu, nekoliko dana lebdi između života i smrti i gle! (neka bude!) — ostao je živ! Ali pomračena uma. Kao da mu je krijumčarsko tane razbilo svijeću u glavi, on sada tapka po tmini, a jedino što mu još svijetli u sjećanju, kao neka neugašena, svijetla točka iz prošlosti (pune lijepih obećanja), to su ta vrata trafike na kojima stoji nepomično kao spomenik nesretne sudbine, gleda kroz prozorsko staklo svojih naočala i šuti. Kao da se zagledao preko granice ovog našeg, običnog ljudskog zbivanja, negdje tamo, daleko, »s one strane«, u nepoznato... U neku staklenu, čudnu...

No, no, ostavimo to stakleno i nepoznato! Radije obrati pozornost na financa tu na vratima trafike: vidiš li u što se on zagledao?

»U onog čovjeka s magarčićem, ako se ne varam?«

»Da, da, upravo tako: u onog čovjeka s magarčićem. Sumnjiv mu je, sad ćeš vidjeti.«

»Eh, ne znam, misliš, ja vas, lopove!« misli financ oštroumno, a stakalca mu se na očima nahukala od miline. Namješta se na vratima, uzima na tribini pozu za mimohod. Pokazat će on odmah

mami i kćerki kako se čuva državni monopol: neka vide što je sila, red i sigurnost u njegovim rukama i kakav će um bdjeti nad trafikom kad on uđe u familiju.

Približava se čovjek kratka, podsmješljiva brka, a pred njim klepeće magarčić sa svoje tri potkovice (četvrta mu je otpala) u nekom prosjačkom, šepavom tročetvrtinskom taktu.

»Vidi mudrijaša, naprtio, tobož, nedužno vrećicu trave na magarca, pa hajd goni kroz grad, pred nosom financijske straže. Jest, al' nisam ni ja travu pasao, moj pametnjakoviću! Istrest ćeš ti meni malo tu vrećicu da nešto kao zavirimo što je ispod trave. Davim se i sam 'dravom', a ovo bi škiju pušilo!«

— Stani ti malo, prijatelju — reče financ s visokog praga *Maloprodaje duhana*, a stakalca mu se zasvijetle pozorno, kao da je upalio farove.

Čovjek stane. Brk mu se nakrivi prema trafici s razumijevanjem, pokorno: što može čovjek uhvaćen u snop ove pronicljivosti?

No magarčić proslijedi, teško zamišljen; nije se ni osvrnuo na financa, ima on svojih briga. Uostalom, nije se govorilo njegovim jezikom, a gazda mu nije preveo što financ hoće; neka se gazda objasni, zna on i sam gdje mu je kuća...

— Zaustavi živinu — reče financ gazdi.

— Prrr, Hasane — prevede gazda magarčiću financovu želju.

Magarčić stane i čuvši svoje ime srdito naćuli uši: očito je i on u to umiješan, a tako ne voli ulična zadirkivanja...

Mama i kćerka pojave se na vratima trafike, iza financa, kao iza bedema sigurnosti. Na licima im se vidi uzvišeno osjećanje zahvalnosti. Čak je i šjor Bernardo izašao pred svoju brijačnicu da bi prisustvovao događaju od početka; u desnoj ruci ima otvorenu britvu, a između palca i kažiprsta lijeve drži svoju sijedu vlas, koju je upravo iščupao pred ogledalom da bi na njoj iskušao oštrinu britve. Skupili se začas i neki ljudi koji se uvijek nađu kao muhe...

Samo šjor Bepo prkosi zanimljivosti događaja: bulji preda se uzvišeno odsutan.

Financ osjeća tu odsutnost kao svoj osobni manjak i to ga zbunjuje i smeta, smanjuje ga u vlastitim očima. Sva je publika već tu, željna predstave, a kraljevska je loža prazna. No sada ipak mora, zbog buduće punice, zbog zaručnice, zbog publike, zbog trafike, mora započeti...

— Što imaš u vreći?

— Travu. — Čovjek odigne brk i pljucne čik u stranu.

— Hm, travu? — Financ popravi naočale intelektualnom, gotovo doktorskom gestom, a dotle je smišljao daljnji postupak.

— Daj mi onaj čik ovamo — reče napokon i nasmiješi se prefrigano.

— Čik? Koji čik?

— Onaj što si ga sad ispljunuo.

— Mani čik, evo ti cigareta. — Čovjek se iskreno maši za džep. — »Drava« je doduše...

— Ih, »drava«!... — reče prezirno financ. — Daj ti ipak čik. Volim dobre čikove — i namigne gledaocima kao čovjek koji zna s kim ima posla.

Čovjek je shvatio da ga financ hoće ismijati tu pred svijetom, pa postane oprezan:

— A eno, uzmi ga. Što je na ulici, ponuđeno je; onoga je tko se prvi sagne.

— A ne bi li mi ga ipak ti donio?

— Ne bih.

— Nećeš.

— Ne!

— Dobro — reče financ sa strpljivim mirom, ali je osjećao kako se prag trafike spustio pred njim, kako se našao u razini s ostalim svijetom; štoviše, kako se taj prkos nadvio iznad njega prijeteći uništenjem njegove nadmoćnosti. Snađe se u posljednji čas: — Mali, daj ovamo onaj čik!

Bosonogi dječačić digne čik, gadljivo, s dva prsta i donese ga financu, zagledavši se u njegove ruke s radoznalim očekivanjem.

Čik je bio poluprazan i slinav, no financ ga pomno odvije među prstima i prostre duhan po dlanu; digne naočale na čelo (ipak više vjeruje svojim rođenim očima), pogleda i, bez ijedne riječi, kao da je samo po sebi razumljivo, pokaže dlan najprije punici, a zatim i kćerci.

One učiniše »ah«! od udivljenja.

— Eh, ne znam li ja njih, lopove! Na nosu mu čitam!

Dječačić i sam zaviri u dlan: vidi mokri, slijepljeni duhan, pa se ogleda u čudu: što one dvije »ah«!, a financ čita?... Ništa ne razumije.

Financ udesi strogo, nepodmitljivo lice, opet se uzdigao visoko iznad svijeta kao...

— A sada govori; što je u vreći?

— A bit će kako ti čitaš...

— Ne vrdaj! Što je u vreći?

— A eto, nešto malo duhana dopola — odreže čovjek šaljivo dlanom po zraku — a otpola — trava.

— Pokaži!

— Pogledaj.

— Velim pokaži!

— A ja opet velim pogledaj sam.

— U ime zakona, pokaži! — izgovori napokon financ službenu formulu, obrednim glasom, kao s oltara *in nomine Domini*[35]...

— A jok! Nema tog zakona koji kaže: pokaži! Neka zakon gleda sam kad ga zanima što čovjek ima u vreći.

Nastupio je opasan momenat. Ne za čovjeka, nego za financa. Da Zakon gleda sâm? Znači, trebalo bi pogledati? Zaviriti u vreću? (»Vreća« — uh! I sama je riječ nečista, neizvjesna. Mačak u vreći.) Istresti dopola, zavući ruku... A što ako trava nije samo dopola, ako

je trava u obje polovice, do dna? Ili, još gore, ako je ispod trave neka psina? Kozji brabonjci, ili nešto još snažnije? Ako je živi jež ili budilnik, pa stane zvrndati glasno na sve četiri strane svijeta?

Tolike oči čekaju odluku. Financ drži sumnju na dlanu, sumnju iz čika. Zaručnica šapće iza leđa: pogledaj, pogledaj. Pogledajte, šjor potpreglednik, govori punica.

Lako je govoriti. Ali treba zavući ruku u zagonetku, treba izvući na prstima podvalu! Pa kad zasmrdi, kad zazvoni sramota... Lako je govoriti.

Financ se nasmiješi čovjeku dobroćudno, pomirljivo.

— A odakle ti ova škija što je pušiš? — pokaže dokaz na dlanu.

Čovjek radoznalo zaviri u dlan, ponjuši i komično zatrese brkom kao da će kihnuti.

— Po mirisu bi to bilo odavle, iz vreće...

Gledaoci su poznavali grimasu i prsnu u smijeh.

Financ se osjeti poprskanim tim smijehom. Važno zavuče palac u izrez bluze i reče odozgo, s praga, opraštajući:

— Hajde, hajde. Samo, nemoj misliti da si ti neki glumac. Već ću ja tebe ukebati.

— Može se i to sa zrnom soli. Hajde, Hasane!

Magarčić se teško budio iz rastresenosti: sad stoj, sad hajde, kakve su to budalaštine! No gazda ga klepne po ušima, pa Hasan strese glavom kao da rastjeruje napasne misli i zakorači u apsurd kretanja na svoje tri potkovice, koje odjeknu po popločenoj ulici u tročetvrtinskom taktu.

— Doista, što je u vreći? — pokušaš upitati financa, no on te ocijeni kao podrugljivca i pogleda te strogo.

»Što je u vreći?« To možda zna jedino onaj čovjek... Pronašao si zagonetku za igru. Stvar ili živo biće? Ako je stvar, služi li čovjeku ili... Htio si potrčati za čovjekom da se igraš pogađanja.

Ali evo žandara iza ugla. Nije debeo. Štoviše, mršav je i visok, ali

svojim hodom zauzeo je cijelu ulicu. Zamišlja sebe s debelim, naredničkim trbuhom, pa izmahuje rukama i koljenima od zida do zida, i još kao da želi reći: dopusti, bogamu, da i ja prođem! Utegnuo remen oko pasa do posljednje rupe, a ogroman pištolj nakrivio se otraga i kažiprstom bezazleno pokazuje žandarov tur, kao one ruke na hodnicima provincijskih hotela što diskretno pokazuju... jedno mjesto. Eto, tu, tu, miče se uznemireno pištoljev kažiprst i usrdno pokazuje kao da smo slijepi. Kao da i sami ne vidimo to »tu« i bez njegova ljubaznog uputstva? Samo mi nećemo da vidimo, nećemo da se smijemo; ne nasjedamo pištolju. Gledamo crvenu krestu na žandarovoj kapi i znamo da je pištolj pištolj, da ne izlazi iz rukavice zato da bi se rukovao, da bi pomilovao dijete što je izgubilo mamu. Onda tek vidiš kad izađe iz rukavice da je to jednoprsti monstrum, željezni cinik što ti upire prstom među oči...

Ne smiješ se? Ne igraš se pogađanja: što je u vreći? »Stvar ili živo biće?«

Igračke! Puna vreća igračaka! Sveti Nikola odozgo, iz niše, istresao vreću i gle: — cijela mala uličica! Tamo šjor Bepo bulji na ulicu, šjor Bernardo brusi britvu u brijačnici, ovdje financ stoji na vratima trafike »kao budući zet«, prolazi čovjek s magarčićem, igramo se pogađanja »što je u vreći?«. Ali dolazi žandar s kažiprstom na turu: bježte, djeco, kući!

Ha, ha, ha, smije se sveti Nikola u niši u svoju dugu bijelu bradu, kao djed na prozoru, i mrmlja »*pax tecum, fili*«.

»A ti čuješ svetoga Nikolu kako mrmlja?«

»A zar se ne čuje? Čuje se vrlo dobro kako govori latinski.«

»Latinski? Ti sanjaš! To govori žandar. Poslušaj!«

— A ti, bogati, stalno, šest-pet, na tim vratima k'o onaj svetac tu gore?

— Svetac? — čudi se financ. — Koji svetac?

— Pa svetac, tu gore, pod krovom. Eh, i ti si neki, šest-pet... šmokljan! Eno ti ga ondje gore, očisti očale.

Financ posluša i očisti očale. Žandar mu prstom pokaže svetog

Nikolu.

— Vidiš li ga sad?

— Znaš da ga dosad nikako nisam opazio!

— Eh, jesi ti neki... šest-pet. Kad stalno buljiš tu unutra! Dvije godine već tu na službi pa ni sveca nije opazio!

— Ne dižem nos tako visoko.

— A ja zar dižem? Nego gledam ja što ima po svijetu. Ha, maše rukom djedo. Zdravo, djedo! Eto, vidiš, k'o da smo znanci. Kad ga dulje gledaš, učini ti se da maše rukom; trnci ti prođu. A noću, bogami, i nije ti šest-pet ovuda sâm prolaziti. Ono, znaš i sâm da nisam neki bogomoljac, al' svecu može pasti na um da čini čuda baš kad ja prolazim... Eh, što bih se proveo! A i ti bi, bogamu, da ti se desi!

— Nema čuda — reče financ naučno. — Čitam jednu knjigu baš o najvećem čudu na svijetu, pa tu vidiš: sve je to prirodno, po nauci. A teška knjiga, bogami, da poludiš, ima u njoj, ako hoćeš, i hiljadu stranica.

— A ja ti opet volim nešto, šest-pet, gdje ima borbe, kad hvataju lopove tamo u Parizu. Zato si ti i oči pokvario. Deder, bogati, da ga pogledam kroz naočale: maše li on onom rukom?

— Nije to za tvoje oči. — Financ nevoljno skine očale, kao da posuđuje igračku. — Pazi da ih ne slomiš! Nasloni samo na nos, ne trebaš za uši.

Žandar prinese stakla očima i odjednom žestoko strese glavom, kao da je gucnuo ljutu.

— Nosi tog đavola, sve mi se muti, šest-pet, k'o da sam pijan! E, jesu to neke budale izmislile! Da čovjeku pomute pamet... Uzmi, evo, te intelektualce: sve ti to nešto duplo vidi. A bagra najgora!

— E, nisu svi, ima i među njima ljudi. Koliki samo knjige pišu, a sve napamet...

— Bagra je to svejedno, velim ti ja. Stalo njemu za narod, k'o meni za tvoju pokojnu strinu. Jest, knjige. A što ima u njima?... Šest-pet...

laži! Samo da vara i buni mirni narod. Jest, napisat će on u svoju knjigu da sam ja pas, a ti pseto, eto ti! Odmah će on tebe šest-pet čim vidi da si narodni čovjek!

— A što bi mene? Ja samo pazim da se ne nanosi šteta državnom monopolu, da se poštuju propisi...

—A ja? Ja zar ne pazim propise i zakone, pa svejedno. Jok! neće on toga! Neće on propisa ni zakona, neće on monopola, ni države, ni kralja, ni mene, ni tebe! Hajde, još taj monopol, šest-pet, više-manje. Narod se nešto pomogne, sirotinja. Ali on kralja!...

— A-ja, brate, nije baš tako! Što ti je kralj bez finansija?

Žandar pogleda financa sumnjičavo: što on to tu... iza naočala? On kao da...

— Pa tu ti kao nešto, šest-pet?...

— Ne, ne, hajde, reci: što je kralj bez finansija?

— Pa oružana sila je tu... — reče žandar neodlučno i tiho kao da odaje državnu tajnu. Zatim se obazre na jednu i drugu stranu ulice, i gore po prozorima, usput i svetog Nikolu opali nepovjerljivim pogledom, pa doda šapćući: — A vidi ti onoga tamo što je naćulio ušesa: kako se mi, kobajagi, svađamo! Taj isto nekakve knjige pravi. Ruga se, veli komandir, nekim tu uglednim ljudima, a meni opet veli brico da je i komandira prikazao. Eh, samo da u mene dirne! Vidio bi on ondje gore šezdeset svetaca, ne jednoga! — pa gledne ipak krajem oka gore svetog Nikolu: nije li se starac što uvrijedio zbog tih svetaca?

— Nego, znaš što? Hajde da sjednemo tamo pred kavanu na pivo — učini žandar velikodušan pokret rukom, kojim skine financa s praga trafike. — Hajde, ja zovem! — vikne glasno da se čuje poziv po cijelom susjedstvu, a osobito u trafici.

— Eh, odoh ja — reče financ u trafiku. — Do viđenja!

— Do viđenja! — javiše se mati i kći jednoglasno, kao u drami.

— Eto, pazim ja ove dvije sirotice, kao rođenu mater i sestru — progovori financ kad su pošli. — A tu maločas prolazi neki tip s

magarcem, a na magarcu nabijena vreća. Nisam zaguljen u službi, to je poznato, zato i ne napredujem, otkad sam još trebao da budem preglednik! Ali smješka mi se onaj ispod brka, a vidim mu na čiku u ustima da puši škiju. Stoj, velim. On stane i pljune čik u stranu. Daj čik, velim. On dadne čik, razmotam: jasno — škija! Što je u vreći? pitam. Pogledaj, veli on. Ponovno pitam, opet on: pogledaj. Što da radim? Sakupilo se naroda, da pogledam, pa da se nasadim... Hja, smiješ se ti? — stane financ uvrijeđeno.

Žandar se hihotao; široke mu se hlače tresu od smijeha, a pištolj ga živahno bocka kažiprstom u prazan tur.

— I što? Hi, hi, hi, nasadio te, a? Znadu oni da nasade, ih!

— Ma nije, ne dam se ja. Nego pitam po treći put, u ime zakona. A on će ti meni da zakon ne pita, nego sam gleda. Pa sad reci?

— Jasno. Pravo veli. Što zakon ima da pita, šest-pet? Gleda naprosto rođenim očima. Jasno.

— A da se obruka? — nesigurno upita financ.

— Tko? Zakon? Ne može da se obruka! — odgovara žandar sigurno.
— Bruka se šeprtlja, a ne zakon. No a što ti onda?

— Odakle ti, velim ja, ova škija što je pušiš? A bit će da je iz vreće, veli on i kesi mi se bezobrazno u lice. Znači, duhan je u vreći? pitam. Do polovice, veli, a ostalo je trava. A sve se smije đavo, vidim, hoće da me nasadi.

— I nasadio se ti glavom u vreću, što?

— Jok! Nisam ni zavirio. Marš, marš, podviknuh mu, da te ne vidim! Đavo da ga nosi! A ipak, sad me sve gricka: što je bilo u vreći?

— Što? Duhan — ispusti žandar kratko i sigurno kao zvuk u hlačama.

— Ma je l'?...

— Jašta!

To je bilo strašno. I nepopravljivo, što je najgore. Propušteno i

promašeno zauvijek!

Stao financ nasred ulice kao ošinut i puše u palac od zaprepaštenja. Ma zar, bogamu...? To ti je kad si dobar, pa hajde, popuštaj, popuštaj, popuštaj, popuštaj...

I sve ponavlja financ u sebi tu riječ, a ne misli više na nju, nego mu se nos već smijulji od nove, sretne mogućnosti:

— Pa zar bi on govorio da je...?

— Nego što da ti kaže? Da ti dušicu umiri: E, ne, gos'n potpregledniče, nije duhan u vreći. Kakav duhan, šest-pet! Gdje bih ja, pored tebe živa, duhan pronosio! Ih, što si psiholog, brate!

Financ umalo što ne proplače. Ma kako se to dogodilo, tako šašavo? I huče zdvojno: hu, sve sam lažov i lopov!

— Dvaput treba da mu okreneš riječ — nastavi žandar kao Sotona. — Dvaput, upamti. Ih, ne znam li ja to! Jednom tako, s rođakom Matom Vrdoljakom tjeram voz sijena. Što smo bili? šest-pet, jarci — dvanaestogodišnjaci, pa nam stric Jure i moj otac ubacili pod sijeno šest vreća »Trebinjca«, žutog k'o cekin. Pustili kljuse da vuče kako može, a mi se zavalili u sijeno, pa Mate uzeo pričati kako je vidio doktorovu ženu kroz prozor, golu golcatu, gdje se šiša pod pazusima... Kad odjednom — stoj! — financi. »Što to vozite, vi lopovi?« pita vođa patrole prijateljski i više, tako, zbog dužnosti. »Duhan«, ispali Mate k'o iz puške, a meni sve namiguje, tobož kriomice, tako da financ to opazi. »Samo da te ne nahranim tim duhanom, magarče!« povikne financ i skupi obrve; uze nam strogo proučavati lica. »A ona 'vako digla ruku, veli Mate, pa — strc, strc — škarama striže...« Ja se valjam po sijenu od smijeha. Financ kao da se uvrijedio što se nismo uplašili, već tu izvodimo neke komedije, pa se izdire na Matu: »Tko diže ruku, šest-pet, tko šiša?« Ne dopušta, kao da je i to neki kontraband. »A ovdje ja njemu pričam«, veli Mate i nogom pokazuje na mene, »kako se doktorova žena šišala pod pazuhom«. »Jest, pred tobom se šiša, magarčino!« srdi se vođa patrole, ali sa zanimanjem. A i ona dva druga financa zinula u Matu k'o da je siš'o s neba, pa priča o anđelima Božjim. »Vidio sam«, veli Mate. »Popeo se na dud, pa gledao kroz prozor. A bila je gola k'o...

šest-pet!« »Ih, vidi lopova, što laže!« »Ma oči mi iscurile...« kune se Mate i gazi me nogom u sijenu, a ja crkavam od smijeha. Financ čupka brk, krije smiješak, a ona dvojica i ne kriju, već razapeli sva ušesa k'o jedra, da im ne izmakne ni dašak Matine priče. »A mlada, što?« »Mlada, zgodna. Kosu natrag skupila, pa je svezala crvenom vrpcom. Vako nadigla ruku, pa strc, strc, škarama«... »Šiša?« »Šiša.« »A ti, lopov, iz duda gledaš?« »A, gledam. Zato su oči tu da se gleda«... Financ se odjednom uozbilji. Žestoko zasuče brk, a time mu i smiješka nestane, kao da ga je u brk satjerao. Ozbiljnim pogledom ošine patrolu, sjeti se službe. »Hajde, hajde«, dobaci nam nehajno i krene na čelu patrole. »A nećete nikako zaviriti pod sijeno?« odjednom će Mate. Poludio je, pomislih, s đavolom se igra. »Da pogledamo, gos'n potpregledniče?« upita onaj na lijevom krilu. »Ne budali!« otrese se potpreglednik. »A ti pripazi s duda«, dovikne Mati, »pa da pričaš drugi put.«

Kad smo pošli, upitam Matu: »Što se poigravaš s đavolom, šest-pet? Kad je pošo, pusti ga nek ide.« »Ih, što si ti neki!...« veli Mate i gurne me natrag u sijeno k'o neku budalu. »Pošo — to ništa ne znači: mog'o se on i vratiti. A 'vako, kad ga zovem, neće. A onda... služi to i za drugi put.«

To nisam shvatio: što mu služi za drugi put?

A drugi put sretnemo mi istoga potpreglednika na čelu patrole. I doista, ne pita on ništa što vozimo, već odmah, šest-pet, još izdaleka viče: »Hej, dudašu (tako je sada zvao Matu, zbog duda), striže li, striže?« »Ne striže, viče Mate, nije joj još poraslo. Ali ima drugih stvari...« Patrola je začas bila kod nas. »A da ja tebi ipak zavirim malo u dušu, a?« govori vođa, a smješka se dobrohotno, k'o stric rođeni. »Zaviri, striče«, odgovori Mate bezobrazno, »znaš što je unutra. A da vidiš što je žut, davno takvoga nisam vozio, k'o šafran.« »Raspalit ću ja tebi šafran, šest-pet, po šiji!« ljuti se tobože potpreglednik. »Može i to za šalu«, veli Mate. »A kažeš, dudašu«, spusti glas potpreglednik, »ima novih stvari?« »Ima«, odgovara spremno Mate, lopov, Bog ga ne ubio. »Ima na primjer — masaža.« »A ti znaš što je masaža? Gdje si ti vidio masažu?« »Nisam vidio, nego... evo, on mi je rek'o«, i opet pokaže nogom na mene.

Nikad mi nije pričao o tome, nisam ni sam znao što je »masaža«, nego on ondje, lopov, ončas izmislio.

»Ti znaš što je masaža?« pita mene potpreglednik strogo, k'o vra Baldo kad nas je pitao iz katekizma. A priš'o sasvim kolima, pa se nalaktio na sijeno i uzgledao gore prema meni. »Znam«, velim, a mislim u sebi, valjda neće pitati? »Pa hajde reci kad znaš: što je masaža?« Đavo da te nosi! mislim. »To je, da kažemo...«, baš k'o da odgovaram vra Baldi vjeronauk: ne znam, pa samo da mu ne pljunem odozgo u lice. A on počeo čeprkati po sijenu, k'o čeka da mu se kaže. Uznemirio se i Mate: sad će turiti ruku... pa mi podvikne: »Pa što ne kažeš, šest-pet, kad znaš? To ti je 'vako, striče, k'o neko češanje na živo. K'o kad te svrbi...« »A što ju je svrbjelo?« »Pa znaš što, trbuh... i cice...« Mate ni da bi okom trepnuo, a laže. Patrola »pušku k nozi« pa uživa. »Lažeš!« poviče odjednom potpreglednik. »Nisi valjda, i to s duda mogao vidjeti?« »Jesam, striče, k'o što tebe gledam. Jedna grana samo što ne uđe u prozor, lišće gusto, a ja na njoj sjedim k'o tica i gledam«... »I jesi ti neka tica lopovska«, smije se potpreglednik. »Samo, pazi tico, da meni ne uletiš u krletku!« »Pripazit ću«, veli Mate ozbiljno. »A duhan, striče, ne bi ni pomirisao, a? A fin je, šest-pet, baš me vrijeđaš.« »Go-ni-te đavo!« ljuti se tobože potpreglednik i grabi kamenje na cesti, k'o da tjera psa od sebe.

»Eto vidiš«, veli mi Mate, kad je patrola ostala za nama, »opet je samo jednom okrenuo.«

Ne razumijem što je okrenuo, ali ne pitam, stid me priznati neznanje. No ne prođe ni deset dana, kad vozimo mi sijeno, Mate i ja, zna se. Ali, pazi, samo sijeno, i ispod sijena — sijeno! Ne ogledavamo se mnogo: Što? sijeno voziš. Kad zaori glas izdaleka: »Hej, dudašu, ima li masaže?« »Ima, imaaa«, viče Mate potpregledniku. »Ima i ono drugooo.« Začas je tu kod nas. »Veliš i ono ima? Hajde, pričaj.« »Ne mogu sada, nemam vremena. Da znaš, posjekli murvu, pa je sad sve drukčije... Dugo je za pričati«, odgovara Mate nekako na brzinu, a drži se važno: što mu tu ovaj zanovijeta? »Žuri nam se«, veli Mate. »Ha, žuri ti se?« zareži na njega potpreglednik osvetnički. »E, čekaj, meni se ne žuri. Reci ti meni malo, šest-pet, što to voziš?« Ne možeš ga prepoznati više:

strog, službben. »Kao što se vidi, sijeno«, veli Mate. »Sijeno vozim.« »A ja opet ne vidim dobro«, veli potpreglednik, »nešto sam nagluh«, i namigne patroli. Začas smo bili opkoljeni. »Silazi!« naređuje potpreglednik. »Pa nećeš nam, valjda, striče, sada sijeno raskapati?« odgovori Mate k'o da će zaplakati. »Kakav sam ja tebi stric, šest-pet? Silazi kad ti velim!«

Siđosmo. Mate me usput uštine za debelo meso, te umalo ne vrisnuh od boli i zadovoljstva u isti mah.

Patrola navali na sijeno k'o izgladnjela stoka; zavlači ruke duboko, tura puške s bajonetama, bode, razgrće, a potpreglednik stoji kod konja i nadzire, smiješeći se podrugljivo.

Mi sjedosmo ukraj ceste k'o dvije sirote, a Mate spustio glavu među koljena i, rek'o bi, plače.

»Rek'o ja tebi da paziš da mi ne naletiš, pa eto, naletio si!« likuje potpreglednik. »Da ti nisam rek'o hajde-de, šest-pet, ali rek'o sam ti! He, ptico, ptico ribolovna...«

»Gos'n potpregledniče«, pristupi mu financ i raportira: »Ništa.«

»Što?« drekne on.

»Ništa. Sijeno.«

»Pazi, činim te odgovornim...«

»Izvol'te pogledati sami: sijeno, pa sijeno.«

Potpreglednik se časkom zamisli gledajući niz cestu, kao da otud nešto očekuje, pa reče gotovo šapćući: »Ništa. Pokret.«

»I opet je samo jednom okrenuo«, oglasi se Mate kad je patrola poodmakla. »Ih, budale!«

Vraga, jednom okrenuo, mislim ja, a tu sve ispreturano i porazbacano k'o da je vihor proš'o. »Što jednom okrenuo?« dreknem bijesno na Matu.

»Sijeno«, veli Mate i gleda u mene k'o u budalu.

»Kako jednom, šest-pet, kad je najmanje deset puta, k'o krmak... Gledaj, sve je izrovao!«

»Ama, ne velim to, nego riječ, riječ! Shvaćaš li? Kažem li ja 'duhan', on okrene, pa mu ispadne 'sijeno'; kažem li 'sijeno', okrene i ispadne mu 'duhan', budali. A riječ treba dvaput da okreneš, vako: kažem li 'duhan', okreni jednom — 'sijeno', okreni drugi put — 'duhan'. Kažem li 'sijeno', okreni — 'duhan', opet okreni — 'sijeno'. Riječ treba dvaput da okreneš ako hoćeš saznati što je.«

— Tako sam ti ja od rođaka Mate naučio da divanim s ljudima. Laže naš čovo, laže, šest-pet! Toliko laže da više i ne laže, nego govori istinu kad laže. A ti mu, jasno, ne vjeruješ, jer znaš da laže, pa se nasadiš. Zato, uvijek mu dvaput okreni riječ, pa se nećeš prevariti, upamti... No da sjednemo, baš sam ožednio. Ubi me ova vrućina.

Sjedoše pred kavanu na obali. Žandar je raskopčao ovratnik i brisao znoj. Financ se zagledao u more kao da je zaplovio mislima u tu zagonetnu, čudnu pučinu što se žarila na suncu, pa pokorno upita iz svoje zamišljenosti kao iz neke vreće:

— A što bi s Matom?

— Kako, što bi? — začudi se žandar otpuhujući pjenu s piva.

— Što bi kasnije s njim, u životu?...

— Aaa... Tako govori, da te razumijem. Eno ga u Ljubuškom, već je preglednik, prestig'o te. A kupio kuću u Splitu pa je upis'o na punicu.

— Ma, što? Kuću? — snebiva se financ. — Znači...

— Što »znači«, šest-pet? Znači da je imao sreće u službi. To znači! Kad ode u penziju, imat će se gdje skloniti. A lijepa kuća, bogamu, sam sam je vidio; tik do »Ajdukova« igrališta, s prozora možeš gledati fudbal... Kaže: kad odem u penziju, neću se skidati s prozora.

Financ tužno uzdahne.

— Eh, treba znati — reče. — Daj mi znanje, kaže se, dat ću ti imanje.

Žandar pljucne kroz zube daleko u more — cik! Pljuje na tu mudrost.

— Kakvo znanje, šest-pet! Sreće treba imati, a znanje ti poklanjam.

Ogleda se žandar po starim kamenim kućama na obali, od kojih neke nazivaju »palačama« jer čine čast našem mjestu, to jest svojim prozorima i balkonima daju mu dostojanstven i gospodski strpljiv izgled; susretne se s prezirnim mirom nijemih pročelja i smjerno zakopča ovratnik, propisno namjesti kapu: osjeti se čuvarom tog mira, zaštitnikom dostojanstva.

— Sve je sreća — uzme žandar zabrinuto meditirati. — Čovjek hoda kroz život k'o pijanac: ako ima sreće, prođe, ako nema, slomi vrat. To ti je sva mudrost.

Financ je šutio. Sanjario je o svojoj sreći. Mislio je na one dvije sirotice u trafici: imaju li one sreće? Spavaju u istom krevetu, šćućurene, stisnute jedna uz drugu, mole krunicu i tresu se od straha; boje se noćnih zvukova, pucketanja pokućstva, šumova vjetra, groma, miševa, mijaukanja mačaka, zavijanja pasa, mjesečine i mraka, svega se boje. Žive tako same, kao izopćene, kao dvije jadne gubavice; svijet ih ne voli, a nikome ništa nisu učinile. Ne vole ih zapravo zato što su jadne, što su same i nezaštićene, zato što se boje miševa i mačaka, mraka i mjesečine. Ne vole ih zbog kćerkinih naočala. Jest, jest, zbog naočala ih preziru, divljaci, zbog kćerkine pameti.

Financ osjeti sreću zaštitnika, spasitelja, sreću Ben-Hura što je pronašao mamu i sestru, jadne gubavice...

— Ja sam kao Ben Kur za one dvije sirotice — reče naglas. — Ben Kur — ponovi ganuto, gotovo sa suzama.

— Gledao sam Ben-Kura u kinu bit će i deset-dvanaest godina — reče žandar hvalisavo. — Onda kino još nije govorilo...

— Kad je naš'o pustu kuću, pa zaspao pred njom, a one jadnice naišle i ne smiju ga taknuti, jer su gubave...

— A što ti tu, šest-pet?... Pa one tvoje nisu gubave!

— Ne kažem da jesu, ali svijet te može učiniti svakakvim. Što? Dok nisam ja tamo stupio, k'o da su bile gubave. Nitko da bi prestupio praga trafike; k'o da će ga kuga pomesti ako tamo kupi cigaru duhana, k'o da će mu se jezik ispršiati ako lizne marku. A obje su

k'o svetice. Uh, što je svijet marva!

— Nemaju sreće, što ti ja velim — reče žandar upućeno, kao zvjezdoznanac. — Da golim turom sjedneš na žeravicu, kad nemaš sreće, što ti pomaže? Eno ti onoga gos'na šjor Bepa: ondje tavori pred kućom, prede k'o mačak u zapećku i ni brige ga. Da mu se dolibiš s leđa, pa mu poklopiš oči rukama i upitaš »pogodi, tko sam?« rek'o bi: briga mene tko si! A ne znam da li bi i to rek'o. — Sretan čovjek, pa što mu možeš!

— Eh, jest — uzdahne financ.

— A uzmi opet onog božjeg bricu Bernarda — razmatra dalje žandar gotovo razdraženo. — Cijeli božji dan muštra onu britvu k'o regruta, pa što? Džaba mu, ne može da ukeba mušteriju, da ga... Baš k'o da je šugav.

— Trese mu se ruka — veli financ zabrinuto: — Zaradio u ratu bolest od ženskетine.

— A što ženskетine, šest-pet! Sreće nema! — otkreše žandar surovo. — Pa da je i od ženskетine, zar je to sreća?

— Nije sreća, ali zna se od čega je — blago govori financ, pa dodaje tužno: — A one dvije sirotice, zbog čega one? Zbog naočala. Baš je narod marva!

— A što bi bio marva — šest-pet! — žesti se žandar. — Narod k'o narod: ne voli da mu buljiš na ta božja stakla k'o doktor; hoće da mu gledaš u oči k'o čovjek.

Financ tužno spusti glavu. Eto, i on. U suhim ustima mučno je raspoređivao riječi, ali govorio je samo mislima i gledao u zemlju. Kome da se obratiš? Nema čovjeka da mu kažeš gdje te boli. Došlo mu je da zaplače od ganuća. Zar su one išta krive? Kuća im je k'o crkvica, mala, čista, uredna, sva miriše k'o blagdan. Nigdje jedne mrvice, jedne prašinice, hoda se po prostirkama od vreća s izvezenim crvenim cvjetovima ili opet napravljenim od sitnih raznobojnih krpica, te ti se čini da hodaš po jesenjem lišću... U kredencu tanjurići, šalice, čašice, čudne neke stvarčice od srebra, a sve k'o da je juče kupljeno, sja iza stakla i sitno zacinka kad se onuda

prođe, k'o da se i samo boji da se ne razbije. A sve zamataju u papiriće, u krpice, spremaju u vrećice, u posudice k'o da se boje dirati prstima. A zašto? Zašto se boje dirati?

— Odoh ja — reče odjednom ustajući.

— U trafiku, jašta? — Žandar podrugljivo razvuče usta. — Eh, jesi ti neki papučar! Hajde, hajde, Ben-Kuru, ja te ne zadržavam. — Milostivo ga je otpuštao.

Financ je oklijevao kao da je još nešto htio reći, saopćiti žandaru, nešto na rastanku, nešto važno, kao da ga nikada više neće vidjeti. Ali predomisli se, odmahne rukom i ode.

Žandar zijevne široko i sretno. Bezbrižnost mu je pružala priliku za razmišljanje, a tjelesna lijenost ustoličila u njemu svijest o važnosti misli kojima je usrećivao svoju dokolicu.

Ode budala. Ben Kur. Zateleb'o se k'o tokmak, pa ni makac od one božje trafike. A da mu bar što vrijedi ono cure, nego nešto mršave, kljunaste koke s očalima... A kad se ljube... ho, ho... Zamišljao ih je u ljubavnim odnosima i naslađivao se smiješnim slikama. Sreća, he, he. Govori joj »srećo moja«. Ćorava ti sreća, moj bato. A gle, ja! Tu osjeti sebe kao uzor, gotovo je zavidao samom sebi! Ja! Puno, slasno mu je bilo u mislima, u ustima, u cijelom tijelu od osjećanja sebe. Grlio je svoje zadovoljstvo sa sobom, mazio svoje uzvišeno, nedostiživo stanje. Osjećao se važnim, najvažnijim čovjekom; čak i tjelesno rijetkom pojavom: krupnom, isklesanom, k'o spomenik.

Ustane veličanstveno i ogleda se s visine, preko ramena: nije li se što usudilo narušiti svečanost? Ha, šjor Bernardo zastao s britvom iznad kaiša i začuđeno zinuo u njega! »Što zijaš, šest-pet? Prodaješ zjake, što? Nemoj samo da te ja zjaknem, pa da me upamtiš dok si živ!«

Šjor Bernardo jednako drži britvu iznad kaiša i gleda.

Gle bitange, ne prestaje on... Ma čuj ti... Uputi se prema njemu.

— Što buljiš u mene, je li ti, sifilisu božji?

— Ja u tebe? — čudi se šjor Bernardo. — Ne — odgovara kratko.

— Ne? Znači ja lažem?

— Ne lažeš, ali ja u tebe ne gledam. — I doista, svrne pogled mimo žandara.

— Ne gledaš? Nego što radiš? — Priđe mu korak bliže. Htio je da uđe u vidno polje šjor Bepa, da se pridruži njegovu ugledu. No šjor Bepo je buljio preda se: ništa ga ne zanima na ovome svijetu.

— Gledam... — reče šjor Bernardo nesigurno, ali ne uzmiče.

— Jašta da gledaš! To velim i ja!

— Ali ne tebe!

Žandar učini nesvjesnu kretnju natrag i udari se po pištolju. To mu je došlo od navike, protupropisno.

— Tako, dakle? Ja sam tu nitko i ništa? Nisam dostojan ni tvoga pogleda?

— Pa pogledao sam i tebe i ostalo...

— Ostalo? — rekne žandar. — Što ostalo, šest-pet? Što tu ima *ostalo* da se gleda?

— Pa ono... osim tebe. — Šjor Bernardo je osjećao da gubi igru, ali nije popuštao.

— Osim mene... Gle, car rimski! Išetao car iz bijelih dvora, pa se milostivo ogledava po svom carstvu!

Žandar se ogleda po prozorima, gdje su se oprezno pomaljale radoznale glave. Tražio je savezništvo.

— Ja nisam car...

— Jašta da nisi! Nego si dlakožder obični! Eto, to sam ti već odavno htio da kažem. Dlakožder! A i toga si gladan. Nitko ti se ne da obrijati zbog sifilisa. I dlaka si gladan.

Šjor Bepo se tada pomakne na svojoj stolici, ustane i jednako buljeći preda se kao somnambul uputi se prema brijačnici. Žandar je sada gledao u njega pun nade, kao statist u prvoga glumca s kojim »igra scenu«. Ali prvak prođe mimo njega i ne pogledavši ga; no bez ikakve naglašene nepažnje, već naprosto kao da ga nikako i nema, kao da uopće ne postoji nešto takvo kao što je on, žandar; uđe u

brijačnicu i svali se u naslonjač ispred ogledala.

Šjor Bernardo se uskomeša, poleti nogama i rukama da posluži odličnu mušteriju. Zađe za pregradak odijeljen zavjesom, koja je i pored mnogobrojnih rupica i zakrpa ostala kao snijeg bijela, i stane užurbano prevrtati stvari, obarati, rušiti, tražeći panično ono nešto posebno, prvorazredno, što se upotrebljava tek u rijetkim zgodama, kad zađe neki slučajni stranac ili ovakav neočekivani domaći odličnik.

— Polako, polako, šjor Bernardo — dahne šjor Bepo umorno. — Imamo vremena — i zaklopi oči pred ogledalom.

— Ma gdje sam je... prokleta — mrmlja šjor Bernardo iza zavjese. — Jutros sam je... a sad!... Ah!

— Znate kako naša Matija? Zaključa u komodu i sakrije ključ — govori šjor Bepo zatvorenih očiju. — Poslije zna da je u komodi, ali ne zna gdje je ključ. Govorim joj da je to isto kao da i ne zna gdje je, a ona da nije isto. A kako nije isto? Trebaš, a nema, jer nema ključa. Pa recite, šjor Bernardo, da nije isto?

— Bome da je isto! — ozva se šjor Bernardo iza zavjese, sto posto uz mišljenje šjor Bepa.

— E, a Matija, da nije isto. I ne možete vi njoj, moj šjor Bernardo... Kad dođu neke godine, znate... Zato se ja njoj i ne dam više brijati... pak ću se od danas brijati kod vas, znate.

— Bit ćete služeni, bit ćete služeni — uzvikuje oduševljeno šjor Bernardo iza zavjese, a vjerojatno se uz to i klanja prema šjor Bepu.

— E, jer naša Matija misli...

— A što misli, šest-pet! Vražju mater misli! — brunda žandar potiho, bijesan. Kao da su mu vrata zalupili pred nosom, tako se osjeća. Ostavili ga na ulici k'o pašče, pa sad tu dreždi, ni zalajati ne zna. Uh, da mu sad naiđe netko!...

Ogleda se po prozorima. Svuda zatvoreni drveni kapci. Brane se, bitange, od žara sunčanoga. Bije sunce s neba, iz vode, sa zemlje, ali nadasve njega se oni čuvaju, žandara, da ih ne ošine ovim ljutim pogledom od kojeg se ugiba. Zna se, iza tih kapaka stoje njuške i

kese se kukavički podmuklo, u sigurnosti. Rugaju se. Uživaju!

Uživaj ti samo, uživaj, dok te ja ne dohvatim, onako — prirodopropisno! dok ti ne stanem na crijevce, pa se žali gore ovom svecu!

Pogleda sumnjičavo svetog Nikolu i učini mu se da svetac prijeteći podiže kamenu ruku. Žandar ponikne kao da očekuje udarac po šiji; krene obalom, što dalje od dosega svečeve ruke i brunda pokajnički: ni svecu ne dam mira zbog ove gamadi! O ljudi, što sam ja post'o neka ništarija!

Hoda pokunjen obalom, nesretan, nezadovoljan, sasvim nezadovoljan sa sobom. Eto, što sam post'o — kukavica! Ali se odjednom uspravi: a što, bogamu! reče prkosno i oči mu se zakrijese opakim sjajem. A što da popuštam? Komu da popuštam? Da cmizdrim k'o ovaj moj Ben Kur: »Jadne one dvije sirotice?« Pa ako su sirotice! Tko im je kriv! Uh, majku mu budalastu, što se zalijepio za one dvije svete Monike! A evo ja, slobodan k'o jarac, pa mogu što hoću! Jašta da mogu! Da se ne bojim valjda tebe tamo, iza stabla? Knjige pišeš? Piši samo, piši! Samo da ti ja ne ispišem po tabanima Deset zapovijedi Božjih, k'o Mojsije! Misliš li da sam ti ja k'o naš komandir: zakon, veli, dopušta da se piše, pa što možeš? Zakon? Udesit ću ja tebe, baš ako hoćeš, i po zakonu, ne boj se! Već ćeš ti meni dopasti šaka, a onda će biti — ajaoj!

»Pazi, to tebi govori, ne igraj se!«

»Ah, što! On je igračka. Sve su to moje igračke iz torbe svetog Nikole.«

»Igračke? Možda šjor Bepo, možda šjor Bernardo, možda i financ i dvije sirotice, magarčić i njegov gospodar, ali... on, žandar!... Kani se, velim ti! Ne primjećuj ga tako izazivački, ne gledaj ga kao vuka iz 'Crvenkapice'. Ima neko urođeničko pleme u Africi ili Aziji što moli divlju zvijer za oproštenje prije no što je ubije. Oprosti, kažu ti obzirni ljudi, što te ubijamo i zamoli svoje rođake i prijatelje da nam oproste, i da se ne osvećuju našoj djeci. Ne ubijamo te iz mržnje, nego iz potrebe. Mi trebamo tvoje tijelo da nam djeca ne umru od gladi, a dušu ti ostavljamo da živi i da nađe drugo tijelo... Znamo da

je ružno što to činimo, ali moramo. Zar se nećeš smilovati našoj djeci? Oprosti.«

»Što hoćeš time reći? Pa ja njega ne ubijam!«

»Hoću reći da nemaš ni toliko obzira koliko onaj tamo urođenik prema krokodilu. On priznaje krokodila, on mu se ne ruga. A uzima od njega samo ono što mu je potrebno, što mora uzeti...«

»A ja, zar ne uzimam što mi je potrebno? Meni su potrebna opažanja, ja moram gledati...«

»Podrugljivo. Strašna je nesreća biti smiješan. On to zna, zato je i bijesan. On je kao lav u cirkusu, koga su vezali koncem za vrat pa ga klauni vode uokolo po areni. Publika se, doduše, smije toj glupoj lavovskoj snazi što se pokorava otporu jednog končića, ali on je pristao na tu igru. On je ipak tu lav! No neka netko samo pokuša prekršiti uvjete cirkuske konvencije, neka baci zvečku pred lava, on će to shvatiti kao ruganje, kao podcjenjivanje njegovih mogućnosti, i razderat će sve oko sebe.«

»Da, samo što on nije lav.«

»Priznaj ga barem kao kašalj, kao kišu, kao glavobolju, on i ne traži više. Pokaži mu da ga se bar malo bojiš i on će to shvatiti kao poštovanje. Poštuj ga makar kao pojavu ako želiš sačuvati glavu. Zar se ti i kašlju rugaš, i glavobolji? Je li ti možda i kiša smiješna?«

»Kiša je dobra, ona je i sama podsmješljiva. Sad se negdje pritajila, pa nam se smije, kako se tromo frigamo skupa sa žandarom u ovoj božjoj tavi pod suncem. A onda će odjedanput pljusnuti, i bit ćemo mokri i živahni kao vrapci. No, on, žandar, on bi je zabranio, šest-pet! Ona mu se ruga, mokri mu po glavi (tako on to smatra), bubnja mu po bubnjastoj kapi, kao da se sva slila isključivo na njega da bi ga smočila i učinila još smješnijim i neuglednijim.«

»To je opet igra mašte, titranje slika, kao u nekom šaljivom čaplinskom filmu, kojim sebe zabavljaš.«

»Tvoja je igra naivna, nadahnuta junaštvom dječje sobe i jahača rumene kadulje,[36] sva ljepljiva od čokolade što curi niz bradu. On nije mrav što se nedužno miješa u posao tvoje mašte. On i sâm ima

maštu, pakosnu, paklensku, u kojoj bijesno kipi kao u kotlu. I on se voli poigrati svojom maštom. Pa, sve tako u igri, poput tvoje igre, mašta on kako bi te uronio u svoj kotao i skuhao kao kokoš. Zar ga nisi čuo: bit će — ajaoj! Ne pišu se tu romani, *mon cher*!«

»Znam — govoriš više rezignirano no tužno, mračno oborene glave kao osuđenik.«

»Ne osjećaš li onu izvjesnu atmosferu kad on prolazi? Sve miriši po njoj, čak i ono cvijeće na prozoru širi oko sebe dah lažne ljepote. Zar su tu mačke podvile rep zbog koketerije?«

»Nije on nipošto vuk iz 'Crvenkapice'. On je onaj vuk što je obećao da neće klati ovce, pa je podavio guske što su zagakale kad su ga ugledale: mislio je da mu se rugaju... Ne budi guska, budi radije ovca. Budi Artotrog tom Pirgopoliniku s pištoljem o zadnjici, natovari ga pohvalama da klone pod njima; budi La Fontaineova lisica...

»Ili — ostavi ga i vrati se. Eno, šjor Bepo priča zanimljive stvari u brijačnici«:

— E, jer naša Matija misli, znate, da sam ja kao dijete, da ja ništa ne znam, pak da me može svatko prevariti. Puh... — otpuhuje šjor Bepo sapunicu. — A mene ne može nitko prevariti, jerbo ja znam da me varaju... puh... pak im puštam da varaju, kad im je to drago, i gledam kako varaju, pak se smijem u sebi. A Matija poslije viče: Šjor Bepo, šjor Bepo... puh... opet su vas prevarili! Ajme meni, jadan čovječe! A ja govorim Matiji: Pusti, Matija, kad im je to drago. A meni je isto drago... puh... gledati... Onda Matija počne plakati, jer ona je škrta, znate, pak joj je žao kao da je njezino: Ajme meni, šjor Bepo, čovječe pravedni (a to »pravedni« hoće reći *glupi*), sve će vam pokrasti! Umrijet ćete od gladi u starosti! (To, znate, kao da sam ja mlad.) Koje su vam lijepe novce ukrali! — pak Matija računa na prste koliko su ukrali. Puh... — otpuhuje sapunicu. — Ma, šjor Bernardo, očistite mi, za ljubav Božju, malo ovu sapunicu, sve mi ulazi u usta. A vi ste vidjeli kakve Matija ima prste? — Kao rogače: kvrgave, crne, a sve ispucane s donje strane, pak ih maže uljem, znate. I tako na te prste ona broji. A što joj ne stane na prste, ona ima u kuhinji zdjelice, znate, pak svaka zdjelica ima svoga dužnika. To

su oni što me varaju, znate. Pak u zdjelice stavlja zrna boba... jerbo Matija ne zna pisati... zrna fažola, slanutka i leće, pak joj svaki bob znači hiljadu, fažol sto, slanutak deset, a leća jedan dinar, i tako nju ne može prevariti ni sam vrag Lucifer. Ona okrene zdjelicu na stol, pak broji zrna: koliko zrna, toliko duga... Pak meni govori: Neće oni mene vuć' za nos kao vas! A ja opet govorim Matiji: A eto, Matija, radi kako znaš. To su tvoji posli. I tako ja, znate, nemam brige... Ma opet ne mogu tako sa svijetom, znate, razgovarati, jerbo sve Matija govori... Pak kad ja hoću štogod reći, ona odmah meni presiječe riječ: Ma nemojte vi, šjor Bepo, ništa razbijati glavu. Ne možete vi s ovim svijetom. Samo ćete se naljutiti, pak nećete moći noćas zaspati. Ovo je divlji svijet, bez srama i razuma, samo gleda kako će ukrast'! Eto, tako Matija govori, pak ja moram mučati, znate.

— A zašto joj vi ne rečete — pita šjor Bernardo s britvom u ruci — neka ona muči, a vi da hoćete govoriti? Vi ste gospodar.

— A, gospodar jesam... jesam gospodar. Ali Matija meni vrijedi. Znate koliko meni Matija vrijedi! Ja se ujutro kasno probudim, znate, jer po noći ne mogu spavati, nego sve mislim, znate... do tri sata ujutro mislim. Onda kad se probudim, Matija odmah zna da sam se probudio, pak mi donese kavu i kifle na krevet. Čujem, znate, papuče Matijine kako idu gore u moju sobu, pak znam da će sad ući u sobu i da će otvoriti škure. A meni, znate, škodi velika svjetlost, pak još prije nego otvori ja se pokrijem po glavi. A Matija, kad otvori, reče: »Bonjorno. Kako ste spavali?« »Dobro, Matija«, odgovaram ja ispod pokrova. »A ti?« pak mi Matija pripovijeda što je sanjala prošle noći... Jerbo, ona, znate, svake noći sanja da su došli lupeži u kuću, pak da su me htjeli ubit i pokrast, a njoj uzet poštenje... I dokle mi ona tako pripovijeda, ja polako puštam svjetlost pod pokrov da mi se, znate, oči priviknu, znate. Kad mi se oči priviknu, popijem kavu i pojedem dva kifla, a Matija mi govori: »Ma vi ste bolesni, šjor Bepo.« »Nisam«, ja govorim. »Kako niste«, govori Matija, »kad ste pojeli samo dva kifla! Nemate apetita. Pokažite mi jezik. Dat ću vam ulje od ricinusa da vas očisti.« A to ona govori samo da me prestraši, znate, da bih pojeo tri kifla. Ona zna da me strah ulja od ricinusa, znate. Pak pojedem preko volje tri kifla, samo da mi ne bi dala ulje.

— A to vas ona drži kao da ste malo dijete? — govori šjor Bernardo.

— E, da, kao malo dijete... — ponavlja šjor Bepo rastreseno i nastavlja: — A onda mi Matija pomogne da se obučem. Postole mi ona sama, znate, obuje i sveže, jerbo, govori Matija, da čovjeka može najprije udariti kaplja kad obuva postole...

— Da, to je istina — govori šjor Bernardo. — Tako je udarila kaplja pokojnog profosa od suda baš kad se ujutro obuvao. Tijesni postoli, pak on dao snage i — puk! — pukla žila. Zato ja uvijek govorim: postol neka je komotan!

— E, i ja isto. Uvijek jedan broj više. I tako mi Matija obuje postole i... i što sam ono htio reći?

— Da vam Matija obuje postole...

— E, da, obuje mi postole i... Ma nešto sam drugo htio reći?

— A bit će da vam reče neka se pogledate u zrcalo, Bože moj?

— A, ne, ne — odbija šjor Bepo, gotovo uplašeno. — Ja se ne gledam u zrcalo. Ja se nikada ne gledam u zrcalo, znate.

Časak šutnje. Šjor Bepo napregnuto misli što je htio reći. Šjor Bernardo brusi britvu zagledavši se ravnodušno u praznu ulicu, bijelu od sunca.

— Eh, da! — uzvikuje odjednom šjor Bepo. — Htio sam reći: Matija mi dade klobuk i šćap i reče mi »bonvijajo« i da ne sjedim na suncu. A ja onda niza skale, pa u *Biro*, pak sjednem na vrata od *Biroa* da uhvatim malo zraka prije objeda. I opet malo mislim da me te misli ne bi mučile po noći. Bolje je to obaviti po danu, a noć je za počinak. Ma ovaj svijet uvijek nešto viče, viče... pak se ne može u miru ni misliti. A tko je ono maloprije na vas vikao?

— Žandar.

— Zašto je vikao na vas?

— Da zašto ga gledam.

— E, nemojte, nemojte ga gledati. Ja, znate, nikad nikoga ne gledam. Ni sebe nikad ne gledam u zrcalo. I nikoga ne poznajem. Svi su mi

jednaki. Od gledanja se, znate, troše oči. A pak, na koncu, što se ima gledati? Ako ste jedanput vidjeli jednog čovjeka, to vam je dosta: vidjeli ste sve ljude. Jerbo svi imaju i nos i oči i ostalo. A što se ima drugo vidjeti?

— Eh, a ženske? — klikne šjor Bernardo.

— Isto. Nos i oči i ostalo. Hoću reći, uši, usta, glava, ruke, noge.

— E, noge, noge! — uzvikuje šjor Bernardo kao poznavalac i stručnjak u neku ruku. — Noge! Lijepe ženske noge, pak vam se zavrti u glavi!...

— Kad ne gledate, sve je to ništa. I noge... i sve je ništa. I ništa vam se ne vrti, vjerujte vi meni, šjor Bernardo. A na vas, eto, žandar viče, jerbo gledate... A ja ne gledam, pak na mene nitko ne viče.

— Da ste siromah, vikali bi i na vas — brunda šjor Bernardo potiho; ne može se uzdržati, a da to ne kaže. I uzdahne teško, siromaški.

— Patron? — pita šjor Bepo, naćulivši uho. — Nešto ste rekli?

— A, govorim ja da su žandari zato i plaćeni da viču. A ovaj viče i preko plaće, za pasju ćud.

— I govori se tako da koliko ljudi toliko ćudi. A bit će da je njega dopala jedna ćud, što vi govorite, pasja ćud. Jerbo ima takvih ćudi od pasa, znate, pak on nema nikad mira. Hoću reći, nikad pokoja i počinka, nego laje na svakoga. Govori se da pas i na mjesec laje...

*

Ne zanima me to! Što će mi to senilno trabunjanje? Što mogu s tim? To je sve smiješno, neka se time bave pripovjedači komičnih pričica za dnevne listove. Ja trebam temu strašnu...

No, što je? Prekinuo si se? »Temu strašnu«? Šekspirsku? Žandarsku? Krokodilsku![37] Oh, oh! Krokodilska tema, strašno je to, doista!

Ali nema žandara. Vidiš, doista ga nema, nestao je. Odnio je nekamo svoj bijes da se istutnji u samoći. Pravi pokusne eksplozije kao da je

pronašao novo oružje. Tajno! Strašno!

A eno ga gdje umiva noge, hladi svoju ćud, što kaže šjor Bepo. Sjeo žandar poput sirotana na pusti kamen kod mora, izuo se i namače noge u vodi. Skinuo opasač s pištoljem, raskopčao bluzu, položio i kapu na kamen naopako, kao šerpinju, pa upija u sebe laki dah povjetarca s mora, zagledavši se spokojno u daljinu. Tihi šapat lahora u gustim iglicama bora iznad njegove glave i milo pljuštanje vode pod nogama, a svuda uokolo veliki, beskrajni mir. Mir duši žandarovoj. Mir njegovoj ćudi, njegovoj srdžbi, mir pištolju i kapi. Stišao se bijes u njemu, pa mirno preživa svoj plijen od današnjega jutra: financa i dvije sirotice, šjor Bernarda i tebe. Od vremena na vrijeme pljuca daleko u vodu i melje vas u pameti kao beznačajne, jadne ništice, uništava vas i briše kao gamad što se rasprostrla po njegovu životu, po smislu njegove egzistencije i hoće da ga uguši. Zna on zašto ga gleda šjor Bernardo, zašto ga financ izbjegava, zašto one dvije iz trafike nisu njega izabrale za zeta, zašto ga svi gledaju, svi izbjegavaju, svi nerado govore s njim, zašto je uvijek tako sam k'o siroče za koje su sva vrata zatvorena, sva srca prazna, sva usta nijema.

Sve je to zato što je žandar.

A što je žandar?

Žandar je čuvar reda i poretka. Čuvar!

Dakle, svi su ovi protiv svega što on čuva; da njega nema, začas bi sve to srušili i prorajtali, šest-pet, k'o pijanci u kući u kojoj gazde nema. Napili bi se i potukli.

Ali gazda je tu! E, nećeš, bogami! Nećeš, pa makar crk'o ja! Neka Ben Kur ženi trafiku, neka Mate stječe kuću, sreće nemam ja, to znam i fućkam... ali nećeš rušiti ono što ja čuvam!

Srdito zapljesne nogama po vodi i pljune oštro: ne-ćeš!

Razbjesnile ga vlastite riječi pa je uzeo vikati na imaginarne rušitelje države ondje pred sobom, u zraku. Razmahao se žestoko, pa boksa zrak i prijeti, pokazuje »bosanski« i psuje prostački strine i matere onima tamo »lopovima« i »bitangama lopovskim«, a onda kad je već

nastupio momenat »upotrebe vatrenog oružja« (po pravilima službe), dohvati pištolj iz futrole i stane mahnito pucati po vodi.

Tako! reče, ispalivši i posljednji metak.

Sve ih je postrijeljao. I ponovno nastupi mir. Tužan, potišten mir, kao na ratištu poslije bitke, gdje leže mrtvi ljudi među prevrnutim i razbijenim stvarima.

Teško je disao od umora, kao boksač koji je oborio protivnika. I sada stoji nad tim pokoljem oko sebe i bulji preda se u vodu, tužno, patnički, kao nad nekim gubitkom. Razilazi se magla bijesa i sviće stvarnost pred očima. Gle, neke ribice motaju se tu u vodi kao mali gladuši, prosjačići. I noge mu se bijele u prozirnoj, čistoj vodi, povećane kao pod lupom, teške, tupe, ogromne, s dugim, uzdignutim palcima, kao da ga čudno gledaju, njega gore, slijepom rožinom nokata. Odjednom osjeti sitno grickanje po prstima i prođe mu neka milina po leđima kao od dodira nečeg dragog i nepoznatog. To sitno štipanje po jabučicama prstiju, što su nabubrile u vodi kao grožđane bobe, osjeti kao drago i prisno milovanje, kao ljubavnu slast i slatku omamu nekog davno priželjkivanog sna o ženi, o ljubavi, o intimnom spajanju s onim nekim čudnim, malim, koprcavim ženskim stvorenjem što se kao školjčica rastvara pred njegovom žudnjom...

Ribice! reče, sav naježen od milja.

Nije se usudio pomaknuti da ne bi preplašio u sebi taj mili dah ljubavi. Sav se ukočio i skupio oko te male, idilične igre u vodi, te sitne svirke po svojim prstima, što je zvonila na napetim žicama njegovih želja kao tužna kantilena neke nikad neostvarene ljubavi.

Žandar teško uzdahne. Preplaše se ribice uzdaha, strelovito sunu od njegovih nogu i potonu u modru dubinu. On strese glavom kao da se trijezni od uzaludnog sna, sabrano protrlja oči kao razuman čovjek i uzme se baviti pištoljem. Tražio je zanimanje svojim rukama i svojim mislima. Uzme iz futrole posebnu krpicu od biljarskog zelenog sukna i stane njegovati pištolj; škljocne nekoliko puta, oprezno okrenuvši cijev od sebe, onda mu s velikom pomnjom obriše obarač, grlo i usta, kao nestašnom djetetu što se zaprljalo u

igri. Zatim izvadi novi šaržer iz džepa i umetne ga u pištolj, satjera metak u cijev, zakoči i spremi oružje u futrolu.

*

Sve si to pratio s napetom pozornošću i nisi propustio ni jedne jedine sitnice, a ipak si pošao!

Lako, gipko, nečujno kao mačka prikradaš mu se s leđa s bešumno mekim gumenim papučama. Što kaniš?

Vidjet ćeš...

Ne šapći, čut će te!... Ja to nazivam izazivanjem sudbine... ili naprosto — ludošću! Znaš li što znači taj korak?

Znam...

To samo kažeš, ali nisi siguran da znaš.

A tko je ikad posve siguran? Svaka je igra hazardna.

Igra? Kakva igra! Kad je ulog život, to više nije igra, nego vratolomija, katastrofa! Ti polaziš u smrt!

Ah, ne! Ja polazim u šaljiv podvig na ovog hvalisavog krokodila što mi plaši maštu i proždire rečenice. Gledaj ga — Crocodilus gloriosus!

Naoružan pištoljem. A metak mu je za tebe spreman u cijevi, da znaš!

Znam. A zar su manje opasna osamdeset i tri zuba u gornjoj čeljusti krokodila i trideset u donjoj? Pa svejedno ljudi idu u lov na krokodile. A ja čak ne idem u lov. Zamolit ću ga da mi ne zamjeri, kao oni tvoji urođenici u Africi ili Aziji. Sam si mi preporučio da tako postupim...

Ne mogu više obuzdati tvoju ludost. Tvoj me obješenjački humor plaši; nisi više pri sebi...

I nisi, doista. Ništa više ne čuješ, ništa ne vidiš, samo ta leđa pred

sobom, uska, mršava, s uzdignutim, šiljastim ramenima, među kojima raste, kao u nekoj usjeklini, tanak, koščat vrat s pljosnatom, četvrtastom glavom na vrhu, iz koje strše dva uha, kao dvije strašne kušnje za tvoje ruke.

Ali ne, koriš ruke zbog ušiju, kao da traže igračke iz izloga za malu budalastu dječju igru. Ne! i dižeš ruke kao u molbi, kao u nekom nijemom vapaju, očajnički, posljednji put...

Hop! dlanovima si pokrio žandarove oči!

Žandar se trgne, uplaši, pokuša skinuti ruke s očiju. No odustane i pričeka; pristane na šalu.

— Pogodi tko sam! — glas ti je drhtao od uzbuđenja, od dodira vlažnog tuđeg lica na dlanovima.

Nije prepoznao glas, znači: nema tu šale...

— Tko si da si, bitanga si! — ispadne mu nekako rimovano, mada u bijesu. — I odmah ću ja tebe... — i posegne za pištoljem.

Ruke ti same strelovito kliznu s očiju preko žandarovih ramena i obuhvate ga u čvrst zagrljaj. Žandarove ruke klonu uz tijelo, sputane, nemoćne... Pokuša se maknuti, osloboditi se obruča, no tvoje ga ruke još jače stegnu, uvjeravajući ga u uzaludnost svakog pokušaja oslobođenja.

No, dobro, a što sad?

Ništa. Ne puštam ga! A hladan te znoj oblijeva pri pomisli: zar nikad, nikad?

— Puštaj! — hripne žandar, shvaćajući još sve kao nedopuštenu igru, koja je malo predugo potrajala.

— Eh, jest, da me ubiješ!

— Jašta da ću te udesiti! — mašta žandar. — Nego šta misliš da ćeš dobiti »Svetoga Savu«? — Još se osjećao premoćnim. Nego, sada da mu je samo osloboditi makar jednu ruku da se dočepa pištolja...

— Eto, vidiš! Da te pustim, pa da me ustrijeliš? I što još? Da ti možda sâm dodam pištolj u ruke?

— Znači — zatrubi žandar iz punih pluća (trnci ti prođoše od vibracije toga glasa) — ti ne kaniš puštati?

Postao je svjestan svoga položaja kao vuk u gvožđima i počeo je bjesnjeti. Ali nije se mogao maknuti.

— Dakako da ne kanim! — a glas ti podrhtava od strave; no prekasno je za kajanje...

— Čuješ — toplo mu zašapćeš u uho kao bjesomučniku — budi razuman. Zar ne vidiš i sam da te ne mogu pustiti? Budi miran, jer tako samo mučiš i sebe i mene, a bez koristi...

— Što »miran«, šest-pet! — drekne žandar bijesno. — Puštaj — ili!...

— Ili — što? Ili ćeš ušutjeti i biti miran, zar ne? Jer to je sve što možeš učiniti. No tješi se: ni ja ne mogu ništa više. Sad smo jednaki. Ovim smo zagrljajem stupili u brak, do smrti. Zamisli — do smrti! Koja vjernost! Jer drugog izlaza nema. A svemu si ti kriv, tvoja »pasja ćud«, kako kaže šjor Bepo. Odmah si posegnuo za pištoljem da me ubiješ! Morao sam te zagrliti da sebe spasim. I sad te moram držati. Oprosti, ne srdi se (te su te riječi sjetile *urođenika*, pa si nastavio gotovo sentimentalno): Ne držim te ovdje iz mržnje, nego iz potrebe. Ti si krokodil; ako te pustim, požderat ćeš me. Dakle, moram sputati tvoje tijelo da me ne bi progutao. A dušu, vidiš, dušu ti ostavljam slobodnu. Možeš misliti, možeš govoriti što hoćeš. Možeš me psovati, vrijeđati, možeš bljuvati na mene najgadnije pogrde, ništa me neće uvrijediti. Jer opet, ja i tebe razumijem. Teško ti je. Kako ne bi bilo teško ovako umrijeti! Sjedeći na morskoj stijeni, bez opasača (a pištolj tu do tebe nabijen!), raskopčane bluze, bez kape... jednom riječi, sasvim nepropisno. Pa čak i s bosim nogama u vodi! Kad umreš, ribe će ti noge pojesti, zamisli! Znam da je ružno to što činim, ali moram. Oprosti.

— Ali crknut ćeš i ti! — zabrunda žandar s olakšanjem.

— Da, istina je. Ali možda ćeš ti prije mene. Ja sam deblji i jači, dulje ću izdržati. A tebi će ribe noge pojesti...

Žandar promrmlja kletvu zabrinuto. Nesvjesno trzne nogama u vodi. Zatim pokuša okrenuti glavu da bi ti vidio lice.

— Kad bih ti samo mogao njušku vidjeti!

— Poznaješ je vrlo dobro. Spremao si joj svoj »ajaoj«... i Deset zapovijedi Božjih po tabanima...

— Ah, ti si onaj što pravi knjige! — klikne žandar kao da je ugledao spasenje. — Deder, knjižaru, bogati — nastavi žandar pomirljivo-intimno, kao čovjek koji shvaća šalu među ravnima — ti si pametan čovjek...

— Pa što?

— Pa da me pustiš, šest-pet! — prodere se žandar, ali pomiješa s tim nekakav smijeh, koji je trebao ublažiti grubost. — Deder, neću ti ništa, shvaćam ja šalu, bogati... — i opet se nasmije onim smijehom.

— Ali ja se ne šalim — istreseš mu u uho s toplim, vlažnim dahom, kao da mu tepaš mile riječi.

— Ah, jest. Znam ja vas knjižare, sa svime šalu tjerate. Eh, jeste mangupi, sveca vam, ništa vam nije sveto...

— Gle, La Fontaineove lisice! — snebivaš se. Dolazi ti želja da se poigravaš basne. — Pa jest, gotovo da imaš pravo. Nije sve za šalu. A mi i prekardašimo. A što ćeš, luda čeljad. Uobražena. Misli da sve smije...

— A, pa i nije to baš... — brani žandar suprotno stajalište, lisičji, liberalno...

— Kako nije! — srdiš se tobože.

— Pa i jest, ako uzmeš strogo.... Ali ipak, moraš i kroz prste...

Teče razgovor, čudan, paradoksalan, lukavo okrenut na glavu, miče se akrobatski oprezno, na rukama, po žici zategnutoj između tebe i žandara, nad ponorom. U njemu se vidi svijet odozdo, kao u odrazu, čudan, okrenut naopako, kao u snu; nebo pod nogama, duboko, plavo, bistro kao voda... S ruke na ruku miču se riječi, obzirne, lukave, suočuju se na uskoj niti u kritičnoj točki susreta, i elegantno, elastično, uglađeno čak, uklanjaju se jedna drugoj i obilaze se bez kolebanja, bez sukoba.

Žandar laska umu, knjigama, školama; ne govori se uzalud: daj mi

znanje, dat ću ti imanje... Previja se lija, ulaguje: sva je gola iskrenost.

— Jer što ti je sreća, na priliku, ako pameti nemaš? K'o da koku imaš što nosi zlatna jaja, pa je gnjaviš i gnječiš dok ti u rukama ne crkne, šest-pet!

— Jest, što kažeš, sreća. U sreću čovjeku ne smiješ dirati, nije to za šalu.

— Jašta da nije! — gorljivo se zalaže žandar.

— A sreće nalazi čovjek u raznim stvarima. Poznavao sam tako čudaka, samca, koji je bio sretan što može spavati na dobro nabijenoj slamarici. Govorio je da ga šuštanje slame umiruje i uspavljuje, a njen miris da ga sjeća sela, mirisa polja i livada i da ga to čini zdravim i jakim, naprosto — sretnim. A što je radio? Kad god je trebao da potpali vatru, vadio je slamu iz slamarice; tako da je spavao više na golim daskama negoli na slami. Sam je potkradao vlastitu sreću a da nije ni opazio!

Takav je čovjek. A drugi opet živi i ne zna, ne osjeća da je sretan, ali onda odjednom otkrije da je nesretan. Sam se našali s vlastitom srećom. Eto, da ti ne bude dosadno čekati smrt...

— Opet ti... šest-pet! — pobuni se žandar. — Pa valjda ne kaniš?... — i odjednom učini silovit pokušaj da se istrgne iz tvoga zagrljaja. Ali ti si oprezan: nije te uspio iznenaditi.

— Kanim, kanim — odgovaraš mu spokojno i jače ga stežeš. — Jer i ti kaniš, kao što vidim.

— Što, baš do smrti? — pita žandar ogorčeno.

— Do smrti.

Postalo je nepodnošljivo. Sunce se nagnulo k zapadu pa šiba iskosa živim plamenom po vama, te ti se čini da će ti se mozak u glavi skuhati. Žandarova se bluza napojila znojem pa zaudara masno vojničko sukno kao pasja crkotina kad je more izbaci na sunce. I glava mu (tik pred tvojim nosom!) smrdi po znoju, sav je postao ljepljiv, vlažan, odvratan kao mokra kokoš, i stužilo ti se od tog jadnog, mršavog tijela čije te oštre, sjekiraste lopatice već žuljaju na

prsima.

Bio je jedan čas kad ti se učinilo da više ne možeš izdržati, i došlo ti je da ga pustiš... No istovremeno pogled ti padne na pištolj koji je ondje podalje strpljivo čekao upravo taj momenat (s metkom već u cijevi, spremljenim za tebe!)... i brzo si se oporavio od te slabosti.

— Kako rekoh, da ti ne bude dosadno čekati smrt, ispričat ću ti jednu pričicu koju sam smislio, a bio bih je i napisao da te nisam ovdje ovako smrtno zagrlio. Znači, ostat će nenapisana, a ti si joj, eto, jedina publika... Dakle... bio džepar sposoban i neobično vješt u svom zanatu, a ti znaš najbolje što to znači... Ama, slušaš li ti mene?

— Slušam — reče žandar mračno.

— Čistio je on džepove takvom lakoćom da je mogao čovjeku s lisnicom i komad pluća izvaditi a da ovaj to i ne osjeti. Ali nikada nije upotrijebio nikakvo nasilno sredstvo; uvijek elegantno, otmjeno, sa smiješkom. Operirao je među samim otmjenim i bogatim svijetom, gdje ima »sala«, kako oni, to jest džepari, kažu. A imao je ženu, živahnu i lijepu, koju je obožavao. Oboje su bili mladi, lijepi, veseli i sretni. To je bio brak iz ljubavi.

— Kakva ljubav, šest-pet! — klikne žandar ljubomorno. — S lopovom?

— Ama, čekaj! Ima takvih ljubavi. On je silne novce dizao a da mu policija nikada nije uspjela ući u trag. I sve je njoj davao, ženici svojoj obožavanoj. Ona je vodila kuću kao najbrižljivija domaćica, odijevala se ni skromno ni izazovno, već lijepo i ukusno, razumno i umjereno, mnogo umjerenije od njega, muža, koji se morao odijevati elegantno zbog *posla*, da bi mogao ući među otmjen svijet. Budući da je noću *radio*, prespavao bi do podne; ona bi ga tada poljupcima probudila, ručali bi, poslije ručka odlazili u šetnju, vodili se za ruku, trčali po parkovima, smijali se, ludovali kao djeca. Uvečer bi odlazili u kino, jedno drugome stiskali ruku u mraku, ljubili se, pa čak i zajedno plakali ako je film bio tužan, a poslije kina, on bi je otpratio kući i dugo se s njom opraštao u veži, ljubio je, grlio, šaptao joj nježne riječi kao da se zauvijek od nje rastaje. Zatim bi, dobacujući joj rukom posljednje poljupce, bodro i pun nade odlazio na *posao*.

Nikada mu se ona nije potužila na svoje samotne i prazne noći: znala je da tako mora biti...

Tako jedne večeri, još u kinu, on je bio nesabran i tužan. Nešto ga je mučilo, a ni sam nije znao što. Ona mu je stiskala ruku, ali on nije uzvraćao; pokušala ga poljubiti, a on uklonio lice. Nešto nije u redu, pomisli ona.

»Što ti je?« šapne mu u uho.

»Ništa« odgovori on zamišljeno i strese se. Nije ni gledao u platno, bavio se svojim mislima.

»Ali sad mi doista moraš reći što ti je?« upita ga ona, strašno zabrinuta, kad su izašli na ulicu.

»Ne znam«, prošapće on i stisne se uz nju kao da se boji.

»Bojiš li se?«

»Da, Đina.«

»Čega?«

»Ne znam...«

»Onda ne idi...«

»Moram.«

Oprostio se od nje te večeri beskrajno dugim, strasnim zagrljajem, kao da se rastaje sa životom.

»Đina!« šapnuo je još na rastanku, a oči su mu bile tako tužne da je ona uzdrhtala. Otkinuo se od nje odlučno, kao čovjek koji se povinuje dužnosti i pošao. Nije se okrenuo.

Imao je osjećanje da ide ravno u klopku koju mu je netko namjestio, a stid ga je bilo od Đine da se vrati.

Posjetio je jedan skupi noćni lokal, sjeo za jedan stol i uzeo odabirati žrtvu. Odmah mu je pao u oči lijep i neobično elegantan mladić, koji je zabavljao lijepu, žutu damu, dok su druga dva starija, prosijeda čovjeka za njihovim stolom vodila živ razgovor. Jedan od prosijedih vjerojatno je bio muž žute, jer bi je od vremena na vrijeme blazirano pogladio po ruci. Mladić je gorljivo udvarao dami, plesao s njom,

šaptao joj u uho, bradom milovao kosu... jednom riječi, ponašao se s drskom sigurnošću iskusna ljubavnika.

U džeparu se pojavi čudan osjećaj prema otimaču žena, nešto nalik na profesionalnu mržnju i želju za osvetom. Vrijeđala ga je i ponižavala razlika u vrsti otimačine, i on se prvi put u svojoj džeparskoj karijeri osjeti inferiornim i bijednim lopovom što krade lisnice iz džepova. Bio je nesretan.

Nije mogao oprostiti mladiću taj osjećaj, i on izvede pred njim operaciju s takvom vještinom kao da mu je sama sudbina upravljala prstima. Kao najvirtuozniji kirurg... od onih što operiraju mozak. Kako je to izveo, ne bih ti mogao reći, jer ne znam; to nikako nisam mogao smisliti. No ako ti kažem da se sam sebi zadivio i da je ponovno osjetio svoju punu nekadašnju vrijednost, možeš zamisliti kakva je to bila pobjeda nad onim drskim kradljivcem žena.

Strašna ga je radoznalost vukla da zaviri u kavalirovu lisnicu. Lisnica je bila debela, nabijena zamamnim sadržajem, koji ga je razdražljivo tištio na prsima.

U jednoj sporednoj, pustoj uličici stane ispod ulične svjetiljke, izvadi lisnicu i uzme istraživati njenu unutrašnjost: u jednom pregratku nešto novaca, a ostalo sve same fotografije!... Beskrajno mnoštvo ženskih fotografija s posvetama, ljubavnim izljevima i nježnim riječima, kako već žene pišu svojim ljubavnicima. Bilo je tu portreta, profila, poluprofila, dekoltea, kombinea, kupaćih kostima bez jednoga, pa i bez oba dijela. Golotinja.

Džepar je površno i zapravo razočarano prebirao po tom haremu, bez ikakva muškog interesa, jer on je ljubio samo Đinu, samo Đinu...

»Samo Đinu!« — odjednom vrisne zaprepašteno. Fotografije mu iskliznu iz ruku i prospu se po pločniku. Ostala mu je samo jedna, Đinina!

— Uh, majku joj pokvarenu! — zarokće žandar i trgne se osvetnički, potpuno zaboravivši na svoj položaj.

— Da, Đinina... A što se ti uzrujavaš? Nisi ti džepar. I još k tome napisala Đina nježne riječi preko svojih gotovo sasvim golih grudi:

»Mišiću — da se vječno sjeća slatkih noći — njegova Mačkica.«

— I što? Nije ju ubio, šest-pet? — Žandar je sav drhtao od uzbuđenja.

— Ne. Otišao je na prvu policijsku ispostavu i prijavio se. Novine su o tome pisale; postao je poznat. Bio je osuđen na zatvor, gdje je naučio izrađivati razne ukrasne stvarčice od ljepenke. Kad je izišao, bavio se prodavanjem tih svojih stvarčica na ulici pred noćnim lokalima, gdje je nekada *operirao*. To je bilo tek toliko da ne bi morao otvoreno prosjačiti. Ljudi su ga poznavali po senzaciji iz novina, pa su mu bacali novac, ali nisu uzimali stvari. Po ružnom vremenu sklanjao se po vežama sa svojom trgovinom, da mu se stvarčice ne raspadnu na kiši...

— A ona?

— Ona je postala prostitutka.

— Jašta!

— Katkada su se noću susretali na ulici. Ona se pravila da ga ne poznaje, a on je okretao glavu od stida. Možda ju je još volio...

Činilo ti se kao da je žandar zajecao: cijelo mu je tijelo zadrhtalo sitnim, nepravilnim trzajima, i dah mu je postao kratak i ubrzan... Čas zatim osjetio si kako ti je na ruku kanula krupna i topla suza...

— Tako je, eto, džepar sam sebi ukrao sreću... — Izazivao si ga da govori: htio si se uvjeriti plače li on doista ili ti je možda samo pljunuo na ruku?

— Kakva sreća, šest-pet! — javi se žandar uplakanim glasom. — Nikada je, jadan, nije ni imao! — i težak mu se jecaj otkine iz srca.

— Gle, pa ti plačeš! Lopova oplakuješ?

— Čovjek je... — muca žandar kroz suze.

Ne vjeruješ krokodilskim suzama. Uzimaš ih u epruvetu i dolijevaš kiseline.

— Kakav čovjek! Rekao sam ti da sam to ja izmislio...

— A zar se nije dogodilo? — glas mu podrhtava, ali ne više od

plača, nego od bijesa.

— Nije.

— Pa što lažeš! — izdere se žandar u svom starom, krokodilskom svojstvu. — Ja bih te sad k'o psa...

— Znam — odgovaraš spokojno. — Zato te i držim.

*

Sunce je već davno zašlo, spustila se meka ljetna noć. Zvijezde su zatitrale po vodi...

Žandar spustio glavu na prsa i puše na nos kao zmaj: bijes mu suklja iz nozdrva.

— Tu sam, bogamu, jecao i cmizdrio k'o plačna manda, uzrujav'o se i sramotio, šest-pet, a sve za strinino zdravlje! Uh!

— A da i nisam izmislio to što sam ti pričao, ti bi me svejedno »k'o psa« kad bih te pustio. Ako ne odmah, ono već jednom... kad bi prestao žaliti džepara. Takav si ti. Ubio bi me zbog ovoga tu što nije izmišljeno.

Cmizdriš nad izmišljotinama, a zbog onoga što se dešava ubijaš. Izmišljena čovjeka, lopova, oplakuješ mada si žandar, a živa čovjeka koji ti je izmislio lopova i Đinu i priču što je izmamila dvije ljudske suze iz krokodila, ti bi toga čovjeka »k'o psa!«

I još hoćeš da te pustim!

A zašto mene ne žališ? Zar ja nisam nesretan? Zar me nije nesreća što ti postojiš gurnula u ovu krajnju, najveću nesreću, te moram tu umrijeti s tobom zato što ti ne mogu vjerovati?

Plašio si mi maštu, razgonio i proždirao rečenice još dok su se rađale u glavi, trovao mi sve izvore misli... Mašta mi se šuljala podvijena repa dok si se ti šepurio po svijetu, bježala od tebe, od onoga što ti doista jesi i što se dešava zbog tebe i sklanjala se po brijačnicama, po trafikama, motala se oko nogu smiješnim starcima, čudacima,

prosjacima, prosjačila i krala komadiće života na rubu stvarnosti, ali ovo tu, ovo ovako... u posljednjem zagrljaju — nije mogla smisliti.

A sad se, gle, to i dogodilo, ali napisati više ne mogu! Moram te držati i umrijeti...

— Dopusti barem da izvučem noge iz vode. Hladno mi je.

— Ha, noge! Na noge misliš! A glava? Na glavu ne misliš?

— Ne misliš ni ti na svoju...

— Ne, jer ona nije više tu... Tu su samo ruke, što te grle... Tebe (kako je ovo ludo i smiješno!) — posljednji dodir sa životom! A glava... glava moja, moja misao, sve ono što mi još ostaje od života: ovaj krajnji napor da se otkinem od tebe, da se oslobodim, da živim... sve je to već kod njih, kod onih koji ostaju, u čije se sjećanje selim kao u vječnost.

— Seli se kamo hoćeš... A ti mene pusti!

— A, ne, ne! Zbog tebe se i selim! Da tebe nema, ja bih ostao i možda baš večeras na ovoj stijeni slušao noć i gledao titranje zvijezda u vodi...

— Majko moja, pa on je pošašavio! — zgrozi se žandar od nenadane pomisli i obli ga smrtni znoj. — Pusti me, luđače!

— Nikad više, nikad više... — dašćeš doista kao lud. — Držim te! Grlim komad odvratnog, prljavog života i ne puštam ga više... On mi je sada sve, jedini dodir... posljednji...

Žandar se pokunjio, ne govori, već kao da nešto smišlja. A tebe spopala čudna, neodoljiva govorljivost, kao da bi se htio opravdati, objasniti...

»Komu? Što? Ne, ja se nemam što opravdavati... On nije žrtva. On nikako nije žrtva. Ne može biti!... On je krokodil što proždire sve oko sebe. Živi trista godina i sa svojih stotinu i trinaest zuba sve proždire...«

»Čemu govoriti o poznatim stvarima? Ipak, kao da se opravdavaš...«

»Ne! Objašnjavam. To sam morao objasniti, jer u ovoj smrti ja nisam

ubojica. U ovoj smrti ja sam žrtva. Žrtva i... autor. Ne ubojica, autor smrti!«

»Autor smrti?«

»Da. Zar nisam mogao...? Naravno, mogao sam... odustati. Mogao sam se vratiti, poslušati što još govori šjor Bepo u brijačnici, pogledati što radi financ u trafici, mogao sam podmetnuti glavu pod blagoslov svetoga Nikole iz niše, pax tecum... baviti se ljudima-igračkama, ljudima-mravima što se plaše Crne Mrlje, što odgrizaju slova, što šetaju po rečenicama. Mogao sam...«

Zar nisam vidio metak za sebe i Smrt u kažiprstu monstruma što je pritajio dah u rukavici? Vidio sam Crnu Mrlju kako je kanula na život i prožderala ga mrakom; kako je narasla iz kaplje crnine i prožderala život tminom krokodilske noći sa svojih trista ralja, a u svakim raljama stotinu i trinaest zuba... S trideset i tri tisuće zuba i još devet stotina zuba-koljača, zuba-noževa, kliješta za mučenje snova, čekića za razbijanje misli, iz kojih ispadaju, kao vijuge mozga iz raskoljene lubanje, još tople i žive, drhtave rečenice, legla je Crna Mrlja na život i zarila u njega trideset i tri tisuće strahova i uperila u njega trideset i tri milijuna smrti.

Oblio me bijesni val neispisane tinte, nepretočene u svjetlost i sjaj riječi, u munje govora, i zapljusnuo mi oči, izbrisao vid spužvom mraka. Oslijepljen kao Samson zagrlio sam stupove svoje teme: strah i smrt. Ona je tu, u mojim utrnulim rukama, u autorskom bolu mojih zglobova... Doskora će se srušiti na mene... Namirem je tebi sumnjičavom, tebi prestrašenom od Crne Mrlje, tebi što se sklanjaš po brijačnicama i prisluškuješ šjor Bepa, što se baviš mravima, grickaš riječi i šetaš po rečenicama... Ja je više ne mogu napisati, preda mnom je ocean mraka i beskrajna noć...

Bilješke

[1] Iz Stendhalovog romana *Crveno i crno* (1830): na kraju romana, Mathilde de la Mole ljubila je odsječenu glavu svoga ljubavnika Juliena Sorela, provincijskog mladića koji je osuđen na smrt giljotiniranjem.

[2] »Što ste radili kad je bilo toplo? — reče on tom pozajmljivaču. — Noću i danju, na sav mah ja sam pjevao, ako vam nije krivo. — Pjevali ste? Baš mi je drago; e pa u redu, sad plešite!« — Završetak poznate La Fontaineove basne *Cvrčak i mrav*.

[3] »Dažd nam tjelesa kupao i sprao,
Sunce ih speklo, isušilo cijela.
Gavran je oči nama iskopao,
Iščupo bradu i obrve s čela.
Ne sjede mirno trepetava tijela,
No kako vjetar vije amo-tamo,
Tako se i mi tromo povijamo.
Ko naprŝnjake ptice će nas izbosti,
U naše društvo ne stupajte samo;
Molite Boga da nam duši prosti.«

François Villon, iz *Ballade des pendus* (*Balada obješenih*), prev. Tin Ujević.

[4] *Ab Jove principium* (lat.) – početak je od Jupitera (tj. počnimo od najvažnijeg)

[5] *Nihil est ab omni (parte) beatum* (lat.) – Ni u čem potpuna blaženstva (Horacije, *Carmina*, 3. 16. 27-28)

[6] *Chi va piano, va lontano* – talijanska poslovica: tko ide polako, stiže daleko.

[7] *Latet anguis in herba* (lat.) – zmija se u travi krije, tj. opasnost vreba i iz naoko nevinih okolnosti. (Vergilije, *Bukolike*, 3, 93)

[8] *vermis sum* (lat.) – crv sam (i ništa više)

[9] *Mon Dieu et mon Droit* (franc.) – geslo na engleskom kraljevskom grbu: »Moj Bog i moje pravo« (štite me)

[10] *honni soit qui mal y pense* (franc.) – Sram ga bilo tko zlo i pomisli; geslo Reda podvezice, jednog od najstarijih engleskih viteških redova kojega je, prema legendi, osnovao kralj Edward III. negdje između 1346. i 1347. godine. Tada se, naime, nasred dvora spotaknula i pala na pod grofica od Salisburyja. U toj delikatnoj prilici dvorjanima koji su zurili u njene noge i maliciozno se smješkali ona je rekla ove riječi, koje su postale geslo Reda, a podvezica njegov znak.

[11] *A crno, E bijelo, I crveno, U zeleno, O modro, vokali...* – prvi stih Rimbaudova simbolističkog soneta *Samoglasnici.*

[12] *lajko od kuventa* – laik od konventa; samostanski fratar laik

[13] *pax tecum* (lat.) – mir s tobom

[14] *Dominus vobiscum* (lat.) – Gospodin s vama

[15] *Et cum grano salis* (lat.) – i sa zrnom soli. Odgovor bi zapravo morao glasiti: *Et cum spiritu tuo* – i s duhom tvojim.

[16] Za ovu posljednju riječ svi su se kasnije kleli na sudu da su je čuli, da bi smanjili svoju krivnju, no on ju je poricao i poricat će do smrti da ju je ikada izrekao. *(Op. pisca)*

[17] *Buon giorno, amor mio, buon giorno, tesoro mio* (tal.) – Dobar dan, ljubavi moja, dobar dan, zlato moje.

[18] *chi non è con noi, avrà del piombo* (tal.) – tko nije s nama, dobit će olovo

[19] *avanti, evviva il Duce!* (tal.) – naprijed, živio Duce!

[20] *Avanti, ragazzi!* (tal.) – Naprijed, momci!

[21] *porco can'* (tal.) – prljavi pas

[22] *otto milioni di baionette* (tal.) – osam milijuna bajoneta

[23] Onaj glavni *(op. pisca)*

[24] Da, gospodine, oprostite *(op. pisca)*

[25] Hej, ti odrpanče! Dođi ovamo! *(Op. pisca)*

[26] Gledaj... Onog psa, čuješ, baci odavde. Razumiješ? Baci dolje. *(Op. pisca)*

[27] Požuri, hajde. *(Op. pisca)*

[28] Elizabeta Austrijska (1837-1898), žena cara Franje Josipa I. U Ženevi ju je ubio talijanski anarhist Luigi Luccheni, zarivši joj oštru turpijicu u srce.

[29] Namjerna zbrka: kartaški vojskovođa Hanibal, a ne renesansni pjesnik Hanibal Lucić, pobijedio je Rimljane kod grada Kane u Italiji, ne u Kani Galilejskoj.

[30] Aluzija na navodno pronjemačko raspoloženje vojvode od Windsora, bivšeg engleskog kralja Edwarda VIII. Istovremeno i aluzija na bijeg nacističkog vođe Rudolfa Hessa u Veliku Britaniju 1941. godine.

[31] *sauve qui peut* (franc.) – spašavaj se tko može

[32] Aluzija na Pirandellovu dramu *Šest lica u potrazi za autorom* (1921).

[33] *pax tecum, fili* (lat.) – mir s tobom, sine

[34] Pokret i dopisna gimnazija koju je utemeljio sarajevski prosvjetitelj Miljenko Vidović (1884-1962), želeći omogućiti obrazovanje pripadnicima nižih društvenih slojeva.

[35] *in nomine Domini* (lat.) – u ime Gospodnje

[36] *Riders of the Purple Sage* (1912), nekoć popularni roman o Divljem zapadu američkog pisca Pearla Zane Greya (1872-1939)

[37] *krokodilska tema* – odnosi se na basnu u kojoj majci krokodil uvijek pojede dijete, bez obzira na majčine argumente

Rječnik

Abadan – grad i luka u Iranu, poznat po velikim skladištima nafte i rafinerijama
Akademija – misli se na Francusku akademiju, čiji su članovi najveći uglednici ("besmrtnici"); Molière nikad nije postao njezin član, no nakon njegove smrti Akademija je na njegovom spomeniku dala postaviti natpis: "Ništa ne nedostaje njegovoj slavi; našoj on"
antemurale christianitatis (lat.) – predziđe kršćanstva (Hrvatska)
au clair de lune (franc.) – po mjesečini
Aristofan (oko 445-389. pr. Kr.), starogrčki komediograf; filozofa Sokrata karikirao je u komediji *Oblaci*
Artotrog – lik iz Plautovog *Hvalisavog vojnika*; parazit i laskavac koji hvali vojnika Pirgopolinika (v.)
Ašatsu – tobožnja japanska riječ, zapravo "ustaša" naopako
avanti (tal.) – naprijed

Bakhus (Bakho) – starorimski bog vina, veselja i plodnosti (grč. Dioniz)
baril (tal.) – mjera za tekućinu, "bačvica"
bastoni (tal.) – batine, palice, jedan od četiri tzv. "zoga" (boje) u talijanskim (tršćanskim) igraćim kartama (kojima se igraju briškula i trešeta)
Ben Hur – poznati američki epski film iz 1959. godine, režirao ga je William Wyler prema romanu engleskog pisca Lewisa Wallacea; postoji i starija, nijema verzija filma iz 1925. godine
ben fatta (tal.) – dobro učinjeno

besida – riječ
bombardman (fr.) – bombardiranje
bonjorno (tal. *bon giorno*) – dobar dan, dobro jutro
bonvijajo (tal. *bon viaggio*) – sretan put
Buffon, Georges-Louis Leclerc, Comte de (1707-1788) – francuski akademik, prirodoslovac, matematičar, fizičar i enciklopedist, autor obimnog i utjecajnog djela *Histoire naturelle*, te rasprave o stilistici *Discours sur le style*

cicisbea (tal.) – ljubavnica, osvajačica tuđih muževa
colonnello (tal.) – pukovnik

čakšire (tur.) – hlače
čarnjeni – crveni

dalmatika (lat.) – liturgijska haljina katoličkih svećenika
def (tur.) – maleni bubanj s praporcima
deputacija (lat.) – izaslanstvo
Diderot, Denis (1713-1784) – francuski filozof i književnik prosvjetiteljstva, pokretač i urednik *Enciklopedije*

entelehija (grč.) – pojam iz Aristotelove filozofije; svrha, cilj, dovršenost, savršenstvo, svrhovitost

Far – Hvar
filistar – malograđanin, uskogrudan čovjek (prema *Filistri* – Filistejci, biblijski narod)
flaneur (franc.) – doslovno: šetač; potucalo, danguba, besposličar
Floda Reltih – Adolf Hitler naopako
folijant (lat.) – format knjige u veličini poluarka; list u trgovačkoj knjizi
Fra Diavolo – komična opera francuskog skladatelja Daniela Aubera (1782-1871)
furtimaši – pogrdni naziv za klerikalce, konzervativce s početka 20. stoljeća; ime su dobili po tome što su od tada već staroga biskupa J. J. Strossmayera na prijevaru ("furtim") izmamili njegov potpis kojim

on pristaje uz tu stranku

gamaše (franc.) – dokoljenice od kože ili tkanine; nazuvak koji štiti gornji dio obuće
Gigli, Beniamino (1890-1957) – slavni talijanski lirski tenor
Gonzaga, Alojzije (1568-1591) – isusovac, istakao se čistim moralnim životom, pa ga je crkva proglasila svecem i učinila zaštitnikom mladeži, odnosno uzorom kreposnog života
grand-monde (franc.) – veliki svijet
grk – vrsta dalmatinskog bijelog vina
guarda (tal.) – gledaj
GUF – Gioventù Universitaria Fascisto, fašistička studentska organizacija
Guitry, Sacha (1885-1957) – francuski kazališni i filmski glumac, dramatičar i scenarist, predstavnik tzv. bulevarskog, popularnog, zabavnog kazališta

hipokoristik (grč.) – riječ ili ime od milja
Horacije – Kvint Horacije Flak (65-27. pr. Kr), starorimski pjesnik

Ibar – marka cigareta, nazvana prema rijeci koja protječe kroz Crnu Goru, Kosovo i Srbiju
Intelligence Service – engleska obavještajna služba
introibo (lat. futur od *introire* – ući, ulaziti) – pristupna molitva na misi
ite missa est (lat.) – idite, otpust je (završne riječi mise)

J'attendrai toujours – *Čekat ću (te) zauvijek*, popularna francuska šansona koju je prva snimila talijansko-francuska šansonjerka Rina Ketty 1938. godine

kajita (nizoz.) – sobica, kabina na brodu
kantilena (tal.) – pjesma s melodijskim napjevom, pjevna melodija lirskog karaktera, pjevačka melodija u većim glazbenim djelima
kapimo (prema tal.) – razumijemo
katafalt (tal.) – svečani odar, postolje za lijes s mrtvacem

kazba (arap.) – ovdje: sirotinjska nastamba od gline; riječ (kasaba) može značiti i citadela, utvrda, grad
knut (rus.) – kožni bič
konvent (lat.) – redovnički samostan (pored ostalih značenja)
konventualac (lat.) – fratar franjevac, tzv. "crni fratar" (zbog crnog habita), jedan od ogranaka franjevačkog reda, Mala braća
kopula (lat.) – spona
kube (tur.) – kupola
kubus (lat.) – kocka

lady Ipsweache – izmišljeno ime (tipično englesko)
lagum (tur.) – prokop u koji se stavlja eksploziv za rušenje zidina i sl.; mina
laudamus (lat.) – *hvalimo*, molitva iz središnjeg dijela mise

Ljah Reltih – naopako: Hajl Hitler

maestozan (tal.) – uzvišen, veličanstven
manda – eufemizam za ženski spolni organ; glupak, budala
"Marširala, marširala..." – srbijanski vojni marš iz Balkanskih ratova 1912-1913.
mikado (jap.) – japanski car
Miles Gloriosus – Hvalisavi vojnik, komedija najvećeg rimskog komediografa Tita Makcija Plauta (oko 254-184. pr. Kr.)
mon cher (franc.) – dragi moj
mona (tal.) – majmun
monstranca (lat.) – zlatna ili pozlaćena ukrašena posuda u kojoj se pokazuje hostija, pokaznica
mužar (njem.) – prangija, vrsta malog topa

nadime – nadimak
novicijat (lat.) – kušnja, razdoblje koje kandidat za svećenički red mora provesti kao iskušenik, najčešće dvije godine

Orest i Pilad – dva bratića i vjerna prijatelja iz grčke mitologije (Euripidova trilogija *Orestija*)

parker – poznata američka marka naliv-pera
peristaltički – koji se odnosi na peristaltiku, ne-voljno gibanje (stezanje) želuca i drugih organa
perke (tal. *perche*), zašto; zato, jer
perturbacija (lat.) – poremećaj, zbrka, nemir
perzijana (tal.) – grilje, rebrenica
Pirgopolinik – glavni lik u Plautovoj komediji *Hvalisavi vojnik*
pompadurka – prema markizi Pompadour, zapravo Antoinette Poisson (1721-1764), ljubavnici francuskog "kralja-sunca" Luja XIV.
prćija (grč.) – miraz, dota
precioza (franc.) – otmjena, uglađena dama; kaćiperka, žena koja pretjeruje u uređivanju i afektirano se ponaša
primaprimisimo (tal.) – "prvo-najprvije", oznaka za robu (vino) najbolje kvalitete
profos (tal. *profosso*) – tamničar, ključar
proverbij (lat.) – poslovica
pseudopodij (grč.) – "lažne nožice", izdanci kod praživotinja koji im služe za kretanje

ragazzi (tal.) – momci, dečki
redengot (franc.) – dugi muški gornji kaput
reobarbara (grč.) – rabarbara, ljekovita biljka, koristila se kao sredstvo za jačanje apetita, čišćenje itd.
Rimbaud, Arthur (1854-1891) – slavni francuski pjesnik, preteča simbolizma i nadrealizma, pustolov i istraživač
Roma-doma (tal.) – "Rim kroti", fašistička parola
ruzarij (lat.) – rozarij, krunica, čislo, brojanica

sarčena – srčana, dobra srca
somnambul (lat.) – mjesečar
sursum corda (lat.) – gore srca
Stendhal, Marie-Henri Beyle (1783-1842) – francuski romanopisac, utemeljitelj i jedan od najvećih predstavnika realizma (romani *Crveno i crno, Parmski kartuzijanski samostan*)
sutana (tal.) – odjeća katoličkog svećenika koja se nosi izvan bogoslužja, reverenda, mantija
"Sveti Sava" – kraljevsko odlikovanje u prvoj Jugoslaviji

škapular (lat.) – dvije platnene svetačke sličice spojene uzicom koje nose vjernici pod košuljom kao amajliju

tabernakul (lat.) – ormarić nad oltarom u kojemu se čuva hostija
tambour (franc.) – bubanj
tenente (tal.) – poručnik
teodolit (grč.) – geodetski instrument za mjerenje vertikalnih i horizontalnih pravaca (kuteva) i optičko mjerenje duljina
Tibulo – Albije Tibul (oko 54-19. pr. Kr.), starorimski lirski pjesnik, autor melankoličnih elegija
tokmak (tur.) – mali buzdovan; glupan, budala

vavik – uvijek
vicinalan (lat) – obližnji, susjedni, lokalni
Villon, François (1431-1463) – francuski kasnosrednjovjekovni pjesnik, razuzdani avanturist, osuđivani zločinac, u nekoliko je navrata izmaknuo vješalima
vrazipinku – ni vraga, nimalo
vugava – vrsta loze i bijelog vina s otoka Visa

zumba (tur.) – sprava za bušenje rupa u papiru radi poništavanja maraka i sl., bušilo, probojac

ženirati se (franc.) – ustručavati se, sustezati se

Bilješka o autoru

Ranko Marinković

(Vis, 22. veljače 1913. – Zagreb, 28. siječnja 2001.)

Ranko Marinković, premda autor nevelikog opusa (drame *Albatros* i *Glorija*, zbirka pripovijetki *Ruke* i roman *Kiklop*), jedan je od najvećih hrvatskih pisaca druge polovice dvadesetog stoljeća.

Rođen je 1913. godine u gradu Visu, a obitelj mu je iz Komiže. Pučku je školu završio na rodnom otoku, a gimnaziju u Splitu i Zagrebu. Već za vrijeme školovanja je počeo objavljivati pjesme i prozu. U Zagrebu je od 1931. do 1935. studirao na Filozofskom fakultetu, te objavljivao poeziju, pripovijetke i članke u časopisima i novinama; kazališne kritike u *Obzoru*, a književna djela ponajviše u

Krležinom *Pečatu*. Godine 1939. u HNK u Zagrebu izvodi mu se drama *Albatros*. Na početku Drugog svjetskog rata u Splitu ga uhićuju Talijani, te ga interniraju u logoru Ferramonte u Kalabriji. Oslobođen je nakon pada Italije 1943. godine, odlazi najprije u Bari, a potom u zbjeg u El Shattu na poluotoku Sinaju. Nakon završetka rata zapošljava se najprije u Ministarstvu kulture, potom u Nakladnom zavodu Hrvatske, a bio je i direktor Drame HNK-a u Zagrebu. Uskoro mu, 1948. godine, izlazi i prva knjiga, zbirka *Proze*, u kojoj je objavljena i drama *Albatros*. Pripovijetke iz te zbirke kasnije će, u redigiranoj verziji, objavljivati i u novim zbirkama. Od 1951. godine pa sve do umirovljenja radi kao profesor na zagrebačkoj Akademiji za kazališnu umjetnost. Najvažnija svoja djela objavljuje 1950-tih i 1960-tih godina (zbirka *Ruke*, drama *Glorija*, roman *Kiklop*). Godine 1973. odlikovan je Ordenom zasluga za narod, no odbija ga primiti prosvjedujući protiv uhićenja koja su slijedila nakon gušenja Hrvatskog proljeća 1971. godine, u prvom redu zbog zatvorenog književnika Vlade Gotovca. Godine 1983. izabran je za redovnog člana HAZU-a. Od 1988. godine umirovljeničke dane provodi najviše na otoku Visu. Umro je u Zagrebu 2001. godine, a pokopan je u Komiži.

Prvo izdanje zbirke pripovijetki *Ruke* tiskano je 1953. godine, a sadržavalo je deset novela: *Mrtve duše, Karneval, Suknja, Anđeo, U znaku vage, Koštane zvijezde, Prah, Benito Floda von Reltih, Ruke* i *Zagrljaj*. Dvije od tih novela, *Mrtve duše* i *U znaku vage,* postale su kasnije poglavlja romana *Kiklop*, objavljenog 1965. godine, te su u kasnijim izdanjima ove zbirke izostavljene. Godine 1962. kao uvodna novela stavljena je *Samotni život tvoj*.

Ruke su najvažnija Marinkovićeva zbirka novela i do danas su doživjele tridesetak izdanja. Priče su smještene u mediteranski, najčešće otočki ambijent, a bave se provincijskom sredinom, sukobom pojedinca i društva, neobičnim sudbinama, te osobito problemom književnog i umjetničkog stvaralaštva.

Impressum

Nakladnik:

Bulaja naklada d.o.o.
Radnički dol 8
10000 Zagreb

tel. (besplatni): 0800/285252
(0800/BULAJA)

info@bulaja.com
www.bulaja.com

Urednik: Zvonimir Bulaja

Dizajn i prijelom: Bulaja naklada d.o.o.

Tehnička realizacija: Bulaja naklada d.o.o.

Oblikovanje naslovnice: Zvonimir Koščak

Za nakladnika: Zvonimir Bulaja

Pri pripremi ove elektroničke knjige uložen je maksimalni mogući trud i pažnja, te su svi uključeni materijali pažljivo kontrolirani, korigirani i testirani. Međutim, Bulaja naklada d.o.o. i autori ne mogu biti odgovorni za bilo kakve štete, izravne i neizravne, prouzročene upotrebom ove elektroničke knjige, odnosno pogreškama u tekstovima (nekompletni, netočni ili oštećeni podaci,

greške pri unosu i slično).

Sva autorska prava su pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, kopirati niti na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova dopuštenja.

ISBN: 978-953-328-295-4

© Ranko Marinković

Zagreb, kolovoz 2014.